

462

DE BAPTISMO

PARVVLORVM

LIBER VNVS

Ioã. Cochlei. Ad

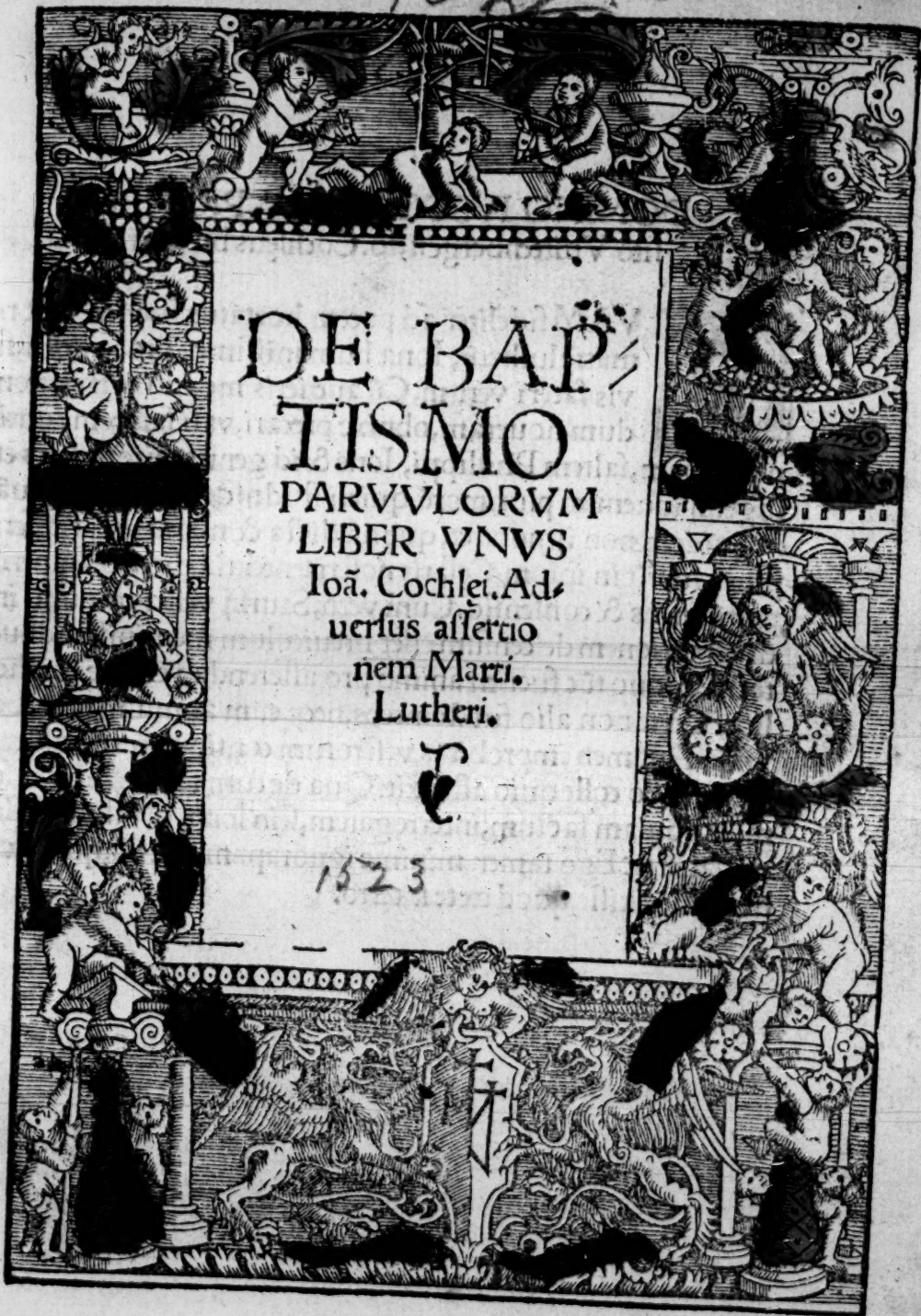
uersus assertio

nem Marti.

Lutheri.

1523

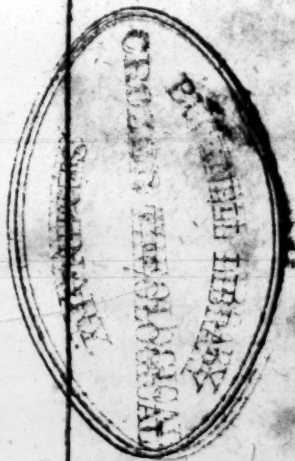

is Dei beneficio penitus destructum. In cuius rei memoriam Episcopus per totam diocesi supplicationes tum quidem, ut pro felici victoria gratia Deo soluerentur, indixit, & totus Clerus cum pleno Senatu annuatim adhuc solenni lustratione eandem peragit.

Et haecenus, Christiane Lector, Anabaptismi ortum progressumque, quos nimirum auctores & antagonistas habuerit, quomodo per Germaniam & finitimas Prouincias sparsus, quos motus & seditiones intra sexdecim annos excitavit, quanta fieri potuit diligentia, & luculenter & syncerè conscripsimus; quem laborem nostrum hoc omnibus grauiorem fore speramus, quo planius secretiora quaeque eius sectae errores, & schismata pandit, eaque exempla suppeditat, quibus non minus ab ea nefariorum hominum luc deterreri, quam & in fide, doctrina & moribus Catholicæ Ecclesiæ magis magisque confirmari nemo non possit. Quæ hinc sequuntur, post Monasteriensis scilicet regni ruinam in Anabaptismi negotio domi forisque (ab anno nimirum 1536. vsque ad 1618.) agitata, altera Operis huius parte, pari & studio & sinceritate, post non multum temporis in lucem totidem libris edemus, si vitam ille & vires, cuius gratia & auxilio iam primam absoluimus, sanas & incolumes conseruauerit.

Finis Libri Septimi Historiæ Anabaptistarum.

Saluo in omnibus S. Sedis Apostolicae iudicio.

Errata typographica æquus lector sic corrigit:

Lin. 6. fol. 3. pro Spiritus lege Spiritus. lin. 16. fol. 3. pro adductus abductus. pro sublato lublato. 18. lin. fol. 4. pro profundu profundius. fol. 6. lin. 2. pro VVitenberga Wittebergam. fol. 7. lin. 4. omissum post iudicarent, necessarium. lin. 36. fol. 8. consortia pro consortio. fol. 14. lin. 1. pro VVolckenrodarum Wolckenrodanum. fol. 13. lin. 24. pro propagandum prorogandum. fol. 15. lin. 28. pro pronas pronos. fol. 21. lin. 8. pro donatione donationes. fol. 26. x. sum. pro sententias sententia. pro terrorum terrorem. fol. 37. lin. penult. quem pro quam. fol. 44. lin. 9. se redundat semel pag. 40. lin. 1. probe redundat. fol. 49. in lin. antepenult. nullus pro nullius. fol. 55. lin. 2. omissum Ecclesiæ Catholicæ, ut videbatur. ibid. lin. penult. pro videre ridere. fol. 56. lin. 28. orbem pro urbem. fol. 76. lin. 2. constitutionis pro constitutionem. ibid. lin. 16. contemptum pro contemptim. fol. 73. finit pro fuit. lin. 23. fol. 75. in ultimo versu pentametro pro sumus lege sum vnus. fol. 84. lin. 9. principes pro Princeps. fol. 85. lin. 5. pro traducant traducat. fol. 87. lin. 3. rus pro ruri. fol. 94. lin. penult. pro vitio vitro. fol. 96. lin. 18. pro vsus ylos. fol. 98. lin. 34. omissum gladium. fol. 109. lin. 1. pro proslui prosluit. fol. 109. lin. 23. pro secreto secretiore. fol. 115. lin. 15. pro placent placet. ibid. lin. 32. profluentu pro profluentis. fol. 120. lin. 2. pro agresticum agrestium. fol. 124. pro sententes sentientes. lin. 16. fol. 125. in 1. errore Quintist. continuat pro continuant. fol. 129. lin. 6. plena pro plenas. fol. 135. pro habituram habiturum lin. 22. ibid. lin. antepenult. pro non rudus rudis. lin. 144. rube pro vrbe. lin. antepen. fol. 158. lin. 18. in redundat. fol. 153. IX. Articulus Rothmanni stat. sic legendus est Intra annos mille & quadragentos nullum fuisse in orbe verū Christianum, neq; post, &c. 156. lin. 55. pro prorupti prompti. fol. 157. lin. 3. sic lege sed palam Dei verbum, ut vocant, propagandum statuit. fol. 170. lin. 7. pro gladium gladium. fol. 173. lin. 6. pro virila virilia. ibid. pro audaculos audaculos. fol. 183. lin. 1. pro Christianos Christianas. fol. 187. lin. 8. instructum non instructam. ibid. lin. 17. in princip. pro ut lege aut. fol. 187. lin. 28. pro peccatum lege pacatum. fol. 190. lin. 36. imperiorum pro impiorum. fol. 199. lin. 22. pecunia redundat. fol. 205. lin. 22. pro que qua. fol. 209. lin. 15. pro postremus postremum. ibid. pro quatenum lege quatenus. lin. 16. fol. ibid. lin. 2. pro sine lege siue. fol. 212. lin. 1. pro porro porro.

Regis & alio-
rum supplici-
um.

rum vitam amisit, non inuenio. Alij portò, Knipperdollingus & Crechtin-
gus, quemadmodum inde ab initio captiuitatis suæ obstinati hæserant, ita,
quoq; & nunc à sacerdotum colloquio vehementer abhorrerunt, ac reiectis
illis, solam cælestis patris præsentiam sibi sufficere dictarunt. Vbi vigesimus se-
cundus mensis Ianuarij dies illuxit, rex ad forum in pegma, quod extructum
ibi erat, productus est, cum duobus illis primarijs aulae suæ consiliarijs. Ibi in
genua prouolutus, retortis in cælum oculis, patrem suo more inuocare coepit,
tam horrendo clamore edito, vt spectantiũ pectora horror inuaderet. Hinc
erectus & palo alligatus, candentibus laminis toto corpore variè laceratus est:
primos tres morsus sine vlllo doloris exteriori signo pertulit; deinde verò cum
crebrioribus illatis dolor ille supra modum augetur, ad misericordiam Dei
confugit, quam per horam pœnè continenter implorauit. Par supplicium
reliquos duos sustulit, qui in hoc à rege defecerunt, quod & in impietate sua
peristerent, & pluribus lamentis dolorem suum testarentur. Post diutur-
num supplicium, cum adhuc viuentes, vt refert Kerssenbrockius palpitarent,
carnifices primum guttura candentibus & ignitis forcipibus corripunt, &
postremò ficam quanta vi possunt in pectora singulorum adigunt; inde ca-
dauera ad cæmeterium Lambertinum prouoluta ferreis corbibus cancel-
latis imponuntur, & ad australe Lambertinae turris latus, vt perpetuum eius
rei apud posteros extaret monumentum pensiles affiguntur, rege in medio
& quanta est hominis statura sublimius duobus reliquis constituto. Eum de
seipso loquentē non ineleganti carmine hoc modo Kerssenbrockius adducit:

Sceptra Resinctorum quondam sublimia gessi;

Nunc me sublimem turris acerba gerit.

Pascere VVestphalico subiectos pane negavi;

Nunc proprio volucres corpore pascio feras.

Cadibus inuasi regnum, stuprumque nefandū:

Non igitur Basilius, sed Basilius & eram. &c.

Atque hoc modo periit homo truculentus & nefarius, qui nihil non Cim-
bricum Gothicum aut Mahometicum meditabatur, anno regni sui 2.
ætatis vero 27. Scribit Heuterus, eum non multò ante hoc adhuc titulo,
præter reliquos, quos iam præmisimus, vltum fuisse: *Ioannes vnicus Rex*
noui templi, famulus Dei altissimi, anno ætatis suæ 26. regni primo, secundo die
primi mensis sumpta à Iesu Christo filio Dei carnis, anno 1534. Ad progeniem eius
& reliquum adolescentiæ cursum quod attinet, natus est in pago quodam
Hagen, patre N. Bockel Greuenhagensi prætore, matre verò Adelheide.
Hæc in oppido Zolcken Dodorpianae diocæsis Monasteriensis parochiæ
subiecto, hominibus plebeis & manuum labore vixitantibus procreata,

Brevis nar-
ratio natiui-
tatis & vita
reps.

cum

cum tenuioris fortunæ esset, ac in patrio solo abiecta, in Hollandiam ad exteras gentes, ut ibi seruiendo vitam ageret, profecta fuerat. Ibi cum esset forma & corporis habitudine venusta, ab eo quem diximus prætoræ amari cœpit, à quo etiam post arctiorem familiaritatem & consuetudinem compressa, masculam prolem in pago Hagen illi peperit, qui filius exinde Ioannes Bockelssohn, quasi filius Bockels appellatus fuit. Exacto puerperij tempore Bockel legitimam sibi thori sociam Adelheidem solenni matrimonio iunxit, & plures ex ea temporis successu proles sustulit. Post multum temporis in patriam ad amicos profecta, ad radicem arboris ex itinere fors fessa confidens, insperato & subitaneo fato decessit. Bocoldus verò filius ex ea superstes Leidæ deinceps inter propinquos educatus fuit. Hic in scholam patriam missus, legendi scribendique vernaculè promptitudinem, & post artem sarcinatoriam didicit. Robustior ætate factus, sarcinatoriæ exercendæ causa in Angliam se contulit, ubi quadriennium ferè hæsit. Hinc in Flandriam & Lisbonam abiit, unde Lubeca Leidam reuersus, iuuenis admodum relictam nauæ cuiusdam defuncti viduam duxit, in domo, non procul à porta qua in Greuenhagen itur, dissita. Hic cauponium vinum & cereuissiam vendens exercuit. Rithmicis quoque conscriptionibus vernacula lingua componendis animum adiecit. Hanc artem maxima dexteritate perfecit. Inde inter ciues celebrior factus puerorum cætus legit, quos eandem artem simili felicitate docuit. Et quia seria iocis, grauib; iucunda, & nonnunquam turpia suis carminibus interfereret, non tam scholam instituit, quam & commune lupanar domum suam tenuit, ad quam omnis generis homines ventitabant. Sub ea tempora Anabaptismus illic spargi cœpit, ab Hoffmannistis & nominatim à Ioanne Matthiæ pistore Harlemensi. Ab hoc rebaptizatus, clam ab vxore sua cum Gerardo sum Kloster Roterodamum profectus, alios quoque hic & in vicinioribus vrbibus retingere cœpit. Ad extremum cum Magistratus seuerè in doctrinæ eius socios animaduerteret, patria & cum vxore facultatibus domi relictis, Monasterium abiit, ubi exitiale dogma primus priuatim effudit, & post publicè, explosis Catholicis, introduxit. Et hic quidem ad eò breui temporis spatio profecit, ut non modo clarum inter socios nomen adeptus fuerit, sed & propheta & rex vrbis & orbis habitus. Cum verò non vrbis tantum imperio contentus viueret, sed & vicinas prouincias missis Apostolis & belli ducibus sibi subijcere cogitaret, Episcopi & totius Romani Imperij vires in se concitauit, quibus ad extremum detritus & expugnatus, cum, quemadmodum paulo ante ostendimus, finem habuit. Atque ita Anabaptisticum illud Monasteriense regnum, cum paulo amplius quam biennium durasset, euersum est & singulari præpoten-

Wormatia
nomus conven-
tus agitur.

gessisse, imò ipso fatente Rege, non secus ac scurram & fatuum per urbem frequenter curritasse, ac regem se in Spiritualibus & sacris perhibuisse, miris variisque in rem eam prolatis oraculis, quibus diuinitus id sibi muneris impositum, declarare voluisset. De Crechtingo refert, eum haud multò meliorem fuisse, & quia doctior illo scripturas diligentius lectitarat, nonnunquam Dei verbo errores suos defendisse, porro retractare, etsi eorum convictus fuerit, noluisse. Supra diximus, Wormaciz in conventu, sub finem elapsi anni de defendendis in vniuersum Anabaptistis consultationem propositam fuisse, sed tunc quidem, alijs ingruentibus negotijs intermissam. Eius resumendi causa indictus est ibidem alius conventus mense Iulio. Cum verò pauci Principum eò ventitarent, & solummodo per Legatos agerent, mentio quidem eius facta est, sed vt effectum aliquem consequeretur, fieri non potuit. Aderant Monasteriensis Episcopi, Capituli & Ordinum diocesis nomine Legati duo. Proposuerunt isti in pleno omnium consensu 1. Quomodo in ciuitate nunc capta & in potestatem redacta, omnia deinceps ad eum modum constituenda sint, ne huiusmodi rebellio & incommodum ultra sit metuendum. 2. Vt quæ ressent soluenda, præstentur, quo militi stipendia numerentur. 3. Vt considerato damno, quod Episcopus & diocesis ob hanc concussionem pertulerint, subsidium aliquot conferatur, ne diocesis illa ciuitasque ab imperio diuellatur. Ad singula responsum: Ad primum quidem placet dispositionem & constitutionem Reipublicæ Casarez Maiestati referuari, quemadmodum in superiori conventu fuerit determinatum: ad religionem quod attinet, vt vetus restituatur, decretum fuit, cui tamen decreto quidam Principes & ex ciuitatibus nonnullæ subscribere noluerunt, ac palam testata sunt, non se assentiri. Ad secundum punctum hoc modo responsum est; qui non soluerint partem suam, per Fiscalem Imperij compellendos. Cæterum de ferendis subsidijs id responsi Legatis datum. Quandoquidem Episcopus maiorem prædæ partem, & tormenta omnia, & ciuium etiam bona ceperit, quæ quidem omnia sint reipublicæ Imperij: æquum esse, vt æstimatione facta, cum sumptibus hæc communicentur: quod amplius desideratum fuerit, eius quoque rationem habendam esse. Postea decernitur, quemadmodum Sleidanus scribit, vt Episcopatus Monasteriensis Imperio subsit pro more antiquo, nobilitas omnis restituatur, & ciues etiam qui migrarint aliò, modo ne sint Anabaptistæ: de religione agat Episcopus secundum Imperij decreta, prima vere sequentis anni. Principum Legati Monasterium profecti, de statu ciuium cognoscant, innoxios conferuent, munitiones omnes ab Anabaptistis excitas, demoliantur, & Episcopus etiam ab se ædificata castella in urbe diruat, Regem autem &

Knipperdollingum & Crechtingum captiuos, primo quoque tempore, pro
 ipsorum merito, plectat, neque amplius detineat. Ceterum de reliquis plura
 dicere superuacuum esse, sperare se Episcopum pro sua prudentia & dex-
 teritate daturum operam, ut tota deinceps in pristinum statum restituatur.
 Et hæc quidem Wormatiæ acta 23. Iulij, anno 1535. Episcopus vero Legatis
 domum reuersis, cum ordinum sententiam accepisset, Regem & Knipper-
 dollingum & Crechtingum Monasterium reuehi iubet ad supplicium, fuit
 hoc sub initium Ianuarij anni 1536. Ibi in carceres rursus coniecti ad secun-
 dum & vigesimum Ianuarij diem asseruantur. Non multo post venit illuc
 Episcopus cum Colonienſis Archiepiscopi & Principis Iuliacenſis Legatis.
 Rex pridie quam publico iudicio sisteretur, rogatus, num quo cum de rebus
 fidei conferret, & cui conscientie secreta panderet, sacerdotem peteret, cum
 id se maximi beneficij loco habiturum diceret, datus est ipsi D. Iohannes
 Siberus Episcopi sacellanus, vir doctus & suavis. Cum hoc longum sermo-
 nem habuit, ac colloquio eius adeo oblectatus fuit, ut per integram noctem
 apud se in carcere detineret. Huic dolenter admodum conquestus est; supra
 modum sibi ægrè esse, quod multoties à multis & nouissime etiam à Land-
 grauiο admonitus, sana prudentissimorum virorum consilia adeo præfractè
 spreuisset, & blandiente fortuna tam cruentum bellum contra Principem
 decreuisset. Eius se delicti veniam orare, idque ut ab ipso apud Principem
 suo nomine fieret, obnixè se petere atque obsecrare. Tum & hoc promisit,
 impunitate proposita, se facturum ut qui per Hollandiam, Brabantiam, An-
 gliam, Frisiam essent maximo numero Anabaptistæ deinceps conticescerent,
 & Magistratui morem gererent. Sed hæc & alia pleraque vitæ seruandæ fidu-
 ciâ dixisse creditur. Cum vero latam in se mortis sententiam ab eodem didi-
 cisset, de salute æterna cœpit esse sollicitus, animoq; vehementius angi, & ita
 statim immutari, ut effusissimas lachrymas funderet, & præter scelera sua ni-
 hil magis defleret, ac se ob ea decies & amplius acerbissimam mortem com-
 meruisse diceret. Errores omnes in carcere reuocauit, præterquam de bap-
 tismo paruulorum & incarnatione Christi, in quibus ad mortem usque per-
 seuerauit. De Regina quoque Diuerra Harlemica vehementer sollicitus fuit;
 Ah, inquit, utinam & ipsa quoque simili flagitiorum commissorum pœnitenti-
 dine duceretur, utinam quibus sit obnoxia criminibus, quibus sceleribus in-
 uoluta cognosceret, certè hoc optatior mihi mors foret & supplicium. Cum
 vero Siberus se illi hoc renunciaturum reciperet, nequaquam, inquit ille, tibi
 ista dicenti credet, neque facillè ipsi persuadebis me doctrinam meam tan-
 quam erroneam recantasse, nisi certè signo id à te probetur. Quid verò in re
 ea factum fuerit, ipsane conuersa pœnitentiam egerit, quo letho & ubi loco-

Anno 1536.

Rex omnes
 errores reuo-
 cat præter de
 baptismo &
 humanitate
 Christi.

bitus. Dulmanniz quoq; populo in foro spectandi gratia expositus, cum in eum diſſidia iaceret, ac num ille tot vxorum rex eſſet, rogaret, Nequaquam, inquit, non ego vxores mihi ſumpſi, ſed virgines; has ſi vxorum nomine dignemini, equidem non inſicior.

XXV.

Diſputatio
regis in car-
cere.

Articuli eius.

Dum in carcere rex detineretur frequentes aderant variorum Principum Legati, qui colloquendi cauſa ſæpenumero eum in carcere inuiſebant. Inter hos fuere duo Landgrauij Haſſiæ concionatores, Antonius Corninus monachus apoſtata, & Ioannes Kimeus. Quibus cum ad regem & reliquos duos captiuos, Crechtingum & Knipperdellingum liber acceſſus concederetur, occaſione capta cum rege vna alteraque diſputatione congreſſi, de regno Chriſti, de magiſtrato, de iuſtificatione, de Baptiſmo, de cæna Domini, de humanitate Chriſti, de matrimonio conferre cœperunt. 1. Et priore quidẽ collatione rex de regno Chriſti corporali interrogatus, nulli ſcripturæ loco æque fidebat, atque iſti, quem ex Apocalypſi iam dudum ſelegerat, nec ſenſum ſpiritualem ullum in eo voluit agnoſcere. 2. De magiſtrato lubricam ſententiã ferebat, cui tam eſſi à Deo ordinatum fateretur, non tamen ſemper morẽ geri debere volebat, tum maxime, quando Chriſtiana fidei contraria præciperet, id quod eo ſcripturæ dicto approbabat, *Oportet Deo magis obedire quam hominibus*. 3. In iuſtificationis negotio, relicta priore ſententiã idem ſe cum Lutheranis ſentire declarabat, nimirum ſola fide hominem iuſtificari. 4. Paruulorum baptiſmum non habere locum in verbo Dei, ac proinde ſe eum, vtpo. e ſcripturis contrarium, ratione nulla amplecti poſſe dictabat. 5. Ad cœnam Domini quod attinet, non diſſitebatur initio ſe cū Zuinglio ſenſiſſe, ſed quia iſ cœnæ verbis pondus ſuum detraheret dum ad tropos redigit, diuinitus ſe monitum Lutheri ſententiã vt veriore approbaſſe. Cæterum quod ſumptionem ipſam concernat in hoc ab alijs diſſidere, quod credat corpus Chriſti præſens ibi, & à ſolis fidelibus participari, impios verò præter exteriorem panis ſpeciem nihil prorsus percipere. Ac proinde toto cælo errare illos, qui Iudam quoque corpus Chriſti manducaſſe, eiſque ſanguinem biſſe adſerant. Cum verò miniſtrorum argumentis premeretur, & Sacramentorũ vim non à noſtra credulitate vel incredulitate, ſed ex Chriſti verbis ac inſtitutione pendere, replicarent; hoc vnum reponerebat, neminem cogendũ ad hanc vel illam ſententiã, & quia quiſq; ſuo ſenſu abundet, proinde nec ſibi id vitio vertat, ſi in hoc negotio, quod veritati magis putet conſentaneũ, credat. 6. De humanitate Chriſti ſic loquebatur, quod diceret Chriſtum de Spiritu ſancto conceptum quidem, ac poſt ex Maria virgine natum; ſed eo modo, quo Sol per vitrum tralucet, vel per canales plu-

plu-

pluuia in terram dilabitur. Ea enim cum semper sui similis maneat, nec præterquã id quod est, aliud quidpiam assumat, sic Christum quoq; ex virgineo B. Mariæ utero prodixisse, nulla prorsus humanæ carnis particula circumdatū. Adhæc cum ministri regerent ea scripturæ loca, quibus Catholica sententia comprobari solet, nempe illud Genesios. *In semine tuo*; item, *De fructu ventris tui*, item, *Qui natus est ex semine David secundum carnem*, nihil respondit aliud, quam quod diceret: Lutheranos valde cæcos esse atque imprudentes, qui si suam sententiam amplecti velint, futurum ut nullo negotio omnia omnium Zuingliorum argumenta, quibus Zuinglius in Disputatione de cæna Domini utitur infringant & subuertant. 7. Polygamiam tametsi fatebatur rem esse noui exempli, & minimè hoc seculo ferendam, errorem tamen in ea agnoscere nolebat. Et cum hic quoque ministri obijcerent; nihil stultius esse, quam quæ in veteri lege Deus olim sanctis patribus indulserit, ea hoc tempore peruersa imitatione renouare. respondit, Deum quæ Patribus permiserit, sibi etiam non imputaturum. Hoc tamen postremus se addere: Polygamiam eatenus liberam licitamque esse, quatenus vnanimi Magistratus consensu per totam Ecclesiam admitteretur: Illicitam vero nec liberam esse si ab eodem prohiberetur, cui per omnia obediendum esse tum quoque statuit. Utque res illa planior foret, solenni reuocatione fatebatur: Magistratum diuinam ordinationem esse, ac proinde ijs, qui præessent siue probi essent sine improbi, vnicè mos gerendus. Quo facto peccatum suum coram agnoscebat, ut qui vnus temerarij & falsæ Prophetæ iussu semet repudiato legitimo magistratu regem constituerit, tantumq; innocui sanguinis fundendi causam dederit. Hæc ferè & alia nonnulla circa regem acciderunt. Quid cum Knipperdollingio & Crechtingo regijs consiliarijs actum sit, breuiter hic quoq; dicemus. Cum singulis seorsim collatio habita est, & de ijs articulis quæstiones quedã mortæ sunt, quos & scripto ante & viua voce in vrbe propagassent. Post multam disceptationē sine fructu tandem vtrinq; discessum est. Scribit Coruinus, homines feroces fuisse & pertinaces, & nihil præclare cum ijs agi potuisse. Et priorem quidem, Knipperdollingum nimirum, ad gladiatorium munus, quam ad res Religionis tractandas aptiorem hisce Salustij verbis adumbrat idem Coruinus: Magna vi fuit & corporis & animi, sed ingenio malo prauoque. cui etiam ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinæ discordiæ ciuiles, grata fuere, ibique iuuentutem suam exercuit. Animus audax, subdolos, varius, cuiuslibet rei simulator & dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, nonnihil loquentiæ, sapientiæ parum, vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta cupiebat. Testatur idem quoque Coruinus, eundem Knipperdollingum nihil vspiam in vita præclare

Collatio Ministrorum cum Knipperdollingio & Crechtingo.

*Vrbs occupa-
tur.*

*Prælium in
vrbe.*

sis locis ad motum iri; inde refractis portarum seris oppidanos in publicum prodituros. Tantam esse rerum intra moenia penuriam, ut nec ipsi amplius manere cupiant. nec sat sufficienter summam illam miseriam exponere queat. Quod si se princeps vita donare velit, & copias sibi aliquot adiungere, effecturum se, ut proxima nocte vrbe potiatur. Exploratum sibi murorum situm, qua parte maximè infirmi essent; fossæ profunditatem circumducta hasta se dimensum, & locum probè tenere cognitum, ubi vadosa transeuntibus vmbilicotenues non amplius essent: Ad hæc quæ sit vigilum in agendis stationibus ignauia, quæ supinitas non ignorare. Proinde miles sibi detur se ductorem eius futurum, prima in acie primum in urbem ingressum, prima tela in hostem, primam victoriam paraturum. Creditum homini. Contrahuntur, eadem nocte quæta celeritate fieri potuit expertæ audaciæ viri, quadringenti & amplius, omnes armati & robore bellico insignes. His stipatus Langestratus fossas primum feliciter transgreditur, ac dein ad motis muro scalis maximo silentio, in urbem cum toto agmine illabitur. Cædunt illicò vigiles, & tota armorum vis magno fragore per urbem perstrepat. Clamor multis simul locis oritur: hostem superasse muros, passim cædes fieri, oppidanos in domibus & plateis trucidari. Retinctorum ad forum mox protolant armis, & quæ in hostem instructi. Ibi rex cum præcipuis aulae suæ consiliarijs omnes monet: pugnarent viriliter, in hostem tela torquerent, adesse iam tempus, quo hoc sublatolibertatem eam, quam multoties promiserit, sint adepturi. Atque simul è quadrigis & carpentis propugnaculum fieri iubet, intra quod conclusi tutius contra hostem depugnarent. Res cruento Marte geritur, à Retinctorum tamen prosperiore successu, quod propugnaculo septi non adeò citò laderentur. Et mox audacius ex foro in hostem progressi, ad portam usque repellunt. Ibi conscenso vallo triumphum ante victoriam Episcopo nunciant. Agite modo inquit, socijs auxilia ferte, par erit utrisque exitus. Interim tota vrbe passim concurritur, armorum fragor & sonitus omnia quæque tenet. Nec miles in castris se continet. Exoritur consentiens clamor militem hosti in prædam missum, Episcopum perfido transfugæ plus fidei quam suis habuisse; parum aberat, quin in belli duces furens ferrum sæuisset. At isthæc omnia mox sustulit erectæ intra urbem incolunitatis suæ à militibus signum. In breui rem eò redigunt, ut & portam pulso præsidio vi refringant, & socijs aditum in urbem faciant. Atque tum obuios quosque cædunt, Curiam & armamentarium occupant, in ciuium domos, in conclauias & cellas irruunt, repertos omnes obtruncant, bona rapiunt & ad eum modum rem agunt, ut nec faminis nec infantibus

fantibus parcant: omnes violento ferro tollunt & perimunt.

Quis cladem illam nocte quis funera fando

Explicit?

Cadit cum parente filius, & qui nondum lucem aspexerat, intra materna viscera trucidatur. Vnum omnibus delictum vnam poenam parat. Restabat cum paucis rex, restabat Rothmannus, fons omnis mali. Hic ubi redeuntem videt ad forum militem holoserica veste tectus, ne viuis Episcopo traderetur, in confertissimam hostium turbam semet trucidandum coniecit. atque ita bipenni confossus grauius tum quidem euasit supplicium. Rex verò cum Knipperdollingo, Chredingo & alijs nonnullis captus fuit. Inde catenâ ferreâ constrictus, cum apertò capite intra binos equos ad Episcopum traheretur, itane subridens, inquit, regiam maiestatem tractari decet? Episcopus perductum ad se in hunc modum alloquitur: vilis & infamis nebulo, quæ te causa impulit, vt me populumq; meum in tantum vitæ bonorumque discrimen conieceris? Reddit properè. Mi Francisce Waldechi nullo te damno affecimus, qui tibi pro vasto ac desolato oppido munitissimam ciuitatem tradimus, quam nunquam daturi fuissimus, si fames extrema non coegisset. Ceterum quantum auri argentiq; in obsidione tibi decessit, si mihi credere velis, mox decuplo recipies. Episcopo rationem eius roganti, corbem, ait, curabis habeas corpori meo coaptatam: huic me impones, & probè coriaceo operculo tectum per omnes Europæ provincias circumferri iubebis, eâ lege, vt qui videre me volet, album tibi primû numeret; non dubito, quin multo plus quam tu vsipiam impenderis, sis recepturus. Voto potière respondet Episcopus, in corbem descendes, sed alia quàm præscribis ratione. Deinde quæsiuit Episcopus; vnde haberet auctoritatem eam & licentiam, qua fretus tantum sibi iuris in subditos suos & ciuitatem arrogasset? resumpsit ille, quis ipsi imperium in plebem & urbem dedisset? cumque redderet antistes communibus totius Cleri populiq; suffragijs id sibi ius obuénisse, subiecit vicissim, & mihi Francisce (neq; enim dignabatur præfulem debito titulo) ab vniuerso populo, imo ab ipso Deo quod maius, ius idem collatum est. Accidit hoc 25. Iunij. Capto hoc modo, postquam 18. continuis mensibus obsessum oppugnatumq; esset Monasterio, Episcopo dimidia pars prædæ cum omnibus tormentis cedit, reliquum inter militem distribuitur, qui mox dimissus fuit, præter duo signa, quæ præsidij causa in vrbe remanserunt. Posthæc rex cum socijs arctiori custodiæ concluditur in arce *Beuergem*, non procul ab vrbe distita. Eo priusquam veheretur, per vicinas prouincias principibus quibusdam spectatus fuit exhibitus.

Rex captur.

*Colloquium
eius cum E-
piscopo.*

eo animo reposita, ut ijs si obsidio diuturnior foret, famem obsessi depellerent. Quid non mortalia pectora cogis nefanda hæresis! usque adeo dura es, ut nec tuorum sanguine, nec proprio exitio moneraris! Sed lue nunc, quæ evitare noluisse supplicia, præstat tuo te ense, quam alios iugules. In his tantis miserorum civium angustiis hoc molestius omnes habuit, atque eo vehementius etiam perculit, quod rex penum haberet domi instructissimam, non modo ad usum necessarium, sed ad luxum etiam, ac proinde urbem dediturus non esset, quamdiu vel micam panis videret reliquam. Itaque commune consilium ineunt rursus, & quo pacto malum depellant, seriò deliberant. Concluditur paribus suffragiis, regem Episcopo tradendum esse, qui eo accepto reliquis faciliè incolumitatem sit promissurus. Consilium ab adstantium vno exceptum ad regem emanat. Constituit mox ille principes siue duces duodecim Bernardum Moren sartorem, Ioannem Redecker sutorem, Ioannem Paleck fabrum ferrarium, Ioannem Dencker mercatorem, Engelbertum Eding, Nicolaum Trip, Henricum Somtes, Ioannē fabrum, Henricum Koch, Hermannum Reininck, Christiauum K. & Schultetum Leidensem. Hos inter ut periculum anerteteret, urbem per partes distribuit, ac sedulam inspectionem committens, certos consiliarios, unicuique tres, & 24. satellites, quibus portarum ac sui corporis custodiā concederēt, adiunxit. Atque hi plebē ita poenæ metu coercerant, ut ne vel vllus contra regē mutire auderet. Et quo sibi magis devinciret, totius mūdi principatus inter eos partitus est, ita ut Episcopo ab vrbe profligato, & terra rum orbe à se, quod breui futurum ominabatur, debellato, hic Gallia, ille Hispania, alij alijs mundi partibus cum imperio præfiderent. Præter hæc una quoque promittebat, fore, ut circa festum Paschatis celestis pater eos liberaret, & pro fame illa & miseria felicem victoriam contra Episcopum & omnes inpios elargiretur. Quod nisi eveniat eo tempore, quod iam præfixerit, tum ut in se velut pseudopphetam populari iudicio animadvertant, coram edicit. Addit & hoc, se post id temporis victorem ex vrbe in vniuersum terrarum orbem progressurum, ac principes omnes præter vnum Hassia Landgraviū, quem non multum à se dissidere sciat, internecione deleturum. Contigit hoc in festo Epiphaniæ, quo ipso die arctiore cœpit oppidanos obsidione Episcopus premere. Cū verò nullis aduentantibus ex Hollandia copijs, quotidie complures in vrbe fame morerentur, multi etiam regio permissu discederent, belli duces missa legatione oppidanos monent, quod si regem cum primarijs quibusdam continuatæ rebellionis authoribus Episcopo traderent, futurum, ut nihil ipsis fraudi esset aut incommodo. Rescribunt illi, iniquam postulationem esse, eum hosti tradere, quem à Deo electum non

Rex XII. du-
ces legit.

Promissis
liberationem.

igno-

ignorarent: vltima citius tentare malle, quam tantum facinus aggredi. Deinde grauissimè se præter omne meritum adfligi dicunt, nec causam suã admitti ad legitimam cognitionem conueruntur: agi secum non aliter, quam si infideles essent, & fidei Christianæ prorsus obliti erronea dogmata teneantur, cum tamen omnia sua ex verbo Dei proferant, & eiusdem testimonijs comprobare sint parati. Subiungunt ad calcem literarum multa de quarta Danielis bestia, siue vt illi interpretantur, de Romano imperio. Et hanc quidem bestiam sæuissimam esse affirmabant, cò quod iustitiæ cursum retardaret, & in electos Dei crudelissimè defauiret. Id quod de Imperatore & reliquis S. Imperij Principibus hand obscure innuebant. Cæterum quod doctrinam attinet, cum quemadmodũ dixerint, ea S. scripturæ conformis sit, non posse se eam non profiteri respondebant, à qua nulla ratione etiam queant deinceps dimoueri. Iam festum Paschæ præforibus erat, & tempus illud appropinquabat, quo populum Dei auxilio liberatum iri rex vaticinatus fuerat. Verum cum & ipse de liberatione ea desperare inciperet, eam fraudem commentus est, vt sex integris diebus intra domesticos parietes quasi morbo aliquo laboraret, deliresceret, ac sibi colloquium esse cum cælesti patre, de futuro populi statu dictitaret. Interea fraudes varias & figmenta meditatur, quibus vaticinio suo fidem faciat, & adflictam plebem confoletur. Exacto dictarum dierum spatio ciues in foro adesse iubet. Atque tum in publicum prodit, & quæ de liberatione locutus fuerit, explicat. Dicit se intra sex illos dies totius populi peccata sui humeris portauisse, cæco quidem asino impositum, eoque facto, irarum patrem placuisse, hancq; solam esse, non aliam eius quam promiserit, liberationis interpretationem: petere eam velint omnes grato animo complecti, ac cælesti patri grates reddere, quod è statu peccati ad tranquilliorẽ vitam, quæ peccati omnis sit expers, per se reduxerit. Populus delusum se vident, cum seueritate & vigilantia regis deterritus nihil auderet, lachrymis & fame se conficit.

*Rex falsus.
vases populũ
misera fasci-
nat.*

Profugerat ad urbem superioribus diebus, ob graue quoddam delictum, supplicij metu, Ioannes Langestratus Friso, homo audax & temerarius. Hic regio stipendio inauthoratus, cum inualescente fame omnia desperata videret, vt principis gratiam rursus venaretur, situ murorum & fossæ profunditate exploratis, noctu ex vrbe delapsus in castra. Ad principem adductus rogatur, quæ sit rerum in vrbe conditio, quæ oppidanorum mens & animus? respondet, vnum omnes exitum elegisse, vel propriâ manu mori, vel eruptione facta pugnando occumbere. Omnes enim urbis opes in certas aliquot domos congestas, mox ignem diuer-

XXIV.

*Langestratus
Episcopo ur-
bem prodit.*

rent: tum enim futurum, ut quam ipsi nunc propagarent, iustitia finem intentum habeat, & impijs omnibus oppressis fideles & electi Dei perpetuum in his terris cum Christo regnum ineanit. Eo libro perlecto, Landgravius è suis Theologis quosdam delegit, qui contrario scripto, demonstratis erroribus eundem refellerent.

XXIII.

Miserabilis
rerum in ur-
be facies.

Interim lascivi homines adeò in Venerem proruebant, ut nulla iam esset tota vrbe femina superstes, quæ intactæ virginitatis florem reseruaret. Et licet rex ipse præter innumeras illas à nobis enumeratas regij thori concubinas plures hæcenus compressisset, eò tamen cepit voluptatum abripi, ut velut olim Augustum Cæsarem fecisse legimus, in regio curru, annulo misso nouas sponfas adduci sibi ad sedandum carnis æstum imperaret. Et quemadmodum verissimè olim Claudianus cecinit:

Scilicet in vulgus manant exempla regentum,

Vtque ducum lituos mores sic castra sequuntur.

Fructus
polyga-
mie.

Ita sanè ciues reliqui regio exemplo incitati non minoribus criminibus sese polluere. Noui, inquit Dorpius, multas ex ijs, quæ ita tractatæ sunt, nullo deinceps viro procreandis liberis vsui ut esse potuerint. Harum plurimas vno tempore Knipperdollingi domus, commune lupanar, tulit, ad mortem vsque decumbentes. Vna super omnes Doctræ ut ita loquar constituta vicatim ædes obibat, & hoc malo laborantibus medicinam apparabat, quam Knipperdollingiam vno nomine nuncupabant. Vidi ego harum non paucas, quando ab Episcopo ad urbem missus fui; quæ partim vel miserè occubuerunt, vel in magnis doloribus vitam deinceps tolerauere. Et ne qua ciuibz lasciuia deesset materia, legem rex tulit, ut vir vxore vel mortua, vel vrbe ad hostem elapsa, quot vellet ducere pro libitu posset; quæ lex apud feminas quoque robur suum in simili casu habebat. Huic octo & viginti articulos adiecit, quos quod meræ nugaces & impudici sint, consulo præterimus. Id solum notasse suffecerit, quod singulis ordine propositis, postremò & ætatis suæ & imperij annos subiecerit; *Tot annos Dei gratia Rex noui templi Dei, verus iustitiæ minister, vi Monasteriensis vrbs. Anno ætatis nostræ 20. regni.* Legibus in foro publicatis vaticinia quoque regia populo proposita fuere. Primum erat. Verbum Domini hodie circa horam tertiam matutinam ad me factum est. innumerabilem mihi populum in gloriam & honorem nominis mei mihi excitabis, ubi autem quoque tempore & hora id futurum sit, ante obitum tuum tibi reuelabo: tu verò cautè ambulabis, & isthæc populi mei reliquijs nomine meo annuntiabis, ut sciat fidelis quisquè in Israël quia ego Dominus sum. 2. Præterea hæc quoque Dei voluntas est, ne verbum illius tam inaniter multis

psalmis canendis in ventos excutatis, sicut hactenus sine deuota mentis
significatione, sine pietatis & diuinæ misericordiæ meditatione factum
nostis, &c. Sed quid polliceris multa ð rex tragice, contra famem & sitim
cibaria vaticinia profer, & fidem habebimus. Res ad restim in vrbe dene-
nit, miser populus inediã perit, & tantum abest, vt violenta manu sibimet
mortem consciscat. Humana nulla restant auxilia, diuina etiam deficiunt,
& non est, qui esurientibus vel micam panis præbeat. Intus fames pre-
mit, foris vrget Episcopus. Quid perfugij reliquum nisi vt deditione fa-
cta, & fame leues vrbe, vel si aliter nequeas hostium ferro perire con-
cedas. Rex non ignarus rerum, quæ à ciuibz agerentur, ne quid incommo-
di accideret, per ministros litui sonitu vniuersos ad forum conuocari
iubet. Ibi graui oratione præsentibus hortatur, vt potius extrema omnia te-
tare, famẽ quoq; & sitim tolerare velint, quam impio hosti in Ianienam sese
dedere, iramque supremi Numinis in se grauius prouocare. Sustineant
adhuc parumper, & quid Deus de se statuere cupiat, expectent, non dubi-
tare se quin breui auxilia laturus sit, & hostium manibus electos suos e-
repturus. At verba non iuuant, vbi fame & siti corpora depererunt. Occla-
mant ciues vel victum fame confectis ministrer, vel in pacatum vrbe
exire permittat. Nolle se amplius ad eum modum tractari. Vnam stare
omnibus sententiam, cita potius morte sustolli, quam fame confici. itaq;
portas aperiri imperat, & volentibus exeundi potestatem facit. Excesserunt
eo die vrbe mille & amplius homines, qui se omnes vel principis clemẽ-
tiæ, vel fortunæ permiserunt. Ex his multi à militibus cum hostium loco
haberentur occisi sunt, multi fuga euaserunt. Fœminæ & reliqua im-
bellis ætas, principis gratiam inuenerunt. Nam in castra deductæ cum
dato cibo refectæ nonnihil essent, redeuntibus viribus inde ad vicinos &
propinquos inuiolatas dimisit. Paucis interiectis diebus cum & herbæ,
omnes radices & olera defecissent, rursus portarum seras referari iubet,
& in pacatum emitti, quicunque parum ope diuina nisi, remanere dein-
ceps nollent. Horum quoque non pauci fuere, ex quibus multos diuinæ
vindictæ minis partim in vrbe retraxit, partim in exilium pepulit. Inte-
rim magis magisque famis vis crescit, atque ita per vrbe inualescit, ita
fauit, ita per domos grassatur, vt res breui ad canes, equos, mures, glyres
& cadauera redacta commune omnibus exitium minaretur. Calceorum
folia ignibus tosta, pelles & animantium excrementa cibus erant. Mater
non filio, imò nec proprijs visceribus parcit. Infantes vix ac ne vix qui-
dem in lucem editi ad carnificinam raptantur, quorum menbra passim
è sanguine extracta post expugnatam vrbe ad Episcopum perlata fuere,

*Multi rur-
sum vrbe ex-
eunt fame
coacti.*

*Filij parenti-
um esca co-
nunt.*

Anno 1535.

Rex indies fre-
quentat forū.

Rex gladium
in dextrum
latus trans-
ferri iubet,
quo animo
vide.
Rex scribit
ad Landgra-
uium.

Ianuarij, anni 1535. Per hos dies librum aliquem in lucem edunt, *Restitutionem* ipsi vocant. Hoc in libro multa de regno Christi tradunt, quod eiusmodi esse dicebant, vt ante supremum iudicii diem deletis impijs, soli pij & fideles orbi imperent, quibus ea cælitus potestas collata sit, vt Magistratum omnem abrogare, resistentes & omnes eos, quotquot extra Ecclesiam & cœtum suum, in fidem & communitatem bonorum consentire nollent, perimere possint & debeant. Libellus iste longè lateque sparsus in multorum manus deuenit. Eius conscribendi author erat Brixius Nordanus à Landgrauio in urbem missus. Hic enim cum legatione sua perfungens mira quædam de mundano Christi regno & electorū cœtu ex rege cognosceret, & ipse non satis commo- dè, quod abstrusiora essent, assequeretur, Landgrauij iussu, vt scripto fidei suæ confessionem publicarent, rogauit, quo doctis dijudicare liceret, quid de ea sentiendum omnibus foret. Et licet Legatum responso tum nullo dignaretur, tamen post abitum eius petitioni satisfecit. Rogantibus vniuersis, cur tanto principi ne verbo quidem responderet, Nolo, inquit, quia sanum non est consilium eius. Misit huc exploratores, vt cognito rerum nostrarum statu nos circumueniat, & urbem inuadat. Nullus inde propè fuit dies, inquit Hortensius, quo in forum non prodiret, credo publicum luctum maiestatis suæ ostentatione leniturus. Sella ibi stabat, (vt à nobis dictum est) in qua holo- sericus consedit, & coronatus, torque aureo ab humero transuersum sub axillas vtrique porrecto, vnde globus aureus, orbis huius imaginem repræ- sentans dependebat. In dextra sceptrum aureum erat. Adstabant vtrinque duo adolescentes impuberes, cæruleis amicti, quorum manicis orbis figura aurato filo intexta enitebat. Horum dexter noui Testamenti volumen, sinister gla- dium gerebat. Mysterium populo circumfuso in spectaculi modum regius orator interpretabatur. Euangelium tempus gratiæ figurare: Resipiscere eti- amnum ac Euangelium suscipere volentibus, misericordiam patère: perdu- rantibus in errore, fenestrâ ad eam præclusam, & gladium imminere. Exacto mense, gladius in dextrum latus trāsatus fuit: quo significare voluit, satis diu Euangelij gloriam viguisse: eos iam inde ferro perituros, qui illud hæcenus repudiaissent. Sub finem Ianuarij rex ipse mutato animo ad Landgrauium, quod eum suarum partium aliquando futurū speraret, literas misit. Earum hæc erat inscriptio: *Unserm lieben besondern Eipfen Landgrauen/xc.* hoc est. *Dilecto nostro Philippo Landgrauio.* In ijs facti sui causas explicat, ac sibi à Deo gladium ad de- lendum impios traditū, vt electos in libertatem adferat, & iustitiā, quæ prin- cipum tyrannide oppressa lateat, reducat, adductis scripture locis quibusdā & in eius personā retortis, ostendit, Cæterum quod imperiū sibi vrbis, explosis impijs (ciuibus) vendicarit, id Dei instinctu se fecisse, qui inuitū & renitentē eo

promo-

permouerit sed nec vitio verti debere, quod relicta ciuium bona possederit, & Ecclesias ac monasteria occupauerit, cum id ipse quoque nuper admodum fecisset, quando Episcopus Germaniæ armata manu opprimere voluit, quando Wirtenbergensem Ducem, Imperatore renitente, in pristinam possessionem restituit, & nonnulla cœnobîa, pulsîs monachis, spoliavit & diruit. Literis adiunxit libellum *Restitutionis* titulo superioribus diebus inuulgatum, vnaque monuit, vt resipiscat, neq; reliquorum Principum more sibi ac electo Dei populo bellum inferat. Landgravius lectis illorum literis atque libro, cum in eo multas absurditates deprehenderet, quibus illi proiectam suam doctrinam fulcire conarentur, ministris suis refutandum dedit. Et quia libello magna inerat obscuritas, ea tantum confutarunt, quæ assequi quodammodo poterant, de reliquis iudicium Ministrorum postulauere. Ad regem quod attinet, urgebant, si modo res ita haberet, scripturis comprobarent, cum talem fore, qualem iam se nactos gloriarentur. Ederent originem eius & quo tempore, quo anno, quo loco & quibus parentibus natus, ostenderent; nusquam se legisse Deum esse factorem regem lecturum, qui ijs principijs regni sui administrationem sumpturus esset, quam præsens hic (Bocoldus) fecerit. Adhæc rem eam sine miraculis non futurâ, sed adeo illustria diuinæ potentiz signa allaturam, vt rex iste non humanis medijs, sed diuinis suam vocationem sit probaturus. Ex reliquis facile intelligi, cum omnia priuata auctoritate pro sua libidine condiderint, institutum ipsorum planè impium esse & sceleratum, vt qui nihil aliud quærant, quam sui augmentum, reliquorum vero omnium toto orbe Christianorum plenum in fidei rebus & statu politico exterminium; eo enim impia ista dogmata tendere, quibus doceant, licitum esse magistratum aspernari, polygamiam amplecti, liberum arbitrium concedere, bonorum communitatem approbare, lapsi peccatori veniam denegare, aliorum bona, velut impiè possessa, ad se retrahere, & alia plura id genus documenta suscipere, quæ, ne castæ aures offendantur, silentio præterire malui. Ad ea illi ita responderunt, vt cognoscere iam tum prudentes potuerint; eo vesaniz fanaticos homines prolapsos esse, vt ægrè admodum ab opinionibus suis crederentur recessuri. Liber erat germanico idiomate conscriptus, in quo totius mundi tempus in tres partes diuiserant, & primum quidem ab Adamo ad Noham vsque tempus statuere; alterum à diluuiio ad Antichristi aduentum deductum; postremum fuit, post quod nullum nos in mundo reliquum fore fide Catholicâ tenemus & credimus. Atque hoc quidem esse dicebant cuius futurum statum & præfigurarent, & ad conseruandam iustitiam promoue-

Confluentia, quæ est ad Rhenum superioris Germaniæ ciuitas. Ibi Episcopus per Legatos absens proponit: Quo pacto seditiosa illa & exitialis Anabaptistarum secta nuper admodum in vrbe sua Monasteriensi & locis conteminis pullulari cœperit, ac pedetentim iam eò contra publicam Cæsareæ Maiest. mandata progressa sit, vt non modo religionis suæ exercitium introduxerit, sed & ciues omnes bonis suis & vrbe pepulerit, Ecclesias & archiua expilarit, ritus & cæremonias veteres aboleuerit, Dei cultum extinxerit, literas, sigilla, diplomata & quæq; secretiora vrbis exusserit. nec eo contenta, regem etiam hominem seditiosum & turbulentum opificio sartorem legerit, qui se nominet Regem Sionis vel nouæ Hierosolymæ, quemadmodum quos nuper emisit, prædicantes prodidêre. Præterea eò consilia sua dirigere, vt ex vicinis prouincijs quoscunq; possit, in sectam illiciat, & tum demum firmissimis vbique fulta præsidij militem in publicum educat, imperiumq; suum qua patet terrarum orbis propaget, Christianos omnes quos impios nuncupet, internecione delect. ad hanc explodendâ auxilia se poscere, &c. Responsum ab Ordinibus fuit, summo animi dolore re eam se accipere, condolere principi, quod in eas calamitates vrbs primaria & alia nonnulla eiusdê diocæsis oppida cõiecta sint, nō defuturos ipsi, si quocunq; modo subuenire queât. Libenter hîc cõsilia decernere, sed quia omnium ordinum requiratur cõsensu, decretũ facere non posse: rogare autẽ vt ad reliquas omnes Imperij ciuitates scribat, hucq; vel ad alium locum conuentioni commodũ conuocet. Cum verò Legati instarent & quam necessaria auxilia essent, si modo rebus Imperij consultũ velint, demonstrarẽt, pecunia certa in subsidium promissa est, cuius quidẽ solutio duobus terminis fieret, quorũ primus esset Purificationis, alter Paschatis vel summæ Pentecostes. Moguntinus, Treuirensis, Palatinus, & qui sunt præterea circuli Rhenani Confluentia apud Magistratũ ciuitatis; At Colonienſ. Saxo, inferioris vel Westphalici circuli ordines Colonia deposuere summã in terminis dandã. Et si fortassis obsidio duret ultra sex menses, conuentũ, vñ ceteris quoq; circulis septẽ & reliquis ordinibus auxilium peteretur. Eius rei gratia rex Ferdinandus conuentũ indicit Wormatiam mēse Aprili, præsentis anni 1534. Multa fuit hic ciuitatum cum Legatis principũ de contributione altercatio. Tãdem deliberatio de duobus capitibus habita. 1. Quomodo sit in hoc tam arduo negotio Episcopo succurrendum. 2. Si secta hæc per Germaniam incrementa sumat & vires, & denuo seditionem machinetur, quomodo conatibus eius & insidiosis vel violentis molitionibus sit occurrendum, vel periculum à subditis depellendum, & seditiosi puniendi. Super his duobus capitibus hoc modo conclusum. 1. Non videri necessariũ, neq; ex re vt Monasteriũ iusto vel numeroſo exercitu circumseptũ obsideatur; Satis esse si VII. propugnacula per Episcopũ facta sustententur, & præsidio firmentur. Quod ad rem

militum

Anno 1534.

Consultatio
de extirpan-
dũ Anabapt.

militum, tria millia sufficiant ad interceptum comitum, & premendos
 inedia obsessos. Ad eorum militum, Ducum, & Capitaneorum stipendium à
 Dominica *Quasimodogeniti* decretum subsidium in quinque menses, nempe ad vi-
 ginti aureorum millia mensura, quemadmodum apud Sleidanum quoque; videre
 est, singulis aureis ad 15. batzios, & 60. cruciferos, vel 21. grossos computatis:
 & mense, Capitaneo primario, ceterisque Consiliariis ad 30. dies militibus reda-
 cto. Pecunia verò deponenda pro cuiusque commoditate, Colonia, Franco-
 furti, Norinbergæ, vel Confluentiæ. Alendos & 300. equites, qui sint in castris
 & comitatus illatione impediunt. Tormenta necessaria propugnaculis, fo-
 ucas etià duplices ab uno propugnaculo ad aliud, tum cancellos ligneos, Epi-
 scopus, Canonici atque ordines ditionis suo sumptu procurabunt. Dux exerci-
 tus constituitur nomine Caesaris, Regis, & ordinum imperii Wiricus Comes in
 Thuringia & Dominus in Falsenstein vel ut alijs placet Oberstenius. Huic omnes
 parebunt. Adiunguntur illi sex consiliarii bellici, Rupertus Comes à Mander-
 scheid, Hermannus von Wachtendunck Satrapa Cronenburgicus. Marcus Hef-
 sius Iustinianus ab Holshausen. Hi ad festum Ascensionis in castris erunt, & offi-
 cii sui partes diligenter exequentur: eruntque Caesari, Regi & ordinibus iurame-
 nto adstricti. Quæstor erit Ioannes Weinheimer. Post hæc decretum una quoque;
 fuit, ut capta urbe parceretur innocenti turba, & ut viris bonis qui vel essent
 obsessi, vel aliò migrassent bona restituerentur. De secundo consultationis ca-
 pite nihil actum. His ita constitutis Monasteriensis Episcopus exercitum tra-
 dit Oberstenio: sed cum negligenter admodum pecunia & prope serò conficere-
 tur pecunia publica, nihil potuit, (inquit Sleidanus) præclare administrari: tum
 & ipsi belli duces, ob difficultatem rei nummarie, non semel in magno fuerunt
 vite discrimine, tumultuante milite. Non multo post nomine omnium Imperii
 ordinum scriptum ad Monasterienses decernitur, in quo seriò admonentur te-
 meritatis suæ & audaciæ, rogantur quoque, ut vel nunc demum animis secum
 expendant, quomodo iura diuina simul & humana, sacra ac profana impiè &
 nefarie in urbe violarint, Ecclesiarum ritus, ceremonias, diuinum cultum,
 & omnia antiquitus recepta Catholice fidei dogmata aboleuerint, ciues
 bonis suis spoliari, spoliatos urbe summouerint, omniaque non ciuium so-
 lummodo verum etiam Ecclesiasticorum bona ad se in commune traduxe-
 rint. Additur sub finem maturè à proposito desistant, seque Episcopo, legi-
 timo magistratui suo dedant, fore, ut omnes Imperii principes maiora con-
 tra ipsos auxilia mitterent. Respondent illi, nihil sibi negotij cum Romano
 imperio, quarta ista Danielis bestia, habere se cuius mandato solum obtem-
 perent, patrem celestem, cuius instinctu ad eam formam res suas redegerint;
 agerent prout ipsis consultum videretur, sibi non defutura auxilia, quibus
 vni quamlibet magnam & grauem propulserint. Fuit hoc sub initium mensis

Ordines scri-
 bunt ad Mo-
 nasterienses.

ua est appellata, offenduntur in primo statim limine sparsa cadauera, partim è Rhetorum conclau, partim maioribus bombardis neci data. Nonnulli spiritū adhuc trahentes à ferociente ciue interfecti. Occupauerant Anabaptistę curiam interiorē ad viginti quinque. Hic tanta virtute ciues, dum aditus vndiq; tentant, à limine repulerunt, vt nemo viā vi facere potuerit. Capratur ex tempore & loco præsens pariter & necessarium consilium, vt ciuium ac militū pars de via fenestras scanderent, hostemq; à lateribus adorirentur. Atque ita dum vndiquaque oppugnantur, multis pugnando cadentibus, inter quos & Goetbelitus fuit, capiuntur duodecim. Turricula præcep̃s est è summo curiæ fastigio in cælum educta, sub cuius summo tecto nolæ ad conuocandū Senatū Senatus consulta promulganda, & alios reipublicæ vsus dependebat. Infra hanc galea erat (transitū vulgo vocant) in hanc subducta scala, statim post captam à ciuibz curiā confugerat Ioannes Gelenis, expendens apud se atrocitatē supplicij si in potestatem viuis veniret; contra forū se erexit viris armatis circumquaq; refertum. Qui hominē conspicati, manuaria bomba trahunt, indeq; paullo post adhuc palpitans in subiectū forum præcipitatus est. Multi noctis tenebrorū beneficio delapsi, quiq; ad signū intenti steterant, in posterū latuerunt. Atq; ad istum maxime modū hoc celeberrimum emporiū ab Anabaptistarū coniuratione vindicatū est. Vnum præcipuē, volente sic numine, obfuisse videtur, quo minus speratū euentum sortiretur hoc facinus, campanulæ nimirum funis à poto lictore, vt antea memoratum subductio.

Clades Anabaptistarum.

Cesorum numerus ex Anabaptistis viginti octo fuerunt; inter ciues viginti desiderati sunt. Anabaptistarum cadauera à meridie loco supplicij destinato duplici iugo ad id præparato sublatis pedibus suspensa sunt. Refert porro Lambertus Hortensius, captos eodē die duos extra vrbis pomeria, qui ad tormentorū fragorem è propinquis pagis exciti, spe capte vrbis ad portas confluxerant. Sub vesperam homuli monstrum in vincula ductum, à quo vicinum in ipso statim tumultus initio ex insidijs interfectum modo memoratū est. Is cum eum diem in fuliginoso curiæ fumario fedisset, sub crepusculū descendit, ac dū auijs itineribus per pomeria errat, obuī situ & fuligine ad opertum ornatum hominis, ad omnem auram trepidantis, oculis persequuntur. Nimirum, inquit quidā, vnus hic ex coniuratis Anabaptistis est, expallescentē neq; omnino inficiantem, neq; sibi satis constantē arripiunt traduntq; in vincula prætori. Pridie statim Id. Maias de coniuratis captiuis suppliciū sumptum est. Scamno Ianionis (ita idem Hortensius) exporrectis corda euulsa, in ora impinguntur. Corpora inde palpatia etiā nū in subiectum forum deiecta; mox quadrifariam dissecta in crucem sublata ad portas vrbis, quarum pinnis capita imposuerunt. Id. Maij postridie quam de illis exactum suppli-

cium

cium fuit, tres percussi, & duæ profluente aqua haustæ scæminæ. Duodecimo Kal. Iunij totidem scæminæ in vico Pilano in crucem sunt actæ in suis met ipsarum foribus: quod coniurationis conscia coniuratis ex suis ædibus prodire passæ fuissent. Alius quoq; deprehensus, qui coniurationem non indicasset, percussus est. Kal. Iunij ob eandem causam de duobus exactum est supplicium: & hera domestica, è cuius ædibus nudatorum spectaculū prodierat, ad fores suas suspendio necatur. Paulo post mater vna cum filio, eodem supplicio ob simile prope dilectum perijt. Quod videlicet Iacobum Campensem Episcopum, de quo ante dictum, contra Magistratus edictū hospitio excepisset, nec indicio prodidisset. Hic deniq; Campensis post tot tantaq; promiscuorum mortalium supplicia, dum nusquā inueniretur, Indici publicè magnum præmium est propositum: occultanti neq; ante occasum solis indicanti, vltimū supplicium, suspendiū videlicet in foribus. Tandem nullius indicio in aceruo glebularū cespitumq;, quibus foci exstruuntur oppressus in vincula ducitur. De hoc ita supplicium sumptū est, vt addita sit reo eiusmodi ignominia, sedenti horam integram loco editiori ad spectaculum ante curiam, mitra bicornis in capite fuit, & quia ore impiam doctrinam docuisset, lingua ei præciditur. Manu baptizarat, quo circa dextera truncatur: Postremū scamno illigato caput cultro lanionis percutitur. Cadaver combustū, caput cum manu dextra palo in portæ fastigio sublatū, Iohannes Matthias Middelburgensis fuga euasit;

Iacobi Campensis Anabaptist. Episcopi ignominiosum supplicium.

In Gelsenis huius foedere, præter oppidanos, fuerant insuper plerique Benschopiorū: sunt autem hi populi ditionis Iselfsteinensis, quos australis ager Montfortius attingit. Hos ille sexto id. Maij Ambstelodamū conuenire præceperat. Trecenti erant quibus ad conueniendum eod. dies indictus fuerat, ijsque præsidij communitate urbem constituerat. Verum segnius aliquanto quam iussi, conuenerant. Postquam autem vrbi appropinquassent, suorumq; cladē cognouissent, alij alijs itineribus in diuersum abiire. Condixerat idem, Gelsenis locum atque horam ad conueniendum etiam alijs, qui similiter, paullo postquam pugnatum est, duabus ad portum nauibus appulere. Sed audita aduersa pugna Gelsenem cum suis casum, ciuem victorem ac captos multos, nihil ibi morati, fugam celerarunt, auerso in Angliam itinere, vt scribit Hortensius, & ex eo Isacius Pontanus in sua rerum & vrbis Ambstelodamensium historia, ex quibus nos quoque eadem huc breuiter adscripsimus.

Confederatio Gelsenis.

Dum hæc Ambstelodami geruntur, frequentur in hostem Monasterienses erumpunt, & quia res erat angusta domi, indices etiam magis magisque crescebat, nullum furendi finem faciunt. Res ea vehementer principem terrebant. Itaque ab ijs principibus atq; ciuitatibus, quæ sunt Prouinciæ Rhena-næ, tanquam à vicinioribus, auxilia petit. Eius rei gratia conuentus indicitur

XXII.
Confluentia conueniens ordinis Imperij contra Anabaptist.

Gale magnis clamoribus præeuntibus signis & tympano, tumultuose in forū irrumpunt. Curia inuadunt, vigiles partim cædunt, partim capiunt: cæsusq; in principio statim fuit vigilū Præfectus Simon Puttius. Ad primos clamores factorū vnus excitatus, qui in curia ad prime potus inter sedilia & scamma humi exprorectus iacebat dormiēs, in superiora tabulata se abripuit, ac funē nolā, ne ad terrorem vrbi augendum signū daretur, ignarus omnium fortē fortuito subduxit. Agrē euadunt Consules & toto vrbe ciues excitant iubentq; in armis fauces viarū circa forum obsideri, ne illorum robur vlla accessione eorū qui nondum aderant, vllatenus augetetur. Anabaptistæ interea ne vasorū ardentium toto foro luce proderentur, ligna & funalia demoliuntur. Degebat in vico Pilano homunculus ex Anabaptistica coniuratione, nanus gibbosus & Therfites alter, hic ad primam conclamationē ficta trepidatione excitus, vicinum armatus rogat, ecquæ turbæ, ecquis motus ciuitatē inuasisset. Inde paucos passus progressus, vicinum incautum excipit, repens tumultus totam ciuitatem peruagatus in muros ad excubias nocturnas peruenit, captam vrbe, cædem passim fieri. Atrocitatem rei, rumor, horror nocturnus tenebræq; solito non paullo densiores, per quas nullum inter hostem & amicum discriminē dinoscere poterant, errantibus per viarū angustias adauxere. Turbabat item eosdem ipsos, in quem locum primò occupandum conuenirent: quotquot in forum primo statim tumultu profiliebant ad dimicandum, Anabaptistarum bombardis ac sphaerulis traiciebantur. Nicolaus Aquinas erat homo temulentus & potor strenuus, cui cum Henrico Goetbelito multos annos familiaritas intercesserat. Is se in turbam confertā præcipitabat toto foro digladiantiū cobiuratorum. Rogat falsè, quid sibi vellent: cōsiliū ederēt vt reconciliarentur: lubet tum Goetbelitus inde domum facessere, periculosum ibi agi negotium quod ad ipsum nihil pertineret. Paratibus alijs in eum ferrū stringere; Potor magnus hic est, inquit Goetbelitus, & mihi familiariter notus, mittatur. Dum resitat, volens suo more esse ridiculus, frustra eodem Goetbelito iniuriā prohibente, truncatur. Obsederant iam ciues vias, quæ in forū excurrunt. Inde conuenit inter Consules ne quid ante exortū dici inceptaretur. Consultū inter cæteros erat M. Petrus Colinus vir cū doctus tum pius: hic quod in sui consulatus initio ad seuiendū segnior fuisset, vt memorat Lambertus Hortensius, quem vt aui istius scriptorem, ideoq; & fide dignissimum, hic potissimum sequimur, multorum in se inuidiam concitarat, quasi istorum hominum & quæ agerentur consiliorū non ignarus, multa dissimulasset. Quo ergo in ciuium conspectu communiq; periculo suspicione se liberaret, Dux suis in forum in ipso ardore non recte consilio preparato præcessit. Anabaptistæ accepto ciuiū aduentu consuli circa Libram, cum

infestis tormentis manuarijs obuiam procedunt, ac nullo momento in fugam eos auertunt: Multi in ipsa fuga vulnerantur, consul fœde trucidatur, plurimi inter hæc sphærule adulteratis per tenebras sternuntur. Gofuinus Recaluus vir consularis & rei militaris laude iam olim clarus, vela vijs ad forū ducentibus obtendi imperat & aduolui saccos ingentes lupulo graues, pone quos ceu sub pluteis latitarent aduersus Anabaptistarum vim. Cum autem animaduerneret idem Recaluus haud tuto in vniuersum cum sola ciuium manu rem agi, conuocat in forum piscarium circa aggerem quo vtrinq; vis fluminis coerceretur, voluntarios ad faciendum in eum diem stipendium menstruum sub Consulibus Ambstelodamensibus. Erant hi ferè militares & qui in prælijs antea res fortiter gesserant. Hi Sacramento ita inauthorantur, vt disturbatis Anabaptistis impetum in curiam facerent primi, hos deinde ciues sequerentur, tum Goetbelitus, vbi aduertit vias ad forum interceptas, ne copijs suorum auergerentur: & altum silentium ciuium: nimirum ò Gelenfis, hoc illud est, quod semper malè metui, ne nos nostrum inceptum cum tam exigua manu in exitium adduceret. Quid nunc reliquum nisi vt pugnâdo cadamus? ad ea ille; Haud ita cadet res: ante decimam sequentis diei horam vrbe potiemur, & quidem sine sanguine, si quid Prophetæ credendum est. Ciuibz altum silentium agentibus, reliquum illi noctis cantu sacrarum odorum absûperunt, & huius facinoris autores haud vltra quadraginta fuisse creduntur.

Postquam autem sublucescente aurora quædam discurrentium simulaera per vmbra apparere ciuibz cœpere, cum iam globulis alij post alios ex insidijs ferirentur, in curiam se è publico abripuerunt. Ciues foro pulsos conspicati Anabaptistas, conclaue Rhetorum non segniter occupant ad prohibendos illos è publico oportunitatem. Inde per fenestras curiæ tanta vi tormentorum fulminatum in aulam, quam vernaculo idiomate magnam vocant, vt per curiam totam se, multis sparsim cadentibus, diuellere cogerentur. Tum Gofuinus Recaluus duos integros serpentarios, & aliud tormentum maioris generis, ad aggerem fluminis moueri imperat. Oritur ibi consentiens prope clamor, nihil referre si vna cum hostibus vnica domus euertatur: multo magnificentior curiam senatoriam se excitaturos. Ad ea Recaluus, sat futurum, si deiectis foribus fenestra versus interiora aperiretur; simulq; imperat inauthoratis vt ad iactum globi intenti, impetum in curiam faciant, emissio tormento aberrat in ostium Xenodochij D. Elisabethæ globus aditumq; patetem facit. Adductis deinde duobus reliquis, multo maiore vi & iactu certiore ostiū & postes curia disijciuntur, ac simul ad siliunt inauthorati agmine infesto, pariq; ferocitate proxime secuti ciues in altum clamantes in curiam impressionem fecere. Pulsis Anabaptistis in eam Curia partē quæ no-

hie secreta colloquia cū ijs habere, quos sibi oportunos perspexerat, per hos sibi alios atq; alios adiungere, cum his seria miscere, magna de Monasteriensium regno promittere, eorum viuendi libertatē vchere. Ad postremū animos spe nouarum rerum implet, & ad memorabile facinus audendum accendit. Nam fama Monasteriensium rerum tantam mortalibus sacra prophanaque inuadendi cupiditatem per id temporis iniecerat vt breui Ambstelodami passim illa lues, latius quam credi potuit, proserperet. Erat in vrbe Henricus Goetbelitus, homo decenti statura & corpore robusto, qui in multis bellis rem militarem secutus, magnum inter suos nomen virtute adeptus, ijsdemq; temporibus Anabaptistarum sacris inter alios initiatus fuerat. Hunc Gelen- sis secreti colloquiū socium sumit: sed nihil æque metuebat, atque ne indicio proderetur: nam ab aliquo agnitus ob mutati nominis consilium, in presens capitis periculum fuerat peruenturus: Persuasus tandem à fidis quibusdam amicis, inter quos Goetbelitus erat, capit in arena consilium, idque eiusmodi fuit. Curiam Brabanticam, dum res adhuc integræ essent, quam primū peteret veniam admissi, quacunque ratione à Regina Maria Caroli Imperatoris sorore, quæ tum prouinciarum Gubernatrix erat, exoraret quā: impetrata (erat homini grandis pecunia quam Monasterio exiens à Rege acceperat, vt ante memoratum est,) in Hollandiam regressus Ambstelodamum reuerteretur, vt periculorum securus inter ciues & mercatores, propriò vicissim resumpto nomine, versaretur, consilium non frustra fuit. Nam amicorum ope & suis varijs promissis fretus, veniam est consecutus. Hac præsertim lege, vt urbem Monasterium Carolo Imperatori quibuscunque artibus, traderet. Cætera inter se secreto transegerunt. His de rebus traduntur homini tabulæ magno sigillo impressæ, & addita est eidem pecunia ad conscribendas copias. Redit Ambstelodamum successu exultans & admodum lætus, vbi non, vt antea, in occulto versari sed palam, & partæ condonationis fiducia, vltro etiam apud quoslibet se rebaptizatum confiteri nomen natuum edere, nihil denique simulare aut dissimulare. Fidem ei maxime conciliarunt apud vrbis primores & senatum, promissa magnifica de proditiōe inter cæteras condiciones tabulis expressa. Mutat hospitium migratque in ædes, quæ Hispaniarum titulo inscribuntur. Innotuerat iam omnibus, & familiarior esse cœpit Principibus ciuitatis cum ob lapsus pœnitudinem & admissorum impetratam condonationem, tum propter susceptæ Prouinciæ magnitudinem, perpetrandæque difficultatem in hac animorum securitate, facinus arduum parare aggreditur. Coniurat cum sua gente de inuadenda vrbe, & simili Monasteriensī Republica constituenda: omnium primum consilij huius socium assumpsit Henricum Goetbelitum, quem suo-

rum signiferum fecit. Inde res ad aliquam gentem refert quam in ædium interiora Petri Galæ in vico Pilano coegerat. Approbatur consilium maximè negotij facilitate à Gelensi proposita. Addidit oportuna omnia, noctis beneficium, propensos totius ciuitatis in se animos, extra paucos bibones, gulæ & abdomini deditos, præsentem numinis fauorem, oraculum Henrici Grafij. Destinantur ibi ad eadem hostes Anabaptistarum: partiuntur inter se domos opulentiorum, mine non bono, ante partam victoriam. Constituitur patrando facinori sextus Id. Maij. Numeratur singulis nummus Aureus pignus Societatis: Signum ad concurrendum foret nolæ pulsus in curia. Sed coniuratio casu magis, seu Numinis potius prouidentia, quam vigilantia, aut consulum industria, in ipso prope rei agenda puncto detecta fuit, nam prisco more Crucis sodalitiū luxu magnifico in curia obsonare id temporis consueuerat. Quo etiam conuocari moris erat Magistratum omnem, & pleramque ciuitatis opulentiam inque noctem multam computationem extrahere. Circa serum diei, iam medio foro funalibus & vasis picatis in triumphi speciem accensis, adolescens fortè ad quendam cui nomen fuit Petro Honichio accessit, narratq; Anabaptistas ad sexcentos tota se vrbe colligere, vt eam invadant. Honichius nulla interposita mora rem ad Nicolaum Dodesium & Theodoricum Hildebrandi Filium tribunos refert. Hi tres confociati, in forum ad consules properant, aperiuntque illis rem haud sine exaggeratione vt acceperant, monentq; vt maturè prospicerent, ne quid detrimenti Respublica caperet. Consules apud se tranquillitatem præsentem vrbis reputantes, non satis induci valuerunt vt crederent tantam mortalium multitudinem sine indicio cogi; aut coniurationem rectam ne proderetur haberi potuisse, cum inter duos vix ferè facinus celetur. Ad consules Index adducitur, quo ex eo exploratiora cognoscerent. Affirmat is identidem & pertinaciter sic se rem habere, nec esse temerarium, seque in vinculis teneri imperat, si minus facta relatis responderent. Signa multa & inter ea illud argumento esse, tres bombardas manuaras duplicis generis puluere tormentario debite oneratas in supero conclavi Rhetorum, qui vulgo appellantur *Rhetorijck camer* eos inuenturos. Erat autem tum illud in foro in summo libræ tabulato, contra transuersam curiam. Cæterum deprehenditur res à consulibus perinde vt ab Indice acceperant: Sodales interim crucis solito maturius è curia discedunt, quæ res ipsis saluti fuit. Habita aliquandiu inter consules consultatio, qua ratione per silentium ciues cogerentur, vt quam minimo motu ad Curiam in armis Anabaptistarum aduentum expectaturi, adessent. Alijs aliter censentibus, dum sententijs variantibus tempus eximitur (erat noctis prima fax) Anabaptistæ armorum omni genere instructi, è vico Pilano ex ædibus Petri

*Fœdus Ana-
baptistarum.*

*Anabaptista
Curiam oc-
cupant.*

tore transigi non poterat, qui grauitate sua, ignaram domus hospitam è strato tandem in tabulatum compulit, visuram ecquod clandestinum in sumario incendium grassaretur. Ibi vndecim totos nudos offendit: fumus occultam sub vestium aceruo flammam prodidit. Mandat & huic Propheta, vt ipsa quoque reliquorum exemplo morigeram se præbeat. Paret iussui, actutum vestes in focum abijcit. Ita omnibus nudatis (erant duodecim numero) Propheta, in publicum secum vt prodeant, & quo ducet, sequantur, iubet. Vix domo pedem extulerant, & mox horribili clamore extremum ciuibz exitium nunciant. Audacia eò creuit, vt latissime diffusi, per omnes vrbs vicos proclamarent, vā, vā, vā, diuina vindicta, diuina vindicta, diuina vindicta. Horrendo eo mugitu ciues in publicum exciti forum inuadunt, rati hostem in urbem irruisse. Capti omnes in Curiam ducuntur extra vnam mulierem, quæ aliò dilapsa nuspiam inueniri poterat. Captis quoque se tegant, vestitum Senatus offert, at illi eo superbe reiecto, prorsus se regi nolle, vt qui nuda sint veritas, dicunt. Ex curia in carcerem tracti sunt. Ibi aliquot diebus detenti, cum in impietate sua persisterent, quinto Calend. Martij capitis pœnas dedere. Ferrum lætitia exceptum varios clamores morituris extorsit. Hic *Laudate semper Dominum*: ille, *Vindica sanguinem tuum*: alius, *Aperite oculos*: quartus *Vā*, alij aliud decantabant. Eo motu sedato, Senatus domus passim explorat. Capti nonnulli & in carceres compacti. Aliqui culpæ expertes dimittuntur. Eo die toto, inquit Hortensius, clausas vrbs portas tenuerunt, bis tantum raptim apertæ, statimque clausæ rursum fuere. Decimo Kal. Martij ex Hannouia circa *Nouum aggerem* (ita nuncupatur vrbs platea Noui lateris principalis, vt ante dictum,) appulerunt, Anabaptistarum ferè millia. Hos accessit Dominus Gerardus Assendelphius vnā cum præfecto rerum capitalium apud Hollandos: quorum prudentia ac consilio effectum fuit, vt retrorsum vnde venerant, abierint. Aliquot ibi ædes disijciuntur, quas suspectas habuerunt, vt sempiternum rei monumentum.

Anabaptist.
nudi per vr-
bem vagan-
tur.

Anabaptista
per Frisiam
tumultuan-
tur.

Posthæc in Frisia ab Anabaptistis tumultuari cœptum. Ad Bolsuerdam armati concurrunt: ibi cænobium, vetus Monasterium nuncupant, ad ponenda castra inuadunt. Erant trecenti numero, qui facinus incæprabant. Portas Monasterij cum in aperiendo mora laboretur, arietibus disijciunt, monachos omnes pellunt, conclauia & interiora occupant. Inde ad ædem sacram progressi turrim demoliuntur, altaria & cathedras vastant, imagines comminuunt, reliquias sanctorum, oleum sacrum & consecratas hostias canibus suis obijciunt, inquentes, *En Deum imperiorum*. Sacra vasa, calices, & omnem mundum raptant, confinia quæque pomæria & prædia inuadunt. Emissis quaquaversum nuncijs auxilia cogunt. Magistratus monita spernunt. Vbi furor finem habuit, murum confirmant, & aduersus hostem excubias

collocant. Is erat Georgius Skenckius Frisæ præfectus vir, præter alias egregias animi virtutes militari gloria clarus. Hic coactis propediem copijs Retinctos aggreditur, castrisque positis, obsedit. Obsessis gratiam offert, si cedere & authores tradere cupiant, misso ad eos satellite. At illi non modo non cedere se velle renunciant, sed & satellitem nefario ausu obtruncant, ac sparsis extra murum literis, sanguinem hic se suum vitamque pro libertate, quousq; spiritus hos regat artus, posituos significant. Itaq; ad motis propius machinis tanta tormentorum vi in murum Skenckiani defæuiunt, vt breui temporis spatio à fundamentis euersus Retinctos in cellas & cryptas pepulerit. Skenckius victor ad interiora progressus, omnes pariter, partim telis, partim ruinis opprimit, exceptis viris 26. & fœminis 70. cum liberis qui, Leouuardiam missi fuere. Ex Skenckianis centum sunt desiderati. Eadem tempestate Leida quoque, Bocoldi regis patria, Retinctorum furorem sensit. Vnum omnibus erat consilium, urbem incendio vastandam. Itaque sub vespere plurima turba per portas passim irrepsit, mirantibus tota vrbe ciuibus, quid inopinatus ille peregrinorum hominum concursus sibi veller. Res ad Senatum deuoluitur. Mittit ille extemplo lictores, qui ecquid rei sit in hospitij vicatim explorent. Nolebat amplius, qui nostri curam agere solet, latere consilium. Coniuratio maturè detegitur, à Præfecto arcis Wordenæ, ad quem iam fama detulerat. Noctis erit decima cum hoc nuncium allatum fuit. Coguntur in forum ciues, in armis, vt adsint. Oriuntur mox, quæ prædicta erant, incendia, in diuersis vrbis partibus, sed mox restincta parû damni dedere. Sed & authores tumultus in publicum prosiliunt, ac in sui perniciem locum vbi conuenerat, indicio produnt. Ibi capti pleriq; omnes, & non multo post, ferro partim, partim aquis absumpti periëre. Nec Dauentriam furor forum manus prætereunt. Hic paria seditionû semina spargunt, ciues ad pœnitentiam & rebaptismum inuitant. Wesaliæ quin etiam caput exerunt, & nihil non periculosum & exitiale moluntur. Sed Grasij monitu capti vbi que fere omnes seditionis suæ pœnas dedere.

Gelensis interea, quem à rege Ambstelodamû inq; Hollandiam Frisiamq; ablegatum diximus, quum alio longè habitu ac modo offendisset omnia, quâ Monasterio decedens à Rege persuasus acceperat, animo nihilominus res magnas agitare cœpit. Nam postquam in Frisiam aduenit, atq; inde in Hollandiam nullas copias offendit. E Frisia tamen prius quam decederet eius artibus effectum, vt turba non minima præsertim Boetvardiæ, vt diximus, data fuerint, quibus sedatis Ambstelodamum fugit, diuertitque ignoto Mercatoris habitu apud Guilielmum Cornelium, & ne proderetur indicio, nomen mutarat. Ex confessione enim eorum, de quibus in Frisia variæ quæstiones habitæ fuerant, Gelense nomen per Hollandicas vrbes celebrè tum erat. Diu

hic sibi

In Gelria &
Wesalia se-
ditiones mo-
uent.

lXXI.
Ambsteloda-
mi Anabap-
tista rursum
prodeunt, au-
thore Ioanne
Gelensi.

Rex manu sua percutit, ac percussam ignominia notat, ut scortum. Inde re quasi benè peracta præsentes cantillare, ac gratias Deo velut acturus choream ducere iubet. Exilit toto foro populus & profusa in gaudia soluitur, tametsi præter panem ac salem nihil restaret reliquum. Expectabatur indies omnium votis Ioannes Gelenfis, spe soluendæ obsidionis simul & leuandæ famis. Verum cum is nec veniret, neque subsidia vlla mitteret, Rex delusum se ratus, aliud consilium ex tempore capit. Henricum Grasium fidum sibi, ut arbitrabatur, consiliarium, multo auro argentoque ad conscribendas per Hollandiam Frisiamque copias in Gelriam amandat, Ioannem Nottelum itineris adiungens comitem. Erat Henrico vestis splendida admodum è subcinericij coloris panno, interlucente gramineo, confecta; tegmen candoris niuei, ac singulis in digitis annuli, ex auro lectissimo. His in regia depositis, vilior in viam habitu contegitur. Prima noctis hora erat, cum regij ministri profecturum ad portas traducerent. Scriptis regis trecentisque aureis munitus egreditur. Aberat non procul Episcopus, qui pridie ex arce Beueger in castra venerat. Ibi Grasius datæ fidei memor, Nottelo relicto, ad Principem transijt, apud quem iam inde mansit. Notellus, iter captum prosequitur Dauentriam pergens: vbi tamen haud diu commoratus, Monasterium ad regem periculi metu mox redijt. Ad regem admissus rogatur, ecquid rei sit, quod socio foris relicto, solus nullo milite septus domum reuerteretur? Rem ut acciderat cum gemitu explicat. Ibi omnes tremere, Prophetæ fraudem execrari, in regem maledicta vomere, quod adeò facilè se decipi passus fuisset. At ille magno obsidentium applausu exceptus & ad Principem admissus, omnia Anabaptistarum consilia, secreta quæque fœdera, quos haberent Wesalia & in Cluensi passim Ducatu populos in præsidio, quos belli duces Ambstelodamum, Leouuardiam, Dauentriam, &c. ablegassent, quomodo in spem noui imperij erecti, vicinas regiones, prouincias, regna, Ducatus iam inter suos distribuissent, quibus locis, qua parte latitarent, quos patronos, quæ hospitia adirent, quo tempore & hora, prodit. Triduo post ad oppidanos ex castris dat literas. Monet à captis desistant, ac suo consilio nunc demum vel ab vrbe recedant, vel rege sublato principis clementiæ se dedant: futurum facti ut neminem facilè poeniteat. Detecta enim iam vrbis & omnium contra principem consilia, nec deinceps quicquam agi posse, quod finem præfixum queat assequi. Regem virum esse stolidum & supra quam dici possit arrogantem, multa quidem in contrarium polliceri, plura per Prophetas suos promittere, at si res iam inde ab initio gestas repetant, propediem videre posse, fraudes sibi & imposturas obtrudi. Vera se loqui, ut qui ipse id muneris ad vniuersæ

etiam

Henricus
Grasius à re-
ge emittitur.

Grasius ad
Monastrien-
ses literas
mittat.

etiam vrbis miraculum obierit. Rogare proinde & obnixè petere, monentis non spernant consilium; principem naturâ mitem, nemini gratiam denegaturum, modò non nimium deditiorem procrassinent. Pænè persuasisset, nisi callido commento Rex iam ante Gelensis literas proferens oppidanorum animos aliò inclinasset.

Sub idem tempus Ambstelodamum nouo motu concutitur. In vico Salinario Ioannes Sibertus habitabat pannicida. Aberat is per hos dies procul à domo in Orientalibus vrbibus, vbi negotiabatur. Huc Iacobus Campensis Anabaptistarum Episcopi iussu, factiosorum turba confluxerat, fidei suæ mysteria noctu, vt assolet, peractura. Aderat inter reliquos Theodoricus Sartor, homo vafer & callidus, quem Campensis nuper admodum Prophetam legerat. Is tota nocte miranda prædicans, cum plurimos dementasset, vt nomen inter suos celebre redderet, pronus in terram coram vniuersis collabatur, explicatisque brachijs ad Patrem orare cœpit, tanto fremitu & ruditu, vt omnes totis artubus contremiscerent, locusque ipse & omnia conturbari viderentur. Facto precandi sine, Patrem cuidam affanti sibi, inquit, in throno maiestatis suæ sedentem vidi, cum eoque ab Angelis, in Spiritu, ad cælum raptus, de rebus varijs colloquium miscui. A Patre dimissus eque calo ad inferos ductus, omnia turbata reperi, & ad pauca vt rem conferam, extremum humanorum diem adesse scito. Atque tu quidem in omne æuum maledictus es, indignus ad inferos qui transeas, in imum barathri demergeris. Ille ad horrenda Prophetæ præfagia pauore pænè enectus, pronus in faciem ruit. Miserere clamat miserere mei tu ô Pater, qui calos inhabitas; misello mihi sis propitius. Tum Prophetæ: age frater frontem exporrigas, res salua est. Pater tui misertus in filium te adoptauit. Delictum ille sustulit, ac æternæ hæreditatis symbolo te sibi deuinxit. Erat loricator à vertice ad talos vsq; galea cristata caput obtectus. Interim nec vox clamitanti, nec quam tractet, materia deficit. Ad horas quatuor & amplius eo, docet perpetuò de regno Dei, de nouitate vitæ, de innocentia & sanctitate eorum, qui in electam hanc Spiritualis societatis matriculam se conferant. Concioni sine facto, totum se nudat, galea, thorace ferreo, ense, & quibus præterea instrumentis accinctus erat, corpori detractis inque ignem congestis. Ibi sine omni pudoris velo, sui & verecundiæ, quam præ reliquis homini natura indidit, oblitus, omnibus, suo exemplo se totos vt exuant, imperat. Nec mora, iussa exequuntur. Viros imitantur fæminæ, & vnà cum veste pudorem ponunt. Tanta fatuitas erat, vt nec funiculus, quo capitis comæ substringerentur, maneret reliquus. Omnibus præter id quod natura dederat spoliari inque ignem conijci præceptum erat. Res sine fœ-

XIX.

*Nouus motus
& Prophetæ
Ambstelodami.*

Iacobus Campensis Ambstelodamensis Anabaptist. Episcopus.

giose, vt socijs sublati, vnus patris auxilia ferret, translatum, reddidit. Obstupet Rex; cui ille, ne mirè, inquit, ô Rex, res ita habet: Sedebam ego pridie compedibus hisce vinctus in custodia, expectabam, quod imminere videbam, supplicium: sed audi rem miram ô Rex. Hoc ego dum animo exitium metior, adest à patre liberator Angelus, qui & huc me, vt norunt omnes, tenebrosa sub nocte reduxit. Is deinceps obsessis aderit, & aduersus hostem robur suppeditabit. Simus nos præsentì solum animo, ac seriò Dei opus agamus, qui seruauit me, de minimis neminem perire permittet. His & similibus adeò blandè se Regi insinuat, vt ad secretiora quæq; consilia iam tum admitteretur. Quod munus tanta cum laude obibat, vt cum Propheticum subinde proderet spiritum, omnium iudicio in vatem deligeretur. Ea dignitate auctus literas scriptitat, quas sercètò Wesalia sibi missas fingebat. Illarum tenor hic erat: Nunciaret regi, tres opulentas vrbes à Deo datas, Ambstelodamum nobile Batauorum emporium, Dauentiam Geldriæ, & Wesaliam Transrhenanam, quæ breui subius regis venturæ sint, si modo Prophetæ eò mittantur. Prælectis regi literis, Iacobus Campensis & Ioannes Matthias Middelburgensis adeste iubentur. His in genua coram prouolutis, Gratius iussu regio manus imponit, ac Ambstelodamensis vrbis illum Episcopum, hunc Prophetam ordinat. Post biduum oblato viatico vrbe emittuntur, eoque profecti magnam vrbis partem suis sutelis, ac blando verborum lenocinio in sectam pertrahunt. Post menses sex & plus eo, in tantum factiosorum numerus creuit, vt, cum Antonius Lalingus Comes Hochstratanus, res Ambstelodamensium inspecturus in urbem veniret, ducenti correptis armis nocturnas vigilas stationibus suis exacturi, ad forum prouolarent. Ciues orto motu, & ipsi arma capiunt, libertatem defensuri. Senatores per postica in Curiam cum præsidio properant, ac foribus fortiter præclusis, ne quis irruere queat, dant operam. Præsto est & Iodocus Buyckius Tribunus, Nicolao Heinio & aliquot ciuibus comitatus. Ille misso ex Curia manipulo, & reliquis qui aderant, septus Retinctos aggreditur. Rogat quo Consilio quidue volentes præter morem in forum se effunderent, continerentque totam noctem? Ederent causas; fore vt mos ipsis gereretur, si æqua & Christianæ libertati consona postularent. Reddunt æque sibi cordi vrbis defensionem ac reliquis, hucque non malo animo, sed libertatis tuendæ causâ progressos, vt quibus nocturna supplicia decernerentur. Ad ea Buyckius; domum suam quisque securus concederet, fidem se suam interponere, id minimè futurum. Secus si fiat, auxilio se totis quas coram conspiciant, cohortibus, ad futurum. Duodecima noctis erat, cum è Palatio domum suam quisque repedaret. Hochstratanus nocturna ciuium trepi-

datione

datione perterrefactus, circa hospitium satellitibus ad custodiam biduum
 dispositis, Hagam, nihil diutius sibi moratus, inde se abripuit. Interim Cam-
 penfis Episcopus ad nocturna synedria plebem conuocat, inque spem no-
 vandarum rerum opimis promissis erigit. Augescente indies sociorum nu-
 mero, Monasterium ad regem scribit: Milites in procinctu passim complu-
 res, hinc inde, non Ambstelodami modò, sed tota Hollandia, Frisia, Gelria-
 que palantes vagari, qui ad ferendas suppetias regi Sionis se instruant. roga-
 re se, ducem huc ableget, qui militem ad iter instructam in Hierosolymam
 Westphalia traducat. Omnium animis, sed Regis maximè, vno rumore
 ad spem secundarum rerum erectis, mittitur extemplo eò cum magno auri
 pondere Ioannes Gelsenis, & cum eo tres alij Frisico solo editi. Erat
 Gelsenis vir manu promptus, ingenio audaci & longa rerum experientia ce-
 lebris, domi militiæque inter suos ob præclarè rem diutino bello gestam, pu-
 blicè notus, & qui non ita pridem ordines etiam ductarat. Hunc Rex co-
 hortibus illis ducem præficit. Mandat identidem abeunti, eisdem suis vt
 verbis dicat, quò ad expeditionem lubentiores essent, non tardarent diu,
 vt semel votum iter versus nouam Sionem prorogarent; pergerent saltem
 & propediem auxilio aduentarent, futurum, vt in via comites multò quam
 putent plures nanciscantur, patrem enim per Grasum Prophetam regi po-
 puloque Sionis sub ius & imperium tres potentissimas vrbes Ambsteloda-
 mum, Dauentriam & Wesaliam se missurum, promississe. Hæc fatus, auro
 argentoque dotatum, vt velut alter Mosche eam hominum multitudinem
 fideliter Monasterium traducat, hortatur, atque simul nocte sub atra in iter
 deducit. Excessit vrbe Gelsenis mense Ianuario, quo primum oppidanos
 rerum penuria cœpit affligere. Hactenus bis quotidie in cœnas & prandia
 cibus è popinis regijs missus, ab eo tempore tum indies imminutus, in pon-
 dere præbebatur, frugaliter & sordidè. Atque hinc multi fame duriusculè
 pressi in peccatum subinde, occasione nacta, replère. Ex his duo è regia fa-
 milia adolescentes erant, ætate matura & stabili. His stabat quocunque le-
 tho potius, quam fame confici. Tentant proinde fortunæ aleam, collatoq;
 consilio per turbam portis erumpunt. In tuto se positos rati, quietem ca-
 ptant fronde sub viridi, latius orta luce prodituri. Res ad regem emanat.
 Ablegat ille, qui transfugas in urbem extemplò retrahant. Retractis vio-
 lentas iniectat manus, ac iugulum præscindit. Crescente indies magis, atq;
 magis fame, cum inediâ perirent multi, reginarum vna propalam in regem
 iurgium mouet, rem iniquam esse ac detestandam inquiens, ciues passim
 fame contabescere, dum rex è penu plena cum paucis in delicijs vitam tran-
 sfigat. Huic par supplicium decernitur. nam in publicum eductam publicè

*Gelsenis mili-
 tem Monaste-
 rium ductu-
 rus emittitur*

Jacobus Campensis Ambstelodamensis Anabaptist. Episcopus.

giose, ut socijs sublati, vnus patris auxilia ferret, translatus, reddidit. Obstupet Rex; cui ille, ne mirè, inquit, ô Rex, res ita habet: Sedebam ego pridie compedibus hisce vinctus in custodia, expectabam, quod imminere videbam, supplicium: sed audi rem miram ô Rex. Hoc ego dum animo exitium metior, adest à patre liberator Angelus, qui & huc me, ut norunt omnes, tenebrosa sub nocte reduxit. Is deinceps obsessis aderit, & aduersus hostem robur suppeditabit. Simus nos præsentì solum animo, ac seriò Dei opus agamus, qui seruauit me, de minimis neminem perire permittet. His & similibus adeò blandè se Regi insinuat, ut ad secretiora quæq; consilia iam tum admitteretur. Quod munus tanta cum laude obibat, ut cum Propheticum subinde proderet spiritum, omnium iudicio in vatem deligeretur. Ea dignitate auctus literas scriptitat, quas sercetò Wesalia sibi missas fingebat. Illarum tenor hic erat: Nunciaret regi, tres opulentas vrbes à Deo datas, Ambstelodamum nobile Batauorum emporium, Dauentiam Geldriæ, & Wesaliam Transrhenanam, quæ breui subius regis venturæ sint, si modo Prophetæ eò mittantur. Prælectis regi literis, Iacobus Campensis & Ioannes Matthias Middelburgensis adesse iubentur. His in genua coram prouolutis, Gratius iussu regio manus imponit, ac Ambstelodamensis vrbs illum Episcopum, hunc Prophetam ordinat. Post biduum oblato viatico vrbe emittuntur, eoque profecti magnam vrbs partem suis sutelis, ac blando verborum lenocinio in sectam pertrahunt. Post menses sex & plus eo, in tantum factioforum numerus creuit, ut, cum Antonius Lalingus Comes Hochstratanus, res Ambstelodamensium inspecturus in vrbem veniret, ducenti correptis armis nocturnas vigilas stationibus suis exacturi, ad forum prouolarent. Ciues orto motu, & ipsi arma capiunt, libertatem defensuri. Senatores per postica in Curiam cum præsidio properant, ac foribus fortiter præclusis, ne quis irruere queat, dant operam. Præsto est & Iodocus Buyckius Tribunus, Nicolao Heinio & aliquot ciuibus comitatus. Ille misso ex Curia manipulo, & reliquis qui aderant, septus Retinctos aggreditur. Rogat quo Consilio quidue volentes præter morem in forum se effunderent, continerentque totam noctem? Ederent causas; fore ut mos ipsis gereretur, si æqua & Christianæ libertati consona postularent. Reddunt æque sibi cordi vrbs defensionem ac reliquis, hucque non malo animo, sed libertatis tuendæ causâ progressos, ut quibus nocturna supplicia decernerentur. Ad ea Buyckius; domum suam quisque securus concederet, fidem se suam interponere, id minimè futurum. Secus si fiat, auxilio se totis quas coram conspiciant, cohortibus, ad futurum. Duodecima noctis erat, cum è Palatio domum suam quisque repedaret. Hochstratanus nocturna ciuium trepi-

datione

datione perterrefactus, circa hospitium satellitibus ad custodiam biduum dispositis, Hagam, nihil diutius ibi moratus, inde se abripuit. Interim Campensis Episcopus ad nocturna synedria plebem conuocat, inque spem novandarum rerum optimis promissis erigit. Augescente indies sociorum numero, Monasterium ad regem scribit: Milites in procinctu passim complures, hinc inde, non Ambstelodami modò, sed tota Hollandia, Frisia, Geldriaque palantes vagari, qui ad ferendas suppetias regi Sionis se instruant. rogare se, ducem huc ableget, qui militem ad iter instructam in Hierosolymam Westphalia traducat. Omnium animis, sed Regis maximè, vno rumore ad spem secundarum rerum erectis, mittitur extemplo eò cum magno auri pondere Ioannes Gelenis, & cum eo tres alij Frisico solo editi. Erat Gelenis vir manu promptus, ingenio audaci & longa rerum experientia celebris, domi militiaeque inter suos ob præclarè rem diutino bello gestam, publicè notus, & qui non ita pridem ordines etiam ductarat. Hunc Rex cohortibus illis ducem præficit. Mandat identidem abeunti, eisdem suis vt verbis dicat, quò ad expeditionem lubentiores essent, non tardarent diu, vt semel votum iter versus nouam Sionem prorogarent; pergerent saltem & propediem auxilio aduentarent, futurum, vt in via comites multò quam putent plures nanciscantur, patrem enim per Grasium Prophetam regi populoque Sionis sub ius & imperium tres potentissimas vrbes Ambstelodamum, Dauentriam & Wesaliam se missurum, promississe. Hæc fatus, auro argentoque dotatum, vt velut alter Mosche eam hominum multitudinem fideliter Monasterium traducat, hortatur, atque simul nocte sub atra in iter deducit. Excessit vrbe Gelenis mense Ianuario, quo primum oppidanos rerum penuria coepit affligere. Haftenus bis quotidie in coenas & prandia cibus è popinis regijs missus, ab eo tempore tum indies imminutus, in pondere præbebatur, frugaliter & sordidè. Atque hinc multi fame duriusculè pressi in peccatum subinde, occasione nacta, replère. Ex his duo è regia familia adolescentes erant, ætate matura & stabili. His stabat quocunque letho potius, quam fame confici. Tentant proinde fortunæ aleam, collatoq; consilio per turbam portis erumpunt. In tuto se positos rati, quietem captant fronde sub viridi, latius orta luce prodituri. Res ad regem emanat. Ablegat ille, qui transfugas in urbem extemplo retrahant. Retractis violentas iniectat manus, ac iugulum præscindit. Crescente indies magis, atq; magis fame, cum inediâ perirent multi, reginarum vna propalam in regem iurgium mouet, rem iniquam esse ac detestandam inquiens, ciues passim fame contabescere, dum rex è penu plena cum paucis in delicijs vitam transigat. Huic par supplicium decernitur. nam in publicum eductam publicè

Gelenis militem Monasterium ducturus emittitur

multò illo sit & deterior & pestilentior. Damna-
 bant omnes Anabaptistas extra suos. Interrogati (inquit Hortensius) quarum scripturarum testimo-
 nio & fide assertiones suas & facinus tueri vellent, quod bonos viros fortunis
 suis expulissent, & illas una cum liberis & vxoribus eorum inuasissent, cum
 nihil proximi appetere liceat, responderunt, Christum dixisse: faciem coeli
 diiudicare nobis, signa autem temporum non potestis? item: Beati mites,
 quoniam ipsi possidebunt terram. In vrbe trecenta aureorum millia in va-
 lis, præter alia suppellectilia seposita esse: lectos in vrbe esse annonæ præfe-
 ctos, qui cum ethnicis negotiarentur, & commercia exercerent, vulgo viris
 quinas esse vxores, pluribus denas, nonnullis septenas & octonas. His le-
 gem præscriptam, tam diu cum singulis consuescere, dum vterum gessent.
 Deinde fasiusque esse, ex omni numero aliam diligere, quamcunque vel-
 lent. Puellas supra duodecimum ætatis annum statim amare. Ne fas vxo-
 rum aliquam sociam thori distorto vultu obtueri: Capitale enim id, quem-
 admodum & illud, si qua adulterij traducatur, aut eo nomine infamis sit.
 Aniculas & quæ coniugio in viles essent, tutores legere, à quibus vitæ ac cul-
 tus necessaria suppeditarentur. Oppidanostempla & fana Diuorum im-
 mortalium demoliri, quæ peculiari nomine ipsi forum Baalis, & Romana-
 rum nundinationum emporia appellarent. Ad octo hominum millia Mo-
 nasterij censi posse. Regium iussu fuisse, ne hi 28. Euangelistæ infortu-
 nium suum Prophetis Monasteriensibus, sed Susatenorum, imputarent.
 Regem magnam armatorum vim indies ex Hollandia & Phrysia expectare,
 quorum robore instructus orbem Christianum debellaturus esset, omnem
 Magistratum extingueret, qui iustitiam non exerceret. Monasterienses nul-
 lam prouocationem ad Cæsarem agnoscere. Asseruerunt & illud, citra ope-
 ram Prophetarum nullam scripturam posse intelligi. Inter hos nemo ex-
 titit, qui venia concessa resipiscere voluerit. Confessio, autem eorum qui
 Susatum missi, & in vincula ducti erant, hæc fuit, expressa tormentis de vr-
 bis statu. Ciues inter se extra conuenarum plebem, seditionibus agitari.
 Hanc autem ex Phrysijs & Hollandis conflata esse. Templum D. Iacobi
 molito frumento ad cocturam cereuisiarum, plenum; multa modiorum si-
 liginis millia in primorum vrbis granarijs adhuc condita. Tantum hordei
 suppetere, quantum in biennium sat futurum esset. Laridi magnam nu-
 merum, sed salis parum, minus butyri, quatuordecim, aut ad summum quin-
 decim vasa. Tres munitiones forma rotundas aduersus vim in vrbe oppi-
 danos moliri: vnā ad portam Horstānam, aliam ad D. Mauritij, tertiam
 ad Iudefeldensem. Bis mille ducentos bellicosos viros censos esse: secuplo
 plures fœminas. Noctes & dies quingentos in mœnibus excubias agitare,

tertio quoque die in orbem redire, ab hoc onere Regem & Regia officia libera esse. Pulueris tormentarij vasa LXX. Regi stare. Sememorato Phrisiorum & Hollandorum robore auctum, munitionem, quæ Coesfeldiam spectat breui expugnare, & à fundamentis euersam solo adæquare. Porro autem lanij cuiusdam inter captiuos confessio hæc fuit, excepta scripto: Ex oraculo cuiusdam Prophetarum, regem Sionis Monasterij breui orbi imperaturum. Bernhardum Knipperdollingum in solio regio nuper sedisse, & clara voce coram multitudine exclamasse, mori se velle, ac vitæ restitui. Fore vt nunc demum cæcis oculi aperirentur. Se Osnaburgam missos, ad Euangelium concionandum: ac nisi ab iniustitia maturè resipiscerent, fore vt veluti olim Sodoma & Gomorra tollerentur. Ex Osnaburga Heruordam se petituros fuisse, vt & illic Euangelium tradidissent. Regem dixisse, se huc in Regem à Deo coaptatum, vt ad impietatem ferro vindicandam, & non credentes supplicio extremo humanorū afficiendos, orbem peragraret. Ante Calend. Nouemb. aut ad summum Cal. Mai omnia Episcopi præsidia à Deo vastatum iri, urbem nulla opera humana obsidione solutum iri. Huius vaticinij Authorem Iohannem Warendorpium fuisse, qui Susatum professus erat. Omnia quæ is de obsidione vrbs, de oppugnationis euentu suis denunciarat, reuera euenisse. Ieiunium tridui, & supplicationes in eum diem publice indictas fuisse. Regi quatuor vxores fuisse, & nuper admodum quintam accessisse. Interrogatus quo habitu, & consilio Rex se aduersus Imp. & Principes in sua expeditione gereret: Respondit, ijs illum parsurum, qui se ad ipsius æquitatem & iusticiam accommodarent. Reliquos omnes nullo discrimine sublatum. Propheta vrbe excedentibus interminatus fuerat, ne carceres ingressuri, aduersarum rerum populares certiores facerent, ne angusto percussoq; animo essent, sed rem omnem ad Prophetas Susatenos perferberent, cum res secundæ forent, regem se ad expeditionem armaturum. Hæc ferè confessio fuit Anabaptistarum, qui ad invulgandum Euangelium in hæc oppida à rege missi fuerant.

At Grasius rem multo aliter Episcopo retulit. Nihil ferè aut certo parum commeatus in vrbe superesse, ciues penuria premi, frumenti vix quicquam reliquum, sal indies deficere; ac proinde faciliè in potestatem redigi posse. Consilium cum Grasio Episcopus transigit, ea lege, in urbem vt redeat, consilia regis, opportunitates loca & tempora clanculum exploraturus. Compeditibus vinctus curru ad urbem deuehitur in pratum non longè à porta dissitum, vbi noctem sub dio transigit. Mane ab excubitoribus emissæ voce agnitus, incredibili læticia in urbem excipitur, & vinctus ad regiam portatur. A rege rogatus de reditu, Angeli cuiusdam ductu huc se prodi-

XVIII.

Grasius omnia vrbs secretæ prodit.

*stra Princi-
pem occisura
pergit.*

obsidione occisum cognouisset, alteram se iam iam Iudith appellandam, sibi ipsi persuasit. Aperit Regi consilium, atque simul profert e lino lectissimo subuculam veneno vndiquaque illitam, qua se mortem Principi allaturam pollicebatur. Creditur faminae, inque regiam ductae annuli, monilia calanticae aurum & argentum in copia offeruntur. Renuit illa oblatum viaticum, & solum duodenis acceptis regiae monetae numismatis, ac triplici torti auri annulo fidem pacta, solam itineris comitem poscit. Qua data, vrbe latabunda egreditur, vltro sese obsidentibus dedens. In castra ad Wolbecensem Satrapam ilico deducitur. Ibi quaestionibus subiecta, quid eam, quod vrbe migrarit, causae impulerit, deponit, nimirum solo patrio relicto, Monasterium Evangelij causa venisse, nunc poenitentia ductam, quod omnia prorebellium libidine agi videat, extremum salutis hic perfugium expetere; sed & habere, quod ipsi Episcopo in manus tradat, ac insuper & de vrbe quoque statu erudiat. Persuasisset poenae nisi fraudem transfuga ciuis Hermannus Ramertus detexisset. Itaque in carcerem conijcitur, poenas beneficii sui datura. Torta subinde & grauius tormentis pressa, nihil sibi damni illatum iri professae, breui se hostis manum patris beneficio effugituram dicat. Porro illo nusquam aduentante, in publicum plectenda educitur, gladio quem in alium assumpserat, in arce Beuergara sublata. Caput palo affixum est inque cineres cadauer redactum.

XVII.
*Apostolorum
in urbibus
progressus.*

*Capti Apo-
stoli supplicio
afficiuntur.*

Iam ad vrbes deuenerant regis emissarii, nusquam maiore humanitate excepti, quam apud Warendorpeneses, quorum quinquaginta & amplius sub ipso statim principio nouorum praconum dogmata suscepere. Princeps rem maturè edoctus exercitum ad oppidum transportat, & mox deditione facta victor ingreditur. Capti concionatores quatuor numero, & ex ciuibus tres, quorum illi capitibus mulctati & in quatuor partes dissecti, ad quatuor vrbe angulos affixi fuere, vno excepto Ioanne Klopris, qui non ita pridem Colonia ex carcere Monasterium profugerat, qui Archiepiscopo Coloniensi dono missus est, & postmodum mense Februario Brölæ flammis exustus. Qui susatum ierant, cum horrendis clamoribus, toto passim vrbe, ciues ad poenitentiam & emendationem vitae hortarentur, capti quoque sunt & in Curiam pertracti. Ibi coram magistratu vestem humi tendunt, in eam acceptum a rege nummum conijciunt, seque vt pacem annuncient, a patre huc missos testantur, quam proinde si recipere cupiant, iubent facultates in medium conferant; sin verò repudient, hoc se nummo velut simbolo contestari, quod pacem oblatam impiè rejecerint. Iam enim venisse tempus illud ab omnibus Prophetis promissum, quo in mundo praeter iustitiam nihil amplius Deus coli velit: & cum rex munere suo perfunctus id

egeat

egerit, toto vt orbe Christianos Respub. iustitia gubernet, tum fore, vt Christus regnum patri per manum tradat. Sic locuti ad publicos carceres ductantur. Postridie vt expectarent mortis sententiam, in forum producuntur. Ibi capitis damnati cum maioris Ecclesie campanam (quod signum denunciata mortis esse solet) licitor impelleret, vnus inter reliquos, homo ferox & impetuofus, quasi furore correptus in gyrum agitur, spumat ore & infrendet, ac demum spiculate conſpecto ita inſit, vultu ad vindictam composito; non me, inquit, conficies vir ſanguinarie, pater cæleſtis ſupplicias feret, non iam mortalis amplius loquor, ſed immortalitatis dono cumulat mortis planè ſum incapax. Ridens iſta carnifex experiar, inquit, hoc tecum, atque ſimul curru impoſitum Naſenſcinium (eſt iſ locus ſupplicij) prouehi, iubet. Ruit ad ſpectaculum tota ciuitas, & portis plebs vniuerſa effuſa ad ſupplicium properat, viſura num fidem dicto Propheta faceret. Exterritus rei nouitate ſpiculator, ne in tanta multitudinè libertatis, quam iſti promittebant, auidiſſima, tumultus exſurgeret, vtrinq; diſmiſſis catharactis, exiguè ſeptus præſidio, vates obtruncat, ac eius qui ante immortalitatis priuilegium obiecerat, tanta caput vi detondet, vt procul ad adſiſtentium pedes prouolueretur. Coeſfeldiam miſſi, priuſquam ad oppidum veniant, in itinere præciſis capitibus, ferro paſſim pereunt. Par poena in Oſnaburgene decernitur. Vt primum enim urbem ſubierant, Senatus eos comprehendere, & Iburgum ad Principis arcem vinctos relegari iuſſit. Vinculis arctiſſimè conſtricti grauioribus ſolito tormentis premuntur, idque eò, vt quæ rerum in vrbe facies, quis ſtatus eſſet, faterentur. Horum vnus in carcere exſpirauit, iſ forte, quem Alberus ipſi ſibi manum dentibus præſciſiſſe memorat. Quatuor ad mortem condemnantur, capitibus poſt paulò plexi. Sextus qui ſuperſtes erat, Henricus Graſius, non verò Hiluerſum, vt Hortenſius ſcribit, (iſ enim Suſati caput amiſit.) gratiam inuenit. Vnus hic omnia Anabaptiſtarum ſecreta, quæ præſidia paſſim habeant, quas expeditiones oppreſſionesque moliantur, quæ ſit vrbiſ & ſectæ conditio, pandit. Iam ante torti nihil niſi vindictam motus & bella minitabantur. Affirmabant à Chriſti & Apoſtolorum temporibus nunquam tam purè prædicatum Dei verbum, iuſtitiam nunquam ſic viguiſſe. Quatuor inde ab initio reueſti in lucem Euangelij Prophetas extitiſſe; duos veros Ioannem Leydenſem & Ioannem Matthiæ, (aliij Dauidem Georgium ponunt poſterioris loco, ſed falluntur, cum iſ ante 1536. annum, quo primam viſionem ſuam habuit, nuſpiam publicè errores tradiderit, vt infra latius demonſtrabimus) totidem impioſ & falſoſ; Pontificem Romanum & Martinum Lutherum, quorum hic quidem

multo

*Graſius vita
donatur.*

*Confefſio A-
poſtolorum
tormentis
extorta.*

Euangelij principium inscribi mandat; in circumferentia hæc verba legébantur: *Qui non est natus ex aqua & Spiritu sancto non potest intrare regnum calorum: in altero latere; vnum regnum Dei, vnus rex iustus super omnes, vnus Deus, vna fides, vnum baptisma.* In medio: 1534. Monasterij. Diebus statis in regia quoque ius dicebat. Ventitabant eò vtriusque sexus homines, & coram rege causas exponebant. Scribit Alberus, inter reliquos foeminam quandam elegante forma præditam ad regem querelas detulisse, quod essent, qui violare inuitam molirentur. Ille fraudem fingens domum redire, & constituto tempore rursus adesse iubet. Mox consiliarios rei ignaros in conclaue aduocat, ac sibi à Patre reuelatum dicit: Venturam illa hora mulierem diuinitus ad se, vt cum ea cubet, relegatam, quam nollet reijci, sed actutum in regium cubile introduci. Ibi foemina regis amplexu dignata quam defensam cupiebat, pudicitiae lauream deperdit, gynæceæ ne facinus publicet, inserta. Rex etiam carnificis munus nonnunquam obibat, si qui essent, qui non ad nutum parerent. Knipperdollingus ea tyrannide grauiter offensus, vt plebem contra regem concitet, noui spiritus afflatum simulat. Procurrit per omnes vrbs vicos, clamat; indignum esse homini alienigenæ, obscuro loco nati, & crudelissimo animo in populum grassanti morem gerere; capiendum esse, deprimendum, trucidandum. Inde ad forum progressus sedentem pro tribunali regem rider, solium eius occupat & regem se venditat, saltitat inspectante rege; sic inquit, olim cum meretricula mea colludere solebam, nunc vt coram te, ô rex, exiliam pater præcipit. Dissimulat vt erat callidissimus, rex Knipperdollingi conatus, ac foro in palatium regressus lictores mittit, qui hominem in vincula conijciant. Nec mora, capitur Knipperdollingus, & teterrimo carceri includitur, per octiduum & amplius inibi detentus. Inde cum emendationem promitteret, ac se spiritus mentem non rectè affecutum diceret, libertati & officio restituitur.

XV.

Rex cœnam
magnam in-
stituit.

Circa festum S. Bartholomæi Tuiscoscuerius per omnes vrbs plateas cursitans, litui sonitu ciues ad forum conuocat. Vix hora labitur & ecce ad quinque millia Prophetæ iussu conueniunt. Ibi Tuiscoscuerius. Audi Israël. Hæc dicit Dominus Deus. Constitui supra populum meum regem, virum secundum cor meum, qui populum meum regat, & imperium suum quæ patet terrarum orbis, propaget. Vade & dic ei, vt cœnam meam in summi templi area apparet. Post hæc viros mihi fideles, qui verbum meum populum edoceant, deligat, & in quatuor mundi plagas amandet, vt dispersas oues domus Israël, in sanctū hoc ouile meum reducant. Paret mandato rex. Magnam illam cœnam instaurari iubet. Præsentibus mensæ assidere iussis, Rex

ipse Reginaque ministrant, cum frequenti aulae totius satellitio. Triplex missus mensis apponitur, caro fumo obdurata, inde recens, postremo assa. Potus cereuisia erat. Mensis sublatis rex ad solium deducitur toga holose-rica vestitus. Vbi consedit, allata paropside partibus panis triticei oppleta, singulis ordine accitis frustillum in ora his verbis ingerit: *Accipite & mortem Domini annunciate.* Ex aduerso Regina poculum mero plenum manu verfabat, quæ paribus verbis vsa, *Bibite inquit, & mortem Domini annunciate.* Cœna peracta, rex omnes rogat, num hoc accepto symbolo, ad patiendum moriendumque pro fide prompto sint paratoque animo. Vbi acclamatum ab omnibus, Tuiscofcurerius suggestum editiore loco positum conscendens Pater, inquit, ad regem conuersus tibi præcipit, vt nunc demum, qui Euangelium eius orbi annuncient, legas, vt horrenda in populo prodigia patrent, & gentibus exteris hæc miranda inuulgent. Ac simul indice è sinu prolato, quibus id muneris à Deo impositum sit, ordine aduocat, inter quos ipse quoque relatus erat. Apostolorum in vniuersum 28. fuere. *Osnaburgam* Dionysium Vinen, Petrum Ruperum, Henricum Grasium, Ioannem Bondorfium, Paulum Sueringum & alium quendam Diabolum cognomine destinaat. *Varendorpiam* Ioannem Schefferum, Ioannem Klopriß, Godefriadum Stralen, Henricum Wemmegrouium, Antonium Teschenmacher & alios adhuc duos, mittit. *Susatum* Henricus Schlachtschaffius, Henricus Hiluersum Gochomienfis, Hermannus Kerckering, Laurentius Friso, quibus semetipsum quoque cum tribus alijs annumerat, ire iubentur. *Coersfeldiam* Iacobum à Graue, Hermannum Parochum Warendorpensem, Ioannem sacellanum D. Martini, Iulium Frisium Episcopum Anabaptistarum Monasteriensium, Bernardum Fockium, Dauidem Walium, Ioannem Ultraiectinum Canonicum metropolitanum amandat. Abeuntibus singulis aureus à rege porrigitur, quem ad quemcunque locum venirent, si magistratus resistaret, aut Euangelium amplecti nollet, ibidem in signum contempti Verbi Dei relinquerent, latius inde aliò digressuri. Pridie sub noctis vndecimam portis emittuntur, à regijs ministris, quibus id negotij datum fuerat. Digressis vrbe Apostolis, rex reginaque cum vniuerso populo ad cœnam redeunt, nocteque hilariter potitando, transacta, in lucem vsque conuiuantur. Aderat forte miles quidem nuper admodum in urbem ex fuga retractus. Hunc num Dei verbo locum dare velit rogatum, cum abnueret, rex ipse manu promptus inspectante numerosissima plebe decollat, sic omnes perituros inquit, qui Dei vncto insultare nefas non ducerent.

Posthæc mulier quædam Hilla nomine, Frisia, è vicino quodam Leouardiz oppido prodijt, quæ quod à Iudith olim Holophernem in Bethulienfi

Rex 28. Apo-
stolos ad qua-
tuor mundi
plagas emis-
sit.

XVI.
Anabap-
tistæ
Iudith in ca-

rio colore delibuto, gemmis & radiantibus ex auro stellulis conspicuum. Auriga vel si maus equorum Magister calcaribus argenteis, annulis, & regio insignio sublimis incedebat. Tertiò in hebdomada ad forum Rex curru vestabatur, aureis & argenteis tunicis ad talos vsque indutus. Si quando per urbem obequitaret, argentea ephestride amictus, sublimis vehebatur. Tempora corona cingebat. Torques à collo gemmatus dependebat, huic globus ex auro innexus erat orbis simulacrum representans, hinc & hinc aureo argenteoque ense decussatim transfixus, in gladiatorum capulis hæc verba aureis efficta literis legebantur, *Ein König der Gerechtigkeit über alle* hoc est, *Rex Iustitia super omnia*. Globus in summitate crucem, vt etiamnum orbis depingi solet, gerebat, cuius vertici eadem verba inscripta erant. Sub torque multiplices alia catenula scapulos ambibant. Laceratos aureæ armilla clauderant, digitis omnis generis inerant annuli. Vestis toto corpore interscissa, holosericum purpureum superductitium è scissuris ostentans, aureis ligulis necebat. Incedenti duo Iuvenes vtrique latera clauderant, quorum sinister Prægius ensẽ aureo intertextis gemmis capulo; dexter coronam Regiam ex puro & obrizo triplicem, & bibliorum volumen gestabat. Præcedebat nobilis armiger, signatorium Regis annulum præferens, qui totus ex auro aspectantium oculorum aciem miro splendore hebetabat, in medio orbiculus erat, duobus gladijs transfixus, per circumferentiam duplici vnionum gemmarumque ambitu interfectus, inter media scriptura visibatur, in hæc verba: *Der König in dem neuen Tempel führet diß Zeichen* / *Rex in nouo templo hoc signum gerit*. Satellites plerique omnes habitu coloris rubri cæruleique utebantur, holosericis togis amicti desuper per totum auro ductuli connexis. Prophetarum & concionatorum habitus lencus erat atro colore intinctus, è simpliciore panno confusus. Tympanistæ & tibicines tunicis heteromalleis, loris purpureis ad pectus discinctis amicti, tubas inauratas prægestabant.

XIII.
Reginarum
multitudo
& pompa.

Pone vel ad latus, Regina Diuerre Harlemica, relicta Ioannis Matthiæ vidua, non minore splendore & pompa incedebat. Fœmina erat statura mediocri, vultu lacteo candore, genis rubore perfusis insigni, luxuriantibus comis & alta hilarique fronte supra modum venusta. Incessu plane heroico tumida, ante pone & ad latus elegantissimo puellarum choro septa, quæ omnes nondum vicesimum ætatis annum excefferant. Pallam ex auro monilibus & gemmis intertextis ad talos demissam gestabat, quam omnis generis aureæ argenteæque catenula sinuoso ambitu vmbilico tenus ambibant. Torques grossior è collo ad pedes annulis & vario monilium ornatu grauis dependebat. Subsequebantur bini syrmatophori splendidissimo niuei

coloris

coloris habitu circumdati. Pedisequarum maximus erat numerus, inter quas Reginae aliae numero quindecim regio planè vestitu tectae, quibus præter Reginam Harlemicam, quæ sola omnes & titulo & dignitate supergrediebatur, ad libitum abutebatur. Hæ Reginae superioris latera vtrinque claudebant, ac ad regiam quam diuersam à rege habebat, ducebant, reducebantque. Dextrum latus occupabant, Maria Heesters/Anna Laurentij, Anna Bberwegg/Elisabetha Tregerica, Clara Knipperdollingica, Anna Cippenbrochica, Margaretha Morsonne, Elisabetha von dem Busche. A sinistris ibant, Catharina Willingers/Angela Kerckeringa/Elisabetha Wandscherers/Anna Knipperdollingica, Catharina Bberwegg/Christina Rode, Margaretha Grolle. Harum nomina in peculiari tabula ab ipso Rege descripta legebantur; sub cuiusvis nomine virgula tenuis cum foramine tabulæ inciso visebatur; hac ne qua de fœdo cum rege concubitu contentio inter pellices oriretur, quæ proxima nocte potiri vellet designabat, virgula subtus nomen foramini indita. Quæ si ad id muneris inidoneam se persentisceret, aut grauida esset, cui præ reliquis fauebat, sub eius nomen bacillum transferebat. Et hanc cum rege cubare oportebat. Cubile regium, quod ingressura erat, auleis circumquaque ornandum erat, lectus rosis alijsque odoriferis floribus instratis, aureis cortinis circumducendus, & breuiter omnia vnguentis ac varij odoratus suffitu sic adoleri lex erat, vt nihil esset, quod cubantium nares offenderet. Cœnæ aut prandij tempore in conclauis Reginae Regis aduentum præstolabantur; vbi assedisset, Harlemica primarium sibi locum ad dextrum latus vendicabat. Eam aliae per ordinem subsequiebantur. Medius Rex erat. Aderant satellites, aderant publici aulae regiae ministri; hi cibum & fercula reliquaque bellaria ministrabant. Tantus in omnibus splendor, tantus apparatus, tanta pompa erat, vt Imperatorum & Regum Maiestatem non adæquaret modò, sed excederet facile & superaret.

Ordo in concubando Reg.

Regia & gynacæo constitutis, rex omnium controuersiarum se iudicem facit. Erigitur in foro regi solium triplici gradu sublime, holoserico panno hinc inde constratum. A dextris humilior vno gradu sella, quam Regina occuparet, extruitur. Knipperdollingus sinister Regi assistit, cum quatuor illis, quos à consilijs rex legerat. Sedit in publico matrimoniales causas decidendas plebs offert, quæ plerumque de diuortijs, de fœdis congressibus alijsque id genus rebus turpissimis erant. His peractis solio in terram descendens choreas ducit, subsequente omni populo, ad quem recreandum tragœdia agebatur. Non multo post aurea argenteaque numismata cudit, quæ regia vocabantur. His ab altera parte S. Ioannis

XIV.
Rex omnium controuersiarum iudex.

X.
Laniena po-
lygamia ho-
stes impli-
cantur.

Post octiduum nouus motus exoritur. Conspirant secretò quinquaginta vel circiter ciuium, datoque signo per urbem omnes eos, quibus hoc institutum displiceret, in forum conuocant. Consilium hic incunt, vt vitam ab Episcopo pacti, cum nocte constituta in urbem recipiant, & portarum seris vi refractis, fecem peregrinorum hominum expellant. Et ne res successu careat Knipperdollingum & reliquos concionatores comprehendunt, ac domi suæ, nocte tantum vnâ, priuatæ custodiæ mancipant. Res ad plebem delata sanguineum cataclysmâ parat. Currunt ad forum Retincti, captiuos ciuibus extorquent, ac deinde in Curiam omnes pariter repellunt. Ibi vt polygamiam approbent, edicitur. Quod cum facere abnuerent, arma in eos vertunt, & crudeliter omnes trucidant. Quosdam ad arbores religant, & glandibus plumbis traiciunt, quosdam naribus auribusque mutilatis capite Knipperdolingus truncat: quibusdam Bocoldus vulnera infligit, aut ventres secat; alij hastis & bipennibus transfiguntur; alij alio supplicij genere enecti pereunt. Qui hic fodere, qui gladios in innocentes stringere poterant, ij laudum encomia tollunt. Et ne quid furoris in tanta barbarie deesse videretur, pueros etiam illiciunt, qui lapidibus & saxis semimortuos obruant. Cum ad lanienam traherentur, acclamabant propheta, agite fratres, gladios in corporibus impiorum acuite, quo citius obruncaueritis, hoc Deo rem gratiorem præstabitis. Sublatis viris in foeminas sænitum est. Hæ ad cœnobium à valle rosarum appellatum deductæ, cum in polygamiam consentire nollent, violenter primum, propheta inspectante; deflorantur, & post vel ad carceres vel plectendæ ad forum protruduntur. Inter retinctos etiam, si poscenti non statim morem foemina gereret, mox ad Prophetam recurritur. Ille adductam sua manu in terram deprimit, ac libidini fratris permissam constuprari iubet. Et hæc omnia sub sanctitatis nomine patrabantur.

XI.
Bocoldus rex
proclamatur.

Hucusque Bocoldus se vatem gesserat, ad excelsiora nunc animum adiicit. Erat in vrbe faber aurarius Ioannes Tuiscoscurerius, Warendorpius. Cum hoc ex composito agit, & propheticum adflans spiritum, vt se regem à Deo designatum in foro proclamet, præcipit. Dictum factum. Protinus ille iudices adit, ijsque mandat, vt populum frequentem in forum aduocent, habere se ait præceptum Domini, quod pro concione ipsis declaret. Confluitur tota vrbe ad forum tanta frequentia, vt vix multitudini locus sufficeret. Indictò silentio Tuiscoscurerius vociferari cœpit. Audi Israël. Hæc dicit Dominus. Abrogabis iudicibus magistratum: Episcopus & concionatores se functionibus suis abdicent, vt sufficias in locum totidem alios. Duodecim simplices qui nullas vnquam literas didicerunt, mihi const rues.

His præcipies vt verbum meum de verbo ad verbum primum populo meo recitent, inde spiritu meo freti sine scriptorum auxilio & lectione explicent. Infundam in eos spiritum intelligentiæ & sapientiæ. Inde ad Ioannem Bocoldum: & te Bocolde Pater hoc gladio donat, (tradebat ei strictum ferrum in mortaliū omnium conspectu) appellat te Regem, vt primus non solum hic in Sione regnes, sed etiam vniuerso orbis terrarum imperes. Imperium propages, vt quantum hominum vsquam terrarum sit tuo sceptro subiicias. Inde populum monuit, vt regio imperio per omnia obedientes se; & sine rebellionē obsequentes præbeant, si velint regnum stabile videre, & firmum. Regi sub hac imperat, vt ea conscientię religione regnet, qua imperij gubernationem Deo probaturus, proximo post se regnatura traderet. Ibi Bocoldus pronus in terram collabitur, inuitus inquit ad illud fastigium vocor, inuitus regium & nomen & sceptrum assumo, sed quid agas, Deo parendum est. Iam dudum id præsciui, ô fratres, & decimus abhinc dies agitur, quo pater reuelare cœpit. Subitui, nec vlli hominum manifestandum duxi, quod per alium præuiderem patrem esse vobis patefacturum. Posthæc in cæmeterium D. Lamberti regnum initurus deducitur. Nullus adhuc miles, aut regij satellites aderant. Inermis progreditur, subsequente eum post tergum omni populo. Priusquam officia distribuatur, leuatis in altum manibus, patrem vt sapientiam sibi largiatur, vt populum fidelem & obedientem concedat precatur. Quo factō, Rothmannum oratorem regium deligit; à consilijs verò Gerardum Boeckbinder, Bernardum Chrechtingum sacerdotem apostatam, Gerardum Reningium, & Henricum Reckerum, inter factiosos facillè primarios. Hermannum Tilbechium aula regis præfectum nominat. Gerardum Cippenbrochum thesaurarium constituit. Pincernam facit Henricum Chrechtingum Satrapam Scoppingiensem: Eberardum coriarium mensæ ministrum. Octo & viginti satellites; lictores verò duodecim ad sui corporis custodiam legit, quibus septus prodiret in publicum. Ad extremum Knipperdöllingum vrbs præfectum dicit. Publica hoc modo munera parit, quicquid tota vrbe carniū, frumenti, ornamentorum auri argentiq; supererat, in regiam per satellites conuectari iubet, ac ne quis præter simplicem vestem, nobiliorem habitum gestet, seuerè edicit.

Interim bina sibi diademata ex auro optimo fulgentibus gemmis distincta, auream vaginam, calcaria, baltheum, paludamentum, sceptrum aureis laminis intersectum, & quicquid ad Regium apparatus requiri videbatur, id omne ex auro argentoque mediantibus vnionibus & tinctis auro globulis sibi fieri imperat. Equos habebat vnum & triginta, auro partim instratos, partim ephippijs inauratis insignes. Essedum erat ex panno holoserico va-

XII.
Ornatus regis.

Legit 12. iu-
dices.

Nova leges
Seniorum.

IX.
Vrbis arcta
obsessio.

triduo à numine linguam suam constrictam teneri scripto declarat. Ex-
to tridui spatio redit in publicum, & abrogato Senatu, duodecim iudices,
qui iustitiam in Israël promouerent, causasque publicas dijudicarent, legi-
iudices erant: Gerlachius à Widlen, eximius nobilis; Lambertus Leodienſis
nobilis, Lambertus Billerbecenſis ciuis Cosfeldianus, Ioannes Eschmannus
ciuis Warendorpenſis, Hermannus Tilbechius nobilis & exconsul vrbis, Pe-
trus Simonis Friso, Ioannes Ochsenbeckius ciuis Monasterienſis, &c. Cuius
strictum gladium in manus tradit; his verbis: Accipe ius gladij tibi à Deo Pa-
tre per me commissum, eoq; ad mandatum Dei scinde. Post Rothmannus ca-
thedram conscendens de hac noua Reip. forma concionatur, monetq; po-
pulum, vt tantum Prophetam qua possint, reuerentia, prosequantur. Cui fine
facto, pro conseruanda Rep. preces funduntur, ac hymnum *Gloria in excelsis*
Deo, Bocolus ipse decantare occipit. Non multo post 12. Seniores leges pro-
mulgant, quas sub poena capitis seruari ab omnibus volunt. Ex ita habent: vt
nemo Deum blasphemet, aut verba eius in dubium vocet; vt magistratui ho-
nor debitus præstetur; vt filij parentibus morem gerant; vt adulteria, fornic-
ationes, stupra, furta, contentiones, rixæ, inimicitia, mendacia & impostura e-
uitentur; vt nulli iniuria aut damnum irrogetur; vt nullus sine speciali Dei
mandato in hostem irruat, aut porta erumpat; vt octauam inter & nonam ves-
pertinam nemo in foro plateisvè cōmoretur, sed maturè domi se condat. His
legibus promulgatis, cū ex militibus, quos in vrbe remansisse, pulso veteri Se-
nato, supra docuimus, quidā in caupona vltra iustum tēpus ab hospite, vt mi-
grarent, moniti, potirarent, re ad seniores delata cōprehensi sunt &, in forum
pertracti insolentia suæ poenas exoluerunt, selopetis omnes miserè traiecti.
Cum ad eum modum cum oppidanis agitur, Episcopus cum iam solus ali-
quot mensibus omnem belli sumptū fecisset, ne obsidionis pertasus, vltius
progrediendi ansam rebellibus relicta vrbe præberet, vicini principes auxilia
mittunt. Et Archiepiscopus quidem Colonienſis ipse in castra profectus, cō-
siliū cum Principe communicat, vtq; propius castra ad vrbe[m] promoueat,
suadet. Extruuntur mox septem propugnacula, cum validis præsidij, nō pro-
cul ab inuicē seiuncta; vt si periculum aliquot ingrueret, auxilia in procinctu
adessent. Retincti intellectu principis ad vrbe[m] expugnandam cōsilio, schedas
& libellos extra moenia spargunt, quibus significant, non se primū bellum in-
tulisse, sed principem malorum suggestionē id agere, vt Dei verbū & eius mi-
nistros extinguat. Rogare se ab eo proposito desistat, solutisq; castris domum
maturè recedat, futurum alioqui, vt totam piebis multitudinem in eum con-
citant, & violenter inde repellant. Ad milites quoq; in castra literas missitant,
quibus familiariter ad vrbe[m] & nouam Hierosolymam inuitant, quorum

subinde

subinde nonnulli causa lautioris ineundæ vitæ eò clanculum commeabant. Horum vnus à Knipperdolino hospitio excipitur, vt ibi fidei principia edisceret. Habebat sub eodem tecto Bocoldus Propheta, vt supra diximus. Accidit verò nocte quadam, cum catechumenus in eodem cubili quiescens, Bocoldum in adulterio deprehenderet, corripere tamen periculi metu non auderet; turpitudine grauiter offensus fugam ab vrbe meditaretur. Eum retractū Bocoldus, veritus, ne factū proderet, aureo donat, ac deinceps familiæ adscriptū, vt quibuscum velit, stupri consuetudinem habeat, suo consilio facile induxit. Verum vt securior esset, nec facinore vulgato, adulterij poenā incurreret, postmodum Seniores cōuocat, & quæstiones aliquot de polygamia proponit, quarū illi solutionem ex solis scripturis corā redderent. Capitale erat Prophetæ mā danti refragari. Ibi decernitur polygamiam licitā esse, & publicè introducendā. Itaq; de nouo citantur ad forum ciues, vt latam sententiā intelligant. Decretum Seniores promulgant. Res inaudita & horroris plena omnium animos conturbat. Reclamatur non à plebe solum, sed & à Prædicantibus, quos vel maximè putabat Bocoldus obuijs vlnis sententiā eam suscepturos. E foro in Curiam præsentem conuocat. Hic tunica exuta & cum N. Testamenti codice in terram proiecta, Sacramento confirmat, non sic se, sed patrem statuisse; quapropter viderent, quid agerent, nec diuinæ voluntati tam pertinaciter resisterent. Quod si nollent edicto obsequi, certò scirent, neminem hinc impunè abiturum. Sibi enim à Deo reuelatum, nō propter consensum, omnes coram grauissimas poenas duros. Itaq; minis adacti vtrinque conueniunt, & toto tridui spatio, in foro & campo Dominico de pluralitate vxorum pro concione loquuntur. Vnus inter reliquos erat, qui plusculum in scripturis exercitatus videri volebat. Hic exclamat rem impiam esse, & abominandam, nusquam in Christiano orbe toleratam, solam Iudæis ob causas olim indultam, expiassè nunc, & semel legem statutam, ne quis præter legitimam coniugem aliam superinducat, secus si fiat, Christianos gentes impietate sua longè superare, quæ naturæ ductum sequitur semper polygamiam fuerint destitutæ. Propheta renitentem comprehendi, & cum semel dicta retractare nollit, obtruncari iubet. Mox ille trinas vxores ducit, quarum vna fuerat Ioannis Matthiæ, quam hucusque clanculum domi suæ detentam fouerat. Prophetam sequuntur alij, ita quidem vt quo quis plures vxores duceret, hoc maiorem ille laudē promereret. Raptantur tenellæ iuuentulæ, quæ vix duodecimum annū ingressæ erant, & ad explendam libidinē à libidinosis hircis subiguntur. Tantus erat furor veneris, tantus carnis æstus, vt ne infirmis quidē & propter ætatē adhuc ineptis pepercerint. Vnde quàm multæ sepè ante tēpus perierint, quam miserè demum habitæ vitam egerint, dici vix potest.

*Bocoldus in
adulterio de-
prehensus.*

*Bocoldus tres
ducit vxores.*

Post

Legit 12. iu-
dices.

Nova leges
Seniorum.

IX.
Vrbis ardens
obsessio.

triduo à numine linguam suam constrictam teneri scripto declarat. Ex-
to tridui spatium redit in publicum, & abrogato Senatu, duodecim Iudices,
qui iustitiam in Israël promouerent, causasque publicas diiudicarent, legiti-
mum Iudices erant: Gerlachius à Widlen, eximius nobilis; Lambertus Leodien-
sis nobilis, Lambertus Billerbecensis ciuis Cosfeldianus, Ioannes Eschmannus
ciuis Warendorpen-
sis, Hermannus Tilbechius nobilis & exconsul vrbis, Pe-
trus Simonis Friso, Ioannes Ochsenbeckius ciuis Monasteriensis, &c. Cuius-
modi gladium in manus tradit; his verbis: Accipe ius gladij tibi à Deo Pa-
tre per me commissum, eoq; ad mandatum Dei scinde. Post Rothmannus ca-
thedram conscendens de hac noua Reip. forma concionatur, monetq; po-
pulum, vt tantum Prophetam qua possint, reuerentia, prosequantur. Cui sine
facto, pro conseruanda Rep. preces funduntur, ac hymnum *Gloria in excelsis*
Deo, Bocoldus ipse decantare occipit. Non multo post 12. Seniores leges pro-
mulgant, quas sub poena capitis seruari ab omnibus volunt. Et ita habent: vt
nemo Deum blasphemet, aut verba eius in dubium vocet; vt magistratui ho-
nor debitus præstetur; vt filij parentibus morem gerant; vt adulteria, fornica-
tiones, stupra, furta, contentiones, rixæ, inimicitie, mendacia & imposturæ e-
uitentur; vt nulli iniuria aut damnum irrogetur; vt nullus sine speciali Dei
mandato in hostem irruat, aut porta erumpat; vt octauam inter & nonam ves-
pertinam nemo in foro plateisvè cōmoretur, sed maturè domi se condat. His
legibus promulgatis, cū ex militibus, quos in vrbe remansisse, pulso veteri Se-
nato, supra docuimus, quidā in caupona vltra iustum tēpus ab hospite, vt mi-
grarent, moniti, potirarent, re ad seniores delata cōprehensi sunt &, in forum
pertracti insolentiae suæ poenas exoluerunt, selopetis omnes miserè traieci.

Cum ad eum modum cum oppidanis agitur, Episcopus cum iam solus ali-
quot mensibus omnem belli sumptū fecisset, ne obsidionis pertæsus, vltierius
progrediendi ansam rebellibus relicta vrbe præberet, vicini principes auxilia
mittunt. Et Archiepiscopus quidem Colonien-
sis ipse in castra profectus, cō-
siliū cum Principe communicat, vtq; propius castra ad urbem promoueat,
suadet. Extruuntur mox septem propugnacula, cum validis præsidijs, nō pro-
cul ab inuicē seiuncta; vt si periculum aliquot ingrueret, auxilia in procinctu
adessent. Retincti intellectu principis ad urbē expugnandam cōsilio, schedas
& libellos extra mœnia spargunt, quibus significant, non se primū bellum in-
tulisse, sed principem malorum suggestionē id agere, vt Dei verbū & eius mi-
nistros extinguat. Rogare se ab eo proposito desistat, solutisq; castris domum
maturè recedat, futurum alioqui, vt totam plebis multitudinem in eum con-
citent, & violenter inde repellant. Ad milites quoq; in castra literas mittant,
quibus familiariter ad urbem & nouam Hierosolymam inuitant, quorum

subinde

subinde nonnulli causa lautioris ineundæ vitæ eò clanculum commeabant. Horum vnus à Knipperdolino hospitio excipitur, vt ibi fidei principia edisceret. Habitabat sub eodem tecto Bocolus Propheta, vt supra diximus. Accidit verò nocte quadam, cum catechumenus in eodem cubili quiescens, Bocolus in adulterio deprehenderet, corripere tamen periculi metu non auderet; turpitudine grauiter offensus fugam ab vrbe meditaretur. Eum retractū Bocolus, veritus, ne factū proderet, aureo donat, ac deinceps familiæ adscriptū, vt quibuscum velit, stupri consuetudinem habeat, suo consilio facile induxit. Verum vt securior esset, nec facinore vulgato, adulterij poenā incurreret, postridie Seniores cōuocat, & quæstiones aliquot de polygamia proponit, quarū illi solutionem ex solis scripturis corā redderent. Capitale erat Prophetæ mā danti refragari. Ibi decernitur polygamiam licitā esse, & publicè introducendā. Itaq; de nouo citantur ad forum ciues, vt latam sententiā intelligant. Decretum Seniores promulgant. Res inaudita & horroris plena omnium animos conturbat. Reclamatur non à plebe solum, sed & à Prædicantibus, quos vel maximè putabat Bocolus obuijs vlnis sententiā eam suscepturos. E foro in Curiam præsentibus conuocat. Hic tunica exuta & cum N. Testamenti codice in terram proiecta, Sacramento confirmat, non sic se, sed patrem statuisse; quapropter viderent, quid agerent, nec diuinæ voluntati tam pertinaciter resisterent. Quod si nollent edicto obsequi, certò scirent, neminem hinc impunè abiturum. Sibi enim à Deo reuelatum, nō properè consentiant, omnes coram grauissimas poenas duros. Itaq; minis adacti vtrinque conueniunt, & toto tridui spatio, in foro & campo Dominico de pluralitate vxorum pro concione loquuntur. Vnus inter reliquos erat, qui plusculum in scripturis exercitatus videri volebat. Hic exclamat rem impiam esse, & abominandam, nusquam in Christiano orbe toleratam, solam Iudæis ob causas olim indultam, expiassè nunc, & semel legem statutam, ne quis præter legitimam coniugem aliam superinducat, secus si fiat, Christianos gentes impietate sua longè superare, quæ naturæ ductum sequitur semper polygamiam fuerint destituta. Propheta renitentem comprehendi, & cum semel dicta retractare nollit, obtruncari iubet. Mox ille trinas vxores ducit, quarum vna fuerat Ioannis Matthiæ, quam hucusque clanculum domi suæ detentam fouerat. Prophetam sequuntur alij, ita quidem vt quo quis plures vxores duceret, hoc maiorem ille laudē promereret. Raptantur tenellæ iuenculæ, quæ vix duodecimum annū ingressæ erant, & ad explendam libidinē à libidinosis hircis subiguntur. Tantus erat furor veneris, tantus carnis æstus, vt ne infirmis quidē & propter ætatē adhuc ineptis pepercerint. Vnde quàm multæ sepè ante tēpus perierint, quàm miserè demum habitæ vitam egerint, dici vix potest.

*Bocolus in
adulterio de-
prehensus.*

*Bocolus tres
ducit vxores.*

Post

calium tota ditione per itinera & vias. Octauo statim Id. duo sunt percussi & biduo post, triginta sex, qui ab Anabaptistico furore respuerant, pompam lustralem nudis capitibus, nudis pedibus, lineis amicti, cum singulis cereis, publice ductarunt. Quinto Id. quatuor huius generis in eadem vrbe percussi, totidem igni corrupti sunt. Postridie eius diei cæditur vnus. Decimo septimo Calend. Iun. quatuor truncantur. His supplicijs, rebus intra muros vtcunque pacatis, postridie senatores Hagam redierunt.

VII.

*Retinēti Mo-
nasterium
communiunt.*

Sed ad Monasterienses redeamus. Hi interea vbique urbem communiunt, vallum circumducunt; in vallis occultos cuniculos agunt. Portis continerminæ domus tantum, in quibus operarijs bis quotidie cæna & prandium frugale apparatur. Huc ab opere deflectere, hic cibum sumere, & concionibus per diem semel interesse lex erat. Cibo refectis ad labores rursum redire, nec inde nisi tertio quoque die, & quidem meridie, domum vxores & liberos inuisendi gratia discedere permissum. In prandijs & cænis hic ordo erat: Primum caro recens, postridie sumata, tertio quoque die salsum halec, butyrum & caseus apponebantur. Par ratio habebatur in victu mulieribus & liberis suppeditando. Circumbat interdum Ioannes Matthiæ vates, & num omnia ordinatè fierent, num laboribus suis quisque intentus opus præfixum sedulo ageret, inspectabat. Ad portas leges in tabula præscriptas nuper affixerat, quas ipse operarijs prælegere solitus ad assiduitatem operis hortabatur. Ita cæci homines, dum se maximè liberos putant, seruilibus laboribus mancipantur, quos adeò pertinaciter sustinebant, vt non ante defererent, quam viribus extrema fame debilitatis languidi conciderent. Sec nec mulieribus venia conceditur. Illæ lapides, saxa, & quæ ex Ecclesiarum ruina supererant, fragmenta comportant, maritisque ministrant. Filij finum & sordes curriculis conuehunt, quibus deinde si irruptionem hostis moliretur, portas obstruerent. Inter hæc crebræ excursionses fiunt, frequenter in principis castra erumpitur, & frage edita cum spolijs ad urbem reditur. Supremus belli dux Ioannes Matthiæ Prophetæ erat. Senatus vrbi trecentos pedites præsidio imposuerat. Ex his ille delectis socijs aliquot subinde in castra Principis erumpit, atque insigni clade facta, victor spolijs grauis cum triumpho in urbem reuertitur. Successu blandientis fortunæ ferocior factus, triginta exercitatos milites deligit, quorum virtute fretus hostem se sine sanguine profligaturum oraculi monitu docet. Atque tum prælongam hastam corripit, incitatoque impetu per urbem procurrens ad Ludgerianam portam properat. Excipiunt oppidanos porta erumpentes Germani, vocatisque in auxilium Gclrensis, Prophetam inuadunt. Ille hastam manu versans, ac lumina in cælum figens, Patris iram commi-

*Cadit in prælio
supremus
belli dux Io-
annes Mat-
thiæ.*

natur,

natur, quem nisi fugam se relicto arripiant, auxilio sibi adfuturum prædicebat. Sed nihil hic minæ & protestationes valent. Sternitur Propheta, & gladijs vtrinque proiectis per ludibrium confoditur. Tota castra ad spectaculum prouolant, nec est ex omnibus vllus, qui non crebros ictus iacenti infligat. Cadaver in frustra rescinditur, intestina canibus obiectantur voranda, virila per audactulos Ægyptianæ portæ sub noctem affiguntur. Ita propheta primarius, & cum eo prophetiæ vanitas concidit.

Morte nunciata, tota ciuitas luctum induit, plorandoque ac eiulando viri tam grauis casum deflet. Quid inquirunt, ciues nobis iam restat, quam præsens Dei vindicta, qui nec Prophetæ parcens tot lectissimos milites fustulit? Si virum tam sanctum cœlestis pater punijt, certum est, nos minimè prætergredietur: Quia scriptum est; *Iudicium Dei à domo eius incipit.* Bocoldus autem vt animis metum eximeret, callido commento ita plebem consolatur. Frustra nos o ciues lacrymis conficimus, frustra mortuum lugemus, felix ille & grata patri victima cecidit. Nemo nostrum iudicia Dei anteuertere potest, eius hæc voluntas fuit, illum esse talem habiturum vitæ finem. Fuit vir quidem diuino Numine plenus, per quem multa nobis bona cœlitus obtigere, quique se murum ahenum pro domo Dei frequenter opposuit. At nunc cecidit ille, & iratum patrem morte sua placauit. Ponamus proinde metum, mittamus luctum; & potius illi gratulemur, qui carnem exutus, felix ad immortalitatem migravit. A ciuibus domum digressus relictam Prophetæ viduam acciri iubet, eamque non diu post vxorem ducit, patris id se mandato facere inquiriens. Accidit hoc biduo ante Pascha, quo eodem die Retincti in templa decurrunt, facesque & tædas inde raptas portis ciuitatis exerunt, atque simul omnes tota vrbe campanas impellunt, tanta vi, vt trepidationem in castris hostium excitarent. Inter pulsandum tormenta publica in templorum turres subducunt, ac crebrò in hostem iaculantur, adeò, vt Episcopus tutiore loco castra metari cogeretur. Aliquot post diebus Knipperdollingus prophetico spiritu per plateas fertur vaticinans, fore, vt in summo gradu collocati deturbentur, & inferioris sortis homines ad dignitates euehantur. Et mox turres demoliri, templa solo æuari, pyramides & monasteriorum pinnacula deiici præcipit. Ea vaticinij auctoritate fretus Bocoldus, gladio tradito, Knipperdollingum carnificem deligit, qui hætenus consulatum sublimis gesserat. Inde vestibus exutis, totum se nudat, nudusque per totam urbem sursum deorsumque vagatur, clamitans, & identidem ingeminans: Rex Sionis venit, Rex Sionis venit, cum multis Angelorum millibus. Clamore finito vestimenta resumit, & ad Knipperdollingi ædes maturat, mutum se & sine loquela simulans. Rogatus silentij causam

VIII.

*Bocoldus
Matthiæ suc-
cessor ciues
consolatur.*

*Knipperdol-
lingus vati-
cinatur.*

*Bocoldus nu-
dus per vr-
bem cursitat.*

curā sit incredulus maritus, nec vxor, neque hos adducite, quemadmodum nec non immorigeros liberos, disciplinam odio habentes: nequeunt enim diuinæ congregationis esse participes. Opes ac diuitias, maritos vxores ac liberos noua Hierosolyma quæ sanctis sufficiant, abunde ac affluenter habet, & dabit. Proinde nulla re vos onerate, præterquam auro, argento, panno lineo, veste vna præcipuaque, ac commeatu quo in itinere exiguo tempore egebitis. Qui gladium, lanceam, aut bombardam habet, adferat, qui non habet, ære comparet. Electos enim suos Deus præpotenti manu, ductu Moyses ac Aaronis est liberaturus. (Electos enim tantum retinctos, ac qui in horum verba iurarent, appellabant) prouidi igitur estote, ac prudenter res vestras in medio impiorum institute. Curate autem vt ad dimidium miliaris præter Hasselium, iuxta Montis Monasterium vigesimo quarto Martij circa meridiem conueniatis. Estote præsentianimo, ac omnibus in rebus cauti; neque ante dictum diem ibi reperiamini, neque postea, sed vt memorato die ac tempore præsto adfitis, curam extremam adhibete. Eo enim elapso momento, nullius ratio amplius habebitur, nemo expectabitur. quapropter vigilate, ne vobis mora aut festinatio detrimentum adferat. Si qui verò venire neglexerint, aut contempserint, sanguinis eorum innocens esse volo, eaque de re obtestor. *Subscriptum erat: Emanuel.*

V.

*Auxilia &
commeatus
intercipiuntur.*

His literis in varias ciuitates ac pagos demissis, conuenire 21. Martij, iuxta Hollandiæ oppidum Monikedamum, supra 30. onerariæ, alter de alterius aduentu ac profectioe ignari, nisi quod singulis in nauibus vnus erat rerum conscius, qui omnium se inscium simulans, diuino omnes Spiritu impulsos naues huc direxisse famam spargebat. Id quod fraudis ignari facile credebant. Communicatis igitur consilijs, eodem die naues soluunt, in Transiselanos traiecturi. Illi de aduentu fanaticorum maturè certiores facti, correptis armis Suartuaterā properant, in eos nisi profectiois suæ causam darent, impetum facturi. Sed tanta erat hominum fatuitas, vt à nemine vim timerent, ac propterea inermes exlensionem facerent. Itaque ab armatis facile capti, cum deductis ad torturam præfectis, rei veritas innotesceret, capite passim & aliis supplicijs mulctantur, retruso in naues rudi vulgo & cautè custodito, donec quid de ijs statui debeat Cæsareo mandato palam fieret. Præerat id temporis Cæsaris, in Hispaniam profecti, nomine, Maria soror eius Regina. Illa re intellecta, omnes interfici iubet, qui eiurata secta ad Ecclesiam redire nollent: Cæterum si pœnitentia ducti errorem reuocarent, nudos dimitti, sin minus, ad flammam condemnari: Nautas vero, quia innocentes & rei ignari essent, sine damno domum relegari. Quo facto, reperta est in classe magna auri argentique copia, lineæ telæ in vsum fomi-

tum

tum, complures hastæ, gladij, bipennes, aliaque bellica instrumenta permulta. Dolij etiam pulvere tormentario pleni non pauci, sagittæ & sclopeta plurima, tympana quinque, vexilla totidem crucis signo quinquies interstita. Vestium ac commeatus valde parum erat, ea enim celestis Pater & noua Syon abundantissimè suppeditura erat.

Eodem die (inquit Hortensius) Ambstelodamum venit à Secretis consilij Hagensis, cum mandato Cæsaris, vt classem aliam, quæ ad illam accesserat, conserta manu retinerent. Postride quinque ex gente Anabaptistica audi in publicum, (erat diei meridies) singulos strictos gladios dextra vibrantes prosiluerunt. Hi velut lymphati homines, per urbem huiusmodi carminis horrendi ruditu discurrerunt: In nomine Domini. Benedictio diuina in dextra vrbis parte, maledictio in læua sedet. Nemo in eo discursu ab his labefactus fuit. Ciues infueto spectaculo trepidè excitati, in forum: Sagittariorum Collegium verò, in destinatum ad certamen locum, conuenire iussum. Inter hæc, motus arreptis seditionis concitatoribus, quieuit. Eodem die Harlemi sex cæduntur, vt idem refert, inter quos tres ex huius motus authoribus fuere. Pridie Cal. Aprilis Ambstelodami duo eiusdem gentis à Senatu Hagensi capitis sunt acquisiti, & Harlemi 7. Calend. Maij quatuor igni absumpti, duæ forminz in aquam demersæ perierunt. Inter crebra ista suppliciorum genera, nullatenus à proposito suo periculi metu diuellabantur, sed firmiora indies fœdera & societates inibant, eo animo, vt hic quoque sedes figerent. Sic enim Hortensius noster scribit. Per hos dies tertio Calend. Maias literæ à Frisia Ambstelodamum missæ in Senatu recitatae sunt, in hanc sententiam: Vt viderent mature, ne quid detrimenti Respublica caperet. Anabaptistas, consilium captauisse eo commigrandi, vt per tumultum sub ius suum redigerent. Extemplò sagittariorum sodalitia conuocantur in Curiam. Huc & phratores Virginis & Crucis coguntur. Cum his habitus est ibi Senatus. Refertur hic Anabaptistarum consilium, ecquid spei ab ipsis senatui, si res in discrimen adduceretur, expectandum esset. Responsum ibi communiter est, viuere & mori pro salute publica, stare sententiam. Inde cautum publicè est, ne quis peregrinum Anabaptistâ hospitio exciperet. Qui eos indicio non proderet, ei capitale id futurum. Anabaptistæ peregrini, neq; ciuitate donati, vrbe ante quintam eiusdè diei horam vespertinam excederent. Post eam oppressis supplicium vltimum foret multa. Circa serum diei coguntur in forum iterum sodalitia sagittariorum. Inde ædibus multorum ciuium tota sparsim vrbe exploratis, viginti arrepti in vincula ducuntur. Quarto inde die, sexto Nonas Masas, urbem ingressus est Comes Hochstratanus, cum senatu pleroque Hollandiæ, & præfecto rerum capi-

VI.

Ambstelodami Anabaptista nudi in publicum prosiliunt.

*Multos ad
Anabaptis-
mum con-
uertit.*

ciues rursus per lictores conuocari iubet, ad eum locum, vbi libros exustos diximus. Venere huc omnes, quia capitis in eos sententia lata erat, qui coram non comparerent. Hic concionatur: Patrem velle vt falsi omnes à veris fratribus actutum se segregarent, inque templum Dominicum secederent Patris gratiam imploraturi, si forte placare iratum precibus suis queant, qui omnes gladio obtruncari vellet. Illi mandato parent, inq; templum ingressi, conditionem suam lacrymis & ploribus deslent, tanto cum eiulatu, vt foris exaudirentur. Propheta metuens ne misero isthoc spectaculo ciues ad misericordiam flecterentur, fores obstrui iubet. Interim ipse in genua prouolutus, expansis ad cælum brachijs, Patrem quid de impijs fieri vellet, rogitat, inde toto corpore in terram procidens, exanimis quasi & mutus hæret, mox exiliens omnes nri rebaptizari se paterentur, gladij ore deuorandos clamat. Hic nouus clamor exoritur, dolor dolore augetur, cum conclusi nihil nisi ipsam mortem sibi ob oculos obuersari viderent. Ita metu percussis hora & amplius ad deliberandū conceditur. Tandem Prophetaseras valuarum soluit. Ibi miserabile spectaculum erat, videre senes, pueros, mulieres promiscuè in terram ad furiosorum pedes deuolui, gratiam & misericordiam implorare, delicti veniam petere. Obturat aures Propheta, & enses in plorantes denuo stringi mandat. Sed ecce fraudem, iam secundo inquit, diuinum Numen deprecatum adibo, & num quid precibus meis assequi valeam, ad extremum tentabo. Relabitur in faciem rursus, & furere occipit; post modicum tempus resurgit, & receptos in gratiam pronunciat. Quo facto hymnum decantat, & inde domum liberè demittit.

III.
*Ioannes Mat-
thia homici-
dino parat.*

Cum ad hunc modum tenebriones isti sub Prophetarum nomine dominarentur, accidit vt Faber quidam ferrarius, Hubertus Trutelingus, scommata in aduenas vates funderet, quod nimirum rudes & indocti, stupidi & inertes burdones, patrio solo ob rebellionem exacti, Dei spiritum iactarent, ac tam audacter imperium sibi in ciues, contra Catholicos omnes & ipsum Principem, arrogarent; nequaquam tolerandos esse nebulones istos & vates merdosos, sed extra vrbs mania vi deturbandos. Quod cum ad eos delatum esset, continuo omnes ciues armatos ad aream summi templi conuocant. Ibi fabrum hunc præsentem vinculis firmiter constrictum accusant, quasi blasphemum, qui contumeliosè locutus sit de Prophetis Domini, eamque ob causam mortis reum pronunciant. Nec mora, sententiam à se latam in conspectu vniuersæ multitudinis exequi instituunt, populo interim ob rei nouitatem vehementer attonito. Prosternit miserum Fabrum primus Prophetarum Ioannes Matthiæ, cumque pronus iaceret, bipenni prostratum, magna vi transfigere conatur, sed irritò euentu, subtrahente

nimi-

nimirum vires Deo, vt tametli summa vi magnoque cum impetu bipennem intorqueret, vix tamen læderet iacentem ante se Fabrum. Itaque ad summum templum cum deduci iubet, & custodiri loco quodam, quem Paradisum appellant. Inde Paulo post reductum, denuo iubet procumbere, & tormentum manuarium, quo adolescens quidam astans armatus erat, arreptum in iacentem displodit. Qui læsus quidem fuit ictu globi, at non ita, vt statim animam exhalaret. Tum Propheta Fabrum, ait, inuenisse gratiam apud patrem cælestem, necdum moriturum, id sibi diuinitus reuelatum asserens. Ita dimittitur miser homo domum, & sexta die post è vita discedens moritur. Sublato Huberto, publicè cauetur, ne quis dicto factoque Prophetæ læderet. Sed & lata nuper sententia de bonorum communitate rursus populo prælegitur, mortis supplicio omnibus proposito, qui contra peccarent. Inde decantato hymno domum quisque suam redit.

Posthæc cum Episcopus exercitum ad urbem transportasset, Retinçti vt maiores contra obiectam vim vires coadunarent, in Hollandiam ad socios scribunt, vt supellectilem vendant, ac pro auro argentoque arma in defensionem nouæ Syonis, conferant. Exemplar in Hollandiam, Frisiam, alioque missum teste Ponto Heutero, erat tale: Fidelibus confœderatis in Christo gratia ac pax à Deo Patre per Filium eius Iesum Christum, Amen. Charissimi fratres ac sorores, pax ac gaudium Dei Filijs præ manibus est, redemptio enim ante fores stat. Dilectissimi amici, certiores vos facimus, à Deo nobis patefactum iniunctumque, singuli vestrum quam primum se instruant perfectioni, versus nouam electamque à Deo Hierusalem, urbem ab eo datam conseruationi habitationique sanctorum beatorumq; hominum. Punire enim Deus terrarum vult orbem. Quisque sibi caueat, ne per negligentiam, aut inobedientiam, in iudicium incidat. Scripsit enim nobis Ioannes Beukelarius, vates Monasteriensis, omnesque eius in Christo administri, summiq; Dei vates certissimi, neminem Draconi huius mundi seruientem euadere posse, quin ab eo deuoretur interficiaturque secundum corpus, aut spiritum. Proinde omnes ad iter se instruant, nisi iræ diuinæ flagellum experiri malint. Tumultus enim horribilis, ac commotio formidabilis, toti instat terrarum orbi, de qua locutus est Hieremias capite quinquagesimo primo dicens: Fugiat è Babylone, qui animam suam saluam cupit, nec corda vestra exhorrescant clamore, qui per vniuersam exorietur terram. Plura non dico, sed Dei nomine vobis præcipio vt obediatis, ac opportunum tempus elabi non sinatis. Cauete vobis, ac recordamini vxoris Loth, neque in tergum alicuius rei causa quam terrâ producere potest, respicite, imo ne mariti quidem, vxoris, nec ob liberos, ne decipiamini. Nemini

IV.

*Monaster.
vates ad
fratres in Bel-
gio literas
scribunt.*

*Insania Ana-
baptistarum.*

- XX. Retinēti in Frisia tumultuantur, in Gelria & VVesalia.
 XXI. Ambstelodami Curiam occupant, inque ciues arma corripunt anthore Iacobo Campensi ipforum Episcopo, & Matthia Middelburgensi.
 XXII. Confluentia, VVormacia, & alibi, conueniens imperij ordines contra Monasterienses.
 XXIII. Miserabilis Monasteriensis vrbs status.
 XXIV. Proditur, & in Episcopi potestatem deuenit.
 XXV. Rex cum aliquibus supplicio afficitur, errorum eius & vite breuē descriptio.

I.
 Anabaptista
 Monasterium
 in potestatem
 suam redigūt.

Rebus ad hunc modum constitutis, Anabaptistæ, cum iam totius vrbs imperio potiti, sub duorum, vt diximus, Consulū, & viginti duorum Senatorum regimine continebantur, optimē de se actum existimabant. Pulsis enim vrbe aduersarijs, omnia pro libitū ordinabant, nec erat intra mœnia, qui partem recens libertatem auderet eripere. Exulabat ab vrbe Nobilitas, & boni quique, relictis post se opibus, in vicinis vrbs morabantur. Solus aduersus vim externam, si ab Episcopo inferretur, miles deerat; ad quem conscribendum aurum in copia suppetebat. Is etiam erat animorum pro religione zelus, ea virium fiducia, vt exiguam aut mediocrem iusti exercitus vim facillē contemnerent; hinc sublato periculi metu, in summa rerum abundantia declicabantur, & de Ægyptiacis, vt vocant, spolijs, grata palato symposia frequentabant. Iam spirituales nuptias peragebant, iam choreas ductabant, iam canticis & hymnis nouæ Sionis exordia concinebant. Iam quomodo vicinas vrbes, quomodo oppida & pagos, totum denique Westphaliæ tractum in suam potestatem redigerent, quomodo publicum erectæ hîc fidei exercitium ad extremas mundi partes propagarent, anxie secum animis volutabant. Et breuiter tota vrbs in gaudia effusa, nihil non insuetum, nihil non nouum exhibebat. Ioannes Matthiæ vates, Monasterium virginum vestalium D. Agnetis occupat; ad Knipperdollingium Bocoldus secedit: Aduenæ reliqua cœnobita inter se distribuunt. Posthæc noua rursus in Curiam & Ecclesias irruptio decernitur. In foro armati ciues conueniunt ad tympani pulsum, & primo in D. Lamberti, & mox in alias Ecclesias facto impetu, omnia sursum deorsumque vertunt, relicta pietatis antiquæ vestigia tollunt, fornices & columnas disijciunt, & iniecta flamma obuia quæque exurunt & pessundant. Inde ad Curiam progrediuntur, ibi arcana, tabulas, literas, diplomata, sigilla lacerant ac discindunt, insignia vrbs comminuunt; Consulū & senatorum sedilia confringunt, ipsumque Senaculum penitus deformant & conspurcant. Publica per vrbs monumenta, icones ex ædium cacuminibus,

statuas,

Templa occupant &
 omnia antiquitatis vestigia tollunt.

statuas & imagines detrahunt. Carceres & equuleos destruunt, forum ipsum complanant, nec quicquam intactum, quod superioribus diebus sacrilegæ manus horruerant, reliquum faciunt. Eo furore perciti, in scholas & literarias palestras ruunt; hic cathedras, pluteos, pulpita, scamna & quicquid obuium erat, contundunt, dissecant, & in frusta diuerberant. In Canonico-
rum etiam domos agminatim prouolant, cistas & gazophylacia scrutantur, cellas ingressi, vino sese ingurgitant, butyrum, caseos, carnes, omnemque rem domesticam efferunt, lectos & strata vel tollunt, vel ruptis nexibus plumas spargunt, & vento committunt. Nihil erat, quantumuis exile & abiectum, quod si antiquitatis speciem referret, furioforum manus effugeret.

Biduo post Consulibus, Senatu, & omni populo ad forum conuocatis, supremum sibi vrbis Magistratum arrogat Ioannes Matthiæ vates, mandatque, vt omnes, quicquid haberent paratæ pecuniæ bonorumque in commune conferrent. Certam quoque domum designat, ad quam aurum, argentum, pecuniam, ornamenta, omnemque pretiosam suppellectilem deferri iubet, ad pedes nouorum Apostolorum deponenda, mortem interminatus omnibus, qui fallere auderent vel mentiri. Hoc edictum tametsi populum vehementer terruit, obtemperatum tamen fuit, metu periculi: Nec quicquam occultari potuit. Erant enim in ciuitate puellæ duæ à Dæmonibus obsessæ, quæ continuo prodebant, si quis fraudem facere, vel mentiri huic mendaciorum Spiritui conaretur. Vtque tantò citius rem eam promoueret, Seniores aliquot, & septem Diaconos elegit, qui per urbem ad ciuium domos mittebantur, & ne qua fraus fieret, diligenter inquirebant. His peractis Episcopum filium Frisium constituit; ab hoc omnes initiabantur, hic rebaptismum & reliquos dignitatum gradus conferebat. Non multo post, ciues in campum Dominicum prodire iubet. Ibi elata voce patris mandatum esse clamat, ne quisquam alios sibi libros reseruet, præter sacra Biblia: Quidquid præterea librorum esset in vrbe, id adferri, mandat, incendio publico abolendum. Fuit & hac in re parendum. Itaque magnus librorum numerus congestus est, quorum pretium fuit, vt Dorpius refert, ad 20. aureorum millia, quos in cineres breui temporis spatio flamma redegit. Inde domum ciuibus dimissis, cum Theodorum Zuiuel, qui Bibliopola vrbis & Typographus erat, nihil librorum attulisse accepisset, Diaconos eò cum factiosorum cohorte mittit, vt ij omnes secum inde in Summum templi aream comportarent, quos deinde cum multis manuscriptis libellis, & instructissima Rudolphi Langij viri literatissimi bibliotheca, ignibus pariter absumpsit. Indicatum quoque Propheta fuit, remansisse ex ciuibus permultos, qui in adium suarum latebris delitescerent, nondum Anabaptismo initiatos, Quare

II.

Nonum editum
supremi
vatis I. Matthiæ.

Ordinat Diaconos & Episcopum.

Libros omnes præter Biblia exurit.

ciues

in vrbe immanitas Retinctorum, quanta calamitas & miseria miserorum ciuium fuerit.

XX.
Pulsos Episcopus
capit &
supplicijs
mulctat.

Sed omnia adhuc tolerabilia fuissent, si modo eiectis, quo vellent, tuto progressi licuisset. Aberat non procul Episcopus machinas vrbis muris iam iam admoturus. In huius manus incidebant plerique omnes. Et quia iam pridem ob rebellionem hostium loco haberet, eiectis etiam iusta de causa non pepercit; quorum quidam capite mulctati sunt, quidam alijs pœnis affecti. Inter quos & Ioannes Wyckius Iuris Doctor, Monasteriensis Reipublicæ Syndicus, qui Clero Catholicisq; omnibus offensus, Senatum contra Principem suis consilijs vehementer armarat; Theodorus ad S. Seruatium Concionator, & Henricus Hammonius, seditionis suæ pœnas dedere. Captus etiam & Petrus Wirthemius, & Telgetum in custodiam abductus, verum Landgrauij intercessione liberatus, in patriam non multo post incolumis abiit. Remanserant adhuc in vrbe, sed clanculum, alij nonnulli, qui nondum Anabaptismum susceperant. Hi cum ad eum modum excipi foris eiectos intelligerent, periculi metu cum Retinctis deinceps manere, quam vrbe excedere maluerunt.

Finis Libri Sexti Historie Anabaptistarum.

HISTORIAE ANABA- PTISTARVM LIBER SEPTIMVS.

Summarium Libri Septimi.

- I. Anabaptista Monasterium in potestatem suam, aduersarijs eiectis, redigunt.
- II. Ioannes Matthia Propheta supremum vrbis magistratum inuadit, Seniores & Episcopum ordinat, libros exurit & inuitos Anabaptismam suscipere cogit.
- III. Homicidium patrat.
- IV. Litera Monasteriensium vatum ad fratres in Belgio.
- V. Auxilia petentibus destinata & comitatus intercipiuntur.
- VI. Ambstelodami Anabaptista nudi in publicum proflunt, ac capti mox seditionis penas exoluunt.
- VII. Monasterium Retinck communiunt, supremus belli dux Ioannis Matthia in praelio cadit.
- VIII. Ioannes Bocoldus Matthia succedit; ciues consolatur & 12. Seniores suos Iudices legit.
- IX. Vrbs arctè obsidetur, polygamiam Bocoldus introducit.
- X. Hostes polygamia ferro pereunt.
- XI. Bocoldus rex designatur à Propheta Tuiscofuterio.
- XII. Regius apparatus & pompa.
- XIII. Reginarum multitudo.
- XIV. Rex omnium controuersiarum se iudicem constituit.
- XV. Cenam in campo Dominico instaurans 28. Apostolos legit, & ad quatuor mundi plagas emittit.
- XVI. Hilla Frisia, Anabaptistarum Iudith, in castra principem occisura pergit.
- XVII. 28. Apostoli Euangelium & pacem vicinis vrbibus annunciant; mors eorum & confessio recensetur.
- XVIII. Henricus Gravius Episcopo prodit consilia Anabaptistarum.
- XIX. Nouus motus & Propheta Ambstelodami surgit.

XVIII.
Anabaptista
Rempublicā
constituunt.

Monasteria
& alias Ec-
clesias diripiunt.

Posthac cum omnibus ferē in potestatem reductis, totius vrbis domini-
nium ad se deuolutum arbitrarentur, Rempublicam constituere aggressi
sunt, idque altera mox die, quæ erat vigesima prima mensis Februarij. Con-
sules creauē Bernardum Knipperdollingium, & N. Cippenbrochum. His
allecti sunt Senatores viginti duo, quibus ciuilis administratio commissa fuit.
Senatus vt nouo facinore functionem suam ordiretur, conuocatis tota vr-
be ciuibus, cœnobiaz & reliqua religiosorum domicilia diripi & demoliri
mandat. Res ea gratissimis auribus à factiosis ciuibus recipitur. Mox
quisque domum suam repetit; allatum instrumenta, quibus ad perficiun-
dum sacrilegium viam sibi diruendo sternat. Pars ad Franciscanorum mo-
nasterium, pars ad Teuthonicorum collegium, plurimi in monialium, & alia
cultui diuino dedicata templa prouunt. Valuas Ecclesiarum, feras & clau-
stra effringunt, cathedras deiiciunt, organa & horologia destruunt, vitra fe-
nestellasue pulcherrimis picturis elaboratas excutunt, imagines, epitaphia,
tabulas, curribus iniiciunt, inque forum vecta flammis nefariè abolent, san-
ctorum reliquias auro argentoque nudatas, consecratas hostias, sacrum oleum,
& quæ sunt generis eiusdem, in terram effundunt, conculcant & pedibus
proterunt; Calices, patinas, aliaque Ecclesiarum ornamenta diripiunt: Ex
istis massas aureas constant; hæc in vestium vsum, in aulæ & tapetia pro se &
vxoribus commutant. Direptis monasterijs, Parochiales Ecclesias inuolant,
quicquid in ijs paratæ pecuniæ auri argentique, tum ornamentorum inuen-
tum fuit, violenta manu auferunt. Libros quotquot reperiunt, dilacerant,
imagines comminuunt, aut per ludibrium naribus auribusue truncant. Sa-
cras pyxides & reliquiarum aut rerum consecratarum repositoria confrin-
gunt, baptisteria funditus evertunt. Et ne quid reliquum remaneat, ipsas
etiam templorum valuas, cardinibus violenter emotas, securibus dissecant,
vt porci, canes, & alia quæuis bruta animantia liberè ingredi, eodemque ad
declinandam pluuiam properare possent. Ita ex templis haras & stabula, ex
monasterijs & sacellis publica prostibula & lupanaria factitarunt. Fuere non-
nulli qui vicinas sibi Ecclesias in foricas excipiendis humanis excrementis
sordibus & fœtoribus manciparent. Sed nec tectis aut turribus pepercere.
Plumbum ab ædificiis resectum, ferramenta & cardines ex columnis exactos
furripiunt; campanas desuper in cimiterium deiiciunt, inque tormentorum
vsum transferunt. Busta & tumulos, sarcophagis amotis, profanant & pol-
luunt, ossa reperta in ignem aut profluentem barbarica ferocitate abijciunt.
Demum omnibus Ecclesijs ordine direptis, in summum templum caterua-
tim irruunt, aditus omnes & porticus disturbant, altaria tegumentis & anti-
pendijs denudant, tabulas & erecta de mortuis monumenta discindunt, can-

delabra

delabra ex auro argentoque conflata rapiunt, sedilia & cathedras diffidunt, cancellos metallinos malleis & fabrilibus instrumentis dissoluunt; ad chorum & conclaue capitulare progressi, missalia, capsulas, casulas, calices, omnemque thesaurum & ornatum sacrilegis manibus diripiunt, promptuaria & loculamenta rescindunt, fenestras violant, & breuiter obuia quæque sine vlla reuerentia & religione raptant, disijciunt, & in cineres redigunt. Nondum his exatiatus rabidus ipsorum furor, Mauritianum collegium extra muros omni armorum genere instructi inuadunt, dispoliant, atque vnâ cum ædificijs circumiacentibus, cum ornamenta & thesauros, plumbum & æs è tectis comportassent, iniectis flammis incendunt; sepes & arbores vicinas amputant, aut communi incendio absumunt, tanto furore & insania, vt nihil præter rudera & lapidum congeries relinquerent.

His peractis 26. Februarij Ioannes Matthiæ, Propheta primarius nudis pedibus per altissimam niuem tota vrbe discurret, clamoribus & vociferationibus urbem & æra complet; Pœnitentiam agite, inquit, pœnitentiam agite, & rebaptizamini. Exciti clamoribus in forum Retincti, vatis aduentum præstolantur. Venit ille tandem inque faciem procidens raptum se fingit: post vbi furor deferbuit, supremi patris voluntatem esse ait, vt qui retingi nollent, ætutum ab vrbe recederent; Ciuitatem sanctam esse, Deum in ea sedem fixisse, nolle quempiam ex impijs hic amplius tolerare, secernendos à pijs infideles, & filios Esau ab Israëlitis disiungendos, ne ob flagitia impiorum, innocentibus pœnam pater infligeret. Hæc dictitans armatos ex foro per plateas socios trahit; qui non secus ac irracionales belluæ furunt & infrendent. Clamant rursus omnes, recedite impij, recedite, segregate vos à bonis, sat diu vobis indulgimus, nolulistis nobis associari; ideoque nunc vt lolium stirpitis eradicandi estis, fugite impij, fugite, fugite. His dictis ciuium ædibus illabuntur, omnes senes, iuuenes, viros & fœminas ex latebris productos foras detrudunt, ac nã maturent fugam, trucidandos & velut pecora mactandos esse comminantur. Nihil moræ conceditur, omnia ex tempore agi debent. Ex ædibus proprijs deiectos, ad vrbis portas nulla sexus, ætatis aut conditionis ratione habita propellunt; ibi denuò viatico & vestimentis spoliant, peplo & pileos è capitibus excutiunt, armaque omnia, & quæ sibi vsui fore præuidebant, miseris eripiunt. Non solum suspiria, non grauidarum mulierum ploratus, imò nec abortus quarundam rabiosos homines commouerunt; omnes vnum subire exilium, vnâ sortem deligere compelluntur. Quis non videt, quanta tunc

XIX.

Pellunt Catholicos & Lutheranos in exilium.

Bulcum & Vuechlerum, petiit foris subsidia mittit, qui noctu ad Satrapam Wolbecensem profecti, ex agricolis & Nobilium ministris exercitum conflant, ac ipsa mox nocte ad vrbis portas traducunt. Aduenit simul & à Principetabellio, qui certa ciuibus, si opus esset, auxilia pollicebatur. Huic Consul Hermannus Tilbechius respondit, se in ciuitate sua externa nulla ad pacem conciliandam ope egere. Intromissis verò in urbem copijs, Anabaptistæ, veriti ne viribus multo inferiores ab hoste opprimerentur, è suis quosdam ad Transfluuianos emittunt, pacemque expetunt, eâ lege, vt si liberum ipsis religionis suæ exercitium permittatur, se domum, positis armis, redituros, quemadmodum & illos facturos esse sperent. Placet vtrinque consilium: itaque eo motu compresso, domum suam quisque reuertitur.

XV.
Fæda corporum commixtio inter Anabapt.

Insultant Catholicis varijs dictarijs & tragædijs.

Nobilitas ab urbe recedit.

Post quadriduum Ioannis Matthiæ, alterius Prophetæ iussu, Knipperdolingius fratres rursus ad ædes suas conuocat, ad noctis vndecimam. Eò vt ventum, ille altiori sede sublimis, patris voluntatem exposuit, & sole exorto omnes ibidem armis instructos apparere iussit, inde prolatis scripturæ verbis istis, *Crescite & multiplicamini*; mutuos extincto lumine congressus indulgit. Mane facto adsunt armati omnes, audituri quid fieri Propheta vellet. Non prodijt tunc ipse, sed Rothmannus, vt eius nomine verba ad præsentem faceret, missitabat. Coepit ille concionari, & lætitiâ aliquam mentibus offundere, quæ eò creuit, vt cætu nondum dimisso, ex fratribus quidam nouæ tragediæ principium auspicarentur. Vnum vel alterû curtui imponunt, ac veste sacerdotali tectum passim per urbem trahunt. Aliquibus cucullas iniiciunt, qui velut satellites ante ac pone subsequebantur. His se iungit tota factioforum cohors, & in despectum Catholicorum, tympanista præunte, in platearû compitis proclamant, venisse Roma novos hos monachos, qui urbem sint reformaturi, si qui videre cupiant, huc posse accedere, & gratis contemplari. Tum simum & pulueres humi congestos in personatos illos fratres iaculantur. Sic se & atrocius multò cum Pontificijs & Lutheranis acturos propalam distantes. Hoc facto Nobilitas perterrefacta, cum videret omnia in peius ruere, maximo cum dolore & gemitu, ab urbe recessit. Ciues quoque non pauci, ij maximè, quibus media viuendi foris suppetebant, vna in exilium abiũere. Tum Rothmannus concione conuocata, suos ad concordiam & fædus ineundem animat, iam tum præfagiens fore, vt emigrationem nobilium, motus longè quam vnquam alias maior excitaretur. Post hæc digressis ad forum scenicis, mulierum agmen noui Spiritus ductu aduolat, quarum aliquæ cæli ruinam, aliquæ Angelorum cantus & nihil non stupendum & terribile vaticinabantur. Adiacet foro domus gallo inaurato ad pinnaculum desuper conspicua. Huc quædam delapsæ, cum

resplen-

resplendens auri fulgor, ob solares radios oculorum aciem hebetaret, quædam eò fatuitatis abreptæ sunt, ut cælum apertum crederent; quædam extensis ad sidera palmis, continuò oclamarent, ô pater, ô rex inclyte Sionis, parce tuo populo, malumque omne clementer auerte. Verum vanitatem eam non multò post ciuium quidam detexit, quando sublimem ex auro gallum, tormentario globo, inde insigni dexteritate, excussit. Fœminæ pudore suffusæ, ne à spectantibus coram riderentur, domum maturè prope-
rauere.

Interea Rothmannus superstites adit, ac nihil non mouet, erroribus suis ut irretiat. Ex Consulibus primus fuit, Hermannus Tilbechius, qui ad fa-
ctiosorum partes transijt. Is namque cum præuideret, quam misera in vrbe futura esset conditio eorum, qui manus iungere nollent, cum tota familia à Rothmanno rebaptizari se permisit, ac plurimos ciuium, idem ut facerent, suo exemplo incitauit. Hinc intra vnius mensis spatium, omnes pæne infimæ sortis homines attraxerunt. Ad hunc modum confortati consilium ineunt, ut quicumque deinceps vrbe cedere vellent, nihil bonorum inde secum asportarent, sed vacui & inanes, si manere prorsus nollent, foras egrederentur. Currus etiam & carrucas præparant, vicatimque relictam exulantium suppellectilem conuehunt, ad Rothmanni aut Knipperdolingij ædes, vbi Propheta Ioannes Matthiæ morabatur. Cum enim obsidionem metuerent, vbique bona comportabant, & arctissimæ custodiæ demandabant, adeò equidem, ut Kerssenbrockio teste, ne vnum quidem panem triticeum vrbe efferri paterentur.

Supererat adhuc in vrbe Senatus, & alij nonnulli opulentioris fortunæ viri. Quos pariter ut pellerent, animos rursus ad rem longè arduam adi-
ciunt. Fulgentibus armis in forum prouolant, curiæque & armamentario præsidij impositis, omnes vrbis portas claudunt. Inde velut æstro perciti per plateas discurrunt, clamores edunt tam horrendos & terribiles, ut ciues aduersæ partis pauore pænæ ac metu enecti conciderent. Consentiens clamor omnium erat, inquit Hortensius, Abripite vos hinc impij, nisi malitis ad vnum omnes internecione deleri: eosque qui rebaptizari abnuunt, extremo humanorum supplicio mulctabimus. His mugitibus territi boni, & vniuersa religio, cum in sententiam Anabaptistarum omninò nollent discedere, turmatim ex vrbe migrantes, vias impleuerunt. Seditionis huius concionatores Principes erant, Ioannes Matthiæ Harlemus, patre textore natus, & Ioannes Bocoldus Leidensis sartor; qui se Prophetas appellarunt. Cum his se adiunxerunt, Iacobus Campensis, & Ioannes Gelius.

XVI.

Rothmannus
Consulem &
plurimos ci-
uium reba-
ptizat.

XVII.

Senatus gra-
du suo deici-
unt.

*Præfagium
Rothmanni*

*Prodeunt
rursum
Anabapt.
& tumultu
antur.*

liberum cuique esse, eam quam velit, religionem profiteri, donec Deus fidei unitatem per Spiritum sanctum clementer largiatur, contra qui faceret, legitimis poenis afficiendum esse. Optatissimum hoc Retinētis accidit, atque ut opere declararent, Rothmannus collegis aliquot assumptis in Trāsfuuiano monasterio cathedram occupat, ac longa demum de matrimonio concione habita, virgines velo & reliquo vitæ monasticæ habitu in terram proiecto, domum suam, insueto ciuium spectaculo deducit. Quibus postmodum priuatim persuasit, certò futurum, ut nocte sequenti totum cænobiū rueret, quod sibi a Deo reuelatum contendit; proinde si quid opum ibidem resset, ut citò exportari curent, hortatur. Itaque missò istuc cum curru auriga, bona inde ad ædes Rothmanni deuēta sunt. Remanserant tres ex virginibus religionis & voti Zelo, nec Rothmanni vaticinio ædificij prædicta ruina terrebantur; Ex Catholicis quoque & Lutheranis non pauci sub noctem eò properarunt, noui vatis fidem probaturi. Sed euentus vanitatem elusit.

Octauus erat mensis Februarij dies, cum Ioannes Bocolus Propheta Leidensis, & Knipperdollingius, omnes propemodum vrbis vicos percurrentes, superioris vitæ emendationem, lucifico ac terribili clamore postulant. Quo nocturno strepitu ciuium quidam excitati, cum insanientes noctuas dicerijs illuderēt, væ, væ vobis replicabant illi, væ qui nos Dei nuncios cælesti Spiritu excitatos tam liberè deridetis; poenitentiam agite & ad magnū Domini diem mentes præparate, resipiscite, resipiscite, tempus præforibus est, & iam iam aperto cælorum fornice supremus ille mundi Iudex prodibit. His alij se iungunt, quidam seminudi cælum apertum fingunt, alii cum Angelis colloquuntur, alij futura præfagiunt, nonnulli horrendos per aëra Dracones apparere dicunt; Fabricius Bolandus canit:

Augurium dat turris alijs, dant alta domorum

Culmina, vel Solis nunc iubar omen habes.

Et paulò post;

Cursantes videas infano pectore multos

Vulgo per plateas vrbs miseranda tuas.

Qui magno clamore boent, & protinus acta

Peniteat vitæ tempore quemque sua.

Quin iterum cælum spectantes, horrida fingunt

Nubibus in medijs monstra patere vagi.

Nunc lapides labi, nunc fulgura visa sereno

Aethere, nunc imbres sanguinis ore canunt.

Omnia ne vulgus mendacia ficta putaret,

Quod fieri nulla quiuera arte probant.

Et tepida pateris matris cade iuuenca

Feruidus excipitur nocte latente cruor.

Imbri-

*Immiscibis que caux populo mirante per ipsum
Spargitur exorta vix benè luce forum.
Hac auda spectant omnes spectacula mente,
Visaque conquirunt, quid sibi signa velint.*

Alius quidem Iacobus Calenburgus nomine, eodem agitatus Spiritu, equo insidens concitato per urbem cursu labitur, horrendo mugitu terribilis. Hic cæli ruinam nunciat, Clangorem tubarum, quo Angeli demortuos excitent, inaudit. Eum vetula quædam subsequitur, quæ se mutam fingens, manu vnâ faculam, alterâ baculum gerit, ad tergum nolam ouilem tenet sub chlamyde, corporis motu pulsitans, quæ re multis nocturno tempore stuporem incussit. His artibus, hoc dolo, Anabaptismus feritur.

Altera die quæ 9. erat mensis Februarij, infestis iterum signis quingenti vel circiter in forum progressi Curiam & armamentarium occupant, obuios quosq; verberibus tundunt, ac Corybantum instar sædè tumultuantur. Fugiuunt vigiles, & motum Senatui nunciant. Conclamatur ad arma passim, hostis Curiam & armamentarium habere dicitur. Nec mora, tota ciuitas armorum sonitu perstrepat, concurrentibus cum Catholicis Lutheranis, & communè vim communibus armis propulsare annitentibus. Interea illi, re per exploratores cognita, vicina quæq; templa D. Lamberti, D. Michaëlis &c. ædes etiam & vicos, vt ciuibz impressionem facturis resistere tantò fortius possent, tormentis & telis missilibus implent, latera, vectes, lapides, scamna, sedilia, rudera & quicquid demum defensionis opportunū erat, quam citissimè comportat, quibus vndiq; vias muniunt ac obstruunt, ne aduentantibus ingressus pateat. Claues portarū, urbis custodibus ereptos, Rothmanni fidei committunt, qui nox ad Knipperdollingium retulit. Refugium Catholici delegerant, Transfluuiaræ D. Virginis Ecclesiæ cæmeteriū. Huc maiora tormenta conuehant, quæ patentibus vijs opposita hosti in occursum disponunt, ac nihil quod ad sui conseruationem pertinere poterat, omittunt. Posthæc fæminarū clamor ingens exoritur, quæ nunc patrē precari, nunc volitantia per aerem monstra fingere, nunc cantiunculas lingua patria edere, audiebantur, ac demum viris admissæ mira diuinare, nouo furore animos accendere, inq; hostē exasperare. Sed & Bocolodus salire cæptat, ac ficto entusiasmo, victoriam socijs promittere, quam sibi cælitus ostensam adserbat. Eius exemplo Knipperdollingius rursum furijs agitur, & nudis in publicum pedibus elatus, velut morio fursum deorsumque, per urbem vagatur, Pœnitentiam identidem ingeminans. In eo furore nec hostem timet, sed temeritate sua fretus, ipsis ciuium castris insultare non reformidat. Ac nisi sana quorundam consilia interuenissent, primo assultu in frustra discerptus fuisset. Capitur ergò inq; vincula coniicitur, quibus suorum ope non multo post ereptus fuit. Interim Senatus

Buscium

XIV.

Anabaptista
Curiam &
armamentarium occu-
pant.

Knipperdöl-
lingi enthusi-
asmus.

*Furor & in
sania Ana-
bapt.*

*Senatus A-
nabapt. vrbe
interdicit.*

XII.

*Anabaptista
scriptis literis
vicinos fra-
tres ad urbē
inuitant.*

genere instructum, qui non solum præter morum suauitatem facundia insi-
gni reliquis omnibus præstet; sed & eiusdem soli patriæq; incola sit, substi-
tuat, & ad pristinum dignitatis gradum, vnde quorundam æmulatione exci-
derit, reuectum eo munere perfungi permittat; quo facto omnibus ciuibus
eximiè gratificari posset, & turbis finem imponere. Noluit verò Senatus pe-
titioni illi satisfacere; sed de medijs se cogitaturum respondit, quibus se & vr-
bem totam à furiosa nefariorum hominum secta liberaret. Relato ad Roth-
mannistas Senatus responso, furere illi, matronas dementare, bona pro com-
munitate deponere, viros & adolescentes contra Lutheranos, & Senatum in-
flammaré. Rothmannus tum rursus prodit, & cestro velut percitus conuictio-
rum plaustro in obnitētes spargit, tanto furore, quasi extra se positus nesciat,
quam publicè personam repræsentet. Quidam per plateas curfant, claman-
do vociferandoq; Væ, væ, væ, Monasterio, væ tibi superbæ Babylon; væ luxu-
rianti Sodomæ; ah væ tibi & iterum væ, quæ tempus visitationis tuæ negligens,
in tantum te discrimen vltro coniectas! væ virginibus vobis, væ matronis ad-
huc auro & argento alijsq; vanis mundi ornamentis conspicuis; detrahte ista
& cilicia & cinerem eligit, vt Dei in vos ira non recidat. Hic cōcionibus mel-
le & aceto ad vulgi aures temperatis, non suos solum, aut infimæ sortis homi-
nes, sed primarij nominis viros, honestas scēminas, moniales ex cœnobijs, &
alias probatæ fidei ciuium filias, vt quicquid auri & argenti, quæ ornamenta
& thesauri ad manus essent, ad ædes Rothmanni cumulatiim deportarent,
commonerunt. Non patitur Senatus tantum scelus impunè grassari, sed mi-
ssis lictoribus, præcones per plateas vagantes intercipi, vrbeq; explodi iubet,
qui vna porta pulsī, mox per aliam regressi, à suis cum triumpho, in perpe-
tuam Senatus ignominiam, ad ædes Rothmanni reducuntur; quæ res iam
tum florentissimæ Reipublicæ exitium portendit.

Tunc vnà collecti, ad defensionem sui consilium ineunt, vtq; vires suas
certius confirmarent, literas, Cosfeldiam, Warendorpiam, Wesaliam, Os-
naburgum ad socios mittunt, in hanc sententiam: Prophetam diuinitus sibi
datum, qui veram æternæ salutis viam saluberrimis monitis patefaciat. Proin-
de si animæ cura tangantur, maturè huc properent, & cōmunibus bonis, quæ
in copia hic suppetāt, perfruantur, futurum, vt quicquid reliquissent, cum v-
sura decupli recipiant. Læctis literis, incredibile est, quam infimæ sortis homi-
num ingens multitudo Monasterium ventitârît. Erant, inquit Hortensius,
homines audaces, prorupti ad patranda flagitia libertatis ad viuendum ex li-
bidine auidi, inhiantes fortunis alienis, dissoluti ac seditiosi, quique nullo le-
gum metu coërcerentur. Horum accessu aucti, Rothmannus publicè aliquid
audendum censet, perq; urbem discurrans, maximam post se factiosorū mul-

itudi-

itudinem in S. Seruatij templum trahit. Ibi tot nunc & tantis septus presidij suggestum conscendit, & postquam multa pro Anabaptismo disseruisset, non clanculum amplius, sed palam Dei verbum propagandum statuit.

XIII.

*Ducurrunt
furibundi
per urbem.*

Concione finita, Henricus Rollius, quem supra exustum diximus, Prophetico afflatus Spiritu, per vrbs plateas sursum deorsumque fertur, altissima voce clamitans; Pœnitentiam agite, Pœnitentiam agite, & actutum rebaptizamini, ni fiat, Deus vindictam in vos exercebit. Hic tremere omnes, horrore concuti, & extremum iudicij diem pauidi expectare; adeo simplicium animos clamor peruasera. Initium rese a traxit 27. Decembris, eodie, quo SS. Innocentum in Ecclesia Catholica memoria solet peragi. Itaque multi ad eum clamorem baptizati sunt, qui & ipsi eiusdem Spiritus impulsu per plateas discurrebant, ac eos qui saluti suæ consultum vellent, inconditis clamoribus ad pœnitentiam cohortabantur. Alij metu diuinæ vindictæ ad Anabaptismum ventitabant, alij ne factiosorum, qui iam numero superiores erant, armis opprimerentur, nonnulli, quos impios nuncupabant, ne bonis suis & facultatibus priuarentur, in sententiam ipsorum concedebant. Hoc stratagemate auxerunt quidem suorum numerum, at ciuitatem ipsam in potestatem, quod maximè intendebant, & quo omnia ipsorum consilia dirigeabantur, nondum redegerunt. Nec quiescendum putabant, donec oppressis aduersarijs, tam Catholicis, quam Lutheranis, ipsi soli dominarentur. Igitur non diu post cateruatim ad forum prouolant, & nondum retinatos è medio tollendos vociferantur, fuit hoc 13. Ianuarij sub principium anni 1535. hora septima vespertina. Knipperdollingius re cognita, foras locijs auxilia laturus prodit, ac nocturnas disponens vigilias, ne quia vim inferat, cautè aduigilat. Verum ab opere cepto mox reuocatus, domum suam cum socijs redit. Ibi Prophetas duos peregrino habitu amictos comperit, Ioannem Bocolum Leidensem, qui iam diu in vrbe substiterat, & Ioannem Matthiæ Harlemensem, qui biduo antè huc ex Hollandia venerat, (illum Heliam, hunc Enoch nominabant) viros ad seditiones & fraudes natos. Hi plebem in cubile interius, vbi Prophetæ isti, inter rutilantia lumina, quæ totam domum illustrabant, positi, cum stupore adductam, primum sacris è Scriptura consolantur monitis, & ne inconsultò semet, & fidelium cætus in discrimen præcipitent, rogant; post vt arma & furorem ponant, atque tantisper dum plures doctrinæ subscribant, morentur, adhortantur. Credit Prophetis plebecula & armis positis domum facessit, collocatis prius per urbem excubijs, ne somno sepulcis aduersarij insidias struerent, Senatus tamen facto, omnes in foro vrbs incolas adesse mandat. Ibi nouum decretum editur, quod Anabaptistis commodo, Reipublicæ verò exitio fuit: nempe,

Anno 1535.

Ioannes Bocolus & Ioannes Matthiæ duo Prophetæ Monachi.

Anabapt. liberum religionis exercitium conceditur.

Rothmannus
domi sue ty-
pographiam
exercet.

IX.

Faber ferra-
rius concio-
natur.

consilio & ope seditiosi primum admissi fuere. Senatum metu res ea vehementer perculit; itaque ministris stipatus rursus in publicum prodit, & semel ac simul omnes urbe pellendos rebelles decernit. Rothmanni quoque & des ingressus, ne turbulentiores libellos publicaret, Typographiam, quam domi habebat, destruit, & per publicos ministros in Curiam deportari mandat.

Dum hæc geruntur, Fabri cuiusdam ferrarii minister, Ioannes Schroderus, qui aliquot annos malleator fuerat, repente spiritu afflatus maxima factiosorum caterua circumdatus, ad D. Lamberti cimiterium progreditur. Ibi cathedram conscendens, ad miraculum usque ad plebem perorat, adeoque crebris suis in magistratum profusis conuiitijs irritat, ut parum abesset, quin malleos & secures in Senatum conuerteret. Ea concione finita, cum ad templum secedere vellet, a lictoribus interceptus, in carcerem ducitur, temeritatis suae poenas daturus. Postera die ubi factum innotuit, tota malleatorum multitudo ad forum conuolat, ac sibi libertatis præconem ex templo restitui urget. Senatus furentibus nunciat, latam in ipsum capitis sententiam, ideoque reddi non posse. Illi eo nuncio magis exacerbati sunt suis quosdam in Senaculum mittunt, qui captiui causam coram Senatu agitent, vnaque secum reducant. Videns Senatus, nolle isthinc plebem migrare, donec fabrum in libertatem adsertum habeant, tumultum nihil liberaret, reueritus, e carcere dimittit. Quem illi magno applausu exceptum, ad cauponam ducunt, & integra nocte ut Ducem vario potu tractant.

X.

Anno 1534.

Lutheranorum
& Rothmannistarum
disidium.

Hoc motu sedato, Theodorus Fabricius, qui nuper à Landgrauio admissus, iam solus cum paucis Lutheranis, reuerso in Hassiam Melungio, Præco supererat, contra Rothmannum docere cepit in templo Lambertino, quo illum non ita pridem Senatus pepulerat. Conscripsit idem Fabricius Ecclesiasticam ordinationem, quam Senatus oblatam ab omnibus ciuibus, ab Anabaptistis etiam, & ijs, qui diuersam sententiam tuebantur, approbati petiit. Itaque per deputatos à Senatu viros, liber ciuibus, ut subscribat, proponitur. Quod cum Rothmanni se renuerent, Senatus publicam ipsis securitatem & urbis defensionem renunciat. Quod illi factum adeo indignè sumpserunt, non modo animis deiectione ut fuerint, sed etiam multo maiores spiritus deinceps sumpserint. Nam illo ipso die, aduocato cum socijs Knipperdollingio, Rothmannus ipse ad D. Seruatij Ecclesiam concionabundus progreditur, ubi varijs maledictis & scõmatis Fabricium impugnans, aduersarios ad publicam disputationem prouocat. Id quod se capitis etiam periculo, contra quoslibet facturum, pollicetur. Addit insuper Evangelicos collationem subterfugere, nec audere in conspectum suum prodire, multo minus secum in arenam descendere, ut veritatem pro se militare, publico argumentum ostrent. Nec secus facit Fabricius. Queritur ille indignis se modis à Rothmannistis tractari, Dei verbo vim fieri, & grauibus contumelijs ag-

gruari;

grauari; tolerandos nulla ratione id genus homines, sed propediē vrbe sum-
mouendos. Senatus re intellecta, vtriq; locum deputat, in quo congregari, ac
de verbo Dei conferre possint. Anabaptistæ ad disputandum prouocant Fa-
britium, Britium Nordanum, Petrum Wirthemium, Doct. Ioannem We-
sterman Lippicensem, & Ioannem Glandorpium: Qui assentiuntur his con-
ditionibus: vt disputatio fiat in pleno Senatus consensu; vt ex verbo Dei argu-
menta producantur; vt per Euangelicos Principes & ciuitates viri docti de-
signentur, qui auditis partis vtriusque rationibus pronuncient, vtri pro sua
parte habeant verbum Dei; atq; deinde sententiā ferant ē Scripturis for-
matam, cui deinceps quisq; citra exceptionem acquiescere teneatur, vt cer-
taminum tandem sit finis. Quibus positis, cum Senatus de die, quo conten-
dendum foret, ageret, Rothmannus cum suis congressum detrectauit, causam
se suam non hominum iudicio, sed supremo iudici, quem sciret falli non pos-
se, commissurum dictitans. Et licet res ea apud prudentiores existimationem
Anabaptistarum non parū imminueret, Rothmannistæ tamen priuatim eam
suis ad ciues concionibus facile conseruarunt, apud promiscuam plebē præ-
sertim, quā suo ductu gubernabāt. Singulari fraude, ne quenquam simplici-
orum offenderent, utebantur. Ea erat, omnia prout principio constituta es-
sent, priuatim tradere, nec à doctrina semel proposita declinare: cæterum a-
nimi sententiā libris editis propalare, vnico excepto rebaptismo, quem
maturē animis inculcari debere, volebant. Ritus cœnæ exterior manebat, li-
cet prior abesset intentio. Hunc cum in modum Rothmannus celebrare so-
lebat: Partes panis triticei, vel vti vocant similaginis, in paropside paulo ma-
iore superinfuso vino madefecit; cumq; deinde verba institutionis legisset,
iussit vt qui vellent, panem madefactum sumerent ac manducarent. Hinc
vulgo dictus fuit *Stutenberend*, vel *Stutenbrod*, quo eum nomine Schlus-
sburgius dignatur. Sunt qui existiment ipsummet hac de re hunc versum
fecisse: *Stutenbern dicor ego, quia panem porrigo nudum.*

Præter vulgus doctioribus quoq; & religiosis imposuere. Ex his Senatorem
vnum vel alterū, & Transluuiani Monasterij virgines plerasq; in Curiam ad
Senatū destinarunt petitem Ecclesiam, vel locum aliquem publicum, in quo
sibi concionari, aliaq; suæ religionis officia peragere liceret. Hos ita priuatim
instruxerant, vt prætenderent, tota passim vrbe inaudiri; Fabricium hominē
ignotum, superbum & arrogantem, quam in patria sua habere nequierit, hic
gloriam expetere, ac se doctiores stolidam quadam proteruita suprā quam dici
possit, aspernari; ad hæc peregrinum idioma, idque affectatum, quod à sim-
plicioribus intelligi non possit, vsurpare, & hoc quidem eo in loco, ad quem
tota plerunque ciuitas confluere soleat; Petere proinde, eo in patriam rele-
gato, Bernardum Rothmannum, virum prudentem, ac omni disciplinarum

*Rothmanni
colloquium
cum Luth-
eranis detre-
ctat.*

*Ritus admi-
nistrandi cœ-
nam Roth-
manni.*

XI.

*Anabapti-
sta
Senatui sup-
plicat.*

Rothmanni
mendatio-
nem promit-
tit.

VIII.

Landgravius
duos concio-
natores Mo-
nasterium
mittit.

Rothmannus
perfidus librū
de Anaba-
ptismo publi-
cat.

Rothmanni-
stis publicum
religionis ex-
ercitium eri-
pitur.

gravius discrimen Respublica præcipitaretur. Mouit ea res Rothmannum & metu etiam nonnihil perculit: itaque per tribunos plebis Senatui nunciat, imposterum nihil, quo quenquam offendant, palam se docturum, de Baptismo etiam & reliquis controuersis articulis, quantum possit, taciturum, id quod chirographo attestari cupiat. Petere proinde non sit amplius de se sollicitus & mali quid suspicetur.

Sub finem Nouembris Senatus ad Landgraviū Legatos amandat, petitum nonos aliquot Euangelij, vt vocant, præcones, qui puriorem aduersus Anabaptistas doctrinā disseminent. Mittit ille duos, Theodoricum Fabricium & Ioannem Melsingerum, quos Senatus perhumaniter magno Lutherano- rum applausu, excepit. Hi vix urbem ingressi erant, & ecce nouus motus exoritur, in Transfluuiano monialium canobio. Huc Lutherano- rum cohors delapsa, cum virgines nouitatis cupidas in liberioris vitæ statum propendere sciret, lingua vulgari cantillare, & deducto ad suggestum præcone Lutheranismum inuehere cœperat Rothmannistæ id in sui contemptum fieri arbitrati, armant suos & in tumultuantes immittunt, ac nisi Senatus mandatu media interuenissent, res cruentum habitura finem videbatur. Rothman- nus ipse quoque chirographi sui oblitus libellum, de Anabaptismo edit, in quo totis viribus pædobaptismum, oppugnans, ciues ad partes suas vt trā- seant hortatur. Et quo S. Scripturæ magis consentaneus appareret, in Hal- siam missum Marpurgensium Theologorum censuræ subijcit, sperans fore, omnium iudicio approbatum iri. Qua spe falsus cum grauissimi erroris in- simularetur, eum agnoscere noluit, sed pertinacius apud suos defendens, ty- pis denuò excusum omnibus volutandum examinandumque proposuit. Se- natus ea Rothmanni leuitate vehementer offensus est, neque tamen populi fauore fultum persequi audet, ne rebellium in se arma prouocaret. Ergo conclusis omnibus in vrbe Ecclesijs, ipsi concionibus interdicit, editoque in- factiosos decreto, & in foro coram ciuibus recitato, perpetuo exilio multan- dos pronunciat, non solum eos, qui Anabaptismum traderent, sed qui foue- re & defendere deprehenderentur. Aderat tum in foro alter consulum, qui non parum rem eam principio adiunxerat. Hic ista sibi obijci intelli- gens, ad plebem conuersus libertati insidias strui proclamat. Quo facto, murmur ciuium exoritur, & in Senatum conuitia & dicteria libentius fun- duntur: tantum aberat, vt præsentem in foro Magistratum obtruncarent, Biduo & amplius sic agitur, donec reuocato decreto, retinctis securus in vr- be locus conceditur. Quod ea lege factum; vt priuatim cætus suos age- rent, nec ex ciuibus quempiam deinceps in sectam traherent. At illi aucto breui suorum numero, ab lege ea maturè profugerunt. Intrans confi-

dentius

dentius ciuium ædes, & rauco quodam tympani pulsu, socios ad concionem conuocant. Sed & articulos aliquot per urbem spargunt, quos solum verbo Dei conformes iactitant. Primus erat.

I. Pædobaptisum abominationem coram Deo esse.

II. Tempia impiorum Christianis vitanda esse.

III. Eucharistiæ Sacramentum, quod à Sacerdotibus eleuari soleat idolum esse Baaliticum.

IV. Cum impijs & gentibus nihil commercij habendum.

V. Diem Saturni diuina autoritate institutum, non autem diem solis humano arbitrio dedicatum, celebrandum esse.

VI. Impios esse Papistas, & Lutheranos, qui commessantur, epulantur, scortantur, Dei denique verbo aduersantur.

VII. Omnes consecrationes, caremonias & ritus, extra suam Ecclesiam, à Dæmone originem trahere.

VIII. Fideles Sacerdotum figmentis decipi.

IX. Intra annos & quadringentos nullum fuisse in orbe verum Christianum mille neque post tempora Christi vllum fuisse Sacerdotem, neque Apostolos ipsos Sacerdotes fuisse, sed ministros Dei, qui Euangelium mundo annunciarint. Christum vltimum fuisse Sacerdotem

X. Gentium Magistratui obediendum non esse.

XI. Gentes ante tempus à Deo præfinitū non esse docendas, mundum enim propter peccatū luctuosam prius afflictionē passurum, impiosq; in ore gladij casuros, inde reliquos superstites ad regnum Dei concionibus esse vocandos.

XII. Christum humanam naturam in Maria non assumpsisse.

XIII. Coniugia Christianorum reuocanda esse, cum ante iteratum baptismum coniugia non fuerint.

XIV. Christianos esse qui primum in Christum credunt, deinde in nomine eius baptizati sunt.

XV. Vxores maritos suos Dominos appellabunt.

XVI. Neque famuli neque famulæ fideles cum gentibus matrimonia contrahent, neque ijsdem inferuent, sed solis fidelibus.

XVII. Nemo Christianorum cum impijs in iudicio contendet.

XVIII. Nemo etiam fidelium vsuras exercebit, proinde neq; pensiones exiget, neq; soluet, omnia exemplo Apostolorum fore communia.

XIX. Quisque cœptum cursum hoc pacto absoluet, & perficiet. Hæc prima publice introducendi Anabaptismi principia erant. Quæ vt seditionem magnam portendebant, ita iam tum bonis omnibus horrore erant, eoq; factum est, vt plurimi vrbe in exilium vltro excesserint, etiam ex ijs non pauci, quorū

Mores mutat
Rothmannus

moribus etiam quantum principio potuit se conformauit, Maiorem solitè sanctimoniam & vitæ innocentiam in publicum, vt Kerssenbrockius scribit, proditurus præ se fert, conuiuia, commestationes, aliaque omnia quæ leuitatis suspicionem erigere queant, respuit, adeoque commutatus est, vt eundem esse non credas, iam in Angelum lucis transformatus, non se hominem, sed Numen aliquod sub humana forma circumferre fingit, in gressu grauis & meditabundus, vultu seuerus, Stoiæus, sobrius & præter morem temperans, insignique pallore tinctus. Moribus doctrinam coaprat. Hortatur plebem ad misericordiam; opem pauperibus ferendam esse; temperatè viuendum; luxum, pompam, splendorem vestium, corporis luxuriam & omnia mundi linquenda; vitam & mores Apostolicæ simplicitati conformandos. De communione bonorum, de magistratu, de iustitia, de punitione malorum, de mundi impietate & flagitijs totos dies disserit, populum in magistratum, & qui ipsi aduersabantur concionatores animans. Senatus sese interponere cogitur. Et licet Rothmannus asperioribus verbis obiurgatus emendationem promitteret, non tamen maledictis abstinuit, sed multò quàm ante confidentius docet, idem aliqui concionatores faciunt.

VII.
Anabapt.
contra Lu-
theran' in
Curia disputa-
ntes,

Decretum
de pellendis
Anabaptistis
editur.

Senatus metu plebis hominis audaciam retundere non ausus, vt malo medicinam faceret, instituendum in Curia cum Anabaptistis colloquium, decernit. Septimus mensis Augusti dies colloquio initium dedit. Deliguntur duo Catholici, Lutherani quatuor, Hermannus Buschius Poëta, Arnoldus Bernholdt, Ioannes Glandorpius, & Petrus Wirthemius, Notarij duo, qui Sacramenti religione obstricti argumenta vtrique prolata fideliter exciperent. Vbi ventum est ad rem, Rothmannus quod antea publicè docuerat, repetit, nimirum pædobaptismum abominationem esse coram Deo. Disceptatum vtrique acriter; & quanquam diuersam sententiam ita Buschius coram Senatu defenderet, vt omnium testimonio victi dicerentur, cedere tamen & palmam victoribus concedere Anabaptistæ noluere. Itaque colloquium in contentionem desijt, vtrisque sententiam suam mordicus defendentibus. Intercepto sine fructu colloquio, consultatur in pleno Senatu, quid facto opus. Fertur sententia: Anabaptistas nisi publico decreto sponte cedant, vrbe per vim turbandos. Cum id illis insinuaturn esset, ad preces confugiunt, & causati viarum ab Episcopo infestiarum pericula, in lanienam sese extrudi, ad eoque hosti mactandos in manum tradi querebantur. Senatus verò id subterfugium vt adimat, literas ab Episcopo salui conductus impetrat, offert simul & pecuniam in viaticum. Verum is tantum fictus metus erat, vt qui ab vrbe proficisci neuiquam constitutum ha-

berent;

berent; sed ad doctrinæ suæ patronos digressi secretiora latibula passim subeunt. Biduo post, (10. August.) ipsa die D. Laurentij cum Hollandus quidam Anabaptismo addictus, in templo Ægidiano concionaretur, & plebi pietatis specie conslernata nouum dogma commendaret, Senator quidam cum furore in Ecclesiam irruens Concionatorem è suggestu detraxit; & cum in Hollandia candenti nuper cauterio, per Carnificem in altera maxilla, signatus esset, indignum, qui verba ad populum faceret, dixit, simulatq; templo foras eiecit. Aderant mulierculæ aliquot, quæ rei indignitate excitatæ, vix, vt sibi à verberibus Senatori intentandis temperarent, sedari potuerunt. Interim crescit Rothmannistarum factio, crescit audacia vulgi, crescit magistratus & Cleri contemptus. Et is iam erat vrbis status, ea rei ū facies, vt aucto supra modum factiosorū numero, Senatus Anabaptistarū concionatores violenta manu eijcere non auderet, vim à plebe seducta metuens si quid publicè moliretur. Ne verò è suis latibulis inopinato in Ecclesias erumperent, Consulū iussu Ecclesiæ omnes tam parochiales quam collegiatæ & monasteriorum oclusæ sunt, Martiniana solum excepta, in qua Brixius Nordanus Lutheranus concionabatur. Quiescunt ad tempus Retincti, & ab vltiore motu cessant. Res in eo cardine ad Septembrem vsque pependit, quo vulnus non nihil sanatum, prorsus recrudit. Nam delatis ad Ecclesiam infantibus, cum Baptismus à Rothmannistis negaretur, Senatus factum illud indignè tulit, conuocatoq; tribuurn magistratu, vt effrenatam illam Retinctorum audaciam retunderet, deliberare cœpit. Post multam consultationem, consentientibus votis decretum editur, quo non solum concionibus, sed vrbe etiam Rothmannistis interdicebatur. Huic illi scriptum longè virulentius opponunt, in quo post multa connitia ita Senatum alloquuntur. Miramur, inquit, quod vos, penes quos profanarum rerum iurisdictio est, de rebus fidèi quoque iudicandi vobis auctoritatem arrogetis. Si Christiani esse vultis, qua fronte ciuilibus vestris interdictis, verbum Dei impedire & remorari audetis. Non vestrum est ea prohibitu agere, sed Ecclesiæ, hoc est, fidelium cœtui, qui si consentiant, firmiter tenendum, quicquid demum fuerit, si modo Dei verbo non contrarietur. Et vos si quicquam aduersum nos habuissetis, illud in Ecclesia & congregatione fidelium nobis præsentibus præposuissetis, forsitan alia via fieri potuisset. Nunc serius res agitur. Scribit Senatus ad Principem, & miserabilem ciuitatis faciem explicans, omnia tumultibus plena significat. Respondet ille, non dissimulandum amplius cum rebellibus; sed seueritate quadam procedendum: ne nimia indulgentia in

*Surgit nouus
Anabaptist.
præco.*

*Rothmanni
stenolunt ba-
ptizare in-
fantes.*

grauius

*Monasterien-
ses Telgetum
occupant.*

*Clerus in ca-
ptiuitatem
abducitur.*

*Landgrauus
Hassia Epi-
scopum & Se-
natum recon-
ciliat.*

statum restituant, ni pareant, capiendum consilium ex tempore. Senatus nuncto apud se retento, nocturnam eruptionem decernit, missisque sub vesperam per urbem lictoribus, ad 12. noctis armatos in foro ciues adesse iubet. Interea bombardæ & instrumenta bellica proferuntur. Profiliunt ad Curiam ciues, alij hastis, alij gladijs & bipennibus, alij harpagonibus, carpentis, vectibus, palis, alijsque ad expeditionem vtilibus armis instructi. Catholici tam terribili fragore exterriti, iam sibi extremum imminere exitium rati, tremere, ad preces & diuina prasidia mentem eleuare. Nemo est, quem horror & metus non teneat consternatum. Vbi tertia noctis insonuit, sexcentos ex ciuibz Senatus ad expeditionem Telgeticam deligit, qui adiuncto sibi tercentum quos in prasidium nuper conduxerat, militum comitatu, tacite ad oppidum properant, atque in ipso matutino crepusculo, effractis portis, non sentientibus ciuibz inuadunt, die 26. Decembris, quæ erat Natalis Domini. Ibi excitato clamore, fores ædium vectibus & palis effringunt, in cubilia & atria irruunt. Protrahuntur nudi ex lectulis proceres, verbis verberibusque miserè tractantur, captis vix calceos aut caligas induendi tempus conceditur. Vestes pretiosas, torques aureos, annulos, & quos huc velut ad securiorem locum thesauros contulerant, rapiunt, equosque sexaginta & vnum in forum incredibili ferocitate abigunt. Post hæc captos curribz ad hoc comparatis imponunt, & in urbem deuectos per publicos lictores in carceres & vincula flagitiosorum protrudunt. Princeps tristissimus ægerrimè captiuorum sortem ferens, vicinos in auxilium aduocat, ad Senatum & ciues Legatos amandat, iubet extemplo nobilitatem libertati restituant, sin minus, hostium numero futuros. Ad quæ Senatus nihil aliud, quam ea de re cum plebe se deliberaturum, respondit. Post biduum cum fama esset, Episcopum copias ad Mauritianam Ecclesiam ducturum, ciues Senatu permittente, malleis, securibus, gladijs, & bombardis instructi portis erumpunt, ipsumque collegium, excisis vbique arboribus, ornamentis & bonis ablatis, vastant & destruunt. Reuersi nouos articulos concionatorum suggestionem conscribunt, quos Senatui oblatos à Nobilitate captiua confirmari petunt, id quod captiuis extortum fuit. Ea transactio ad Hassiæ Landgrauium mittitur, vnàque rogatur, vt auctoritate interposita, Episcopum & ciuitatem ad concordiam redigeret, quod ille per Legatos Iacobum de Taubenheim, & Doctorem Gualtherum Nospickelium vicecancellarium, erectis vtrinq; legibus, & per se, Episcopum, Capitulares, & totius diocesis ordines, appensis sigillis, confirmatis, effecit. Atque hoc modo redactis in seruitutem Catholicis, Monachis etiam & qui Euangelij cursum, suis concionibus, retardare poterant cunctis, omnia pro libidine

actitarunt.

actitarunt. Et nisi Anabaptismus interuenisset, quem vi eliminari per Episcopum oportuit, perpetuum ab eo tempore dominium in vrbe sibi vsurpassent; id, quod diuina prouidentia clementer auertit.

Rebus ad hunc modum pacatis, cum seditiosi Præcones doctrinam suam strenuè propugnarent, ex tota Germania, quos rebellio alibi in exilium pepulerat, plurimi huc, vt sementem Euangelij sui hic tutius agerent, confluxerunt. inter quos Ioannes Bocolus, sartor Leidensis, & Gerardus Boeckbinder, vt initio diximus, duo Anabaptismi Apostoli, vxoribus & patria clam relictis, ad urbem venerunt, iussu Ioannis Matthiæ Harlemensis Prophetæ, qui huc ire præceperat. Bocolus videns plebem omnem in Sacramentariorum hæresin prolapsam, ipse quoque eandem initio profiteri cepit, & ne concionatorum in se odium concitaret, cum in amicitiam ipsorum irrepsisset, familiariter, priuatim rogat, num arbitrentur paruulos rectè baptizari, cum affirmarent, ille fundamenta eius in scripturis demonstrari sibi petit. Quod cum nollent isti, vel forte non possent, audacius agere, ac contra nitentes ridere cepit & contemnere. Ea re cognita Rothmannus pro concione populum ad preces fundendas hortatur, contra sectarios, maximè verò contra Anabaptistas. Bocolus tumultum metuens, inde Cfnaburgum profectus doctrinæ suæ semina spargit, verum cum inter ciues Anabaptismum serere inciperet, inde profligatus Monasteriū reuertitur. Venit eo sub idem tempus & alius quidam Hermannus Stapreda Morsensis, qui ad D. Lambertum Rothmanno Collega datus, publicè in pædobaptismum declamabat. Præceptor huic fuerat Henricus Rollius, apostata Monachus è monasterio Harlemensi profugus, qui Wallenburgii Iuliacensis terræ oppido concionatorem egerat, & de quo nuper Traiectenses supplicium sumpserant ob Anabaptismum, quem illic disseminare instituerat. Hausit maturè Rothmannus dogma plausibile, & quia nuper ab eo ciues fuerat dehortatus secretò fouebat, publicè docere non ausus. Interim noctu quando somnum reliqui caperent, mysteria sua peragunt, & sensim eas sibi vires comparant, vt ciues plerique, re patefacta, maximè indignarentur, nouum dogma clanculum & noctu per urbem disseminari. Eo facto motus Senatus authores ab vrbe proficisci iubet: qui per vnam portam egressi, per aliam rursus irrepunt, id se facere dictantes Patris mandatu, quem velle asserabant, vt manerent istic, & captum negotium qua decet grauitate peragerent. Tum Rothmannus palam ijs fauere professus, pædobaptismum non solum inter adiaphora numerare cepit; sed etiam abominationem coram Deo esse impudenter pro concione proclamauit, Stapredam dignum habitum inquit, cui munus in præcipuo Parochiali templo sit demandatum. In

VI.

Bocolus Monasterium venit & Anabaptismum seminat.

Stapreda Anabaptista fit Rothmanni collega.

Rothmannus Anabaptismum inter adiaphora numerat.

tuentes, in communi, quid factū videatur opus, & quibus principijs sibi fauorem initio concilient, consultant. Concluditur in eam sententiam, vt Rothmannus familiares ad Principem literas scriptitet, ac motus hactenus datos quoquo pacto excuset, adiunctis vnā simul articulis, quos & Christianæ fidei conformes, & se capitis periculo apud quosunque sane de religione sentientes, defendere paratum beneuolē promittat. Ea ratione sperare se Principem clementiorem fore. Scribit ergo Rothmannus & quam potest caute se purgat, non tamen à proposito desistit. Quin id agit, vt plebem vniuersam in Senatum & Clerum concitet, publicumque per urbem religionis exercitium erigat. Interim Principis ad Senatum literæ adueniunt, quibus ille omnes officij sui elementer admonet, & ne quid insuper in religionis negotio agitur, quod maiorum fidei sit contrarium; tum pulso Rothmanno, vnā vno ore doctrinam profiteantur, rogat. Ad hæc Senatus respondet, se quidem libenter isthæc curaturum, sed renitente plebe, quæ omnia pro sua libidine agat, ne maior tumultus oriretur, nihil prorsus efficere posse, cogi ad tempus dissimulare, donec in rebelles tutius sibi animaduertere liceat. Princeps acceptis literis, cum in eo statu Rempublicam versari intelligeret, incertum mœrorenē an alio violento morbo depressus, post otidium aut circiter decessit. Successit in Episcopatu Franciscus Mindensis Ecclesiæ Administrator, ex vetusta Waldeccensium Comitum familia progenitus, qui pari studio factiosos ad concordiam reuocauit. Sed etiam res reciderat, vt nullius quantumuis æqui admonitio locum haberet. Et quia Princeps inaugurationis diuturnitate præpeditus, principio statim motus compescere non poterat, illi, ne quid sibi decederet, aduigilabant. Rothmannus etiam, Senatus consensu, missis in Hassiam literis, petit viros aliquot ad se mitti, quorum auxilio in disseminanda hæresi vteretur, itaque Marpurgobini mittuntur, Petrus Wirthemius, & Godefridus Stralen. Docebant tunc publicè præter Rothmannum, Ioannes Glandorpheus, Dionysius Distensis, Henricus Rollius, & Brictius Nordanus, omnes apostate. His simul manus iungunt ac mox deliberant, quomodo Catholicæ religionis exercitiū tollant, vt cum profectu Euangelium suum doceri possit. Offerunt verò Senatus articulos triginta numero à se conditos sub abusuum nomine, quos abrogari petunt. Hic cum in Senatu lecti essent, Senatus eos non ad se, sed Ecclesiasticum iudicium spectare animaduertit; itaque vt vniuique iussio disputandi locus relinquatur, horum copiam Clero admittit, vt dissolutis Concionatorum nugamentis, suam causam tueatur. Clerus verò hos sibi traditos Coloniam remittit, & solidam Theologorum refutationem exspectat. Scribit Sleidanus, Clerum in Curiam conuocatum suam coram Se-

Collega Rothmanni.

Sleidani
splendidum
mendacium.

natu

natu nequitiam agnouisse, atque adeò detectis imposturis, Euangelicis locum in templis permisisse. Sed ut solet Sleidanus mentitur splendide, à Dorpio deceptus, qui primus mendacium istud, more suo Catholicis impexit. Hoc melius scripsisset. si hoc factò grauius Clerum peccasse diceret, quod missis Coloniam articulis, obiectos errores in vtramque quasi aurem securè dormiendo silentio transmisisset, quos tamen vel leuissimo certamine retundere potuisset. Interea dum expectatur Colonia responsum, per Senatum & Tribunos plebis libertatis præcones in domo (quam vulgo *Schulhaus* nuncupant) conuocatos, Senatus auctoritate sua Pastores instituit. Rothmannus violenter nuper in Ecclesiam D. Lamberti introductus, eius loci Pastor ordinatur. Rollius & Glandorpius ad D. Ægidium, Wirthemius ad S. Ludgerum, Brixius ad S. Martinum, Stralenius transaquas, Theodoricus ad S. Seruatium Parochi deliguntur. Hactenus Lutheri dogmata prædicarunt, quæ deinceps paulatim contempsere, Zuinglianismo plausibiliore Euangelio Ecclesijs illato. Atque tum vno impetu templa rursus inuadunt, imagines & antiquorum rituum reliquias tollunt, literas & diplomata vel lacerant, vel ut Senatus gratificarentur, carrucæ imposita in Curiam mittunt. Et quo maior animorum coniunctio surgeret, ex æquo prædam se inter & ciues distribuunt. Omnium author Rothmannus erat, hunc factiosi laudibus ad astra euehunt, huic certatim applaudent muneribus & largitionibus afficiunt, ad publicas computationes, ad conuiuia ad nuptias inuitant: illi vbiq; supremum mensæ locum, vbiq; honorem & præminentiam deferunt. Pastores nouitij, ut & ipsi quoq; in eum beneficia cumulent, Superintendentiam vltro offerunt, quæ supremum inter Euangelicos generalis inspectionis munus sibi adiunctum habet. Quin & Brixius Martinianus, Rothmanni sororem, à se paucis ante mensibus compressam, specioso matrimonij prætenso titulo, vxorem duxit, quam tamen vera superueniente, non multò post repudiavit. Eum mox alij secuti, conubia cum filiabus ciuium celebrarunt. Hos postremò Rothmannus, fama nominis & prælaturæ titulo ingens, multò prosperiore coniugio supergressus, Ioannis Viguerij Syndici relictam viduam, foeminam teneriori ætate & procaci ingenio insignem, sibi copulauit. Ita fixis in vrbe sedibus omnia ad libitum procedebant.

Senatus Pastores ordinat

Rothmannus vxorem ducit.

Interea Princeps Cæsaris mandato, ut comprimeret rebellium animos, Telgetum venit, ad quem Metropolitani profecti, de coercenda ciuium insolentia consultant. Placet obsidere vias impositis præsidijs, ne in urbem commeatus importetur. Paulò post tabellarius in urbem mittitur, cum literis in hæc verba. Desistant ab instituto, pristinumque

V. Monasteriū ses Telgetum occupant.

ritiani in reuersum beneficium cumulant, per amplum & victui sacerdotis abunde sufficiens. Qua illa accessione ditatus, Sacris ordinibus iniciandum se præbuit, iam Sacerdotio sublimis, popularem auram captare cepit, è suggestu subinde a populum verba facitans. Cessit primum feliciter, cum applausu etiam eorum, qui ante promouerant, quorum ea statim cura mentibus incubuit, vt quibus possent commendationibus, ing. nium tam nobile apud ditiores promouerent. Cum verò eius rei commoditas nulla affulgeret, communi sumptu Coloniam ablegandum concluditur. Quod subodoratus, clam Sibingo, à vicario quodam sumptis viginti florenis, præter præpingue, quod à mercatoribus oblatum ipsi viaticum erat Wittenbergam concessit, vt inde sublimiori studij Theologici gradu ornatus, cum nouis in patriam opinionibus, quas plebi non scirer displicaturas, reuerteretur. Arctam cum Melanchtone amicitiam hic inijt, qui eum, quod præclaris ingenij dotibus afflueret, vehementer amare cepit, idque iam tum iudicij tulit, ipsum aut insigniter bonum fore, aut si hoc falleret, insigniter malum; quorum illud euentus comprobauit. Wittenbergam in superiorem Germaniam, nouarum caeremoniarum discendarum causa, profectus, infectas recens sparsis erroribus vrbes peragranit. Reuersus apud Mauritanos concionibus ingenium exercuit, cum civium, qui ex vrbe ad eum confluebant, applausu, qui non dubitabant, Consultarios Episcopi doctrinæ huius auctores existere. Nam cum ex Clero primario quidam Rothmanno concionandi negotium inhibuissent, Leonhardus Maëls per Henricum Wichmannum eidem significarat, non esse quod magnopere sibi metueret, si aliquid acerbius in ipsum malorum suggestionem per Episcopum decretum fuerit; tuto istuc loco consistere, quo eum pelleret præ noui periculi metu, ne ipse Præsul quidem auderet. Ciues iam demum quem dudum quæsierant, se nactos rati, Senatui rursus supplicat, vtque in urbem recipiatur obnixè precantur. Senatus rem se minimè concernere inquit, vt quæ ad Ecclesiasticam iurisdictionem pertineat, ad Clerum primarium relegat, vt ibi animi sui sententiam deponerent. Interim Episcopus probe informatus, posthabitis aulicorum quorundam, quibus Rothmannus scabiem nuper adfricuerat, consilij, hominem viuendi securitate apud Mauritanos priuat, præfixo que tempore inde migrare iubet, nolenti grauius quid ni cedere velit, minitans. Ad Decanum etiam & Seniores scribit, nihil ipsis magis curæ sit, quam vt factiosus rabula propediem ab vrbe repellatur, finem alioquin priori principio peiorem multò futurum. Clerus timens ne si vi hominem pelleret, ciues in se rursus concitaret, oblatis 70. florenis, aliò cedere, imperat; quod & factum.

Episcopus
Rothmannum
securitate priuat.

Ceterum post semestre reuersus, & in urbem clandestinè immissus, animos longè vehementius, quam vnquam alias perturbauit. Hic Confessionem doctrinæ suæ de præcipuis Christianæ fidei controuersis articulis, ad Ecclesiasticos & verbi diuini ministros destinatam, in vulgus emittit, sibi que ad omnia solidè responderi petens, Catholicos omnes grauissimorum errorum nefariè insinuat, plebem identidem vulgari idiomate inflammans, vt veteri relicta, hanc fidei suæ formulam, Scripturis magis consentientem amplecteretur. Ad hos Articulos cum metu plebis à Catholicis non responderetur statim, Rothmannus per ciuium domos concionando & epinicion concinendo serpit, nimis rudes eos & inermes dictitans, qui vel contrarium in se veræ fidei telum possent deuibrare. Mirum quàm tunc ipsi fiducia creuerit, quàm ciues & idiotæ ad eius partes transierint. Spernitur Episcopus, Magistratus & Cleri auctoritas labascit, solus Rothmannus fauores & gratiam obtinet. Qui hæcenus maiorum fidei adhaeserant, qui Senatui & Ecclesiasticis honorem detulerant, nunc summum rebellionis gradum conscendunt, & vt omnibus explosis, vnum Rothmannum ad dignitates euehant, oleum & operam impendunt. Ex his Hermannus Bispingius atro carbone iam dudum notatus, Arnoldus Rotholt Iudex, thori sui violator, Ioannes N. & Bernardus Knipperdollingius parricida factiosorum antesignani, magna sediciosorum caterua figati, contra Principis edictum, contra Magistratum & Clerum, reclamantibus tota vrbe Catholicis, ad Templum D. Lamberti, vt ibi publicè concionaretur, deducunt. Eo verò à Timanno Canemero, Pastore Ordinario, firmiter ocluso, è ligneo suggestu subitaria opera in cæmiterio erecto, concionantem audiunt, maiore tunc vi non vsi. Hac concione, qua nihil aliud quam profusissima libertas & veri cultus abolitio suadebatur, taliter furiosorum animi accensi sunt omnes, vt non domum rectà, sed in omnia Parochialia templa vno agmine irruerent, imagines & altaria subuerterent, S. Eucharistie repositoria, tabulas, pyxides, ex auro argentoque vasa sacra, calices, casulas, & quicquid libidini rapientium occurrebat, demolirentur, tollerent, & inde secum velut spolia domum asportarent. Nulli Ecclesiæ parcunt, Metropoli excepta, quæ sacrilegas manus non sensit. Direptis templis pastores ab officio remouent, quorum primus Timannus Rothmanno cedere per vim cogitur. Hoc facto, Princeps Fredericus de Weda, cum resistantiam nullam videret, motus Episcopatu renunciat, cuius in locum Ericus de Grubenhagen, ex illustri generosissimorum Brunsvicensium Ducum genere, Episcopus Osnabrugensis, & Paderbornensis, 27. Martij, communibus Capitularium suffragijs electus, surrogatur. Cuius potentiam, cum esset Catholica fidei addictus, aduersarij me-

IV.
Rothmannus
in vrbe clau-
culum docet.

Publicè con-
cionatur co-
tra Catholi-
cos.

Furor Roth-
mannistarum
in vrbe.

*Senatus Clero
primario li-
bertatem ex-
arguas.*

*Canonici Me-
tropolitani
urbem deso-
cunt.*

*Redit in ur-
bem Clerus.*

viribus Evangelicam libertatem promoturum, apud alios diocesis ordines, in tanto discrimine, promitteret. Id ubi negligentius agi vident, factioni cateruatim in forum, ad Curiam & cæmeterium erumpunt, Consules adoriuntur, atque ut vel nunc promissioni satisfaciant, & Clerum ad restitutionem libertatis compellant, nisi grauiore tumultu cuncta misceri velint, eo redigunt, ut clausis vrbs portis, præsentem Clerum primarium audacius quam prudenter in Senaculum conuocarent, & quorundam impulsu in iniquam transactionem, contrarius omne inuitum descendere cogerent. Accidit hoc ipsa Dominica Exaudi, quando peracto diuino cultu, plebs furiosa è templis ad forum confluerat. Canonici verò indies maiore licentia cum calumnijs & diſſerijs rebellium traducerentur, veriti ne quid in se grauius ageretur, spontaneum exilium subierunt, secundo Clero, qui præſidia foris viuendi non habebat, in vrbe relicto. Quo facto ipsi ad propinquos & principes se conferunt, deque facta sibi iniuria grauius protestantur; unde maximum in oppidanos potentiorum odium excitarunt. Interim qui ex Ecclesiasticis remanserant, motu quodammodo sedato, summa vigilantia, exortum incendium restinguere conituntur. Et ne quid sibi à plebe periculi inferretur, Senatus consensu, rem prudenter aggressi sunt. Itaque remotis ab officio, qui ante seditiosis declamationibus ciues commouerant, tanquam ignis subtracto fomite sedari cœpit hæresis. Nullæ iam amplius querelæ erant, sed hoc solum, ut primarius Clerus ad urbem rediret, omnium votis, opificum præsertim, qui emigrationem illam ob minus lucrum agrè ferebant, expectabatur. Instituitur ergo ad Principem Decanum & Seniores legatio, cui obeunda, ex Clero & Senatu primarij præficiuntur, qui egressos familiariter rursus ad urbem inuitarent. Multis vtrinque agitur, antequam compositio aliqua subsequeretur. Tandem vicinorum Principum & Archiepiscopi Colonienſis, Hermanni de Weda, interuentu, in solenni Dulmannico conuentu, concorditer vtrinque conuenerunt, scriptis in hunc finem literis, & omnium ordinum sigillo roboratis: Reuerso igitur magno populi applausu Clero, & iam purgata à seditiosis concionatoribus vrbe, omnia in pristinum statum rediisse videbantur. Verum cum nouum illud Euangelium, Luthero ipso testante, sine tumultu esse non possit, Antonij cuiusdam Cinſei & Bernardi Knipperdollingij, factionum ciuium rebellionem publica pax rupta iterum & nefarie sublata fuit. Nam Antonius sedentem pro tribunali Curie officialem, stipatus aliquot complicibus stricto mucrone aggressus, multa conuitia & contumelias in Clerum nuper fuderat; Ob id factum captus, & Senatus mandato in vincula coniectus, priuatim per literas Bernardum Knipperdollingium vsque eò in sui defensionem permo-

uit.

uit, vt is publicâ vi cum è carcere liberaret, & creptum prægestato tympano, in tabernam vinariam deduceret: Vbi tota nocte potitantes, nouas conspirationes pro opprimendo vtj loquebantur, Papatu, inierunt. Nec sufficiebat in Clerum criminum plaustra spargere; sed etiam ipsum Principem conuitijs aggrauare non erubuerunt, quem Knipperdollingius fusorum tor-narium per ludibrium nuncupabat. Audacia ita creuit, vt idem etiam, eques ex vrbe iter facturus, fusos in principis contumeliam ex ligno fabrica-tos cum paruo sigillo, nihil metuens periculi, in pileo gestaret, Cumque Prin-cipis iussu in oppido Vechta captus esset, & postea per intercessionem Mo-nasteriensium liberatus, Sacramento de non vliscendo præmisso, in urbem reuertisset, palam dictare non fuit reueritus, diocæsin tot aureorum millia soluturam, quot ipse in carcere denarios consumpserit. Hæc tamen & alia in Ecclesiasticos obloquia, magistratus pariter & Cleri auctoritatem neuti-quam eleuauere, quin verius zelum maiorem conseruandæ religionis, & re-bellium conatibus obfistendi, facultatem animis imprefferunt. Accessit Caroli V. Augusta Vindelicorum in urbem missum hoc ipso anno manda-tum, quo seuerè admodum in factiosos animaduerti, custodia & pœna im-perij legibus statuta affici, nec vsquam commearum tutum concedi debere, præcepit. Sed omnia irrita fuere, cum iam nimis altas malum radices egis-set.

*Lutherani
commoti in
Senatum &
Episcopum
indignati.*

Annus erat post natum Christum supra millesimum quingentesimum tri-geſimus primus, cum ecce alius quidam, rebus nonnihil in tranquilliore statu positus vulous infligere cœpit, Bernardus Rothmannus, sacerdos apo-stata, & nuper ex sacellano D. Mauritij libertatis nouitiæ præco factus. Hic patre Henrico Fabro ferrario, viro veneficio infami, genitus, cum optimæ indolis puer eximiam bonæ frugis spem prima fronte promitteret, litera-rum studijs mancipatur, verum cum sumptus, qui ad hoc requiri videbatur, non suppeterent, vicarij cuiusdam Mauritiiani, quæ est extra muros Ecclesia, consanguinei sui, D. Hermannii Sibingi ope, in eiusdem collegij Choralium assumitur numerum: quam ille functionem cum laudabiliter iuuenis adhuc administraret, officiosisque obsequijs suis Canonicorum sibi animos, venu-sta quadam alacritate adiuncta deuinciret, omnium fauores aucupans, id, vt Warendorpenſi ludo præficeretur, meruit. Quo tamen munere, auctore Si-bingo, haud multo post relicto, Moguntiam superioris Germaniæ, vltio-rem operam in literis nauaturus, nobilium quorundam, è Westphalia comi-tatum nactus, abiit. Hic communibus popularium impensis, Magisterij lauream inter primos adeptus, cum Theologiæ animum applicare cœ-ptaſſet, à Sibingo renocatus, inde in patriam remeanit.

*III.
Bern. Roth-
mannus no-
uam spargit
heresim.*

*Mau-
ritiani*

I.
Anno 1534.
Monasterium
Westphalia
Metropolis
describitur.

MONASTERIUM Bocoldum cum Gerardo Boeckbinder Monasterium paulò ante missum diximus. Est autem Monasterium, siue loci situm, siue opum & populi frequentiam spectes, inter reliquas Westphaliae vrbes facillè præcipua & vti vocant, Metropolis, Episcopali sede, quam isthic Carolus Magnus, debellatis, & ad Christianam fidem conuersis Saxonibus, erexit, nobilis. Qui primas urbium origines tradunt, multo ante Caroli Magni tempora extructam ferunt, ad formam Mediolanensis urbis, cum Saxones relictis in Italia Longobardis, in Patriam rediissent. Ciuitas ampla est, & vti diximus populosa, Parochiales Ecclesias habet sex præcipuè; D. Virginis, quæ muris & altera parte Alphæ fluuiò concluditur; D. Lamberti tutelaris; D. Ludgeri, & D. Martini, collegio Canonorum celebres; D. Egidij, quæ Pastorem habet præposituræ titulo insignem; D. Seruatij, & D. Iacobi. Collegia habet quinque. Cathedrale summum; 2. veteris Ecclesiæ D. Pauli; 3. S. Mauritij extra muros; 4. S. Ludgeri, & 5. S. Martini: Cœnobîa religiosorum plurima, fana & sacella non pauca. Scholis etiam & politioris literaturæ viris, negotiatorum item & peregrinorum nationum frequentia non incelebris. Episcopum superiorem agnoscit, cui soli in sacris & profanis morem gerit. Primum habuit in ordine S. Ludgerum, virum *fama & gloria miraculorum splendidissimum*, quo eum elogio Roleuincius ornat. Hic à magno Carolo, ob vitæ morumq; sanctimoniam, ad munus Episcopale euectus, gentem nondum integrè in fide confirmatam plenius instruxit, eamque constantiam mentibus indidit, vt ad hæc vsque tempora nunquam in religionis negotio vacillaret. Viuebant omnes in summa tranquillitate, & concordia, mutuisque obsequijs sese inuicem deuinciebant. Vna erat in omnibus fides & deuotio, in officijs diuinis peragendis vnus feruor, in tractandis vna reuerentia. Nullæ hic hæreses, errores nulli, aut in diuina Christianæ fidei dogmata blasphemie perstrepebant. Iustitia ad Reipub. clauum sedens, æquitatem cuique dictabat. Inter ciues nulla æmulatio, odium, aut inuidia serpebant, omnia Christianæ charitatis ardore procedebant. In fœmineo sexu summa castitas & pudor vigeabant, in matronis, & senio confectis pietas, in adolescentulis & viris grauitas, & in religione zelus dominabantur. Postquam verò, laxioribus solutis habenis, hæc spernere, & à viâ maiorum declinare ceperunt, nullum vitium tam turpe, flagitium nullum tam enorme fuit, obuijs quod non vlnis amplecterentur; omnia tunc per summum nefas sublata, castitatis loco libido, pro æquitate impudètia, pro iustitia tyrannis & iniquitas, hæresis & schisma pro pietate & diuino cultu animos rexere; ita illic omnia

Ciuium in fide
de zelus &
constantia.

perperam

perperam & præposterè fiebant. Quo tandem factum est, vt florentissima hæc Respublica, tot cladibus affecta sit, & penitus euersa. Quod quomodo acciderit, vt palam fiat, paulo altius quædam sunt repetenda.

Cum Lutherus noua passim per Germaniam dogmata spargeret, & insolitam aliquam, sub Christianæ libertatis nomine, reformationem, contra Christi & Ecclesiæ præceptum promulgaret, ex Monasteriensibus fuere, qui ea audissimè, quemadmodum solent nouitatis cupidi, expetiuerunt, idque demum importunis ad plebem clamoribus effecerunt, vt conuiiente Senatu, nonnulli libertatis eius præcones in urbem irripserint, qui paulatim emergentes potiorum animos erroribus suis corruerunt. Et licet Ioannes Tantius ad D. Lambertum, Lubbertus Cansemius ad S. Martinum, Fredericus Riguingus Transaquas, & Ioannes Vinckius ad D. Ludgerum, aliquot iam annis citra reprehensionem Dei verbum prædicassent, hoc tamen tempore ea docere cœperunt, quæ plebem in Clerum & magistratum summo opere concitabant; quibus Scholarum moderatores gratulaturi, par inter vtrumque odium commouerunt, quorum principalis auctor Adolphus Clarenbachius, Ludgeriani ludi Rector, perfidiæ suæ poenas apud Vbios non diu post exoluit. Quæ audacia infimam plebem ita animauit, vt vel quiduis sibi contra Magistratum & Clerum licere existimaret. Hinc itaque multi quibus nihil otio dulcius, cænobia liberius frequentare, religiosè obloqui, cibum etiam & potum iure proprio poscere, ac publicè in Clerum & Magistratum scommata euomere; tanta iam tum erat in plebe licentia. Cumque proteruientibus nullus resisteret, eius facinoris immunitate armati, multo acerbiora in Clerum & opulentiores ciues agitarunt. Et quidem anno 1525. 22. Maij, sub vesperam factiosorum maxima cohors ad cæmeterium Seruetianum conuolat, vt ibi de diripiendo Nitzingano monialium cænobio deliberaretur, expectantibus in vicino vallo vxoribus & liberis, qui saccis & corbis acceptam prædam domum asportarent. Ex his tres in monasterium irruunt, tumultum vtiq; facturi, nisi quam par erat, honorificentius à virginibus horrore percussis, vino præbito placati & demum obruti domum inde recessissent. Quod vbi Senatu innotuit, missis lictoribus, auctores quidem comprehendere iussit; sed insultantis populi minis adactus, mox impunè dimittere debuit. Hunc motum alius illo longè grauior subsequutus est. Factiosi enim numero indies augescente, cum præcones eos in libertatem acrius inflammarent, articulos quosdam ciuiliū grauaminum condunt, Senatuque exhibitos approbari vrgent, per plateas cursitantes passim & obuios ad subscribendum impellentes. Ille, vt firribunda plebis animos emolliet, ad quietem composuit, ita tamen, vt

II.

Monasterium
Lutheranismo infestum.

Tumultuan-
tur in urbe
Lutherani.

runt. Quidam in tantum dementati, ut descenderent, permoueri non potuerunt; qui ridentibus alijs vel fame debilitati tandem in terram coacti descenderunt, vel morientes animas precipitando fuderunt. Memini audisse me inter hos futorem quempiam extitisse, primum facti authorem, qui ubi ob temeritatem suam socios contemptim rideri aduertit, ultra quadriduum vni loco adhæserit, libo, siue pane è farre & melle tosto, quem in peram nuper fortè fortuna condiderat, seruatus. Vnde multis admirationi fuit, existimantibus cælitus misso cibo illic sustentari. Applicabat coniunctas orimanus & dum alij orare eum crederent, frustis intra digitorum iuncturas insertis furtim vescebatur, quemadmodum ipse postmodum fassus est.

XIV
Supplicijs &
exilijs Ana-
baptista mul-
tatur in
Hollandia.

Quidam in vires ingressi eas maximè, quas negotiatorum & peregrinarum nationum frequentia celebriores noscent, faciliè mutuo commercio animos corruerunt. Secuta iam tunc est seuera passim animaduersio, sed nusquam sæuior quam Amstelrodami, quam illi urbem breui tempore totam pænè erroribus infecerant. Missus tum ex aula Commissarius, qui in Anabaptismi suspectos inquireret; ac deprehensi nouem noctu & Hagam abducti, ubi Caroli V. Imperatoris iussu capitibus truncati sunt, quæ & ipsa, mandatis terræ cadaueribus, Amstelrodamum remissa palisque & patibulo Voleuici imposita. Sed hæc nihilo minus homines fanaticos deterruerunt, quin indies maiora non attentarent. Vagati per pagos & vicus chartas post tergum in vijs publicis sparsere, extremum ijs malum minitantes, qui non approbata ipsorum doctrina actutum è Babylone facerent. Cæsar ubi carceres & vincula contemni videt, in gratiam omnes iubet recipi, modò erroribus agnitis & intra diem quatuordecimum publicè ritu Catholico, expiatis, deinceps sese obediens profiterentur. Contra qui irent, in eos lege ageretur. Hoc facto, multi ab errore resipuerunt; qui verò obtemperare nollent partim sublatis supplicijs, partim inde eiectione in finitimas Prouincias emigrarunt.

Finis Libri Quinti historia Anabaptistarum.

HISTORIAE ANABA- PTISTARVM

LIBER SEXTVS.

Summarium Libri Sexti.

- I. Monasterium VVestphalia Metropoli, eiusq; in Catholica fide zelus & constan-
tia describitur.
- II. Lutheranismus inficitur, ac vario motu laborat.
- III. Bernardus Rothmannus Sacerdos Apostata, nouam spargit haesin.
- IV. Introducitur in urbem, & loco motis Cathol. Pastoribus, plebem contra Senatum,
hunc in Principem seditiosè concitat.
- V. Monasterienses Telgetum oppidum inuadunt, & praecipuam Nobilitatem capti-
uam in urbem ad publicos carceres abducunt.
- VI. Ioannes Bocoldus Leidensis sartor Monasterij Anabaptisimum seminat, cui Roth-
mannus subscribit.
- VII. Anabaptistarum & Lutheranorum in Curia disputatio.
- VIII. Landgravius Hassia duos Concionatores Lutheranos Monasterium mittit, contra
Anabaptistas.
- IX. Faber ferrarius quidam, noui spiritus afflatu concionatur.
- X. Lutheranorum & Anabaptistarum in vrbe dissidium.
- XI. Anabaptist. Senatui supplicant.
- XII. Anabaptistae fratres vicinos ad urbem scriptis literis inuitant; liberum religionis
sua exercitium obtinent.
- XIII. Discursant furibundi per urbem
- XIV. Curiam & armamentarium occupant.
- XV. Foeda inter eos corporum commixtio; Catholici & Lutherani insultant.
- XVI. Rothmannus Consulē Tilbeckium cū tota familia, & alios nonnullos rebaptizat.
- XVII. Senatus gradu suo deijcitur.
- XVIII. Tempia & Cœnobita diripiunt Anabaptista.
- XIX. Pellunt vrbe Catholicos & Lutheranos.
- XX. Pulsos Episcopus intercipit ac punit.

quæ elegantiore forma conspicua vix dum nobiles annos attigerat, cereui-
sarij cuiusdam, filia. Fuerat hic idem Hoffmanno cum illic degeret, fami-
liariter notus, & ab eodem multa de Rebaptismo, de instauratione & regi-
mine nouæ Sion didicerat. Quam vt erigeret, ac pro virili ceptam nuper
propagaret, cætus hominum agere, nocturno tempore ex pagis & oppidis
citatos rusticos doctrina sua informare instituit. Et quia inaudierat, intra
biennium Hoffmanni præfatio nullum Anabaptismi ministerium peractum
iri, ne inuidiam sibi apud Hoffmannistas conflaret, ita egit, vt vnus penè o-
mnes ad se traheret. Retulit mihi quidam vir probatæ fidei, ac multum ipe
in locis ante quinquaginta annos versatus, Ioannem Matthiæ tunica gausa-
pina talari vsum, appenso ad latus, quem sub tunica occultabat, è lapidè cul-
lo, Moysen se principio iactauisse, quem vt humanum genus circumcideret,
Deus huc misisset. Ideo credo fecit, ne vt dixi offenderet Hoffmannista-
rum animos, qui de Rebaptismo iam plenè conticebant. Cum noua nupta
Harlemio Amstelodamum, ad locum quendam abditum & secretum abiit.
Hic præter alia quæ diuinitus sibi commissæ dicebat, Enochum sese perhi-
buit, eum videlicet, qui verissimus Dei testis fidelem in his terris ad nouam
Hierosolymam populum esset conuocaturus. Aderant hic etiam ex Hoff-
mannistis nonnulli, octo fuisse Isacius Pontanus tradit, qui cum eo præcipui
introducendi in urbem clanculum Anabaptismi auctores fuere. Id quod
hic & alibi feliciter cessit. Mox erroribus longe lateque propagatis, Opus
• *Restitutionis* titulo inscriptum inuulgarunt. In hoc ait Lambertus Hortensius
• pus & sanie paradoxorum suorum ita digesserunt, vt ij qui contra senti-
• rent, impij damnatique iudicarentur. Paradoxa autem hæc erant, Christi
regnum ante vltimum diem rerum humanarum ciuile in terra futurum: hic
soli sancti & iusti, regibus ferro & vi sublati, dominarentur. Id autem re-
gnum esse iam ceptum Anabaptistarum. Magistratum omnem esse delen-
dum: ei omnibus opibus obsistendum. Licet Christi Apostolis nullum
gladij ius, nullaque regni ciuilis administratio, nulla item imperij stabilien-
di potestas permissa sit, posteris tamen eorum sectatoribus, & ijs qui post il-
los docendi munus in Ecclesia suscepturi essent, ciuile imperium, & ius gla-
dij traditum: potestatem factam, impium magistratum ferro absumendi pro
libidine. In Anabaptistarum Ecclesia nullum impium inueniri: omnes
sanctos esse. Neminem seruatum iri, qui vniuersas facultates suas in medium
non conferret. Lege naturæ cum qua lex diuina non pugnet, fas iusque esse,
multas habere vxores. Christum corpus ex D. Virginis carne non indu-
isse, &c. Eo opere vulgato, Anabaptistæ incredibili successu omnibus locis
aucti, iam consilia agere ceperunt, quo pacto nouæ doctrinæ dogmata per

Articuli
Anabapt. per
Hollandiam

vniuer-

vniversam Hollandiam dilatarent. Primarij ex ijs Ioannem Matthiaz, consulunt quid facto opus; satis hucusque latitatum, tempus nunc esse vt in publicum semel erumperent. Non curandum esse Magistratum, aperte procedendum, & qui se opponerent, minis diuinæ iustitiæ aut armis opprimendos. Fratres ijs principijs imbutos, vt amplius in tenebris degere nolint, sed caput propalam exerere, imò vltimam pro fide sanguinis guttam fundere paratos. Respondet ille, id supra modum sibi arridere, laudare eam fratrum constantiam, & ne quid insuper desit, primo quoque tempore electum facturum, vt quo quemque Deus missum velit, eò sine citiore mora progrediatur. Precari solum, non nihil secretius adhuc agant, ne si ad Magistratum emanet, imparatis sibi subito aliquod detrimentum oboriatur. Non multo post Synodum indicit, vbi omnibus præsentibus spiritum afflatu leui impertiens, 12. Apostolos, qui Euangelium per orbem prædicarent, elegit. Aderant hic Iacobus Campensis, Theodorus Cuiper, Bartholomæus Boeckbinder, Leonardus Bouwens, David ab Horn, Nicolaus Alcmariensis, Cornelius à Briel, Meinhardus Delphensis, Rudolphus Martini, Gerardus Boeckbinder, Ioannes Bocoldus Leidenses, & alij multi. Hac ordinatione facta, prolixam ad Apostolos orationem instituit, sui que muneris admonitos, vt zelarent pro domo Dei, & in colligenda Ecclesia omnes vires suas impenderent, vnice rogauit. Quod si facerent, futurum, vt cælestis pater tanto citius conatum promoueret, & hostibus remotis felices successus elargiretur. Ita quemque ad destinatum sibi locum dimisit, ipse solus velut generalis inspector domi remanens. Gerardus Boeckbinder & Ioannes Bocoldus Monasterium Westphalorum, vt ibi munere Apostolico fungerentur, amandati sunt; vbi postremus è sartore ad regiam dignitatem euectus, præter priuatas ordinationes 28. viris manus imposuit, & Euangelium orbi annunciare iussit. Gerardus Cuiperus & Bartholomæus Boeckbinder Leouardiam missi, acceptis socijs & ipsi nouos Apostolos ordinarunt: Bartholomæus Vbboni Philippi, à quo Vbbitz, qui nunc Mennonistæ dicuntur, & Ioanni Scheerder; Vbbo vicissim Theodorico Philippi fratri suo Amstelrodami, Mennoni Simonis Groningæ, Dauidi Georgio Delphis; illi rursum alijs manus imposuere.

IX.

Ioannes Matthiaz 12. Apostolos eligit.

Doctores Anabaptistar. præcipui.

XIII.

Anno 1553. Insania Anabaptistar. in Hollandia.

Cæterum ita dispersi multos passim motus excitarunt. Quidam illorum ad rusticos digressi, ficto entusiasmo, quicquid in mentem venit, vaticinari cœperunt. Horum vaticinium illud fuit, extremum humanorum dierum intra triduum ad futurum. Quo multi subito pertectrefacti, præ metu arbores conscenderunt vltimum ibi iudicij diem expectaturi. Ast vbi illorum expectationem exitus fecellit, fame urgente inde domum suam se receperunt.

Euangelij per totum tandem orbem propagata, ita Argentorato breui pro-
dituros novos Apostolicos viros, qui doctrinam Euangelij perfectiorem per
totum terrarum orbem tandem diuulgarent, & electos Dei ex omnibus ter-
re finibus relictos veluti frumentum in horreum, vt scribit Nicolaus
Bleesdickius, introducerent. Melchiorum virum esse sanctum, & propter
Dei gloriam in custodiam datum, ideoque elapsis mensibus duodecim cum
144000. Prophetis, qui vti 14. Apocalypseos videre est, albis induti vestibus
circumstant agnum, cum triumpho egressurum. His Prophetis binz,
quarum vna Ursula Leonhardi vxor, altera Barbara nominabatur, sese socia-
bant. Illa diuinabat: Melchiorem Eliam esse, Cornelium Poltermannum
Enochum, Argentoratum vero ipsam electam Sion siue Hierosolymam: vi-
sam sibi magnam fratrum ac sororum multitudinem, qui ordine in amplissi-
ma quadam aula vnâ congregati fuerint. Huc adolescentem albo vestitu de-
corum accessisse, qui phialam siue pateram ex auro maximam præstantissimo
potu plenam ad omnes circumlatam, cum nemo propter liquoris præstanti-
am delibare posset, Cornelio porrexisset, qui eam summo tenus euacuâ-
rit. Quâ suâ visione confirmabat Cornelium verum illum Enochum esse.
Barbara vaticinabatur: videre se candidissimum cygnum in fluuiolo lym-
phidissimo passim tranare, qui suauissimè subinde concinat. Mysterium vi-
sionis, vt illa interpretabatur, hoc erat: Melchiorem virum summè sanctum
post breue tempus: & socium Prophetam Enoch vnâ prodituros, & dulcis-
simis prædicationibus suis fideles in vnum collecturos, in maximo robore &
fortitudine; nec secus quam oliuas & luminaria duo, quibus nemo nocere
possit, terrarum orbem illustraturos, quem & maximis plagis essent percus-
suri. Hi Prophetæ simplicioribus hæc ita persuadebāt, vt verissima crederent.
Interim tempus labitur, Melchiori captiuo nullus qui opem cælitus ferat, ap-
paret, fabulis solum & nugamentis deceptum se quisque comperit. Scribit
nihilominus discipulis, literas in Frisiam & Hollandiâ emittit, iubet suspendi
ad biennium rebaptismi negotium, ad exemplum Esdre, & Agei, qui in prin-
cipio restaurationis Templi, per integrum biennium in opere suo fuissent im-
pediti, donec excitaret Deus Syrum Regem. Habuit alias adhuc in carcere vi-
siones, quæ Leonhardus editis libris ibidem publicauit. Melchior verò animi
mærore delectus, & à Deo & hominibus relictus in caceris pædore efflauit.
Ceterum morte eius euulgata, Ioannes Tripenmacher, ingenti animi mo-
tu Anabaptisini negotium promouere, & Amstelrodamum, Harlemium &
& Leidam excurrens, commoditatem nouam exeruendi Hierosolymam que-
rere cœpit. Res hæc sine motu fieri non poterat. Itaque captus & Hagam
Comitis abductus sanguine suo sectam obsignauit, igni exustus. Porro Hoff-

*Hoffmannus
falsus vates
in carcere
moritur.*

X.

*Tripenma-
cher nouas in
Hollandia
urbas ciens
exurit.*

mannistarum

mannistarum doctrina qualis fuerit, restat hic breuiter dicamus. Doce-
bant, ministerium eorum qui hactenus per Germaniam baptizarunt, ru-
de imperfectum inchoatumque opus esse, quale erat ministerium Aposto-
lorum ante acceptum Spiritum sanctum in die Pentecostes, quod pauco
tempore duraret, & tandem superaretur & obscuraretur, presente Spiritu
illo Pentecostali, vt vocant. Per hoc Apostolicum ministerium nouam Hie-
rosolymam reedificandam, templum & viam ad nuptias regni aperien-
dam. Sed prius primogenitum omnem Aegypti, id est Monarchas, Pontifi-
cios (sic enim Sacrosanctam fidem nominant) errores defendentes auferen-
dos, & Antichristi potentiam infringendam per extraneos & tamen Christi-
ani orbis Reges quosdam, qui ad exemplum Regis Cyri Persarum, exarmato
Rege Babyloniae, populo Dei patefacturus sit iter ad Spiritualem terram Pa-
lastinam proficiscendi, urbemque extruendi potestatem daturus. Hae igitur
futura simul, vt Antichristi defensores (Reges Christianos intelligunt) regno
spolientur, & populus Dei nouo Apostolico Spiritu imbuatur, ornetur, con-
firmetur. Et huc referunt, Bleesdickius ait, verba Apocalypsis, 15. vbi Ioan-
nes inquit, nullum posse in templum intrare donec Septem Angelorum cla-
des peractae forent; in septimi Angeli Phialae effusione in aerem facta cor-
ruiturum Antichristi regnum, Apoc. 18. diuisum iri urbem illam magnam
Babylonem in tres partes, & gentium vrbes corruituras. Tunc agni nu-
ptias futuras, Apoc. 19. Hunc Apostolicum catum (quem adhuc futurum
expectabant) non in vsu habituram vim externam corporaliaque praesidia
ad Euangelium concionandum, neque etiam eum catum, qui hunc praeces-
surus sit, etque viam paraturus. Nimirum Michaellem & Angeloseius
(quorum vicem & functionem Hoffmannum iam cum suis obire putabant)
non pugnatos quoque gladijs corporalibus, sed sanguine agni, sui que te-
stimonijs sermone superaturos, vt mortem libenter subituri sint; hanc sen-
tentiam confirmare Hoffmannus conatus fuit multis testimonijs Scriptu-
rae, quale est, quod legitur Iohan. Apoc. 13. vbi is qui in Sionis monte stabat
suos aduersarios & oppugnatores nullo negotio perdit, per S. legem igni
confinilem; item Apoc. 19. vbi bestia & falsus Propheta, & omnes qui in-
surrexerant in eum, qui insidebant equo albo perdebantur per gladium
acutum, ex eius ore prodeuntem, & gentes ferientem, eosque omnes &
igni ardentis sulphuris puniendos & alitibus deuorandos obijcientem.

Post Iohannem Tripenmacher Harlemonis quidam Pistor, Iohannes
Matthiae, vir rudus & indoctus, callidus tamen & versipellis, Anabaptismi ve-
xillum erexit. Huic honesta erat coniux, singulari castitate & modesta pra-
dita. Hanc ille ob senium miserè habitam a se reiecit, noua superinducta,

quæ

Doctrina
Hoffmanni-
starum.

XI.

Ioannes Mat-
thiae tertius
Anabapt.
Apostolus
& secundus
Enoch.

Anno 1532.

Comite Ennone coniuente, Anabaptismum docere cœpit. Id eo tempore accidit, quo vt scribit quinquagesimo quinto rerum Friscarum libro Vbbo Emmius, Caluinistæ multa templa, Fana & monasteria, Catholicis locomotis, sacrilegè occuparēt; Id quod Melchiori insignem in cœpto opere progrediendi occasionē suppeditabat. Itaq; omnem mouebat lapidem, vt quorum opera in propagandis erroribus vteretur, socios & fautores sibi compararet. Quod tantò citius effecturum se; quò illos vehementius operi suo insistere videret, ex præsentirerum commoditate, & quæ hic Andreas Carlstadius, à Luthero nuper Saxonia eiectus, Anabaptismi principijs sparserat, sibi pollicebatur. Spes incrementum trahens, fortunæ prosperioris hamo scopum præfixum corripit. Inerat Hoffmanno facundia, inerant comitas & pella hypocrisis. His ille ignotis assuauiri, his insidias tendere, his qualem expetas se fingere norat. Iuvat fraudem occasio. Audet aliquid & ad plebem verba facit. Quid, ait, cunctamini, quæ vos mora retardat, quod oblato hoc visitationis tempore ad eò segnes, ac inertes diuino cultui præsentibus adhistitis? quæ causa moræ huius vel potius inanis pigritiæ? An prædicantium monita, conscientia aut horror deterrent? non credo equidem. Doctores vestri, vt videtis, mundanis inhiant, aurum & argentum piscantur, animas vestras priuatis postponunt commodis, nec quæ sunt Christi, sed sua querunt. Hæc dicit Dominus, nihil mihi cum istis, elegi mihi populum secundum cor meum, quem si in vijs meis ambularit, extollam super omnem gentem, in & eum ipso ero, nec semen meum in æternum ab eo auferam. Hic populus nos sumus, ad huc colligendum à Deo missus huc veni, itaq; si timorati estis, si salutem queritis, secessionem à mundo facite, relictisq; caducis ineptijs, cœtui nostro vos aggregate. Si terrena hætenus quasijsistis, si bona & opes coagmentastis, nunc tandem quæ sursum sunt sapite, vtq; tanto liberiores vitam transigere liceat, bona huc comportate & cōmunia facite. Quod si renuitis, scitote certò breuem vobis futuram in mundo lætitiā; neq; enim Pater diu superesse permitteret, quos electis suis resistere cognouerit. Mundani estis & mysteriorum Dei incapaces, regenerari vobis expedit, à malo vt bonum discernatis, & fidem edocti ceu filij Dei amici & hæredes promissione facta potiri queatis, & cæt. Interim discipuli eius magistri sanctitatem ad ignaros deferunt, mentes vbique pertentant, & si quem nouitatis studiosum adsciscere sibi queant, vnice aduigilant. Hæresis visco similis incautos illicet, nec ante quam firmiter sui amantes irretierit, blandiri desinit. Ille minando promittendoq; vindictam & præmia; hi dispari dolo plurimos nanciscuntur, qui simul & manus dant, & dogma disseminant. Horum numerus intra menses aliquot ad eò creuit, vt tercentum personas in sectæ matriculam Hoffmannus retulerit. His cin-

Multitudo
Hoffmanni-
starum.

ctus

ctus per Frisiam diuagans, liberius in Lutheranos & Sacramentarios intonat, & vt erat homo vehemens & populari facundia celebris, non voce solum, sed & scriptis rem agit, Commentarios etiam in Apocalypsin edit, in quibus mira & inaudita somnia pandit, omnia ad spiritualitates, ad visiones & terrores, quos sibi reuelatos gloriatur, inuertens. Et ne vulgo desit materia, Figuras & Emblemata, quibus sese oblectet, proponit, Mosaiici Tabernaculi aut incarnationis mysterijs insignia. His vnice intento dum forte per Frisiam cursitat, senex quidam, Prophetæ Helix specie & habitu apparuit, qui longiuscule cum ipso fermocinatus, multa de futuro posthæc orbis statu patefecit. Eundem hisce verbis allocutum se retulit: Melchior fili delecte, ab æterno Deo, qui cælum terramque creauit, ad te missus, & præcipere tibi iussus sum, vt actutum hinc Argentoratum, ad nouam quam mihi præ ceteris elegi Hierosolymam, proficiscaris, ibique Dei verbum docere instituas & populum rebaptizes. Coniicient te quidem ibi aduersarij in carcerem, nihil tamen mali inferent, sed tu transacto, dimidij anni cursu, inde centum & quadraginta quatuor millium discipulorum & veritatis testiũ, comitatu triumphaturus prodibis, & maximis clarescens miraculis deperditas oues Christi ad ouile reuocabis, quarum te Ductorem cælestis Pater designauit. Credidit Melchior seni, & istinc Argentoratum iturus successorem sibi hoc loco delegit, Ioannem Tripenmacher nomine. Porro eò profectus Ecclesiarum ministros adit, & vt diem colloquio quodcumque ipsis de verbo Dei habere cupiat, & locum aliquem publicum deputare velint, rogat. Ministri de omnibus Senatum certiores reddunt, & ne quas deturbas, sequentẽ diem, qui erat vndecimus Iulij anni 1532. disceptationi præfigunt. Conueniunt utrique in Senaculo. Ibi Melchior de vocatione sua quæsitus, cum argumento nullo solido munitus, sola visionum phantasmata obtenderet, in reliquis etiam doctrinæ suæ capitibus inconstans & lubricus esset, iussu Senatus instar fanatici in carcerem coniectus fuit. Ad eum cum duceretur læta & hilari fronte ciues affari cepit, diem hunc, inquit, iam diu se exoptasse, quem certò sciat viam sibi ad triumphũ paraturum. Coram senatu calceos e pedibus excutit, pileoq; in aëra proiecto, manibus ad cælum eleuatis iurando per Deum viuũ, nullo alio se cibo, quam pane & aqua fruiturum, donec digito Deus vocationem suam confirmasset, pollicetur.

Dum in carcere attinetur Hoffmannus, noui per urbem vates discurrunt, ac mira de Melchione vaticinia edunt. Leonhardus Iodoci ciuis & incolæ vrbs primarius erat, alter Cornelius Poltermannus, ambo audaces & callidi. Prædicebant hi duo, ciuitatem Argentinensem vnice electam esse, & quemadmodum olim ex vrbe Hierosolymitana originem traxerit prædicatio

*Ioannes Tripenmacher
Hoffmanni
successor.*

Anno 1532.

*Vaticinium
Hoffmanni.*

*Argentina
quatuor Pro-
phetae produ-
cunt.*

VI.
*Cursus vite
 Serueti breui-
 ter narratur.*

excidit, & cathenis illigatus in carceris squallore à Diabolo, quo cum subinde colluctabatur, extinctus hæreticam animam desperabundus egit. Adversarij quoq; Serueto non deerant, sed hos ille velut canes imbelles & mortuos san- nis ac disterijs reiciebat. Calvinum & totum Geneuense ministerium infe- stissimum sibi habuit, id qui factum breuibus subiiciam. Cum Seruetus ante non multos annos, supremum se orbis Prophetam venditasset, nec sectatores huius opinionis suæ nancisceretur, vt apud externos eam gloriæ palmam cape- sseret, in Africam traiecit, ibiq; Saracenorum & errores & linguam didicit. Postea spe sua frustratum se dolens, in Galliam reuersus est, & correctorem in Typographia Lugduni egit, vbi impijs glossis S. Biblia corrumpens, omnia Esaia de Christo verba in Cyrum Persarum Regem fraudulentè scelerateq; ausu imaudito, transtulit, iam tum significans, quam impietatu fœcem olim es- set eructaturus. Lugduno Lutetiam ad capiendum ingenij cultu profectus, à Lutheranis, quoru clam magistratu in Academiam eam nonnulli irreperant, circumuentus est, cumq; eorum ibi dogmata propagare niteretur, cõprehen- sus, periculi metu mox ciurauit. Inde dimissus in Delphinatu abiit, vbi quoq; captus pari qua ante fraude laqueo se extricauit. Tãdem in Germaniam pro- ficiscens nunc Lutheranoru, nunc Sacramentariorum consuetudine vsus fu- it. Ex horum libris errorem suum de S. Trinitate hausit. Quem cum doceret publicè frequenti curiosorum auditorio, inuidiam eorum sibi conciliauit, ar- bitrantium peregrini hominis progressu suam sibi ex hæresi famam ereptum iri. Itaq; ad Anabaptistarum castra profugit, vbi fautores consecutus de Re- generatione, de Trinitate, epistolas ad Oecolampadium, Apologias, & plu- res id genus libellos publicauit. Cæterum videns parum inde sibi laudis pro- uenire, Geneuam cum Caluino æquiore sibi, vti sperabat, iudice, sententiam collaturus iuit, quod sciret eum non multum à se discrepare, vt qui verba il- la, *Sancta Trinitas vnus Deus*, nescio quam barbaricè redolentia suppressa mal- let, quam ad eò vno omnium ore celebrari. Istuc vt venit, Calvinum priua- tim adiit, studiumq; suum, quod *Restitutionem Christianismi* appellabat, & ani- mum aperiens opinioni suæ vt assentiretur, rogauit. At ille hominem non tantum non admisit, sed amoris quodam vinculo sibi deuinxit, quod mi- nisterio suo par, & ad sufferendos labores non ineptus videretur. Sed eius mox facti pœnituit. Non multo post in carcerem rapitur, procurante Cal- uino, idque à Senatu obtinetur, mortis in eum vt sententia lata fuerit. In carcere ad disputandum ministros prouocabat, quibus linguarum insci- tiam exprobens, indignos qui Christiani dicerentur, ob repudiatam sen- tentiam eius, statuebat. Post vbi ad disputationem peruentum est, Scripturis & antiquitati conformia se tradere, nec esse qui secus ostendere possit, pro- fessus.

fectus, à Caluino primum, & ab alijs deinde summa superbiæ ac grauissimorum errorum argutus fuit, non tamen à proposito deflexit. Itaque ut hæresiarcha turpissimus igni addictus fuit Anno 1555. In loco supplicij & iam sub manu carnificis positus, non æternum Dei Filium inuocare, non communes cum populo preces fundere, nedum ministrum verbo dignari voluit, tanta obstinacia animus fasciatus erat; flammam inuitus excepit, sine vlllo tamen exterioris vocis signo, quo Dei misericordiam imploraret. In morte eius, ait Calvinus, apparuit belluina stupiditæ, vnde iudicium facere liceret, nihil vnquam serio in religione ipsum egisse. Ex quo mors ei denunciata est, nunc attonito similis hæere, nunc alta suspiria edere, nunc instar lymphatici ciulare. Quod postremum tandem sic inualuit; vt tantum Hispanico more reboaret (omisso nomine) *Misericordia, Misericordia.* Ex schola Seruæti, quotquot modo in Polonia Lithuania, & Transyluania Antitrinitarij inueniuntur, prodierunt, quales sunt præter ante dictos Budneus, Lucas Sternbergerus ex Morauia Prædicans, aliaque id genus monstra. Ea est perditissimorum istorum hominum impietas, vt nihil non blasphemum & absonum in S. Trinitatem euomere audeant, vt etiam in præsentī actu diuinitus subinde puniantur, quemadmodum Demetrio Huuidiano & Sutori cuidam in Polonia accidit; quorum ille ob contumeliosè vsurpatum S. Trinitatis mysterium præcepse cathedra ruit; hic eadem de causa à Dæmone correptus, cum eum in S. Trinitatis nomine expelli posse negaret, periit.

*Seruatus pro-
curante Cal-
uino combu-
ritur.*

*Horrenda
historia.*

Circa idem tempus Effrontium secta originem traxit, in Transyluania præsertim & locis finitimis. Hanc ab Augustino Bohemo excitatam non negarim, quem ibidem obiisse supra retulimus. Eius affectu cum Prædicantibus eò loci conspirabant, & in vno licet religionis suæ articulo conuenirent, in eam tamen amplitudinem, quam maximè vellent, excrecere neutiquam potuerunt, propter primarium, credo quod nomen ipsis dedit, delirium. Ferro frontem abradebant, donec sanguis inde emanaret, postmodum verò oleum applicantes se Christianos fatebantur. Et hoc illis Baptisma erat. Spiritum sanctum præter motum aliquem in anima nostra, nihil esse aliud; ac proinde diuinum illi cultum exhibere Idololatriam, censebant.

VII.
*Effrontium
Anabapt.
Secta.*

Argentorati pulsus nuper factiosis hominibus, nullas Anabaptistarum reliquias superesse, fama erat, sed eam facile Melchior Hoffmannus, pelio Sueuus vt vanam diluit, cum inde multis post se relictis discipulis, in inferam Germaniam vno vel altero comitatus emigraret. Hic Embdam, Orientalis Frisiz ciuitatem non incelebrem profectus, publice

VIII.
*Melchior
Hoffmannus
primus, Ana-
baptismi in
inferiori Ger-
mania Apo-
stolus.*

*Seruetus fami-
liam inter
Anabapt.
alit.*

Eodem anno Michael Seruetus, natione Hispanus, homo eruditus & multarum linguarum cognitione celebris, præter alios, quos innumeros eosque impios summè & in S. Trinitatem blasphemos errores fouebat, edito libello Anabaptismo applaudere cœpit, publicè docens baptismum paruulorum priuata solum Pontificum auctoritate, contra expressum Scripturæ mandatum, tolerari ac defendi. Ad hoc comprobandum, varijs è sacro Bibliorum codice locis petitis abutebatur, & vt erat in citandis auctoribus audacissimus totam antiquitatem pro se allegabat. Præterea magistratum etiam oppugnabat, quem prorsus rejiciens nullum in subditos imperium habere sentiebat, idque rationibus ijs probare conabatur, quibus Muncerum & Pelargum principiò nixos diximus. Huc si reliqua eius dogmata reuocēs, in S. Trinitatis, & præcipuis sacrosanctæ fidei nostræ articulis grauissimè lapsum videbis. In Sacrosanctam quidem Trinitatem pleno blasphemij ore inuehebatur, docens:

*Impij articuli
S. Serueti.*

- I. Patrem solum, non Filium, non Spiritum sanctum verum Deum esse.
- II. In veteri Testamento, nullum Deum propositum præter eum qui cælum terramque creauit, qui vnus tantum non Trinis in personis sit habitus.
- III. Hunc, quia ab omnibus fuerit agnitus, non tam Iudæorum quam & gentium Deum esse.
- IV. Deum in substantia sua partes & partitiones continere, quæ vbicunque sit, concomitentur quoque & adsint, ita vt in lapide sit lapis, in trunco truncus, &c.
- V. S. Trinitatem esse merum nugatorium figmentum, quam vti Geneueses ministri ad Senatum scribunt, vocabat triceps monstrum, aut Cerbereum quoddam tripartitum, Deos imaginarios, illusiones ac tres Spiritus Dæmoniorum, Sanctos Ecclesiæ Patres, Athanasium, Augustinum aliosque eximios Doctores, quod Trinitatem adsererent, Trinitarios, atheos, & filios Beelzebub appellitans.
- VI. Filium Dei non esse secundam personam diuinitatis; Christum hominem esse personam, & tunc factam Personam, cum homo fieret: Sustinere enim eum Regis, Sacerdotis & Mediatoris Personam.
- VII. Λόγον, nunquam tanquam Deum aliquem incarnandum in veteri Testamento promissum.
- VIII. Hominem purum, natum ex Virgine, esse vocandum Deum, non Deum aliquem vocandum hominem. Hunc quod Filius Dei dicatur, imaginatione tantum siue ratiocinatione fieri, non re ipsa.
- IX. Spiritum sanctum non esse simpliciter Deum & proinde non inuocandum; non esse meram Deitatem, sed aliquid ex essentia Dei; non esse

tertiam

tertiam personam, non habere propriam ac distinctam hypostasim; in nullo Prophetarum aut Apostolorum fuisse; leuem solummodo & tenuem aliquam auram esse, quæ in creatione mundi primum prodierit.

X. Solius Patris munus esse omnia ex nihilo creare, non Filij, non Spiritus sancti. Hunc Patrem omnia in omnibus esse, atque ita omnes creaturas Deorum plena, imò & ipsum Deum esse, utpote quæ in vnam animæ & Spiritus substantiam coeant.

XI. Nunquam fuisse in lege Deum verè adoratum, sed Angelos Deum adumbrantes; eos fuisse ab initio realiter; & (bonos) restauratione aliqua indiguisse, postquam illorum caput factus est Christus.

XII. Omnia quæ homo possideat; Spiritum & animam ex Deo esse & eius substantiam: Regeneratos aliam quam ante habuerint animam, quæ insitam Deitatem contineat, accipere.

XIII. Ob peccatum origenis neminem damnari, cum corpore tantum à serpente occupato, anima libera sit, quæ ante 20. annum peccare nequeat.

XIV. Homines sine agnitione Christi, aut Myo saluari posse, sub Evangelio iustificari.

XV. Non adorandam S. Trinitatem, id enim Antichristi opus esse; in veteri lege, quia umbra fuerit, neminem verè precatum: Turcas per orationes suas, quæ bonæ sint, promissiones Christi consequi.

XVI. De coena idem quod Sacramentarij, nempe symbola & signa tantum, non verum Christi corpus participari, docebat: Item, credere in Christum, significare, carnem eius & sanguinem bibere.

XVII. De baptismo uti diximus, sic sentiebat; Pueros non esse baptizandos, sed adultos, qui 20. annum vel 30. exceßerint: Pædobaptizatos non regenerari ex aqua & Spiritu: Non esse in nomine eius, qui trinus sit in personis & vnus in essentia baptizandos: Nec damnari infantes ex Iudæis, Niniuitis, vel alijs Barbaris progenitos, quia Deus sit misericors.

Errorum socios accepit plurimos; inter quos præcipui fuerunt Valentinus Gentilis, qui Bernæ Helueticorum exultus; Campanus, Georgius Complatus Medicus, Grybaldus Iurisconsultus celebris, Ioannes Alciatus Mediolanensis, Gregorius Pauli concionator Cracouiensis in Polonia, Petrus Statorius, Gregorius Blandrata Medicus & Bernardus Ochinus; quibus postea Franciscus Dauidis manus iunxit, quem subito euectum in altum, præcipiti lapsu in imam & bonorum & mentis depressit inopiam error ille pestiferus, exemplo tam tragico & horrendo, ut vel audienti horrorem immittat. Nam præter fectorem illum, quem viuis exhalabat, & ob quem ne vxor quidem eius in iudicium citata licet, perferre hominem poterat, mens ipsi

Socij Michaelis Sernesi.

Lepida histo-
ria.

VI. Deum cum Calvinistis authorem peccati ponunt, & quidam etiam ipsorum de libero arbitrio non aliter, loquuntur, ac si lapis esset. Qualecunque flagitium committas, non te, sed Deum in te operari, inquit. Atque inde est, quod nec malum in mundo superesse, nec quempiam ob facinus quoddam patratum asperiori verbo corripiendum, quamvis nec ipsi ab hoc sibi temperent, pronuncient. Iucundam ea de re Calvinus historiam refert, quam huc apponere non piguit. Lutetia, inquit, quidam cerdo, huius sectæ veneno sic imbutus erat, ut iam nihil malum esse iudicaret. Accidit ut cum is aliquando Stephanum à Fabrica inuideret, cum quo aliquid usus habebat, eumque mæstum reperisset propter famulum, qui eo derelicto pecuniam aliquam secum abstulerat. Præcipua verò tristitiæ causa erat, quod verebatur ne alicubi abuteretur, apud negotiatores, ipsius nomine. Cerdo ille rogavit, quid eum male haberet. Ille tribus verbis respondit, ut erat vir paucorum verborum. Statim cerdo sese attollens, quasi expansis alis supra nubes volaturus, Stephanum reprehendit, quasi blasphemantem Deum, quod eius opus nequitiam vocaret: cumque Deus faceret omnia, nihil censendum esse malum. Stephanus sciens se nihil ratiocinando cum illo profecturum, yno verbo sermonem eius abrupit. Aliquot postea diebus accidit, Dei voluntate, ut huic philosophastro cerdoni famulus quidam furtum faceret. Ille quasi furore correptus hac & illac discurrens, aliquid de famulo audire sagabat. Cum non reperiret hominem, ad Stephani domum accessit, ut conquerendo ac eiulando animum alleuaret suum. Iam coeperat conuictorum aceruos in furem illum iactare, atque ulterius progressurus erat, cum Stephanus sic eius sermones interruptit. Quid? Siccine, ait, blasphemandum est? An possumus accusare Deum? Si ipse hoc fecerit, potius laudandus est. Fanaticus ille suis verbis, quibus antea usus erat, victus & pudore suffusus abiit, nec tamen propterea resipuit. Hoc exëplo docemur quomodo Dominus insanos istos experientia ipsa confundat: neque tamē hoc eis proficit, quo minus pertinaciter in hære aut dementiæ suæ, possidentur enim à Diabolo, qui non sinit ea quæ oculis eorum obiecta sunt, cernere.

VII. De Christo quoque minus candidè sentiunt Quintinistæ. Eum ex Dei Spiritu, quem in nobis esse contendunt, componunt, & ex eo quod opinionem, aut mundum vocant. Sunt alij inter ipsos, qui redemptorem quidem humani generis agnoscunt, non tamen quod mortem pro nobis in cruce subierit, ut dicant, persuaderi possunt; sed si sic sentiendum sit, non reuera sed solum opinatione mortuum fabulantur. Cuius sententiæ duos Valentianæ extremo supplicio affectos Calvinus memorat.

VIII. Magnificis & splendidis verbis regenerationem suam spiritualem ornant

nant & extollunt. Si Dei sumus, inquiunt, veterem hominem in nobis crucifigi oportet: veterem Adamum interire: mortificari carnem nostram; mundum destrui, ne peccatum in nobis regnet amplius, &c. At cum explicandum est, quid per ea significare velint, in eo regenerationem illam collocant, ut nec peccati remorsu, nec Dei timore, nec iudicii terrore, nec re ulla nos tangi debere dicant. Præcipuum ipsorum axioma est, si quem videant mala conscientia moueri; O Adam, inquiunt, adhuc aliquid cernis? vetus homo necdum in te crucifixus est? Si quem perspiciant timore iudicii diuini percelli: Adhuc, inquiunt, pomi gustū habes? Caue ne buccella te ista stranguet. Si quis peccata sua considerans sibi displiceat, ac maiore afficiatur: peccatum adhuc in ipso regnare aiunt; & sensu carnis suæ captiuum teneri.

*Phrases
Quintiniſtar.
Anabapt.*

IX. Christianam libertatem depinnatis verborū attollunt eloquijs, ac tantifaciunt, ut libera omnia & licita, quæ homo vel re vel opinione assequi aut cogitare possit, statuant. Vnde homicidia, furta, stupra, adulteria, incestus & sacrilegia suis liberè indulgent. Spiritualibus gaudent matrimonijs, legitimas vxores repudiant, nouas superinducunt: Promiscuos laudant concubitus & nocturnis congressibus tempus impendūt. Apud Catholicos Catholici, apud Sacramentarios Sacramentarij, apud Lutheranos Lutherani haberi volunt, ita Chameleontis instar & Polypi, nunc hanc nunc illā speciē induunt, adeo ut nihil æquē illis conueniat quam vulgare prouerbiū istud; *Vlula cum lupis, &c.*

X. In proprietatem bonorum ratione nulla consentire volunt, omnia cōmunia ipsis esse debere dicunt, qui Christiani nominari desiderent, alioqui frustra eos *communione sanctorum*, quæ temporalium bonorū vna fit collectio, profiteri. Ob hanc causam fratribus suis ut furta & rapinas exerceant, suadet, &c. quasi Testamentum, quem falso in Cardinalem quendam Lutherus lusit, versum istū Quintinus sectæ moriens reliquit: *Dum potui, rapui: rapiatis quando potestis.*

XI. Ridet spem omnē quam de resurrectione habemus, idq; iam nobis euuisse dicunt, quod adhuc expectamus. Animā nostram vnum eundemq; cū Christo spiritum esse: Hunc perpetuo in celis viuere, & opinatione solū ē corporibus nostris ad Deum excedere, nugantur. Quid multis? nihil nobis præter hanc vitā reliquum faciunt, ut eam transigamus, deinde in nihilū redigamur.

XII. Aliud nihil esse Pœnitentiam, nisi se nihil mali admisisse, cognoscere & profiteri.

XIII. Posse hominem in hac vita Innocentiæ & perfectionis culmen conscendere, modo fortiter conscientię morsus reprimat & malorum memoriā aboleat. Istis erroribus formidabiles in Christianos Quintinistæ inuolant, omnes ad se trahunt & pelliciunt. Ex sectis quas præsens fert seculum nulla est, quæ in eam maiore ruat conatu, quam illa, quæ Calviniana dicitur, ut Neuseri, Syluani; & Galli cuiusdam non ita pridem exusti testimonijs didicimus.

Eodem

Obscurus ser-
mo Libertini
novum.

Nec quicquam eorum sermonibus inest, ut vulgò dicit solet, aut rithmi aut rationis: non magis quam si ceteræ de astrologia disputarent. Quod autem Quintinus eiusque socius, ex sartoribus Doctores facti, atque ita immutati sunt, id in causâ fuit, quod delicatè & molliter vivere vellent, nec sibi putarent labores convenire. Propterea commodius omninò existimarunt, ut quemadmodum quidam cantillando, sic ipsi garriendo vitam quærerent. Tametsi alter eorum ostiarius, alter cubicularius libenter fieri sustinuerit. Quod ad Antonium attinet, putavit amcenæ sibi voluptati fore, si post peractum officium suum, has speculationes ruminaret. Conscripsit verò Pocquius peculiarem de secta libellum quem quod rem novam planè & hætenus inauditam, miro quodam verborum lenocinio prima fronte polliceretur, avidissimè vulgari idiomate scriptum communis plebecula volutabat. In eo singulari quodam sermonis genere utitur, quod quicquid agas, si intelligere, aut extricare te cupias, Oedipum potius te agere, quam Dauum oporteat. Id autem eò facit, ut tantò citius minimè sententes fallere, & in admirationem sui trahere queat. Principio hæreticorum more, telam à propria persona orditur, recensens, quæ sibi diuinitus munera collata his nouissimis temporibus fuerint, nempe quod erroribus liberatus, eam, ut omnes erudire in Spiritu possit, scientiam acceperit, quod viuificatus, & renouatus vocatus sit cum Angelis, & factus filius Dei; aliaque multa de charitate, de spiritu, de regeneratione noui hominis, scriptitat. Præter hunc alij quoque ne stipites viderentur, operi calamum admouerunt. Quorum omnium vanitas ex eo potissimum cognosci potuit, quod communi relicta via, inusitatum quoddam scriptionis genus usurparent, quod non nisi à suis assequi aut intelligi sciebant. Nec fuit etiã vna scriptorum intentio, alius hoc sibi dogma, alter aliud refutandum deligebat, hoc tantum excepto, quod spiritum solum omnes vnum affectarent. Prodiit ex officina ipsorum nefandus quidam, & quem omnes pij suppressum malent, libellus, horrendo & execrabili titulo, *De tribus impostoribus inscriptus* quo tres præcipuè religiones, quæ vnum & verum Deum, qui creauit cælum & terram, quamuis diuersa ratione agnoscunt, Christiana nimirum Iudaica, & Mahumerana irridentur. Hunc libellum vel ob ipsum solum titulum, ut de blasphemijs fileant, quibus superabundat, seculo indignum meritò Florimundus iudicat. Quam obscuritatem in libellis suis adhibent, ea etiã in conuersationibus vtuntur, quæ sic peregrina est & insolens, ut nihilo plus perspicuitatis insit, quam in a-

nium cantu. Et hæc sola fraude velut ex insidijs idiotas circumueniunt. Mira versutia. Ne quidem suis, nisi iuramento adstrictis, abominationem mysteriorum suorum reuelant, & quasi obstupescientes ad eorum verba hiscere sinunt.

I. Primus Theologiæ ipsorum articulus est; vt bilingues sint, & in multiplices species sese transforment. Errorem eum scripturæ testimonijs probare conantur, ac eo se Psalmi secundi dicto, *Qui habitat in calis iridebit eos mun-* *Errores Quini
sinistarum.*
unt. Hinc enim probare volunt Deum simulatorem esse, quem in omnibus nos subsequi deceat. Quin & Christum Dominum pro se allegant, eo munere hîc quasi in mundo perfunctum, cum altissima sacræ fidei misteria sub parabolis & similitudinibus, rudioribus ad eòque ipsis quandoque Apostolis proponeret. Ita sub ambagibus istis, velut latrunculi in latebris suis sese occultant. Scripturas, si quis locus occurrat, perbellè in sensum suum torquere possunt. Non quod ei adhibeant fidem; sed tantum idiotas vt perturbent, atque ita concutiant, vt tandem eos ad se facilius possent adducere. Si quis locus ipsis obijceretur, respondebant, nos literæ minimè obnoxios esse: sed Spiritum, qui viuificat, sequi oportere. Quin etiam, ait *Quintini
scommata in
Apostolos.*
Calvinus, porcus ille Quintinus vnumquemque Apostolorum aliquo scommate notauerat. Veluti Picardico suo sermone Paulum vocans vas fractum: Ioannem, iuuenem stolidulum: Petrum, abnegatorem Dei: Matthæum feceratore.

II. Secundo nihil illis æque displicet, Lindano authore, quam simplex, apertus, planus & genuinus Scripturæ sacræ sensus, à quo nos ad eò si Calvinus credimus auertere conantur, vt vnusquisque somnia sua & Diaboli præstigias loco verbi Dei sequatur. Hinc nullum possunt aliqua de re sermonem inchoare, quin nomen Spiritus statim ab eis proferatur, vixque binas clausulas continuat, quin subinde repetant.

III. Tertiò omnia sine ratione confundunt: nihilque ponunt inter Filium Dei & Spiritum eius discriminis.

IV. Vnicum tantum Spiritum Dei statuunt, qui sit ac viuat in omnibus creaturis, in nihilum redigentes tum humanæ, tum Angelicæ naturæ essentiam. Angelos enim nihil aliud, quam inspirationes aut motus, non creaturas essentia præditas esse dicunt. Animarum verò nostrarum loco, aiunt, Deum viuere in nobis, & actiones omnes vitales efficere.

V. Diabolum, mundum, peccatum, & quæ flagitij titulum merentur, nihil esse aiunt, nisi opinationes meras & figmenta, quæ veluti somnia obliuione obruenda sint.

*Perniciosa
doctrina A-
nabaptist.*

quid in buccam Sathan immitebat, hoc orbi velut Euangelium prædica-
bant. Christus illis erat Sathanas, & contra vitium virtus, & virtus vitium.
Nihil inquit Viretus, ex eorum sententia peccatum, nisi eorum opinione, qui
se peccare putant. Verus Dei timor, & eo imbuta conscientia, pro infer-
no illis habetur. Pro Paradiso autem, conscientia diuini iudicii contem-
ptrix, secunda, stupida, & confopita. Hæc perniciofa dogmata, quia plausi-
bilia erant, ex vulgo multos dementarunt, qui Coppino duce in quauis vi-
tia labeantur, & postremò omni diuino cultu mundanis voluptatibus
postposito, ipsum Deum & sacrosanctam Religionem respuebant, in A-
theismum demum miserè prolapsi. Vnde Magistratus, vt ulterius pericu-
lum auerteret, strictissime in seductores & inquirere & seuerè animad-
uertere coactus homines subornauit, qui auctores explorarent, indeque ad
se omnium nomina deferrent; vt & factum. Coppinus enim ipse pri-
marius ductor captus est, & Tornacum in captiuitatem abductus, vbi
non multo post extremum supplicium hæresi prius abiurata, subiit.

*Coppinus
Tornaci ex-
urit.*

*Quintinus
Coppini so-
cius.*

Ex fauillis eius calescentibus adhuc, mox alius quidam è Picardia Sartor,
Quintinus nomine, Libertinorum nostri temporis, vel vt alij vocant,
Quintinistarum Phoenix profiliit; qui cum arguti & audacis ingenij esset,
tantum collegit famæ, vt Coppini extinxerit memoriam: adeò vt hu-
ius Sectæ caput & author (Caluino teste) existimeretur. Hic primum in
Gallijs, & postea in Belgio, vani sui cerebri deliria deprompsit; quæ ab
alijs in superiorem Germaniam in Palatinatum maximè delata, multo-
rum animos occuparunt, & tandem latius progressa in Bohemiam & Po-
loniam penetrarunt. Huius sectæ complicibus tota penè Germania, Gal-
lia, & Anglia abundant, ijs maximè locis, vbi Sacramentarij furoris gan-
græna grassatur. Et solent varijs nominibus appellari. Quidam eos
Politicos vocant, eo quod omni religionis cultu seposito, bonum com-
munitatis tantummodo agant, fucata quadam prudentia, quam exterior-
e habitu & moribus simulant, insignes. Alij Neutrales siue Neutra-
listas dicunt, quod certam Religionem nesciant, nec vlli velint in re-
bus fidei adstipulari, sed liberè quod lubet, asserere & profiteri; sunt-
que verè meræ in Christianis Rebus publ. pestes & contagia, quibus tot
animæ pessum eunt. Ab alijs Machiauellistæ, à famoso illo Florentino
Politico Nicolao Machiauello, homine atheo, nuncupantur. A non-
nullis alijs nominibus, genuino tamen, vt diximus, etymo Lybertini,
vel Anabaptistæ liberi (Frengeister) intitulantur. Ceterum Quinti-
nus longè latèque per Europam grassando venenum disseminat, in pau-

*Libertino-
rum varia
genera.*

perum diuinitumque ædes astutè prorepat, nutantes animos & à vera fide auersos irretit, sacerdotibus etiam & quos reliquis eruditione præstare putat, mentem aperit. Hæresis audaciam adiunctam habet, qua ut defensores sui nec periculum, nec mortem timeant, efficit. Hinc ille tam liberè in sacratissima sacræ fidei mysteria declamans, tam audacter à verò mentes abducebat. Nullis mouebatur minis; edicta nulla & arma eum deterrebant. Socios accepit intra breue tempus plurimos, quorum operâ sectam angustis adhuc limitibus circumscriptam, latissimè per omnes Europæ Prouincias euulgauit. Nam hi, ut ad Iacobum à Burgundia Nicolaus Gallasius scribit, instar Prothei subiinde sese transformabant, nouasque species induebant: ut facilè decipi possent, quibus ignota erat eorum astutia. Simulare enim, mentiri, fallere, summam esse virtutem statuebant: secum ridebant omnia: & quicquid in mundo est, nihil esse aiebant. Quò fit, ut hodie, eodem teste, talia se dogmata tradidisse, aut sequutos esse negent: quia ex eorum sententia, doctrina ipsorum nihil est: & cum locuti sunt, nihil dixerunt. Sed Caluinum ipsum præstat, Libertinorum, licet videri talis nolit, patronum, (ut Gualterius in Chronographia Ecclesiastica 16. seculi capite 6. ostendit) insignem, audiamus. Hi, inquit, (Quintini asseclæ) omnes tam egregiam operam nauarunt, ut quam plurimos corruerint, in Francia: adeò ut nullo habitarent in loco, quem purum & integrum ab hac contagione reliquerint. Quanquam interim idem agere & moliri in patria sua non desierint, ut simpliciores & idiotas, aut quos reperiiebant, ad sui imitationem appositos, seducerent. In quo ita profecerunt, ut horribile auditu sit, quam infecta sint illic omnia. Verum quod omiseram, opem etiam eis tulit, quidam Sacerdos (Apostata) statura paruum, quem Antonium Pocquium vocant, quem etiam à tribus annis cognoui. Entotius ordinis primi Doctores, & veluti Patriarchæ. Postea eorum exemplo vnusquisque, quemadmodum & illi, aliquid nominis sibi comparare nisus est. Flandris, Hollandis, & Brabantinis, ut iam dixi, abstinèbo. Sed in Gallica lingua, iam veluti examen Doctorum huius sectæ reperietur, qui tertio statim die eum gradum adepti sunt: nec quisquam eorum est, qui maximus esse non appetat. Nec profectò mirum est. Non enim idem est, ac si doctum aut præclaro ingenio præditum esse, ad aliquam existimationem consequendam oporteret: sola enim impudentia illic palmam obtinet. At certè omnes, de quibus sum locutus, adeò ignari sunt: supra quam dici potest.

Progressus Libertinorum.

Errores Augustini.

Horum ope adiutus id vnicè operam dabat, vt lectam lenim per patriam propagaret. Latitabat foris in agresticum casulis, nec audebat in publico mentis sententiam dicere. Regem enim, Catholica fidei addictissimum summè formidabat, & ne sub principium statim reprimeretur, timebat. Bohemia regio est, si situm loci & formam spectes, rotunda quasi, Sylua Hercynia per circumferentiam, hinc Moravia ad orientem, istinc Bavaria ad occidentem, ad Septentrionem Saxoniz limitibus, circumdata. Is loci situs Augustino percommodus fuit. Ex Moravia enim, cum esset vicina, si sociorum auxilia deficerent, noua petebat; ex Bavaria & Saxonia, vtrò qui manus iungerent, aduentabant: Sylua Hercynia extremum erat refugium. Huc imminente periculo à suis certior factus declinabat. Cum Huttero singularis ipsi familiaritas, cuius & in disseminanda hæresi modum sequebatur. Ab hoc visionum & secretorum mysterium hauserat, perpetuum sectæ, quo ab alijs secernitur, symbolum. Emigrabat subinde cum affeclis in Silesiam, mercimonium velut facturum, & clam cum Gabrielistis confusurrans opinionum suarum semina iaciebat. Elati erat animi, & præ reliquis mirè superciliosus. Huc quam exterius præ se ferebat, prudentia & rudis aliqua literarum cognitio, accedebant, quæ hominis mentem euectebant. Itaque vt post tot hæcenus sparsas hæreses, & ipse excogitata nouâ, nomen sibi aliquod celebre pareret, nouum quoque doctrinæ genus, conforme tamen antecessorum erroribus, euulgare cepit. Docebat ergo: Occlusum adhuc cælum esse, nec ab vllò nedum à Christo reuerat, sed ad nouissimum vsque diem, donec extremus Iudex ad Vallem Josaphat, humanum genus iudicaturus, descenderet, clausum mansurum. Ac proinde vanum videri & ridiculum, adserere, Sanctos in Cælo cum Christo triumphare. Certum enim esse & indubitatum, quemque, siue ad æternam gloriam, siue ad gehennam, post hanc mortalem vitam à Deo sit relegatus, in suis locis contineri, ac ibi Christi aduentum præstolari. In reliquis idem quod Anabaptistæ alij, defensasbat. Hæc licet absurda essent, non tamen, quibus non arriderent, deerant. Vbi multos erroribus hisce priuatim infecit, propalam caput exeruit, & quod iam diu secretò fouerat, in publicum, virus, euomit. Commoditatem propagandæ hæresis eam habebat, quam ante ipsum vix vllus habuisse creditur. Sub Hussitarum enim, quibus tota penè Bohemia scatet, nomine, vel quos suis errores seminabat, nec facile animaduerti poterat, quo auctore traderentur: Id quod ipsum etiam non latebat. Facundus erat natura & comis, quæ duo vix dici potest, quantum illi profuerint. His mores conformabat, & ad captum vulgi alios aliosque inducens, exteriorem aliquam vitæ sanctimoniam præ se ferebat. Con-

uentus

uentus plerumque diebus profanis agitabat, eo animo, ne à vicinis prodertur, quos diebus sacris ab operibus vacare non ignoraret. Tandem tamen cum nihil Christo Domino restante, occultum esse diu possit, res tota detecta fuit, & ad Regem delata. Itaque indeturbatus Morauiam petijt, sed cum nec ibi tutus esset, in Transylvaniam se contulit, vbi maiore audacia errorem simpliciorum animis obtrudens, misera demum morte periijt.

*Eijcitur Bo-
hemia Au-
gustinus.*

Inferior Germania nullis adhuc istiusmodi malis afflicta, altissima pace fruebatur, nec vllis hæresibus, paucis exceptis vrbibus, quæ Lutheri aut Sacramentariorum doctrinam, priuata auctoritate, admiserant, infecta vnâ vno ore fidem profitebatur. Sed quemadmodum tunc maximè, quando apertum nullum obuersatur periculum, & dum tutos nos esse arbitramur, hostis insidias frungere solet; ita quoque his locis Christianæ fidei hostis malum maturè inuexit. Erat in Flandria vir quidam indoctus planè, & cui nihil omninò (vt 4. aduersus Libertinos capite Calvinus tradit) quo se promoueret erat præter audaciam, Coppinus Insulanus nomine. Hic à Clancularijs quibusdam, qui passim per Germaniam vagabantur, Anabaptistis circumuentus eò se abduci passus est, vt totius religionis nostræ capita susque deque ferret, & quod cuique placeret, id pro libitu vel repudiandum vel assumendum diceret. Deum docebat, non curare inferiora hæc & sublunaria, solo throno Maiestatis suæ in cælo contentum degere. Liberum cuique inesse arbitrium, proinde & religionem liberam esse debere. Sed nec faciendo hæc, vel alia quæuis scelera patrando quempiam peccare, Opera omnia quamlibet videantur praua & impura bona esse, nisi aliter mens humana interpretaretur, cuius iudicio factum vel bonum vel malum censeretur. His tam absurdis hæresibus, Hollandiam & Brabantiam conturbans motus magnos excitauit, qui tandem loci Magistratum, vt eum pelleret, commouerunt. Pulsus ex Patria in Galliam aufugit, vbi perquam multis nefariè imposuit. Sed & hinc maturè eiectus in patriam redijt. Ibi ab amicis familiariter subinde admonitus resipiscere noluit, sed priores errores nouis cumulauit. Afsectæ ipsi complures erant, qui vagabundi per Belgium discursabant. Reliquerat hic Hermannus Rischvichius, ob blasphemam hæresin, paucis ante annis incineratus, discipulos, qui his adstipulati nouam societatem coibant. Hi sorte Prouincias inter se partiebantur, ita vt in Hollandiam hi pergerent, illi in Brabantiam & sic per totum Belgium pestiferum dogma deferrent. Gnosticorum & Valentinianorum errores ab inferis resuscitabant. Horum deliria & abominandas hæreses sectantes, quic-

*Irrepunt in
inferiorem
Germaniam
Anabaptista.*

*Coppinus Li-
bertinorum
Anabaptist.
auctor.*

Feldhallerus
magistrum
Dæmonem
habet.]

tur, quibus ut spiritualis Pater precum suarum libellos aut cantiunculas vicissim remittebat. Mirum est, ne literas quidem à limine salutauerat, versus tamen & orationes concinnè componebat. Causam eius nemo explorare poterat, donec tandem Reuerendiss. D. Ioannes Casparus, Viennensis Episcopus, reuelaret. Adiurabat hic Viennæ in sacello D. Hieronymi Dæmonem, qui multis annis miseram familiam varijs calamitatibus affecerat. Multum temporis fluxit, priusquam vrgenti responderet. Ad extremum nomen dicere compulsus, eius se socium, qui Michaellem Feldhallerum Anabaptistarum in Moravia præsidem regeret, professus est. Hoc ille magistro fretus, nullam Prouinciā aut locum prætergredebatur, vbi existimabat se, quibus imponeret, homines nacturum. Id munus in senium vsque tenuit. Postremò ætate & annis defessus cum vires deficerent, priuatim familias inspector obibat. Colebant hominem fratres, velut virum Dei, & quo itabat, subsequabantur. Infirmatibus sæpè & morbis subiectus integros dies decumbebat. Nuncia hæc erant boni tatis diuinæ, quibus ad poenitentiam æger moueretur. Sed obstinatus hærebat, indignus gratia, qui creatore contempto, creaturæ Dæmoni se totum dederat. Cum in agone constitutus animam agere videretur, adsistebat lecto mæssa communitas: Sperabant plerique non migraturum sine miraculo, qui tanta industria seclæ commoda quæsierat. Sed ne verbum quidem intra biduum fudit. Tandem loqui visus est, sed eo modo, quo solent in desperationem acti, Spem salutis abijciebat omnem, terrenis solum curis distractus. Vxori & liberis prouideri cupiens, nullam Dei mentionem faciebat. Ita spiritum familiari genio tradidit. Sepultus sine vlla pompa & ceremonijs. Successit in demortui locum Nicolaus quidam, opificio Sutor, homo multis vitijs & inter ea septem adulterijs, nobilis, qui ante paucos adhuc annos vixit, de quo infra latius dicemus.

Finis Libri Quarti Historie Anabaptistarum.

HISTORIAE ANABA- PTISTARVM

LIBER QVINTVS.

Summarium Libri Quinti.

- I. *Anabaptismus in Bohemiam introducitur, authore quodam Augustino N.*
- II. *Anabaptista in inferiorem Germaniam irrepunt.*
- III. *Quintinus è Picardia Sartor, Libertinorum princeps, nouam spargit haresin.*
- IV. *Errores Quintinistarum.*
- V. *Michael Seruetus Anabaptismo applaudit; & eius errores ibidem.*
- VI. *Cursus vitæ Serueti, & miserabilis exitus.*
- VII. *Effrontium Anabapt. secta exoritur.*
- VIII. *Melchior Hoffmannus, primus Anabaptismi in inferiori Germania Apostolus, Embda in Frisia publicè docet.*
- IX. *Argentorati quatuor Prophetæ prodeunt.*
- X. *Ioannes Tripenmacher, Hoffmanni successor, ad ignem condemnatur, vbi & breuiter doctrina Hoffmannistarum subiicitur.*
- XI. *Ioannes Matthis, Harlemensis Pistor, alter Enoch Anabapt.*
- XII. *Conuocata Synodo 12. eligit Apostolos.*
- XIII. *Mira Anabapt. quorundam insania per inferiorem Germaniam.*
- XIV. *Supplicijs & exilijs passim mulctantur.*

VM ad eum modum res Anabaptistarum fluere, in Bohemia quoque exitialis hæc Secta gliscere cepit: Et quia hic supererant variarum hæresum reliquæ, defensores etiam & patronos facile, ut fieri solet, accepit. Inter reliquos Augustinus quidam, homo factiosus & blasphemus, qui primus ex Bohemis, relicto quem nuper susceperat Sacramentariorum errore, religioni huic nouitæ, subscripsit. Adseuiit sibi ex Hussitis complices permultos, ex Adamitis præsertim, quorum multæ isthæ cohortes vagabantur.

Horum

Anno 1530.
Augustinus
Bohemus à
quo Augusti-
niani Ana-
baptista pa-
triam cor-
rumpit.

illa hæcenus existimationis fuisset, vt quæ in coetibus eorum Biblia nonnunquam prælegeret. Accurrente magna hominum multitudine, vt & conuiuij apparatus & exitum viderent, iubet illa mensas sterni, & conuiuarum suo quemque pro dignitate aut ætate loco considerare: interim verò in tota domo nec fumus, nec flamma conspiciebatur. Omnibus iam prima fercula expectantibus, ac quum nihil adferretur, mutuo se respicientibus, illa constanti vultu circumiens rogat, vt paulisper adhuc expectare sustineant. Breui Angelos adfuturos, & omnium ciborum admirabilem copiam allaturos. Hoc enim miraculum præterita nocte à Spiritu S. qui mentiri non possit, sibi reuelatum esse. Moram verò hanc interponi, ad tentandam ipsorum constantiam & fidem. Interim illa oculis ac manibus ad cælum eleuatis, multis editis suspirijs & gemitibus, vt olim Baalitei illi Sacerdotes, Deum obsecrare non cessabat, dicens: Mitte nobis, Pater, de cælo panem, quibus multa maiora, nempe vitam æternam promisisti. Sed hoc mortuus erat naniam cantare. Appetente ergo iam nocte, fames conuiuas domum suam quemque discedere, & ibi latranti stomacho præsentius remedium quærere coëgit: multo turpius deceptos, quam illi quos Heliogabalus inuitauit, eisq; præter panes fictos, ac cibos pictos nihil apposuit, quibus si non stomachus, oculi tamen aliquo modo fuere recreati. *Adiaphorista* pro fortunæ statu nunc negant nunc admittunt has vel illas cæremonias. Cum Clancularijs rem indifferentem Anabaptismum, & aliæ fidei suæ puncta ponunt, in tantum, vt subinde dubites cui potissimum religioni accenseas. *Pneumatici* vetus & nouum D. N. Testamentum reiiciunt. *Scripturarijs* omnis Ecclesiastica traditio, & quod in Biblijs expressum non legitur risui est & contemptui. *Ollarij* symposijs gaudent, opiparo cibo & vino optimo fruuntur. *Pastorici* da pastoribus & Sacerdotibus Dei insidias tendunt, verbera & necem intentant. *Sanguinarij* his permissi currunt, qui cæsorum sanguinem potant. *Antichristianorum* error ab Apostata quodam Præmonstratensi profluxit, quem supra, Christum in crucis ligno in desperationem actum docuisse, scripsimus. *Epicuræi* belluarum instar de scelere in scelus prouunt, voluptatibus indulgent, in bonis ducunt dies, & in puncto ad inferna descendunt, iusto Dei iudicio, vt qui, cum post hanc vitam nullam superesse aliam dicant, vita illa æterna & beatifica prorsus sunt indigni. Inueniuntur inter eos & alij, quorum quidam *Antimariani* dicuntur, eo quod beatissimam Virginem Mariam honore suo spolient; quidam alijs monstrosis nominibus exprimuntur, quæ vel legentibus terrori ac formidini esse possint; sed de ijs infra suis locis dicemus.

X XIV.

Præses & caput tot sectarum Synagogæ post Hutterum Gabriel N. erat;

qu

qui & ipse superbiæ stimulis excitatus, cum omnes alios contemneret, à fratribus & Magistratu finibus Moraviæ exactus fuit. Discedenti multa se turba miserorum hominum coniunxit, quorum alij urgente fame (bona enim iam fædè dissipata erant) in patriam, alij aliò perrexerunt. Gabriel verò in Poloniam abiit, vbi & vitam calamitoso exitu finiuisse perhibetur. Hic multos post se discipulos moriens reliquit, qui magistri doctrinam amplexi, mores quoque & genium, quod consequens esse solet, induerunt. Sunt inter hos, qui Christi & Spiritus Sancti diuinitatem negant; præsertim in finibus Poloniæ & Lithuaniae: Hi bonorum communionem urgent; blasphemant Christum & Spiritum sanctum, imò in ipsam S. Trinitatem intolerabilia conuitia & impietates effutunt; omnia festa, Paschæ, Pentecostes, Natiuitatis aliaque reiiciunt; magistratum contemnunt, & baptizari infantes prohibent. Ex his verbosus quidam nebulo, post multas contumeliosas voces in sacrum Catholicæ Ecclesiæ Baptisma effusas, vndique omnes suos ad suum baptisma inuitauit, affirmans fore, vt tota actio miraculis illustraretur, & Spiritus sanctus adesset. Aduenire inuitati die dicta. Primus in lauacro pedem ponit Antesignanus ille, continuo apparuit videntibus cunctis Dæmon: Hic est enim Spiritus sanctus hæreticorum, qui capillis apprehensum impostorem, sæpius in aëra sustollens, & aquis immergens, & allidens tandem perterritis vniversis, atque exanimatis, vt auctor est Bozius, suffocauit. In Silesia quoque memoriam sui Gabriel reliquit, vbi discipuli eius perniciosissimè rudiores seducentes, ad eò in se magistratum suis nefarijs conatibus extimularunt, vt quatuor ipsorum, præcipui motuum auctores, inter quos Clemens quidam à Gabriele non ita pridem excommunicatus, capitis supplicio affecti fuerint.

Gabrieli loco moto Anabaptistæ Michaellem quendam cognomento Feldhallerum, virum nobili loco natum, in præsulatu surrogarunt. Hic multos annos inter fratres cum laude versatus, cum experientiam sibi & vsum sectam vltius promouendi acquisiuisset, multum hominibus fanaticis profuit, tametsi rudis & Latinæ linguæ ignarus esset. Quippe pauculo mensium spatio à Paschate scilicet ad festum Michaelis 1600. personas ex confinio partim ipse, partim aliorum auxilio in Moraviam attraxit. Nec in opibus corrogandis segnior fuit; quin eam pecuniæ vim principiò statim collegerit, vt pro integri anni coëmendis necessarijs media suppetere, & ab vno Principe 2200. aureis ferramenta pro re domestica redimeret. In Bavaria & finitimis locis peculiare salebat discipulos, qui alios pedetentim adducebant. Correptus semel atque iterum, quod id faceret, animos se Deo lucrifacere, replicabat. Discipuli annuatim strenas ipsi & donaria largiebantur,

Præses Hutteriarum pellitur.

Anabaptista quidam contendens miraculum edere à Dæmone negatur.

XXV.

Novus præsul Anabapt. Michael Feldhallerus.

uam & Adamum sc̃t̃æ primordia referunt, quorum & filij nuncupari gestunt. *Stablarj* non arma, non peram, sed baculum solum gerunt. *Clancularj* in hortis & pomarijs clandestinè conueniunt, aliud ore loquuntur, aliud corde sentiunt. Interceptis à Magistratu, aut in custodiam datis, vt vitæ euentent periculum, quidlibet adserere, fidem retinere vel abnegare, licitum docent, modo cor exteriori professioni non respondeat. Baptizant Christianorum more paruulos, vbi contra peccare non licet, & vbi liberi sunt, reiterant. *Manifestarij* Clancularios quod tam fucatè & secretò religionis suæ exercitium agant, detestantur, publicè liberèque Catabaptismum profitendum esse, & sic in fide & vita procedendum, vt opera nostra coram hominibus luceant, præscribunt. *Dæmoniacci* cum errorem tuentur, quo post mundi finem Dæmonum salus adseritur. Qui se *Liberos* nominant, legem nullam aut præceptum amplecti, sed omnia communia cum vxoribus volunt. Nec est terè inter ipsos, *Concubitores*, & *Grubenhumeros* discrepantia. Magistratui tributum, censum & obedientiam negant. Vxoribus promiscuè vtuntur spiritualis matrimonij prætextu. Liberi hi spiritus (*Frengeister*) docent, ait Florimundus, quamcunque sc̃eminam à quocunq; viro suæ religionis rogatam, sui copiam facere debere, vt si ille dicat; Spiritus meus concupiscit carnem tuam, statim illa respondeat: Veni ergo, & faciamus mirabilia. Felix Capito historiam recenset de quodam eiusmodi inspirato, qui amici domum ingressus extemplò in hæc verba prorupit: Spiritus sanctus mandauit mihi, vt cum vxore tua cubem. Benè habet, inquit maritus: & vxori mandat, vt morem ei gerat. Interea dum lectus paratur, forte adspicit filiam & ætate & forma magis integram: statimque ad matrem, Non hoc, ait, vult spiritus vt tecum, sed cum filia cubem: Quid sit? vtraque spiritui obedit, & carnem subijcit. Reuersus mane maritus (lecti enim parte nequissimo illi hirco cesserat) hominem inter filiaæ amplexus deprehendit: & iratus, Quid? ait, Ergo Spiritus sanctus mentitus est. Iussit ille te cum mea vxore concumbere, & ecce tu filiam subagitas. Idem spiritus mandat mihi vt à te pœnas exigam. Demersq; in intestina eius cultello, hominem occidit. Sic alius quidam ab eodem spiritu inspiratus, filium tanquam Isaacum immolauit. Hæc tragica sane & cruenta sunt exempla: quod sequitur plus habet leporis. Vetus quædam ad formosum iuuenem venerat, à spiritu mandatum sibi dicens, vt cū eo cubaret. At ille idem, inquit, spiritus mihi mandauit, vt non nisi cum bellis & iuenculis rem habeam. Contuli ego sermonem cum Anabaptistis quibusdam, qui opiniones suas non minus mordicus quam Lutherani aut Calvinistæ tuebantur. Rogati à me communionem hanc sc̃eminarum inter uos esse pernegabant. Et si non desunt, qui ante annos non ita multos tales

Historia tragica aliquot & faceta.

Synagogas in Moravia fuisse asseuerant. Locus vbi monstra ista conueniebant, asseribus vndique constratus erat, quatuor digitos crassis, & tres pedes longis. Post preces peractas, diligenter respiciebant, an quis ipsorum sectæ non particeps, cœtui interesset. Mox extinctis luminibus, quisq; quam vellet arripiebat, cumq; ea libidinem explebat: vbi sæpè quæ forma cæteris erant præstantiores, in magnis erant angustiis, procis tanquam de Helena inter se contendentibus: & in tanta obscuritate & tenebris congressus fiebant nefarii & incestuosi. Quos *Einlantes* dicimus, ij perpetuò aut subinde lachrymas in copia fundunt, quæ re nihil Deo gratius accidere existimant. De illis Poëta cecinit;

Ve fletent, oculos erudiere suos.

Cathari tam sunt ab omni peccato immunes, vt verba illa orationis Dominicæ omittant: *Et dimitte nobis debita nostra*. Semel renatos peccare amplius non posse statuunt, eò quod Spiritu sancto tunc sint illustrati, qui quamdiu Ecclesiæ suæ fidem seruent, vitij conspurcari non sinat. *Tacentibus* loquacitas horrore est, placent summa silentia. Pythagoreorum more silent ferè continuò, ac solum oculis in cælum defixis tranquilla contemplatione oblectantur. *Apostolici* omnibus relictis coniuge liberis & bonis ruri per agros & nemora vagantur. *Nudipedes* nec caligas aut calceos induunt, sed nec pecuniam manibus contrectant. *Spiritualibus* siue *Separatis* nihil sanctius. Mundum ipsum & omnia mundi auersantur. Cuncta secundum Spiritus dictamen expediunt. Ornato omni & communi cibo abstinent. Arma etiam & cultros non gestant. *Orantes* precibus & cantionibus Deum placant. De *Enthusiasticis* quid dicam? His cælum & infernus patet, vnde visiones & futurorum scientiam ferunt. Totam ferè mundum his complent. Nunc extremum orbi exitium, nunc aliud denunciant. Humi volutantur vt sues in luto; oculos aures adeoque totum caput & corpus sic incuruant & deijciunt, vt Dæmonū legione obsessos crederes. Quo facto surgunt, tunc prout raptus fuerint, vel homicidia patrant, vt de Sanctogallensibus libro secundo ostendi, aut alia vanitatum deliria narrant. Lepidum commemorat eius generis exemplum Florimundus, quod vt vanitatem sentias, subiungere collibuit. Mulier quædam, inquit, Anabaptistica, excucullati Monachi, eandem religionem profitentis vxor, cum marito in summa paupertate viuebat, sic vt ad victum sæpe panis etiam deesset. Noctè quadam spiritus ei reuelat, ac iubet, vt vicinas ac socias epulo excipiat, pollicitus nihil rerū necessariarum defuturū. Illa dicto audiens, mane omnes quotquot nouerat inuitat. Huius conuiuij fama quū percrebuisset, pleriq; quibus scæminæ paupertas nota erat, mirari, vnde illi ad eam rem sumptus: neque tamen quisquam quidquam suspicari, quod bonæ

Lepida historia cuiusdam scæminæ Anabapt.

laminæ cuidam, inquit Florimundus, Basileæ captivæ spiritus persuaserat, sine cibo & potu miraculosè victuram: sed post novem dierum inedia, decimo mortua est. Millies Anabaptistæ extremum iudicij diem prædixerunt, ac Christi velut iam aperto cælorum fornice egressum parantis, aduentum maxima deuotione expectarunt; Solem tamen consueto cursu abeuntem & redeuntem hæcenus viderunt. Ex ijs Propheta aliquis suorum auditorum animis hanc persuasionem ita impressit, vt vni tantum lintheamini incubantes, totam noctem in rupium cauernis exegerint, Christi què aduentum expectarint, albo illo colore innocentiam suam testantes ac miserabili voce & suspirijs Dei misericordiam implorantes: verum vbi deceptos se viderunt, non sine pudore ad suos quisque lares reuersi sunt.

XXI.

*Modus agros
visitandi &
sepeliendi.*

Inter eos si quis morbo aut ægritudine quadam decumbat, vix ac ne vix quidem fratres subueniunt, sed soli præconi commissum deferunt. Illi de Spiritualibus gaudijs sermo in ore frequens, quæ hinc migrantibus Deus Pater largiri soleat. Mortuis *facilis iactura sepulchri*. Sine vlla enim pompa aut cæremonijs efferuntur. Et est obseruatione dignum, ait Erhardus, sicut & ipse coràm vidi; non aliter eos sepeliri, quàm si mortui canes, malefici aut infames (salua reuerentia) homines fuissent, sub aut prope patibulum: Ita nudè suos tumulant, in vineæ suæ aut horti quodam angulo: Sine lux (vt olim ille dixit) sine crux, & sine omni Deus, &c.

XXII.

*Mos in recipi
endis fratri-
bus nouitijs.*

Nullos recipiunt, qui manuum suarum labore victum sibi non quærant, aut non opificium aliquod faciunt; eòq; rarè ad ipsos Nobiles & docti deficiunt. Receptis pro gladio malleus, aut tale aliquod instrumentum porrigitur, vt eo sibi communitatque victum quærant. Peregrinis affabiles sunt, & magna humanitate prosequuntur. Quæ ficta comitate infinitam rudiorum multitudinem in sua retia trahunt. Vestium luxum iam ante subieci. Lineo aut è lana habitu per diem vtuntur, superfluum corporis cultum prorsus auersantes. Si fæminas conspiciant, cincinnis calamistratis, auro & gemmis fulgentes, extra se quasi positi in superbiam effulminant, & ad præsentem orationem conuersa, Nostræ sorores, inquiunt, non ita ornatae incedunt. An nihil aliud habetis quo hominibus placeatis, quam superbas has ineptias & mundum immundum? Demite has gemmas, monilia ac reliquum ornatum, & actutum venditis, precium in pauperes erogate. Molles has & sericas vestes in cilicium commutate. Audite quid S. Apostolus Petrus de ornatu mulierum scriptum reliquerit: simulque aperto Noui Testamenti libro, locum illum prælegunt. *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, &c.* cap. 3. epistolæ 1.

Diebus

Diebus Dominicis nigro amictiuntur è lana vestitu, baculosque manibus ferunt. Bini & bini per pagos & villas incedunt, ac facillè agnoscuntur, dictibus passim, qui eis occurrunt, *Es sind die Brüder* id est, fratres sunt. Ad primum quod occurrit diuersorium defleunt, ac mensis viatorum assident initio magis muti quam pisces. Vbi verò vnà assidentium mores & ingenia diligenter explorarunt, submissè primum murmurare occipiunt, cum inuentium quodammodo stupore, qui attoniti in eos oculos defigunt. Atque tum ex Prophetis & Euangelistis sua loca proferunt, de extremo iudicio, de pœnis æternis, de inferno, de Diabolis, quâ crudelitate in damnatos defœuiant, quomodo animas & corpora cuiſcerent, & demû quibus tormentis excarnificet, disserunt, in id vnice intenti, vt terrore & metu audiētes percellât. Quod si succedat, pro spiritus afflatu aliò orationis suæ vela conuertunt, pro terrore gaudia adferunt, metum turbatis eximere parant, bonoque animo esse iussis certam viam ad æternæ salutis portum, modo se sequi cogitent, pollicentur. Omnes vnus gradus in publico sunt, nec vllus alterum antere debet, tamen si supremum caput Ecclesiæ suæ, & sub eo Regentes, qui familias regunt, secretò agnoscant. Prædicantes fouent, non aliundè euocatos, sed è suis seniorum suffragijs electos; quibus non minus labores perferendi sunt, quam cæteris fratribus. His neque stipendium, neque titulus, aut dignitas noua confertur, sed eodem habitu, eodem cibo cum reliquis vti incumbit. Eo duntaxat præ reliquis priuilegio gaudent, vt cathedram conscendere, verbaque ad socios facere possint, Sacramento tamen iam ante præstito, fideliter se commissum fidei suæ gregem recturos.

Excurrunt diebus Dominicis Anabaptista.

Conditio misera Prædicatorum.

Plurimum de communionis suæ vnitatè & concordia gloriantur, sed sub ea chiliades aliquot sectarum occulunt. Harum alix sunt *Sabbatariorum*, qui cum Iudæis Sabbatum colunt, nec bellum, leges politicas & iudicia improbant: Alix *Adamitarum*, *Stabulariorum*, *Clanculariorum*, *Manifestariorum*, *Demoniacorum*, *Liberorum*, *Concubitorum*, *Grubenhamerorum*, *Eiulantium*, *Catharorum* siue *Sanctulorum*, *Tacentium*, *Apostolicorum*, *Nudipedum*, *Spiritualium* vel *Separatorum*, *Orantium*, *Enthusiastarum*, *Adiaphoristarum*, *Pneumaticorum*, *Scripturariorum*, *Ollariorum*, *Pastoricidarum*, *Sanguinariorum*, *Antichristianorum*, *Epicureorum*, alijsque portentosis nominibus insignium. De singulis breuiter aliquid dicam. *Adamitæ*, nudi incedunt, omni abiecto habitu, ab Adamo quodam, non vt putat Florimundus ab eo, quem cognomento Pastorem vocant, sed aliò quodam sic dicti. Porrecta sibi indumenta reijciunt, nec vllis opus esse significant, vt qui toti à Iponso suo Christo diuini verbi pulcherrimis vestibus ornatissime contegantur. Sanctitatem & innocentiam primorum in Paradiso parentum affectant. Vagantur passim in syluis & locis frondosis. Ad E-

XXIII.
Multitudo sectarum Anabapt. in Moravia.

XVIII.

*Privata op-
era Anabapt.*

nolunt dici ij, qui alteri suum furripiant. Si quod animal a fratribus ablatum dixeris, vtuntur phrasibus suis, quas peculiare in promptu habent; non furto ablatum, sed missum à Deo esurientibus in occursum, replicant.

Ad priuatas eorum operas quod attinet, id agunt, ut suum saltem commodum promoueant, alios ad inopiam redigant. Qualemcunque opificem expetas, habent; molas versatiles domi suæ, ne censum superioribus contribuant, clanculum vsurpant; officinas omnis generis exercent; hinc Imperij constitutiones, Cæsarum ac Principum mandata transgrediuntur, monopolia destruunt, & ruinæ inuoluunt; Christianos reliquos negotiatione, commodis & emolumentis priuant. Pro se solum æs omne corradunt. Circumiacentes agros & bona vili pretio vaneunt, imò & colonos ipsos, quos data pecunia ad labores & quouis negotia adhibent, ac tandem miserabiliter depauperatos sibi subiiciunt. Primarium ipsorum intentum est, bona & opes conglomerare, ac inde tranquillam & quietam vitam viuere. Labores pro personarum qualitate distribuunt, Pueris infra duodecimum vel circiter annum, fibulas & ocellos; globulos è pilis equinis ad thoraces & pectoralia; vittas & pileos; caligas è filo, aut manicas è lana texendas tradunt. Qui verò prouectioris ætatis sunt, ijs maiora imponunt. Horum alij agris colendis, alij rei frumentariæ, alij alijs mechanicis operibus perficiendis mancipantur. Cereuisiam priuatim coquunt, panes pinsunt, cibum & reliqua ad victum vestitumque necessaria, proprio Marte conficiunt. Quando prandendum est, per patrem familias conuocantur, non vt apud nos fieri solet, viri mulieribus permisti; sed seorsim, illi ad hoc cænaculi latus, istæ ad aliud. Antequam accumbant, pueri preces communes recitant, quibus erectò standum, nunquam sedendum, est. Inter prandendum caput ex Biblijs, quibus epitomatis vel truncatis potius vtuntur, elata voce solet prælegi, licet hoc non semper obseruetur. Leges habent, vti & dogmata, communes, quas in vnum libellum collectas certis temporibus per annum in cætibus suis recolunt. Libri titulus est: *Ratio Fratrum Huttitarum in Moravia*. Hunc alijs scriptis longè præferunt, & tanquam Dei digito scriptum deosculantur. Sed hoc simplicibus solenne tantum; qui prudentiores sunt nullius momenti, ineptum & confusum quoddam chaos, indignant. In hoc videas eos antiquorum heresiarcharum more, volare per singula quæq; sanctæ legis volumina, per Moyse, per Regum libros, per Psalmos, per Apostolos, per Euangelia, per Prophetas. Cernas hinc infinitam exemplorum congeriem; prope nullam omitti paginam, quæ non noui aut veteris Testamēti sententijs fucata, aut colorata sit. Sciunt enim factores suos nulli ferè citò esse placituros, si nudi & simplices exhalentur; atq; iccirco eos cælestis eloquij, velut quodā aromate aspergunt, vt ille qui huma-

*Moras dom-
stici.*

num facile despiceret errorē, diuina non facile cōtemnat oracula. Interim tamen in quotidianis congressibus rara Dei apud ipsos mentio, in conuentibus suis solum ad moralia, ad terrena, ad exteriores mores cohortantur. Nihil de S. Trinitate, de incarnationis mysterio, deq; Sacramētis, excepta pœnitentia, tradunt. De Christo loquentes non Deum, non Patri consubstantialē, sed Dominum exercitū nudē nominant. Aspernantur Christianos omnes, nec colloquio dignātur, nisi spes aliqua lucri affulgeat. Sacerdotes & religiosos odio & horrore habēt. Grande nefas censent, si sacrificijs nostris aut concionibus interesse compellantur. Festos dies nullos celebrant nedum Apostolorū, sed sine intermissione laborant. A mendacijs quoq; & iuramētis abhorrent.

Semel suscepta dogmata mordicus tenent, quę nec metu pœnę, nec minis tacti deponunt. Hinc ex omnibus hæreticis nulli difficilius ad Christianam fidem conuertuntur. Rapti ad supplicia admirabilem constantiam, & in tormentis vim ferē incredibilē ostentant, tanta perseuerantia, aut indurata potius animi obstinacia, vt, quemadmodum de sui seculi Anabaptistis D. Bernardus scribit, *non modo patientes, sed & læti, vt videtur, ad mortem currant, & ipsi subinde ligna & stipulas igni admoueant, suppliciaq; sibi velocitate quadam accelerēt.* Norinburgi etenim, vt scribit Nicolaus Harpsfeldius in Dialogis suis ab Alano Copo editis, ad Naccarum fluuiū nouem Anabaptistę exulsi sunt; fœminę decem aquis submersę. Pascauiz quinq; in flumen proiecti sunt, qui nullā doloris aut tristitię significationem dabant. Ac iuuenes quidam Basileę flagris atrocissimē cæsi, alacres ac ridentes illa perferebant. Ad incarceratos ob religionem literas frequenter exarant, Custodes, ludices, Scabinos, & magistratū ipsum munusculis corrumpunt, ne sit p̄ceptus aut maturet in ferenda sententia. Tunc quō magis pertinax captiuus manet, hoc gaudent vehemētius. Verba ab eo toto captiuitatis tēpore prolata à tortoribus industriē percunctantur. Mox rythmos & cantiunculas concipiunt: has per omnium manus & ora inittunt. In his constantiam, sanctitatem, innocentiam & perpeßos fratris dolores celebrant. Epistolas ab eodem, licet ne literulam vquam pinxerit, ad se scriptas nomine subiecto spargunt. Si ad mortem condemnatum accipiunt, audaculos subornant, qui p̄sentes morituro se sistant. Hi pileum capiti eius, manicas, collare, cingulum, & quo p̄ter tegumentum verecundię cārere potest, clam conuiuentibus spe lucri li&oribus, detrahunt. Hęc fidei sugreponunt pignora, has reliquias pro martyris conseruanda memoria, ferunt. Quin & de ijs cantiones fabricant, qui per magiam, aut Dæmonis artes vinculis sese expediunt; quos non suo, sed diuino ductu, tyrannorum manibus ereptos iactant. In carcere meditationibus insistunt. Multa sæpē vaticinantur tortoribus mala, quę ipsi in p̄dore collocatis primū obueniunt.

XX.

*Constantia
vel potius ob-
stinacia Anabapt. in
tormentis.*

*Cantiones
vaticinia
Anabapt.*

Fœminę

Anabaptistæ
homicidæ
sunt & la-
trones.

Actio Erhar-
di cum Hut-
titis.

enim gentilium non Christianorum esse, qui monitionibus tantum & pio animo aut aduersantes sibi prosequi, aut delinquentes corripere debeant. Sed contrarium experientia docet, vt qui non plagis modo alios excipiunt, sed & in terram deiectos pedibus proculcant, & immaniter, velut rabidi canes obtruncant trucidantq;. Recenti adhuc memoria tenent, inquit Erhardus oculatissimus testis, quam ex suis quidam virum innocentem in Austriæ oppido quodam, cum ibi encarnia celebrarentur, miserè & inhumaniter post multa inslicta vulnera, trucidari. Viunt adhuc honestæ personæ, quæ factū testabūtur, à quibus & mihi indicatum fuit. At vos ad ea quid dicitis? quibus redeuntem homicidam verbis compellastis? age ex animo, accipe tibi imperialem nummum istum, & in Palatinatum ad patriam tuam proficiscere, ibi securuses. Ibi occurrens Iacobus Cellarius, sartor opificio, & propè Ingolstadtium Neoburgo oriundus: Egit hic homo semper militem, & sub varijs Principibus stipendia meruit, sinite manere, &c. Necdum obliuione obliteratum perijt, quàm nuper petulanter & rabidè totum porcorum gregem in Sacerdotem, Parochum Falkensteinij in Austria Ioannem Chreuterum, irritauerint quidam ex Huttitis fratribus, qui bidentibus suis, rutellis, lignibus & furcis, & ipsi quoq; in eundem irruerunt, ac sues in tantum excitauerunt, vt Ministrum Dei, nisi Rhedam propediem conscendisset, particulatim discerpissent. Mihi quoque, qui isthæc scribo, Anno 1586. mense Septembri talis casus cum Huttitis fratribus obtigit. Cum tertia dicti mensis Dominica, cum qua tunc festum S. Matthæi Apostoli coinciderat, vt Ordinarius loci Pastor, tam vocationis meæ ratione, quam zeli veri executione foras prodixsem, num secundum erecta pacta & mandata promissis starent, ac sacris, maximè Dominicis diebus, à laboribus profanis sibi temperarent, visurus, reperi tingendis pannis, limo & lapidibus eruendis in publico occupatos. Quod ægerrimo animo ferens, & proponens mihi ea ad Magistratum deferre, ita eos affatus, Quid agitis, dixi, quid tractatis negotij ô Anabaptistæ? Vbi quidam mox replicans toruo vultu ac voce minaci, Nullum rebaptizare se dixit. Occurri vicissim; si quemadmodum per totum Romanum Imperium nominantur, Retinctor vocari nolit, sit Maletinctor, & maneat, seductores eos esse, & inter ouiculas Christi lupos rapacissimos, &c. Eò disceptando progressi sumus, vt cum aliud non posset dictus frater, normâ lignæ quinquies continuis ictibus in me irrueret, & lapidibus ex camino detractis proijceret, & facillè, nisi Deus auerruncasset, vitæ meæ offecisset. Quin & Pseudoprophetam, hæreticum & impium me nuncupans, fustem ex rubo vicino grandem & spinis formidabilem

corripue-

corripuerat, quo armatus in me profiluit, ac nisi prapotentis Dei auxilio, & famuli mei vitam meam pro virili defendentis ope, ex manibus eius profugissem, parum aberat, quin in loco eo me peremisset. Sed alius quidam id videns cum quadraginta, eiusdem sectæ socijs, opem dicto fratri laturus occurrit, qui multis contumeliosis nominibus me incessiuit. His relictis domum redeunti non dissimilis ante dictis frater, barba promissa & flava, obuiam venit. Huic ubi immanitatem illam & tyrannidem sociorum aperire cœpi, in majus periculum coniectum me video. Erat illi ad manus ligo capulo crasso & spinoso, hunc in faciem meam deuibrare capit, & ictum ictu repetere. Concidissem hic certe vulneribus confectus, ni fugam arripuissem. Ita nefas nullum ducunt Huttiræ, Christianos neci tradere. Hoc Diabolo magistro edocti sunt, qui à sui primordio homicida & latro fuit. Plures noui historias, quæ omnino sunt similes. Anno 86. mense Augusto vir honestus & multa canicie venerabilis, cum eques esset, & gladio nullo aut armis munitus per N. transiret, ab Anabaptista quodam graui iniuria fuit affectus, & ad puteum, vt mergeretur, ab equo pertractus; vt de nobili illo N. nihil dicam, qui locum destinati sibi fati, sed aliorum interuentu propulsati, non semel mihi designauit. Verum de his satis. Id saltem noueris: hoc pro more habent, vt ubicunq; aduersarios secreto consequuntur, manibus pedibusque eorum colligatis, porcorum greges in eos furore succensos & à se irritatos immittant; & vt tanto citius mortem inferant, quinquaginta vel circiter numero propius ad homines ita miserè prostratos accedunt, quos singuli pollicibus suis ictu ad præcordia tundere, secreto quodam Sacramento obligati coguntur, id quod ipsis denubletur/dicatur. Et hoc mortis genere suos etiam quandoque interimunt, si vel ad insaniam, vel simile quoddam vitium fuerint prolapsi.

In operibus suis exterioribus probitatem maximè prætendunt, sed si intus excutias, impia sub dulci melle venena ferunt. Probitas ipsorum mera est perfidia, & cum soli sunt, testatum faciunt, quàm eam magni pendant. Sanè si furtum probitati affine est, probos eos & virtuosos dixerim. Suprà quam clandestinè & fraudulentè incautos rusticos bonis norint emungere, recensui; huic fraudi nouam addunt. Pecora, sues & oues proximorum, proiecto pabulo, alliciunt; allectis, ubi se solos vident, tugulum præcidunt, & grata inde suis libamina parant. Ista res nullam illis religionem aut formidinem incutit, omnia communia pro se statuentibus. Ipsi si accidat, licet secundum ordinarium iuris processum nullum accusent, ita tamen apud magistratum de facta sibi iniuria protestantur, vt ablata ex integro recipiant. Nec proderit quicquam, si propria ipsis furta obijcias;

Huttira publici fures sunt

me, quæ hîc te vrit, cruciâbere, victus semper vestitusque etiam si per infirmitatem nihil lucreris, suppetet.

XVI.

Magnus numerus Huttitarum in Moravia.

Apparatus & luxus vestium.

Credebant rudes præconibus, opibusque oblati iter commune inibant. In tantum numerus excreuit, ut in vna Moravia circiter septuaginta Anabaptistarum millia numerata fuerint. Crescente secta, creuerunt & opes, hinc omnia in abundantia possident, frumento & vino abundant optimo, agros & villas fortissimas tenent. Præsidēs ducunt in bonis dies, & Regum instar aulas & familias alunt. Interim si foras prodeunt, rustico habitu pauperiem fingunt, agricolis sese in moribus conformantes. Iactant omnia communia & paria esse debere, quod tamen nec ipsi credunt, nec seruant. Mutant in vestimentis prolibitu, alter hunc colorem, alium ille sibi deligit. Et vestis ipsa longè latèque licet rusticorum more discincta corpori cohæreat, de panno tamen valoris optimi pretijque est confecta. Antea ipsi mundum arguebant superbix, pompam in vestitu, panni holoserici, & præstantioris materiæ vsum cauillabantur, iam illimet ipsi & eorum mulieres flauī, cærulei, purpurei, coccinei, fului, fusci, byssini, imò & aurei coloris quarumcunque materiæ & cuiusvis panni colobria, pallia, penulas, indusia, thoraces; pallas, tunicas, togas, multitia, aliaque pretiosa vestimenta vsurpant, tam audacter & liberè, quasi nobilissimis familijs essent progeniti. Domi suæ ex argento & auro vasa reposita, cochlearia, scyphos, calices, pateras, phyalas, cyathos, pelues & pollubra habent; aulæa, purpura & auro intexta, tapetia, peristromata, stragulas cortinas, & quæ sunt generis eiusdem priuata æmulatione ostentant; cingula aurea, caligas & tibialia ex panno optimo induunt, ut mirum sit, non pudere ipsos superbix, & vestium adeò nobilium, cum tam humiles & inopes coram mundo videri velint.

XVII.

Ebrietas familiaris Huttitarum.

Bona & opes non immeritò malorum irritamenta Poëta statuit. His enim cum affluent Huttitæ, in quauis vitia prouunt, in ebrietatem præsertim, quam tamen omni studio & diligentia euitare se dicunt. Sed hæc Erhardi, qui coram vidit, verbis referre malo. Quantum sit heluo & lurco Zachlerus (Paterfamilias quidam Huttitarum) & alter Kaintius & ipse Paterfamilias, qui præter uxorem propriam, tredecim alias foeminas impregnasse dicitur, nemo negare poterit. Semel iam & aliquoties velut bestia ratione carens, in terram rure ebrietatis vitio depressus Zachlerus iacuit. Et anno proximè elapso aurifaber quidam cum alijs aliquot socijs, inter quos victor quidam, qui Patri quasi Viennæ Christianum iniisset coniugium, persuaso 700. florenorum summam extorsit, fuit; Austerlitz in Austriam iter fecerunt; hi adeò sese ingurgitarant, ut nec alter

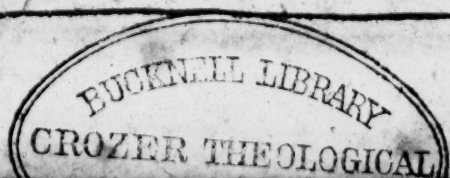
alterum

alterum nosset amplius, nec quam ingressi erant Januam inuenire possent. Tessier erit hospes cum vxore, qui narrauerunt mihi, tam eos fuisse potos, ut stare loco nequierint. Ita apud illos agitur; si modo occasio adsit, & panis frangendus, (forte cenam putat) restet, plenis certant poculis. Singularis modus est inter eos bibendi, quem nisi, si plures eodem loco consistant, seruari vident, egregie simulare norunt, ac scenæ inseruire, ne sectæ maculam inferant. Potus simpliciter ipsis porrigendus est, nec cum cæremonia aut benedictione aliqua secundum consuetudinem vulgi præsentandus (oderunt enim ista) sed iugiter reponendus his aut consimilibus verbis additis; Fruere mi frater præsentim munere; vinum dulce est & suaue, lætificans cor hominis. Quo facto, ad bibendum non segnes videbis, sed alacres & expeditos. Si potu obruantur, aut plus quam natura exigit, sumant, excusationibus suis, quas in promptu habent, factum palliare & sese purgare norunt. Eia, inquit, incautè se obruit: *Er von hergen / er hat sich überzächt.* Defatigatus & infirmus est, facile potus ipsi officit, alioqui summè abstemio. Quæ ebrietas filia dici solet, si apud illos alios, certè apud Huttitas imperium & sceptrum tenet, libido inquam, & lasciuiæ. Hæc tam potenter eorum visceribus insidet, adeoque vrit & titillat, ut non simplices modo, sed & eos qui perfectionis Spiritum obtinent, & qui cum imperio præsent, in eandem totum corpus demergant. Notus est Christophori Bindleri Patrisfamilias cum sorore adulterinus concubitus; sed nec de Schnellero fama fiet, qui duabus sororibus stuprum intulit. Quin & pro certo affirmatur, ipsum præsidem Nicolaum tutorem, præter coniugem suam, quam habet formosissimam, septem alias sorores suas sesquianni vnus spatio impregnasse. Nec apud ipsos graue delictum reputatur, si quis adulterium aut scortationes perpetret. Frigidè de his vitijs loquuntur, & vix reprehensione digna iudicant. Quod si turpitudinem obiectes, sibi misericordix opus videri, nobis nondum renatis peccatum, reddunt. Deprehenso in adulterio aut consimili actu fratre, sororeuè, curiosos fuisse (*Er von hergen / der Bruder oder die Schwester hat fürwischen /c.*) dicunt. Ne tamen omninò hæc omnia licita concedant, nonnunquam fraternitatis communione ad tempus talibus flagitijs obnoxios priuant, nonnunquam retinent quidem, sed veros amplius fratres esse, negant. Quam primum enim peccatum à quopiam admittitur, iam tum ius fraternitatis eundem amisisse pronunciant.

*De adulterijs
& scortationibus Huttitarum.*

Præter hæc dicunt, neminem se verberibus aut plagis afficere, id

XVIII.

Miserum reuera spectaculum, videre tam imbecillos, potu ciboque destitutos pueros foris miserandum in modum oberrare. Atque inde fit, quod omnes ferè infirmi semper, & viribus alijs sibi coævis impares, scabie, ulceribus, alijsquè defectibus corpora deformata habeant, nec ad perfectam staturam aut ætatis metam pertingere queant. Ex hac erga paruulos immanitate id commodi oritur, vt parentes non tam incessus in adultis, quàm & mortis in pueris causa sint & origo.

XIV.

*Semel in anno generalis
venia Huttis
conceditur*

Semel in anno generalis remissio Huttis conceditur. Atque tum si sudum cælum & iucunda aura spiret, ad amicos, ad propinquos & notos excurrunt. Ibi videre licet spirituales fratres sanctimonia posita carnalibus epulis, vino & optimæ notæ potu genialiter perfrui. Et est sæpe noxia Catabaptistis remissio talis, remanentibus apud propinquos fratribus; quandoquè etiam multum commoda & salutaris, si habeant, qui adducere & illaqueare incautos suis fraudibus norunt. Hi vbi discordias inter coniuges vigere audiunt, nihil non mouent, maritum vel vxorem in sectam vt illiciant & secum in Morauiam traducant. Certum est & vidi ipse, inquit Erhardus, fæminas in Bauaria & Tyrolensi comitatu, si à maritis increpentur, oblata occasione in Morauiam ad Anabaptistas confugere, quibus postea noua inire matrimonia conceditur. Scio non inficias ierint vera esse id genus exempla; cum ita pridem Oenepolæ cuiusdam viri diuitis & honesti vxor, cum 1200. florenorum summa, quos marito ablatis ad Anabaptistarum pedes deposuit, in Morauiam proruperit. Seductores hi multum auctoritatis apud suos obtinent, suntque tales pleriquè, qui omni fraudum & versutiarum arte instructi vitam prorsus contemnunt, flagitijs quoq; & sceleribus cooperti ad quæuis attentanda impauidi sint & apprimè dispositi. Hi de familia in familiam migrant, & redituri quasi ad suos hospitibus extremum vale prædicant, quibus pro modulo quisquè viaticum, alij pro communitate larga exhibent donaria. Certos habent receptores, apud quos acquisita per fraudem bona deponant. Subinde per dimidium & amplius annum ita vagantur, & si quando magistratum in se inquirere cognoscunt, ad nemora & dumeta in antra & scrobes confugiunt. Hic latitant securè, ac suos interim qui omnia indagent, & ipsis quo in cardine res præsens versetur renuncient, habent. Per hos bona nihilominus in Morauiam destinant, fratres & sorores salutant, Sed & in publicis diuersorijs nonnunquam remanent, colludentes cum ijs, quos suæ religioni addictos intelligunt. Tum si quæstio moueatur; mercimonia exercere, pensiones de bonis quæ hic habeat, exigere, dicuntur. Norunt & artem aliam, si vna fallax videatur & irrita. Nautas amplis promissis inducunt, vt quæ aurigis concedere haud

tutum

tutum arbitrantur, per Danubium ad Morauix terminos, acquisita per fraudem bona nauibus conuehant. Hæc omnia ad patresfamilias delata communitati attribuunt.

Subiungam hic vnam vel aliam ex Erhardo fraudem, qua seductores isti tot miseris hominibus imponunt. In peregrinis locis constituti, vbi hospitia se nactos vident, singularem mox sanctimoniam, mores & habitum simplicem simulant, proiectis in terram oculis, corpore lacero vestitu tecto, dolone in manibus, falso & inuerso vultu, patientia non vera, & quæ concurrere possunt, miro dolo effectis. Ad simplices & rudes diuertunt, præcipuè in Bauaria & Tyrolensi territorio; idque eo tempore, quando algere nudo vacuum norunt culinam foco, omniaque per computationes & symposia absorpta didicere. Atque tum nil nisi occasiones & commoditates venantur. Ingressi ad agricolas stratum petunt in horreo aut stabulo. Insinuant, ad simplices (quorum istic magnus est numerus, ut sunt fabri ferrarij, molitores, aurigæ, vinitores, &c.) & pauperes se missos. Ibi videas eos orare, in genua procumbere, oculos mirabiliter huc illuc detorquere: manus circa pectus & supra capitis verticem connectere & innodare, insolitas gestulationes rudi populo venditare, ac multa prædicere, quæ nulli per somnium vnquam innotuissent. Prælegunt ex paruo Zuinglij & Tiguri excuso Testamento, quod accommodum existimant, præsertim moralia, & ad conseruandum bonum publicum documenta, videlicet subuenire proximis, libenter egenis succurrere, opes omnibus communes facere, nulli nocere, familiariter & fraternè viuere; non dominari vlli, non supra alios præminentiam desiderare; sed velut fratres & sorores in mutuis officijs Christianæ charitatis vitam transigere. Hoc dolo deceptis agricolis, omnium ora & aures clamoribus complebant, in Dei Sacerdotes, in fidem Catholicam, in mores & tempora declamabant; quæcunque vitia, quæ crimina, quæ scelera de Catholicis excogitare poterant, euomebant. O miseri, dicebant! & occæcati, non videtis quos Pastores & præsides alatis? illis decimas & oblata, laborum vestrorum primitias, tribuitis, illis animas vestras & conscientias committitis, qui tot flagitijs infames, pios omnes & Deum ipsum in cælo grauissimè offendunt? Apage cum istis nebulombus. Pura debet esse Christi Ecclesia, puri ministri & fideles. Nostræ vos societati iungite, nobiscum in Morauiam itote: Videbitis vitam longè disparem, & moribus melioribus conformem. Perfrui mini nobiscum communibus à Domino bonis datis. Nostis, quæ post labores hîc restet miseria, quis dolor & luctus maneat. Apud nos liberis à curis, vita tibi ibidem suauior fluat. Si senio confectus fueris non fa-

XV.
Stropha &
fraudes Ana-
bapt. quibus
simplices deci-
piunt.

*Solemnizatio
matrimonij
apud Huti-
tas.*

*XIII.
Vita & mo-
rum commu-
nium descri-
ptio.*

*Modus pran-
dendi in publi-
cis laboribus.*

Isendorffij Saltzburgerlis Archiepiscopatus oppido natum, hominem vali-
dum & laboribus ferendis apprime idoneum; Hic magnæ apud eos aucto-
ritatis cum esset, & ætatem iuuenilem in maximis difficultatibus & laboribus
consumpsisset, dari sibi vxorem petijt, nomine & nutu designans quam sibi
copulatam vellet. Quam cum negarent, ille blandis amatam verbis, domo irâ
percitus euocatam secumq; in patriam ductam matrimonio sibi junxit. Post-
quam eo modo, vt diximus, per ordinem disposuit prædicans, singulorû no-
men exprimens, conjuges voce simplici pronûciat, sine vltiore cæremonia.
Quo facto, Sponsus accepta Sponsa ad domum suam & cubile properat.
Conuiuia & nuptiarum solennia nulla celebrant, nec gaudijs nec recreatio-
ni vacant, epulas & compotationes prorsus non habent; dicunt rem esse
ethnicam & mundanam. Talis personarum copulatio annuatim, aut ad
summum in sesquianno semel, instituitur. Hæc autem cõ fiunt vt iunio-
res ad labores alacriores reddantur, ne segnitie suâ vel animos superiorum
offendant, vel si coniugium inire petant, spe sua fraudentur.

Sed ad institutum nostrum redeamus. Multa in hisce annuis conuen-
tibus, & varia pro sectæ progressu consilia agitantur; præcones & emis-
sarij cùm publici tùm priuati deliguntur, deiectis gradu suo aut ad Oeco-
nomiæ curam prouectis ijs, qui facto suo & labore hoc ipsum meruerunt.
Quibus omnibus ritè peractis, domum suam quisque repetit, & præside sa-
lutato, ad pristina munia reuertitur. Patresfamilias hunc in administran-
da re familiari seruant ordinem. Fratres omnes sororesque obedientiam
ipsi præstare, eumque modis omnibus reuereri debent; sub uno & habi-
tant & dormiunt tecto. Mane quartam inter & quintam lecto sese pro-
ripiunt, à patrefamilias, aut ab alio cui hoc munus fuerit impositum, exci-
tati. Priusquam è lecto descendant, iste primum per dormitorium circum-
iens, clara voce ad adolescentes & virgines, surgite fratres & sorores,
surgite; ad coniuges verò, opus Dei efficite, matrimonij iusta exoluite,
&c. clamitat. Quo facto, surgunt properè, & ad præfixos labores matu-
rant. Adest abituris paterfamilias, qui expansis in cælum manibus, spi-
rituali primùm viatico pectora munit. Hunc clarè orantem suffixis in
altum oculis, in summo silentio, ductis altè quandoque suspirijs, reliqui
fratres subsequuntur. Sic orant, sic deinde laboribus se mancipant. Quos
si videas cœnaculum reficiendi sui causâ intrantes, mensisque assidentes,
Religiosorum potius bene ordinatorum (vt cum Florimundo loquar) quam
hominum plebeiorum & mechanicorum Conuentum dixeris. Vbi men-
sæ assederunt, quadrantem fere horæ taciti sedent, vtrâque manu ori ad-
motâ; tumque meditari ac corde precari, adeoque sæpè in ecstasim rapi di-

cuntur.

cuntur. Idem ab eis fit, sublati mensis. Inter cœnandum aut prandendum adstat Archimandrita, (voce à Thebaidis Monachis olim vsurpata, appellatus) singulorum mores obseruans, & castigans. Cibo sumpto singuli discedunt, nec salutes alter alterum, nec salutati. Duo tamen aut tres sæpè vnà spaciuntur, nec interim cum alijs sermonem miscent. Opus miro silentio faciunt. Sæpè triginta aut quadraginta rure simul vnà laborant, alij tritantes, alij vanno frumenta purgantes, alij aliud facientes (eiusmodi enim operas dominis in quorum ditionibus habitant, exhibere coguntur) tanto silentio, vt vix toto die verbum ex eis audias, & in Pythagoreorum schola educatos credas. Et in oppidis passim in vna officina triginta aut circiter laborant, tanta diligentia, vt vix oculos ad ingredienti-
tes aspiciendos despectant; ipsi certè vtrò neminem salutent aut compellent. Quando noctu laborandum est, omnes in spaciola quædam conclauia se conferunt, mares à feminis seorsim, multo pensilium lychnorum lumine illustrata, quorum fumus per fistulas quasdam superimpendentes foras exit. Tanta illis mundicie, & præcipue silentij cura. Si loquendum sit, voce vruntur humili & submissa. Eadem est mulierum, quamuis naturâ sexus loquacium, disciplina, quæ supellectilem & cibos curant. Vix eradat quisquam, quadringentos aut quingentos pueros ac puellas tanto silentio assidere, vt statuas esse putes. Ità à feminis reguntur, vno & eodem vestitu, eoque simplici admodum atque inornato, omnes amicti. Tecta pleraque sunt è stramine: in domibus tamen mira vbique apparet mundities. Vesperi à laboribus domum reuersis, cibarius panis, isquè satis tenuiter, datur; quo sumpto, adhortationi interesse coguntur, inde secedunt cubitum, ad vnum cubile omnes, in quo quadraginta vel amplius lecticas & spondas videas. Ibi varijs sermonibus, turpitudinibus, & lasciuia noctem transigunt, audientibus filijs, qui parentum exemplis excitati à tenebris, rebus Venereis insuescunt. Vt primum puerpera filium mundo peperit, mox præsto est paterfamilias, qui infantem vix in lucem editum, ex matris amplexu abreptum, nutricibus & alijs impudicis feminis, quibuscum in pellicatu commercia miscet, enutriendum tradit. Pueri isti miserè subinde, prout sunt mulierum ingenia, tractantur, alieno cum lacte vitiosas inclinationes & affectus sugunt, nec matrem veram agnoscere vquam, aut rarò certè, possunt. Hinc tot sæpenumero incestus, tot sanguinaria scelera ab iisdem, vbi ad iustam ætatem deuenierint, sub vero legitimi matrimonij contractu, perpetrantur. Præterea hosce tam tenellos puerulos secum ad labores ducunt, aut ad prata & saltus non secus ac anseres inhumaniter propellunt, vbi totum diem cômorari, in ediam & frigus perpeti debet, quousq; domum reuertantur.

Mise-

*Anabapt.
qui filios suos
educunt.*

cipibus gentium dominatum à Christo relictum dicunt. Et hæc duo aded certa esse, vt qui Christianus est magistratum gerere non possit; & si gerat, iam non Christianum amplius, sed infidelem & paganum esse.

Habent & alios plures & ferè innumeros errores, vt de exterioribus ceremonijs, de lapsu & restauratione generis humani, de visionibus & futurorum euentis, quos ordine hîc recensere nimis longum foret.

XI.
Constitutio
sectæ Huttitæ.
Agnoscent
caput supremum.

Conueniunt
annuatim se-
mel à Præside
conuocati.

Nunc vitam & mores describere aggredior. Habitant Huttitæ sparsim per Morauiam in casulis & tugurijs vt superius diximus. Præsidem supremum agnoscunt vnum, qui Regis instar multas istic locorum munitissimas arces & inter eas fortissimum castrum (nouum molendinum, *Neumühl* vocant) possidens singulis præfecturis, quarum etiam multæ sunt, certas aliquot personas velut duces & Regentes (qui & ipsi alios quoque sub se habent Patresfamilias) præficit, quorum opera & consilio in rebus arduis vritur. Huic in omnibus obsecundare, quicquid ille imperat, quicquid præscribit, iustum sit siue iniquum, exequi lex est. Ad hunc causæ omnes decidendæ, lites & iurgia, sacra & profana deuoluuntur. In anno semel aut ad summum singulis biennijs prout visum superiori fuerit, conueniunt. Tum ille Regentes & Patresfamilias conuocat, cum ijsque de fratrum progressu differit. Si proterui reperiantur discipuli, si immorigeri & superiorum imperio rebelles, licet magnos thesauros attulerint, istuc primum ad se citatos corripit, aut si venire detrectent, missis decem pro viatico cruciferis, vnde venerunt remitti imperat. Non licet datam pecuniam reposcere, aut si repetas, quod semel Deo oblatum est, refundi non posse inquirunt; vnde non ineptè alius quidam proprio damno expertus cecinit:

Thut jemandt was verschulden/
So jagen sie ihn hinauß/
Vnd ob er viel hundert Gûlden
Hett in ihm bracht ins Haus/
Dann ist er newt geböhren/
Sein Gutt hat er verlohren/
Er ist ein Bettlerischer Mann.

Si alia tractanda negotia, si matrimonia, si noua familia, aut res alia, constituenda occurrant, omnes quorum interest, ad præsidem citantur. Hic quisque mentis suæ arcana depromere, hic animum & necessitatem suam exponere potest.

XII.

Si fratres vel sorores sese offerant, quibus continentia videtur præstatu difficilis, quibusque nubere potius, quàm vri in opratis est; hos ordine conuocat, & in locum vnum ab alijs seiunctos per patresfamilias, vel ipsemet, examinat.

*Ritus contra-
hendi matri-
monia Hut-
titarum.*

Quærit primum, vno post alterum assumpto, quæ causa ad hoc permoueat, num aptus & idoneus sit isti statui? benenè de communitate sit meritis, necnè? num fideliter laboribus deditus? quibus officijs vt plurimum oblectari soleat? quibus ortus parentibus? quod habeat patrum familias de vita sua transacta, de moribus, & pietate testimonium? Vbi ad ista responderit, ac personam idoneam & aptam exhibuerit, ad cubile dictum, vt ibi moretur responsum, remittitur. Et sic cum reliquis omnibus agitur. Tum Regentes coeunt, & deliberatione facta, cui applaudere, quemue reijcere velint, concludunt. Personarum respectus inter eos non infimum locum obtinet; vnde qui ditioribus nati parentibus, qui propagandæ scæ videntur idonei, & breuiter de quibus spes aliqua affulget, ijs tantum consentiunt, ac voto potiri permittunt, reliquis quod simplices sint & magis ad graues perferendos labores idonei, summo silentio præteritis. Constitutione ea & personarum selectu sic factis, quos admittere cupiunt, seorsim ad se in aulam conuocant, & tempus & locum ad quem adesse debent præfigunt, atque ita domum redire sinunt. Interim noua rursus consultatio instituitur, conferuntur personæ, & quam quisquæ sibi sumere coniugem, quem maritum debeat, statuitur. Vbi tempus præterlapsum constat, ad dictam domum nympha cum Sponsis quisquæ ex sua familia, pergunt. Hic primum conciones ad futuros conjuges fiunt, preces funduntur & cantuiculis tota domus personat. Hæc omnia in die Dominica fiunt. Concione & precibus factis, in vnum omnes cubile introducuntur. Tum prædicans subintrans Sponsos dextrum loci latus, Sponsas verò sinistrum occupare iubet, cuiusvis ordine expresso nomine; tam virorum quam mulierum, ita vt ad eius præscriptum stare, & sese huic vel illi ex opposito locare debeant. Ita constitutis nulla amplius restat dubitatio, ac ne verbum, licet medium inter eos occupans prædicans, exprimat, nouit tamen Sponsus quam ille coniugem, nouit Sponsa quem maritum sit non nactura iam, sed nacta. Ille quæcunque & qualis fuerit, siue morbida, siue deformis, annosa vel iuuenca, eam quam ex aduerso sibi oppositam videt, ducere cogitur. Hæc, licet amet alium, celum & terram moueat, semel tamen designato debet esse contenta. Hinc quis amor, quæ animorum coniunctio inter tales coniuges oriatur, nemo non videt. Res profecto iniqua est, & naturæ ductui contraria, eos, qui verbo vno & corde concordant, quibus vnum in voluntate connubium, vna est animorum connexio, propositam metam non posse attingere, adeoque violenter inuitè & coacte à bono instituto repelli. Sic inter se discordias fouent, sic proprii mali, quod ipsosmet conficit, fomites sunt & auctores. Noui, inquit Erhardus, ex Hattitis istis Gulielmum quendam Deif-

prædonum, pyratarum, & scelestissimorum furum refectiuncula, qui in desperationem acti, vt conscientia morsum & timorem pellant, gaudium ex epulis & gurgitatione eliciunt. Et sic agunt per Morauiam Huttitz passim; cateruatim ad Nouum Molendinum, Schackovitzium, Briuvitzium, Lumpenburgum, Stignitzium, Altenburgum prope Vngariam, Austerlitzium, &c. conuolant ad duo vel tria millia. Integros hic dies Cereri Bacchoque consecrant; boues, vaccas, vitulos, sues, oues & quicquid habent huc ad mandandum propellunt, & hoc est apud ipsos extremum valedicere.

IX. Nono qui inter nos moritur, aiunt, nec ad cælum nec ad infernum ducitur, sed in sinum Abrahamæ ad extremum iudicii diem deportatur, ac sub eo altari requiescit, de quo Ioannes dicit, *quiescite & diem Domini expectate.*

X. Iudicium, aut causas agere in Christianitate abolitum & abrogatum. Et liquidò ex S. Scriptura constare, prorsus esse inhibitum. Nec opus apud fideles vlllo Iudice aut magistratu, sat esse si Pastor adsit, & sententiæ ab vniuerso cœtu prolata quisque acquiescat. Rogati à me, inquit Florimundus, si cui ipsorum facta esset iniuria, quam eius vendicandæ rationem esset ingressurus? Si, aiebant, is nostræ religionis non sit, coram ipsius Iudice conueniendus; sin eorundem sacrorum sit socius, monendus erit, vt iniuriam agnoscat, ac pro ea satisfacturum se promittat. Quod si promissis non steterit, indicandus est Ecclesiæ, quæ vtroque audito, sententiam ferre consuevit. Nec verò tantum accusant, sed & si iniuria inferatur aut verberibus afficiantur ab alijs, complicatis manibus sese tuentur, Deumque laudant, dicentes: Benedictus sit Iesus Christus. Quod si ad vlciscendum eos instiges, statim ad Apostolos, ad Scripturas confugiunt. Vbi, inquit, legisti vnquam Christum D. N. aut Apostolos eius vlli malefico manus intecisse, quem illi de iniuria accusarunt? An nescis nos horum cum simus discipuli & fratres, vitam quoque & mores imitari debere? Illi omnes iniurias sine murmure pertulerunt, omnia propter honorem Dei sustinuerunt, pro malo bonum reddentes, inimicis etiam suis grauissimis benefecerunt, insignentibus sibi in dexteram maxillam alapam, sinistram quoque præbuere. Hanc nobis patientiam inspirat Dei Spiritus.

XI. Scripturam, dicunt, nusquam meminisse armorum, quibus Christianis liceat vim à se illatam repellere. Sed expressè inhibere, dum ait: *Qui accepit, gladio peribit.* Atque hinc S. Petrum, quod armis solum fretus Iudeorum cohortes dispellere tentarit, tam grauiter lapsam esse. Orationibus tantum vacare & niti Christianos oportere, his hostem subigere, Dæmonem & mundum calcare. Quid agas? siue ad hostem propulsandum, siue ad defenden-

*Ficta sancti-
tas & patientia
Anabapt.*

*Nulla gerunt
arma.*

dam patriam arma vsurpes, quocunque, inquam, modo feceris, semper peccare te & diuinæ misericordiæ diffidere blaterant. Quum Anabaptista quidam (refert Florimundus) in iudicio accusaretur, qui inter alia illicitum esse armorum vsus, nec gladio percutiendum aiebat, roganti iudici, si nocturnus fur fores ipsi effregerit, aut latro in sylua ipsum inuasit, an illi argentum, huic iugulum quasi ultro esset præbiturus, ac non potius pro utroque quantum possit pugnaturus? respondit ille, ad sui defensionem vix ac ne vix quidem arma accepturum, vt quisciret in Dei se suaque omnia tutela esse, qui omnes capitis sui capillos numeratos habeat, & cuius voluntatem fieri assiduò precetur. Sed hæc mera fraus est. Inermes planè videri volunt, nullo armorum exercitio exercitati. Interim domi omnis generis gladios, acinaces, arcus, bombardas, aliaque militaria instrumenta in copia habent, quibus vel ad voluptatem, vel in venationibus vtuntur.

XII. Ante omnia iusiurandum omne, quamcumque ob causam, illicitum esse contendunt, vsi ad hoc S. Scripturæ testimonio, vbi dicitur, *Sit sermo vester, Est, Est: Non, Non*: adeò vt multi acerbissima potius tormenta sustinere, quam iusiurandum, etiam coram iudice præstare maluerint. Apud Gastum Anabaptista quidam sic inquit: Iusiurandum nullum facimus, quia Deus id in suo Euangelio prohibuit. Etiam hodie vbi illi sunt, in iudicio nullum ab eis iuramentum, aut manus eleuatio exigitur, sed simpliciter verum dicere iubentur.

Iusiurandum vitant.

XIII. Matrimonium quoque Sacramentum esse negant, & quasi civilem aliquem contractum calumniantur. Erumpunt passim in vicinas regiones, & discordias, iurgia & lites inter coniuges serunt. Mariti vxores pro libitu repudiant, quasi alienæ religioni addictas. Sed hæc articulo quinto diximus.

XIV. Impossibile esse tradunt, latronem siue homicidam, qui innocentem sanguinem fuderit, æternæ beatitudinis vlla ratione posse esse participem cum supplicio ob id afficitur, pœnitentiam agat necne.

XV. Census & vectigalia, cum bonis & veris Christianis omnia communia sint, pendenda negant, exigentes vt ethnicos & gentiles à se repellunt, alios interim exugunt scœnore, & exactionibus; & si quid magistratus postulet, pauperes se & inopes clamitant. Cæterum si Cæsar tributum imponat, atq; illi dare renuant, opus est, vt tauros eorum & pecora abigi per præfectos curret, alioqui nihil planè conferunt.

XVI. Magistratum omnem & potestatem inter Christianos damnant. Prin-

Ritus Ana-
bapt. bapti-
zandi.

baptizandus cætui se sistit (scribit Florimundus) & in genua procumbens, fidei suæ rationem reddit, & si quo officio aut magistratu functus sit, eo se abdicat. Testatur Budneus, Nobilem quendam turmæ ductorem, sibi notum, qui hoc modo baptizari petierit, ac si voto potiretur, officium illud nunquam amplius se accepturum sit pollicitus. Si mores & in concionibus frequentandis assiduitas probentur, omnes acclamant, *Fiat, Fiat.* quod si quis se opponat, & baptizando vitium aliquod aut ignorantiam fidei exprobet, Pastor tantisper abstinere, dum omnia discutiantur. Sin nemo contradicat, Pastor sumptam manu aquam capiti baptizandi inspergit, his verbis: Baptizo te in nomine Patris & Filij, & spiritus sancti, sine vlla cæremonia aut benedictione.

VII. Missam tanquam Dæmonis inuentum execrantur. Aiunt eam in testamento D. N. codice nusquam reperiri; nec ea opus esse, sed ad diuinum cultum preces & sermones satis esse. Delirorum esse Purgatorium credere; coque nec illi pro defunctis orant. Qui sanctos inuocent, Deo facere iniuriam. Nomini Iesu aut Deiparæ Virginis nullam reuerentiam deferunt. Ad fidem neminem cogendum esse aiunt, vt, quæ donum Dei sit. Nec Christum nec Apostolos vlla vi vsus, aut contra hæreticos & infideles seculare brachium implorasse. Sic Anabaptistæ nemini religionis causa vim, multò minùs quamcunque ob causam Christiano mortem inferendam esse docent; sed si opus sit, excommunicatione vtendum. Papam eodem quo Lutherani, Calvinistæ, & reliqui hæretici titulo insigniunt, Antichristum appellantes: tum cum eisdem solenne sacrificium & sacerdotium tollunt.

VIII. Cum Zuinglianis realem Iesu Christi in Sacramento præsentiam negant; ac Cænam (sic enim cum alijs Sacramentarijs appellant) non aliam ob causam celebrandam dicunt, quam ad mutuam inter Christianos charitatem confirmandam, & memoriam Passionis Dominicæ recolendam. Forma eius celebrandæ tam in cæremonijs, quàm fide aut doctrina, similis ferè est ei quæ apud Nouos Euangelicos, quos nonnulli Reformatos, nos Calvinistas appellamus, obseruatur. Communione enim corporis & sanguinis Iesu Christi, quàm Calvinistæ statuunt, fideles quotidie etiam extra Cænam Domini frui, exceptis tantum signis externis, quæ sunt panis & vinum sanctificatum. Cænam celebraturi, superintendentes quosdam seu inspectores habent, qui tempus indicunt. Cætu congregato vnus Euangelium legit, lingua vulgari. Interim Pastor suggestum conscendit, & Bibliorum codicem ante se pluteo imponit. Psalmos non decantant, vt pleriquè omnes alij Euangelici. Aiunt enim, id ab Apostolis nusquam mandatum; nec permissum, vt mares & famiolarum permistis vocibus, ac sonitu templa impleant.

Factis

Factis precibus, Pastor locum aliquem Scripturæ explicat, sermone finito, de pane & vino exiguum particulam ad singulos fratres circumfert, qui omnes suis quisque locis stantes & capitibus nudi continent. Panis hanc particulam singuli manibus tantisper tenent, dum Pastor ad locum suum reuersus pro se quoque particulam accipit. Tum ille longa oratione mysterium hoc explicat, ac tandem, *Mei fratres, inquit, Accipite, manducate, & annunciate mortem Domini.* Sic igitur singuli buccellam deglutunt, & suum Christum fide accipiunt. Deinde eodem modo vinum circumfert, inquires, *Bibite in nomine Christi ad commemorationem sui sanguinis.* Fit sæpenumero vt hac actione integrum diem absoluant, Deo gratias agendo, precando, meditando, ac lachrymas precibus miscendo, vt Anabaptistæ ipsi mihi narrarunt. Licet autem cum Zuinglio credent, Nihil in hoc Sacramento esse præter solum panem, nec corpus Christi aliter quam per fidem recipi; in eo tamen differunt, quod Zuingliani cœnam non nisi in publicis cætibz celebrant & accipiunt, quam Anabaptistæ etiam ad ægrotos deferunt, vt & Lutherani. Illi transeuntes panem & vinum accipiunt; hi verò suo in loco quiescentes, dum ad se deferatur expectant. Cœnam celebrant bis quotannis, tumq; mares & fœmine promiscuè assident, alter alterum inuitantes, sed magna cum modestia: quam non in hac solum, verum alijs omnibus actionibus, adeoque tota vita mirum in modum obseruant. Duas prætexunt celebrationis huius causas. Altera, vt in hac Cœnæ participatione mutua & fraterna charitas inter ipsos non flaccescat, sed augeatur indies & magis magisque efferuescat; vt mœsti consolentur, & conscientia tranquillitas ad afflictis redeat, vt excommunicatis gratia liberaq; cum fratribz communio rursus concedatur, quibus proinde, antequam ad cœnam admittant, pœnitentiam publicam, ne fraternitas defectu laboret, imponunt. Altera, vt per eam ad passiones, ad persecutiones, ad carceres, ad supplicia, ad martyria, ad ferrum & tormenta, ignem & aquam maiore zelo incitentur & animentur. Hinc etiam calicem spiritualiter interpretantur, nempe pro tolerantia malorum omnium totius mundi, per quæ ad cœlestia penetrare debeant. Et hæc est, ait, Erhardus abominanda Huttitarum cœna. Et existimo plane eam nihil esse aliud, qd̃am pactum quoddam & fœdus contra Catholicam Iesu Christi Ecclesiam, quo se Diabolo penitus deuinciunt atq; tradunt. Nam statim post fractionem panis, emittunt discipulos suos Apostolos & Piscatores (sic enim vocant) in Bauariam, Tyrolensem Comitatum, Silesiam, Heluetiam, Hassiam, ad tractus Rhenanos, in Misniam, &c. Hi per Principum regiones reperire, subditos concitare, coniuges seiungere, opes & bona conquirere debent, vitamque ipsam mille periculis impauidi obijcere. Atque ideo cœna ipsorum est quasi latronum,

Ritus communionis Anabaptistæ

Causa communionis Anabaptistæ.

Peracta communionem emittunt discipulos.

omnes Hutteritarius & Gabrielistarii.

aliquam, ab alijs planè discretam & seiunctam hominibus, probam, sanctam, rugz & maculz expertem, spiritus sancti gratia plenam, iustam & electam, eamque ob inditum diuinitus robur Israeliticam nuncupasse: idque idè, vt loca ab Ethnicis & paganis habitata occuparent, idola & gentium simulacra confringerent, Dei hostes de terra delerent, impietatem omnem tollerent & abrogarent; ne si quando promissam terram ingressi alienas & superstitiosas viderent adhiberi cæremonias, ipsi quoque à cultu diuino in abominandam idololatriam pellicerentur. Atque hunc populum nusquam reperiri, præterquam in communitate sanctorum, in societate filiorum Dei, in Christiano cætu, qui sit pupilla Dei, ab eodem ab æterno erectus, à spiritu sancto conglobatus, & nouissimè in Germania collectus, & publicè institutus per supremum Præsidem Iacobum Hutterum. Ab hoc cætu qui resilirent, nec ei firmiter adhererent, eos funditus euersum damnatumque iri; hunc se defendere, hunc propagare, pro hoc mori, & vltimum citius, quam vel latum digitum ab eo recederent sanguinem profunderè paratos.

II. Secundus articulus. Neminem, qui tam sacre congregationi nomen dedisset, proprietatem bonorum habere, sed omnia, modo Christum lucrari, eiusquè discipulus esse malit, in commune conferre debere: Ideoque se pro impia & Christiano nomine indigna habere societatem omnem, quæ isti communitatis præcepto contraria, proprias opes inter personas toleraret. Hoc ipsum non verbo solum, sed & facto hodieque ostendunt, vt qui neminem recipiunt, nisi primum omnem suam substantiam, & quicquid in potestate sua proprium tenet, in eorum sinum effundat.

III. Christum non fuisse verum DEVM, sed prophetam. Nec prædicandum eius Euangelium publicè in Ecclesijs, sed solum priuatim in domibus & in aures. Inter Christianos nullam potestatem aut magistratum esse.

IV. Quia in maiorem Ecclesiam, Sathanz Synagogam, vt dicunt, multi adulteri, aleatores, helluones, blasphemæ, ganeones, peccatores & facinorosi ad conciones irrepant; Christus autem templum sibi homines delegerit, ideoque se fugere & euitare templa eiusmodi, nec subire, ne videndo abominationem impietatis audiendouè, se se contaminent. Hinc omnes (inquit Florimundus) ab imaginibus abhorrent, nec solum in templis, sed domi etiam: quin etiam easdem ex Biblijs librisque suis excindunt ac eradunt. Testatur Gastius vidisse se feminam Anabaptisticam è domo emigrare, quod S. Virginis imaginem in vitio ibi depictam conspexisset. Et ego, inquit, si quando ad me venissent, rogabam eos an tabulis, quæ frequentes in cæna-

culo

Templa & imagines horrent.

culo meo pendebant, offenderentur. Tum illi, Tibi inquit, tanquam patrifamilias domi tuæ tuo more viuere licet, sicut etiam nos arbitrato nostro domi nostræ viuimus. Veruntamen nosti credimus à Deo pieturas, &c. interdictas: statimque illud, *Non facias tibi sculpsile*, decantabant. Et saepe propter vnicam hanc causam ambages & circuitiones quærūt, ne templum, aut cæmiterium prætereant. Existimant enim cæci isti burdones, si vel epitaphium vel excisam in lapide imaginem conspiciantur, grauissimi peccati, mortalis quidem & vix remissibilis se pœnam incurrere; crucem quoque horrent & seuerè suis, ne frontem eâ signent, interdicunt. Atque inde est, inquit Erhardus, quod nec Ecclesias, nec sacella nec cæremonias aut publicum aliquod religionis exercitium apud eos videas; sed rudem simplicem, vastam & vacuam omni pietate & deuotione consuetudinem. Conciones, quas secundò per hebdomadam frequentant, nudè ruditerque habentur, utpote die Dominica circa septimam, & Mercurij sub tempus vespertinum, quando miseri fratres laboribus per diem exantlatis defessi, libentius requiescere & cubitam secedere mallent. Et ne vllam habeat res exteriorem speciem, non locum aliquem purum & ad hoc deputatum subeunt, sed in culina aut hypocausto, vbi per diem pensura famina trahunt, vbi flamina ducunt, & cœna solet peragi, adhortationes suas instituunt, quæ ad tres vel quatuor horas durant, tanto cum auditorum tedio, vt in iram multi, in somnum alij incidant.

Secundò per hebdomadam conciones frequentant.

V. Omnes eos qui alterius religionis sunt, nec eorum erroribus ad stipulari volunt, pro ethnicis & infidelibus, pro paganis & publicanis habent. Hinc docent nullum inter eos matrimonij vinculum, quibus non sua inest. Et si quando vel tales cuiuscunque sint sexus, ad partes eorum deueniant, noua ijs matrimonia, nouos contractus concedunt, & quò ditiore sunt, hoc citius, vt bona piscantur, indulgent. Catholicorum matrimonia, & quæ extra cætum ipsorum celebrata sunt, velut adulteria, fornicationes & scortationes reijciunt & explodunt.

VI. Baptismum dicunt nihil aliud esse, quam fœdus bonæ conscientia, & extinctione veteris hominis; Item baptismus est inquit, vltra trunca membrorum datio, non ad vitam eius qui prebet, sed ad Ecclesiæ regimen & gubernationem; & nos tales reuerà sumus, & hanc solam, & non aliam, ad æternam salutem, viam superesse scimus. Sufficientes ergò causas habemus baptismum paruulorum reijciendi, cum sit merè suillam balneum & lotio impurissima. Nolo hinc blasphemias & conuitia ipsorum reliqua, propter castas aures quibus illi tantum Sacramentum oppugnant & contemnunt, subijcere. Apud ipsos

baptizandus

scilicet & fratres reliquos corporaliter populum Israëliticum esse quibus Deus ad impios Chananos certo tempore, quod reuelaturus sit, funditus excidendos gladium commiserit. Sape in caelum rapi, & visionibus multis, quandoque etiam colloquio diuino dignari, omnia mundi futura mala in spiritu praeuidere; hinc continuas afflictiones, misérias, ærumnas, morbos, bella, tonitrua, fulmina, Dæmones, mortes, regnorum euerfiones, gentium exitia, tyrannorum pœnas, horrendas & terribiles plagas, denunciabat. Prædicabat diem Domini instare, ideoque omnia ante eius aduentum abligurienda, nec quicquam in residuo reponendum: nam quo diuitijs & bonis minus affluerent, hoc melius & promptius cœlestia scrutari posse, atque cōcitius etiam diem dictum ad futurum diuinabat. Vnde genio indulgere cœperunt, bona dissipare, in tantum, vt consumptis omnibus & abeſis, ad summam sint redacti paupertatem, frustra illum Domini diem intempestiuè expectantes. Ob eam fraudem cum multi ab ipso deficerent, iactitabat nihilominus constanter, visum sibi Angelum tubam in manu habentem, & ad conuocandum omnes ad extremum iudicium, iam tum paratum: Deum se precibus pro malo auertendo sine intermissione deprecatum, & ob id non discedendum, sed standum firmiter iugiterque letandum, quod tam benignum & clementem se Dominum vniuerso populo cœlestis Pater exhibuisset, latamque in humanum genus sententiam, suis, velut olim Ezechiae Regis, orationibus permotus reuocasset. Baptismum paruulorum Christianorum filijs inutilem docebat, & ad salutem minime necessarium, infantibus præsertim, quod adhuc sine fide, sine scientia & intellectu essent: Nudè ab hominibus excogitatum institutumque, nequicquam ad æternam beatitudinem conducere: qui potrò animam suam ab ira diuina vacuam seruare velint, eos de nouo baptizari debere suâ, vel discipulorum manu, in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, pro subeunda pœnitentiæ & nouæ vitæ regula. Hæc Hutteri hæresichæ dogmata, hic ortus & initus. Optandum esset, hæc cum de suo propheta Hutteri audiunt, vt reuocatis erroribus ad Ecclesiam Catholicam lætabundi remearent, id quod pijs omnibus gaudio, ac ipsis etiam saluti foret & commodo. Sed quia ex deliberata voluntate, in erroris abyſso collo tenus demersi hærent, sanasque admonitiones peruicaciter respuunt, Dei iudicio sunt relinquendi. Sat nobis fuerit, fristia ad exemplum mentibus nostris præfigamus, eam semper fidem, quam in baptismo suscepimus, cum inculcata vita retenturis.

Cæterum quos præter Hutterum Princeps custodiæ demandari præce-

perat,

perat, ij plerique liberi & illæsi, prius tamen, quod redire nollent vnquam, sacramento præstito, in Morauiam ad suos reuerti permissi sunt; mandato contra eos per omnes vicinos tractus publicato, capitis adjuncta poena, si quis præscriptos limites transgredi præsumeret. Durum fuit Huttitis & ferè intolerabile, principi tam seuerè mandanti (quem tyrannum iamdudum pronunciauerant) morem gerere: iccirco vt semet consolarentur, ac patri miseriam suam notam facerent, cantuunculas aliquot composuere. In his supra modum de facta sibi iniuria conqueruntur, principum scuitiam & tyrannidem ingeminant, proscriptiones, persecutiones, mandata & magistratum diplomata repetunt. Heu miseris, inquit, nobis nullus locus, nullum refugium amplius relinquitur; tu o pater querulas nostras voces suscipe, adiste nobis in aduersitatibus, consolare in miserijs; nemo ad afflictis solatia præbet, insultant tyranni, & mundus minatur exitium, ad lanienam & necem sicut agnus ad victimam, quærimur: Exultarent principes, gauderet orbis, si innocenti sanguine nostro suffocatos nos cerneret. Multa in nos indices edicta, ferrum & ignem decernunt; mali nullus adest finis. Hostis persequendo non frangitur, non deterretur diuinæ vindictæ exemplis; irruit in ouile tuum, & lupo peius in mansuetissimas oues debachatur. *Dein armes Häufflein hat kein statte / daß man schund versaget hat / kein Trost ist mehr auff Erden / daß ihn möcht hüßflich werden / man wil sie nur ermorden. Der Heiligen ist ein kleine Zahl / der Glaub hat abgenommen: Es ist ein Hirt / vnd ein Schaffstat / darin wil niemant kommen.* Plures id genus cantuunculas in Principes & magistratum cantillabant, has memoria firmiter committebant, & ne perirent, Catechismis præfixas pueris suis & neophytis inculcabant.

Interim Gabrielistis omnia ad optatum fluebant, ad quos non pauci, ex ipsis etiam Huttitis, sese conferebant. Et certè actum fuisset cum Huttitis, nisi interuentu fratrum quorundam, odijs vtrique positus, res ad concordiam declinasset. Quod ea conditione transactum est, vt hi Gabrielistæ, illi Huttitæ, in commune tamen fratres, hoc est, Anabaptistæ, dicerentur; ceteroqui in articulis fidei, vita & moribus conuenirent. Ea lege statuta, nihil amplius vtrinque restare videbatur, quam bona quædam in Oeconomia dispositio, ac vnanimis in religione consensus. His erigendis dies certus designatus fuit, circa quem omnes per Morauiam fratres adesse iuebantur. Hic libellus à doctioribus ruditer corrasus, ac ordo in fide & moribus præscriptus. Primum de religionis ipsorum articulis, quam impij sint & abominabiles pauca referre visum fuit; deinde de vita & moribus dicendi occasio sese offeret.

I. Primus articulus est. Elegisse scilicet Deum ab exordio mundi gentem,

M ;

aliquam

*Eijciuntur
Huttitæ ex
locis Catho-
licis.*

X.
*Pactum in-
unt Huttitæ
cum Gabrie-
listis.*

Articuli com.

Quomodo se
in vicem tra-
serint Ana-
baptista.

VII.

Seminant
discordias in
Catholicis
Prouincijs.

Deprecian-
tur Principes
subditos.

Capitur
Hutterus.

virulentum obfuere, idque speciali præpotentis Dei prouidentia accidit, quo, quàm ab ijs procul recedere debeamus, admonere nos affolet. Ita apud Catholicos in summum contemptum adducti, cum numerus quotidie imminueretur, ad finitimas regiones alios piscatum discipulos, erumpebant. Gabrielistis Silesia cum adiacentibus prouincijs patebat. Huttitz in Bauariam, Austriam, Comitatum Tyrolensem, &c. contendebant, sub Superiorum, qui plerumque comitabantur, auspicio & ductu.

Profecturi, ne in itinere periculum aliquod oboriretur, non interdiu, sed noctu relicta via regia, per montium saltuumque secreta iter faciebant. Quo clam confecto, ad suos consanguinitatis aut mercimoniorum distrahendorum specie sese conferebant. Horum magnus erat numerus, & subinde potior pars ipsis adhærescebat. Verum quò minus publico testimonio hoc ipsum declararent, principum siue magistratuum in Catholica fide, zelus & feruor prohibebant. Atque his, quia nec dam perfectionis culmen attigerant, neque rebaptizati essent, velut Neophytis & catechumenis, fidei suæ principia tradebant. Accedebant ex vicinis & alij quoque, quos nouitas mirum in modum delectabat, qui in execrabilem sectam manibus pedibusque, quod aiunt, concedebant. Emungebant Pseudoapostoli isti miseros rusticos frumento, & quod in ære ad manus aderat. Ex pago in pagum, de prouincia in prouinciam subrepebant, & nunquam vacui & inanes, sed pecunia, frumentis, bonisque alijs vndiquaque præmuniti ditatique redibant. Quod sæpè felici successu tentantes aliorum bonis, redactis ad paupertatem rusticis, aucti sunt & ad summas diuitias prouecti. Hinc Officiariorum in exigendis tributis, cum soluendo non essent subditi, publicæ ad Principes querelæ; qui nisi clandestinas illas Catapaptistarum eruptiones præpedirent, fore; vt iidem vnà cum omnibus sibi subiectis ad extremam inopiam reciderent, prædicebant. Primus ex omnibus Princeps Bauariæ, de omnibus iam antè probè edoctus, mandata passim adfigi, peregrinos quosque, priusquam ad hospitia deducerentur, de Patria, statu, negotiationibus, & quid rerum acturi aduenirent, per vigiles & portarum excubitores examinari; eos verò de quibus suspicio oriri posset, stringi, & dari in custodiam, seriò & seuerè demandauit. Hoc exemplo Principes reliqui excitati, paria ad subditos mandata destinarunt. Non caruit successu institutum. Capti multi, & inter illos ipse etiam Hutterus, fax & auctor omnis mali Clusæ, quod est Brixientis Episcopi oppidum in Tyrolensi territorio proditus, & Ferdinandi Regis

iussu, Oenopontem tanquam singulariter seditiosus latro, tanquam seductor simplicium, tanquam malus, superbus, arrogans & politicus rabula & hæresiarcha, tanquam rudis & indoctus animarum laneo & honestarum coniugum raptor & adulter, ut scribit Christophorus Erhardus, ut dignas ibi perfidiæ poenas lueret, missus est. In carcere grauibus tormentis pro meritis pressus, nihil fateri voluit, sed pertinax & ferox permansit. Conuictus à Sacerdotibus errorum quos sparserat, & ad reuocationem & Christianam fidem resumendam cohortatus, nulla ratione consensus ut daret, permoueri potuit. Itaque lata in eum mortis sententia, viuis extra vrbs portam crematus fuit, vbi misellam animam, tot tantisque erroribus conspurcatam, in maximis angoribus & angustijs positam, ad orbem exhalauit.

*Hutterus ut
hæresiarcha
existitur.*

Originem Hutterus traxit ex obscura operariorum familia Comitatus Tyrolensis, pileario quodam, (ut est multorum opinio) patre genitus. Fidem Catholicam materno cum lacte iuuenis imbibit, & à parentibus literarum studijs mancipatus sub ferula præceptoris ludi patrij prima artium fundamenta iecit. Sed cum tardiores ingenij labores subterfugeret, nec literis multum oblectaretur, vagus Cinclorum more, per superiorē Germaniam cursitabat. Cumque videret, quæ passim conscenderent dignitatum fastigia, quos honorum titulos, quas laudes consequerentur ij, qui dogma aliquod plausibile, auidæ nouitatis plebeculæ obtruderent; ipse etiam apud se de medijs cogitare coepit, quibus innixus par æquè & gloriosum nomen adipisceretur. Et quia præuidebat id in Patria primum, quod omnibus explorati essent mores ipsius & genius, haud commode fieri posse, in Saxoniam & Silesiam descendit. Hic à Pelargo deceptus, oblato Ecclesiæ Catholicæ diuortio, Anabaptistarum errores eodem vrgente, suscepit. Quo post annum aut alterum, ex Saxonia & Silesia pulso & postremo Monaci defuncto, in Magistri locum succedens Pseudopropheta se in Bauaria primum, & postea generalem Rectorem in Moravia, quem admodum supra retulimus, præsidem perhibuit. Personam eam & munus mira fraude sic ad obitum vsque gessit, ut post mortem, multò quam antecessorum vllus, celebrius inter suos, ob asperitatem vitæ & visiones sublimes nomen meruerit. Homo fuit gloriæ appetentissimus, quàm quò nancisceretur, altiorē quoad vixit, reliquis spiritum iactitare consuevit. Errorum eius initio libri meminimus, quibus tunc numero paucis temporis progressu plures accudit. Inter os fuere: Se

VIII.
*De primo o-
rigine eius &
reliquo vita
cursu.*

*Errorēs
Hutteri.*

Iesu Christi, quod nempe in veritate hæc non auferentur à vobis, & breui experiemini, nos vobis nihil præter veritatem declarasse, id què in testimonio diuinæ voluntatis vobis & omnibus alijs, qui contra Dei mandatum tam grauitè peccant & delinquant, significamus. Rogamus vos, declinate à malo & ad Deum conuertimini in fletu & planctu, vt istis malis non inuoluamini. Precamur etiam & quàm possumus, submissè precibus, à vobis contendimus, hæc omnia in bonam partem interpretari velitis. Nam testamur & loquimur quod scimus, & apud Deum verum esse didicimus, idque ex puro & pleno diuini timoris animo facimus, & ex vero Christiano amore, quo Deum ipsum, & omnes homines prosequimur, Valete.

V.
*Recipiuntur
Anabapt. &
bonis suis re-
stituuntur.*

Has literas Hutterus ipse ad Marscallum propria manu perscripsit, quas tamen (quamlibet acerbas & virulentas) priusquàm is acciperet, id prius apud Nobiles quosdam, & qui magistratui familiares erant, blandis suis & melle illitis verbis effecit, vt ex præcipuis non deessent, qui pro recipiendis hominibus, submissè & apud Marscallum & Principem ipsum sollicitarent. Prætendebat illi homines esse rudes, & ad labores perferendos natos, omnibus commodo, & vtilitati, nemo oneri & impedimento vsquam extitisse. Quod religionem attinet, nescire quid credant ipsi, & ineptos planè qui alios in errorem trahant: præconibus modo & instructoribus inhibeatur publica suæ fidei professio, nihil periculi inde secuturum. Quid multa commemorem? Sic agitur: redeunt expulsi sub saluo conductu in Morauiam, ac suis quisque bonis restituitur. Promittunt, nihil quod publicæ tranquillitati, quod bonis moribus, quod fidei Christianæ officere possit, acturos. Seruant ad tempus fidem, sed hæreticorum more non multò post resiliunt. Inquietum animal est hæreticus, semper noua & datæ fidei contraria moliens. Hutterus rursus in Austriam & Comitatum Tyrolensem repit, nouos cætus colligit, multos in Morauiam clam magistratu traducens, tanta copia, ut, quando principi innotuit, præmium ei, qui primus hæresiarcham viuum traderet, luculentum fuerit designatum.

*Frangit fi-
dem Hutterus.*

VI.
*Gabriel qui-
dam à quo
Gabrielista,
socius Hutteri.*

Erat Huttero parastata Gabriel N. vt supra diximus. Hic illo astutior, quantam sibi inuidiam apud primates conciliaret, tempestiuè edoctus, subinde imminente periculo velificabat pro fortunæ statu, & magistratui parendum docebat prohibenti hoc aut illud, & ad tempus dissimulandum, donec mitior aura spiraret. Excurrebat frequenter in Silesiam, Borussia, Polonia atque Lituania; vbi ardentissimo Zelo hæresin disseminans, multas turmas agricolarum cogebat, quos deinde in Morauiam missos per familias disponebat. Et quidem ex vna Silesia exiguo temporis intervallo, supra duo hominum millia, (incredibile dictu) eduxit; qui bonis venditis 7000,

flore-

florenorum summam confecerant, quos ad pedes huius Apostoli Gabrielis deponebant. Interim habebantur duriter & misere, labores vinitorum & agricolarum obibant, mercedem verò ad superiorum manus deferrebant, qui tenui ipsi victu præbito, in delicijs & torpore voluptariè reliquum prodigebant. Edificabantur illis tuguriola & casula, longè ab hominum consortio, ubi à prædonibus sæpè numero, absentibus maritis, misellæ mulieres spoliabantur. Quod facile fiebat, cum ipsæ ianuis apertis in vnum conuenirent locum, & omnia in commune velut in prædam exponerent, pro libidine militum diripienda. Præter hæc, maioribus indies malis implicabantur, obmutua, quæ inuicem inter superiores pullulabant, odia; qui inuidia excitati mutuo sese crebris anathematum fulminibus conficiebant. Vt verè cecinerit olim Poeta Lucanus:

*Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit.*

*Schisma inter Hutterum
& Gabrielē.*

Quærebat Hutterus fauores populi & vulgi ad plausum, isque videri volebat, qui primus tam præclaræ societatis auctor ad eò sanctas viuendi regulas præscripsisset. Nec cedebat Gabriel, cum ex alijs, tum ea maxime causa, quod Hutteri, viri ab ingenio improbi & austeri mores, ob motus & seditiones ex doctrina eius ortas, & ipsi populo, & principibus vt plurimum sciret displicere. Itaq; , vt est regnum in se diuisum hæresis, maturè ab inuicem disiuncti in duas sectas disiliuerunt, quarum altera, quod Hutterum ducem agnosceret, *Hutteritarum*; altera quod Gabrielis ductum sequeretur, *Gabrielistarum*, Secta fuit nuncupata. Vix credet posteritas, quibus odijs, quibus diuerijs & conuitijs separatione eà factâ, alij in alios de sæviserint. Hutteri & Gabrielistæ, quod à se defecissent, apostatas, schismaticos, hæreticos, Absolones, filios proditoris Iudæ, alijsque contumeliosis nominibus Dei hostes, & viperarum progeniem, vocitabant. Gabrielistæ in Hutteritas propter fœditatem morum, vt Epicuræos, Melancholicos, seditiosos, concordie turbatores, Ecclesiæ & filiorum persecutores & tyrannos, perpetuis clamoribus tonitruabant. Summa, in tantum odium alas expandit, vt in hodiernum vsque diem non modò non colloqui, non idem tectum subire; sed cane peius & angue fugere, non intueri se inuicem, nedum loco, quo in alterius sectæ homines stetisse cognouerint, appropinquare velint. Rudiores etiam, sicubi conuenirent, deque vitæ fideiq; suæ progressu sermones tererēt, si quem alterius partis præsentem conspicerentur, in eum, quemadmodum noctuas & vespertiones de die aues reliquæ tractitant, fustibus & flagris irruebant, eque cætu velut leprosum & anathemate ictum, profligabant. Plurimum vtriusque fœda isthæc in religione disunctio, & certamen ad eò acerbum &

sionibus nostris pulsi, & in exilium immaniter deiectioni sumus. Hæremus in
 vasta solitudine, in deserto & spatioso ericeto, sub dio & Ioue frigido; sed
 hæc gratissimis mentibus amplectimur, immensasque in summa patientia
 nostra æterno Patri gratias referimus, qui dignos nos, ut pro eius nomine ist-
 hæc omnia (non verò propter iustitiam Christianam) pateremur, censuit;
 quanquam summo nobis dolori est, vos adeò grauitè in Dei filios tyranni-
 dis vestræ spicula configere. Iustis multa sunt subeunda pericula, & vix dici
 potest, quantas iniurias à mundi exordio exantlarint: sed vix & iterum vix
 omnibus illis, qui nobis sine iusta causa propter Dei nomen solum & verita-
 tis professionem, tot tantaque mala infligunt, & à se velut canes & belluas
 in solitudinem & exilium propellunt. Appropinquat ruina ipsorum & ca-
 lamitas, manus Dei præueniet eos, & mala in interitu capient implicabuntq;
 & in hoc, & in futuro seculo. Nam Deus sanctorum suorum innocentem
 sanguinem de manu ipsorum deposcet, ac terribiliter vindicabit secundum
 Prophetæ præfagium. Et quia violenter nos hinc in exilium pepulistis, hoc
 responsi admittimus. Nescire nos neque locum vllum, ubi securè viuere no-
 bis liceat, neque hic diutius, præ fame & metu, audere subsistere. In Regis di-
 tionibus versamur, siue hac, siue istac, nos vertimus, hostem ubiq; habemus.
 Si procedamus longius, tyranno in occursum velut ouiculæ lupo & leoni cõ-
 tendimus. Adhæc multæ nobis viduæ & vagientes in cunis pusiones, quo-
 rum parentes crudelissimus iste tyrannus, & diuinæ iustitiæ hostis Ferdinan-
 dus, per summam iniuriam sustulit, superstites restant, qui nec iter nobiscum
 ingredi, nec, nisi aliter disponatur, vitam diutius tolerare poterunt; His no-
 bis à Deo datis & commissis adesse, subuenire ijs, & ne quid patiantur detri-
 menti, sedulo aduigilare incumbit. Propter eam ab istis ratione nulla discedere
 fixa stat animi sententia, sed potius extrema tentare, sanguinemque ipsum
 profundere, quàm si vel vllam patiantur dampnū, cupimus. Præterea habemus
 & domus nostras & bona, quæ summis laboribus, & in sudore vultus nostri
 nobis obuenerunt; hæc adhuc nostra sunt, & necdum diuendita, ad quod
 tempus & mora requiritur. His vel nunc maximè opus habemus, ut nos
 vxores nostras, viduas, & liberos, quorum magna copia, ne fame moriantur,
 sustentemus. Sed heu miseri, hic in deserto nunc degimus, velut abiecti &
 humanis conspectibus prorsus indigni. Reddantur nostra nobis, bonis &
 opibus nostris restituamur, vigemus ut hactenus, pacatè & tranquillè. Ne-
 mini molesti esse volumus, sed nec hostibus nostris, nec ipsi Ferdinando Re-
 gi vel in minimo oberimus. Nota est omnibus passim vita nostra, noti mo-
 res & conuersatio. Priusquam vel vllum obulo tantum fraudaremus, iactu-

Hæc ita quæ-
 reos montes
 promittunt.

ram citius centum florenorum infligi nobis pateremur. Nec est quod quis credes à nobis fieri metuat, cum nec hastas, gladios, bipennes, vt mundus facit, nec alia quæcunque arma geramus. Qui verò nos ruri tot millibus ad bellandum egressos dicunt, mendacia de nobis fingunt, & apud magistratum impiè traducunt. Querimur apud Deum & homines iniuriam nobis fieri, & dolemus maximoperè proborū, vt nos verè sumus, numerum tam esse exiguum. Optamus & expetimus mundum esse, vt nos sumus, ac eiusdem omnes nobiscū fidei: Certe breui malorum omniū finem adesse videremus. Insuper addimus; ex hac terra eicētis nullum restare refugium, nisi Deus specialem aliquem nobis locum designārit. Non possumus hinc recedere. Terram Deus noster omnibus communem dedit, ex qua si recedere polliceremur, præstare forte neutiquam possemus. In manu Dei sumus & viuimus, ab eodem huc videmur translati, forsitan ille hic & non alibi nos vult habitare, probare in fide, & nūm constantes simus, nūm ad persecutiones & aduersitates alacres, experiri, quod tamen nos fugit. Alioquin si constaret nobis, velle eundem, nos hinc per tot acerbitates aliò migrare debere, non segnes, sed promptissimi hinc transire, imò non præcipiente ipso, modò vellent, vltro abire vellemus. Noctū diuque preces ad ipsum fundimus, oramus & petimus, vt quo vult, nos ducat. Non possumus refragari voluntati eius, nec vobis possibile fuerit, quantumuis conemini. Tempus breue concedite, reuelabit forte, hincnè mansuri, an aliò ituri simus; cælestis Pater. Vbi hoc factum fuerit, videbitis nullam difficultatem tam nobis grauem fore, quæ ab itinere deterre- re nos possit. Quapropter vā vobis & iterum vā, qui scūissimo tyranno, & veritatis diuinæ hosti, Ferdinando, obedientiam & fidelitatis iuramentum præstitistis, ad pios & fideles abigendos, vā vobis dicimus, qui mortalem istum plus veremini, quam Deum viuū & onnipotentem, adeoque subito & inhumaniter Dei filios, adstrictas & desolatas viduas pupillosq; Domini expellitis à vobis, & foras propulsatis. Non impunè feceritis, nec excusabunt vos sermones vlli aut effugia; par vos pœna manebit eademque tormenta, quæ in se Pilatus pertulit, qui Dominum crucifigere nolens, præ metu tamen Cæsaris morti adiudicauit. Deus per os Prophetæ loquitur, se sanguinem innocentem terribiliter & horrende vlturum, nec præteriturum eos, qui manus suas eo polluere & contaminare non sunt reueriti. Iccirco magnas clades, misérias multas & ærumnas, dolores & aduersitates, imò sempiterna suspiria, pœnas & tormenta in vos cotidie decernit. Iram suam extendit super vos altissimus hic & in perpetuum. Hoc vobis annunciamus in nomine Domini nostri

*Anabapti-
minis per
terrefacere
magistratum
nituntur.*

*Insultant
Magistratus
Anabaptista.*

*Turbantur
in exilium.*

*Oratio Huius
ad socios.*

subitò Morauia finibus excedere: iniquum enim esse & contra iustitiam omnem, è bonis proprijs sine iusta causa quèquam depellere. videret primum, & strictius secum Princeps quid agat expendere, ne dum in innocentes tyrannidis suæ enses & arma deuibrat, vlticem Dei manum cælitus sibi ad interitum accersat. Charos se tamen & acceptos omnibus, nec quempiam haætenus, quod quidem scire queant, extitisse, qui querelas sui causa vnquam apud magistratum deposuerit. Proinde mirum sibi videri, quid causæ suspicionis vè subsit, tam properè, tamq; inopinatò sedes vrstine transferre iubeantur. Quod si tributum aut annum aliquod vectigal Principes exigat, paratos se actutum pendere, modò liceat sibi in laboribus suis, & semel suscepta religione, in coempto solo commorari. Irritamenta hæc erant versipellium hominum, quibus sperabant Principis gratiam aucupaturos. At furdo fabulam narrant. Princeps nimium veræ fidei zelo ardens nullis promissis flecti potuit, blandientibus sibi Hutteris, indiesq; tãtas animarum strages in suis vicinisq; dominijs edẽtib; gratiam vllam locumq; vt reliquum faceret. Turbentur ergò semel atq; iterum, iam bonis verbis, iam minis interpositis, Morauia exire. Postremò cum nollent, ac subditos contra Principem in sui defensionẽ magis magisq; concitarent, Marecallus immisso in eos milite ad vnum omnes profligauit. Atq; tum demũ sedibus suis & bonis cie cti superbie cristas posuerunt, ferocitate priore in summam lenitatem immutata. Morauia adiacet ericetum quoddam, longum planè & amplum. Huc pariter confluxerunt, hinc sororibus & liberis grata humus hospitia dedit. Ibi Hutterus fratres animare, ad constantiam, ad pietatem, ad deuotionem crebris concionibus inflammare, Dei gratiam plenis buccis concrepare, quod digni fuissent habiti pro nomine eius persecutiones perpeti, ac durum isthoc exilium subire. Eia, inquit, fratres, ista sunt, quæ in hoc mundi ergastulo electis restant præmia; hæc euentia quibus cælestis Pater suos probat, signa. Sic filios Israël in Ægypto, in solitudine, in captiuitate Babylonica; sic Apostolos suos, sic reliquos omnes discipulos, alios in carceribus, in exilio, in persecutionibus; alios in tormentis, in supplicijs, in martyrijs, & passionibus continuis Christus Dominus probauit, & vt tanto citius ad cælestem Paradisum euolarent, pati hæc voluit. Quare procubasit tristitia, maestitia omnis & dolor exulet; cogitate, quo hinc maiora exantlaueritis tormenta, quò grauiore persecutiones sustinueritis, hoc altiores in cælo sedes habebitis. Nec est, quod de terrenis mentem cogitatio subeat, dabit omnia nobis, qui vitam dedit, & ad suam formauit imaginem. Habeat tyrannus iste (sic Principem nuncupabat) opes nostras, ijs se vt velit, recreet, voto tamen nequaquã potietur nobis mox ad erit, qui multo maiora hisce retribuet. Hæc iste Interim labeatur tẽpus & sto-

cho latranti nemo qui mederetur, comparebat. Frustra diuina deposcit auxilia, frustra cælitus opem expectat, non audit amplius, à quo ille per nefariam hæresin descuerat. Circumstant fratres famelici, vxores & liberi fame ferè emortui cibum postulant, defectionem, nō aliō, vbi viuendi media suppetant, traducāt, minantur. Quid agis o false vates? quò humanas mentes vanitatum abripis? sufficitne semel eas per errorem enecasse, & adhuc corpus etiam ipsam ante constitutum terminum opprimere satagis? cessa, & vel serò demum seductis, ipse ad Deum conuersus poenitentiam prædica. Sed audi, quid acciderit. Videns coram Hutterus populi miseriam, clamores & fletus percipiens, ad extrema confugit remedia, & quem ante occilum cupiebat, nunc vt se reassumat, humiliter inuocat. Epistola eius omnium nomine ad Marescallum scripta sic habet:

Nos fratres & amatores Dei, veritatis eius & synceritatis testes verissimi, Iesu Christi discipuli, qui varijs locis veritatis odio propter nomen eius exacti, huc in Morauiam cum nostris omnibus descendimus, hic simul concordēs sub D. Marescallo viximus, per gratiam & protectionem præpotentis Dei, cui laus & gloria in sempiterna seculorum secula. Nunciamus tibi Domine centurio & Morauiz præposite, quemadmodum nuncij aliquot cum mandato tuo ad nos peruenerint, vt exploratum habes & probè cognitum. Huic oratenus respondere placuit, & in scripto tradere; vtpote nos mundum, iniquitatem, & omnem vitam impiam & peruersam jamdudum reliquisse: Credimus in Deum omnipotentem, & in filium eius Dominum nostrum Iesum Christum, qui de cæterò nos ab omni periculo defendet & proteget, cui nos totos deuouimus, cui vitam nostram, & quicquid habemus vltro obtulimus; huius mandatis obtemperamus, fidem eius & doctrinam adferimus, peccatis nullis aut criminibus assentimur, iniquitatem & iniustitiam odio habemus; hinc omnibus in mundo ludibrio & contemptui sumus, hinc persecutionibus & exilijs affligimur, bonis nostris miserè nudamur, quemadmodum olim omnibus sanctis Prophetis, imò & ipsi Christo obtigit. Rex Ferdinandus, Princeps tenebrarum, truculentus ille & sævus tyrannus, hostis veritatis diuinæ, inimicus & persecutor iustitiæ, plurimos nostrum, sine misericordia vlla, innocenter interfici & trucidari curauit; ille nobis bona nostra, domos & agros eripuit, in exilium protrusit, inhumaniter & miserabiliter tractauit. Posthæc omnia, in Morauiam deuenimus, & iam aliquo tempore in quiete & tranquillitate viximus, sub re Domine Marescalle. Nulli hominum oneri aut damno vnquam fuimus, maximis laboribus insudauimus, vnde victus miseris nobis & necessaria suppetarent, vt omnes in veritate testabuntur. His non obstantibus, summa vi posse-

IV.

Epistola Hutteri ad Marescallum de præcatoria.

Scelerata Anabapt. in magistratum voces.

uissimo negotio traduxit. Atque ut erat Apostatarum more insigni versutia præditus, eo dolo & fraudibus rem egit, nemo ut esset, qui non magnificè de persona eius doctrinaque loqueretur. Si quando verba ad eos facturus erat, non aliter, quam Prophetas in veteri Testamento factitasse legimus, sermonem ordiebatur. Hæc dicit Dominus, (inquiens) Dominus locutus est; Audite verba Domini; &c. Crebrò in ectases, ad visiones, ad lecreta de rebus diuinis colloquia rapiebatur. In præsentia fratrum in terram proruens ululabat ut lupus, humanasque deplorans miseras ad cælestium mysteriorum contemplationes animos inuitabat. Docebat, iustitiam hominis in austeritate vitæ, & rigida seueraque morum compositione, positam: Magistratum reijciebat, & omnem ordinem politicum. Bonorum quoque & rerum omnium communionem vrgebat, Sathanæ filios appellitans, qui sibi solis residuum asseruarent.

II.
Edictum cõ-
tra Anabapt.
editur.

Princeps ubi ista cognouit, scriptis ad Mareschallum literis, istinc homines propediem pelli, inque seductorem ipsum inquiri imperat. Nec mora, in retinctos edictum editur. Quo audito, illi furere, Magistratum maledictis proscindere, causamque omnem tanti mali in Mareschallum reijcere. Concurrabant cum Hutteritis loci incolæ, cum ijsque vnâ eademque morte, communem libertatem tueri velle, clamitabant; Res ad publicam aliquam seditionem spectare videbatur. Mareschallus, ne violenter turbæ mouerentur, ad Principem dat literas, ostendens, quam res sit plena periculi, homines nouiter admissos & in seditiones natura proclues, istinc adeò subito pelli turbarique. Suadet subsistendum parumper, & eò vsque edicti sententiam prorogandam, donec commodior rebelles coercendi sese offerret occasio. Dictum, factum. Interea illi proprias ades conducunt, agros & prædia coëmunt, mutua cum finitimis commercia matrimoniaque contrahunt, easque sibi vires sensim acquirunt, ut & edictum ipsum, & cum eo Magistratum aspernarentur & reijcerent. Sed & Hutterus ipse in Comitatum Tyrolensem, Bauariam, & Austriam subinde excurrans, plures in societatem attrahit, miseros & pauperes rusticos erroribus inficit, scæminas, virgines, iuuenes, senes, splendidis promissis inuitat, eo dolo & astu, ut multi sæpè relictis vxoribus & liberis, cum eo in Morauiam, velut ad terram benedictionis, quæ melle & lacte flueret, repedarent. His postea sub libertatis Christianæ velo, iuenculæ dabantur virgines, & ex communi fratrum substantia deliciares epulæ ministrabantur. Placebat summè vita talis agricolis, ijs cum primis, qui præter labores assiduos nihil amplius domi habebant reliquum. Hinc magna ad eos rusticorum agmina, multæ otiosorum hominum cohortes confluebant, qui omnem substantiam suam, bona omnia

Hutterus Ba-
uarias & Au-
striam in er-
rorem trahit.

Applausus
vulgi erga
Hutterum.

omnia, & quicquid vel parentum, vel suis sudoribus acquisierant, in comune conferebant. Quid multis? agricolæ ipsi, nemine hortante, suapte sponte cum familijs in Morauiam secedebant, atque vicinis, amicis, & propinquis, secum ut iter ingrederentur, consilium dabant. Quid facietis aiebant, si senium ingruat, si morbus diuturnior vos lecto affigat, si fames, si cara tempora, si aliæ difficultates oriantur? nostis quam fortuna tenuibus bonis prouiderit, quæ nos miseria post continuos labores maneat, quam pauperiem in æstu & frigore tolerare cogamur? Anne præstat paucillum hoc quod habemus, exiguam illam domus suppellectilem, tam sanctæ societati (Hutteritis scilicet) attribuire, & pro re vili, certum & quoad vita superpetit, necessarium victum vestitumque commutare? Agite si quietam vitam queritis, liberisque vestris & amicis consultum cupitis, nobiscum in Morauiam concedite, ac vna eademque sorte delecta, communes isthuc sedes transferte. Addebat miseris inopia mentem, qui bonis oblati, facile toties optatæ libertatis præcones in Morauiam subsequerantur. Currebant viri & mulieres, virgines, & iuuenes permixti passim, agrisque suis & domibus vilissimo pretio distractis, in viam properabant. Ductor erat uti diximus Hutterus; hic quacunque transibant, agricolas & vinitores per emissarios suos sollicitans, ut sese Comites adiungerent, incitabat. Arrigebant aures rerum nouarum cupidi, bonisque diuendis cum cæteris in Morauiam commeabant.

Deterruit summè Principem insperata hominum colluies, quam ut principid statim dissiparet, nouum edictum publicabat, ac misso in Morauiam milite, eijci inde per Mareschallum demandabat. Viuebant Hutteri in tugurijs & casulis, & velut sub dio nullis septi munimentis conueniebant. Itaque vi magna opus non erat, sed duce solum, qui ne præter fas & æquum quidpiam ageretur, circumspiceret. Mareschallus vir natura mitis & benignus, antequam militem educeret, familiariter primùm, ut maturè istinc facerent, priuatim rogabat; utque tanto citius, acceptis sarcinis, & quæ conferre poterant, bonis mobilibus, iter arriperent, exercitum in procinctu esse, & iam iam adfuturum, qui cunctantes violenter eijceret, nunciabat. Quod si diutius, & ultra vnius diei spatium moram traherent, fore, ut & bona militibus in prædam cederent, & sine sanguinis effusione vix pedem Morauia efferrent. At illi accepto isthoc tam inopinato nuncio, ne vlllo quidem mærore affecti, sed contumaciores redditi, respondabant: non posse se, nec velle etiam, ut qui proprias domus, agros, villas, aliaque bona, suis sumptibus, sibi cum annexis priuilegijs acquisierint, tam

III.
Anabaptista
Morauia ex-
cedere iubentur.

HISTORIAE ANABA- PTISTARVM

LIBER QVARTVS.

Summarium Libri Quarti.

- I. Anabaptista Silesia & Bauaria pulsi in Morauiam, Iacobo Huttero duce, confu-
giunt.
- II. Hutterus Bauaros contra Principis mandatum erroribus inficit, & ad se trahit.
- III. Pelluntur Anabaptista Morauia, Ferdinandi Regis iussu.
- IV. Epistola Hutteri ad Mareſcallum deprecatoria.
- V. Redeunt in Morauiam, & bonis suis restituuntur.
- VI. Gabriel N. Hutteri socius, qui Gabrielistarum dux & auctor, deque schismate in-
ter duos illos haresiarchas exorto.
- VII. Anabaptista per vicinas regiones errores & discordias seminant; capitur Hutterus,
& Oenoponti exurit.
- VIII. Vita Hutteri & morum brevis descriptio.
- IX. Eijciuntur passim Huttitæ ex locis Catholicis.
- X. Pactum ineunt cum Gabrielistis in fide & moribus.
- XI. Constitutio sectæ Huttitarum, deq. supremo ipsorum Praside.
- XII. Quomodo matrimonia (& quibus ceremonijs) contrahant.
- XIII. Vita & morum communium descriptio.
- XIV. Semel in anno generalis remissio Huttitis conceditur, & quare, vide ibidem.
- XV. Fraudes & strophæ Anabapt. quibus simplices decipiunt.
- XVI. Quanta sit ipsorum multitudo, & qualis in vestimentis apparatus.
- XVII. De vitijs Huttitarum, ebrietate, adulterijs & scortationibus.
- XVIII. Homicida sunt & fures.
- XIX. Labores domestici & priuati nonnulli ipsorum errores.
- XX. De constantia Anabapt. in tormentis, de cantionibus & vaticinijs.
- XXI. De Sepultura.

XXII. *Mos Anabaptist. in recipiendis fratribus, in propaganda secta, & de condicione predicantium.*

XXIII. *Multitudinis sectarum in Moravia enumeratio, & mira aliquot facetaque historia.*

XXIV. *Gabrielis præsidi discipulus quidam, à Damone necatur, contendens miraculum edere.*

XXV. *Narratio brevis de Michaelis Feldballeri, Gabrielis successori, vita & obitu.*

Va finem libri primi de Pelargo diximus, reliquit is, cum Silesia pulsus in Bauariam fugeret, duos post se discipulos Iacobum Hutterum, & alium quendam Gabrielem nomine, homines feroces, & seditionibus excitandis apprime idoneos. Hi post discessum eius, clanculum per Ducatum Guglouiensem discurrentes magnam agrestium multitudinem, ostentis suis & moribus asperis, in nefariam sectam traduxere, idque sub eo pietatis prætextu, vt crederent plerique, qui eos sequebantur, ob singulare meritum prophetico spiritu dotatos, à Deo ad prædicandum his ultimis temporibus penitentiam missos esse. Quibus suis natijs, cum populum diu dementassent, iamque publicam aliquam seditionem machinari viderentur, à magistratu fraudulentiam maturè edocto, loco moti, & velut patriæ hostes, finibus Silesiæ cedere iussi sunt, poena capitis, in eos, qui remanere præsumerent, constituta. Pulsis Moravia hospitium præbuit, vbi qui locum illis acceptâ pecunia concederent, homines nati, in numerosam multitudinem breui tempore excreuerunt. Scriptis enim ad suos in Silesiam literis, simpliciores non ante sollicitare destiterunt, quam relictis aut venditis bonis, inde ad se in Morauiam cum familijs commearent. Et quia iam ante pietatis specie animos eorum perterrefecerant, facile etiam ad hoc permouere potuerunt. Itaque magnæ cohortes rusticorum, ex Ducatu præsertim Guglouensi, quotidie ad eos confluxerunt, qui opibus aut earum loco pecunia ad duorum, quos diximus, antistitum pedes, Apostolorum more, reposita, nouo quodam zelo societati nomina dedere. Ex Bauaria quoque, Comitatu Tyrolensi, Heluetia, Austria, Styria, alijsque locis conterminis, non pauci accesserunt, tanta frequentia, vt alios in stuporem, semet in admirationem traherent; quasi non suo, sed Dei ductu, in tantam tamque validam sectam tam subito confluerent. Anni vix spatium transijt, & ecce aliquot millia id genus hominum Morauia tulit, & suspexit. Huic tantæ multitudini supremum se Ducem Hutterus constituit, eamque immanibus suis præstigijs miserè fascinatam, in quasuis easque absurdissimas hæreses vel le-

Anno 1530.

Anabaptista
in Morauiam
fugiant.

Hutterus
Dux Anaba-
ptistarum.

IV. Deum omnibus ut misericordissimum Dominum, abundantissime misericordiam suam & gratiam praeſtiturum, in tantum, ut etiam omnes à primo mundi exordio homines, imò & ipsos Dæmones ſaluare velit & in æterna cœlorum habitacula ad ſe recipere.

V. Infernum, ad quem impij transferri dicantur, pœnas & dolores eſſe conſcientiæ, qui quidem non exteriori aliquo cruciatu, ſed interno quodam morſu, tum, cum cuique peccata propria innotescunt mortales ſint afflicti.

Annos 29.

Denckius re-
uocat errores

VI. Poſtremò ut plura miſſa faciam, ipſe de vocatione ſua vacillans multa reuocare cœpit, cum gemitu frequenter dictitans: malle ſe neminem rebaptiſaſſe; Baptiſmum paruulorum rem eſſe adiaphoram, exerceri & omitti pro libitu poſſe; Miniſterium veram vocationem exigere, &c. Norinberga Baſileam abiit: vbi peſte infectus, vitam cum morte commutauit, reuocatis iam ante erroribus, quos publico libello à ſe conſcripto euulgauit. Idem ex Oecolampadio colligere licet; ſic enim ille in quadam ad N. ami- cum epiſtola ſcribens, Denckium illum, ait, poſtremum reſpuiſſe vanum non eſt. Eſt enim apud me αὐτοῦ ἁπορρῆς eius, & fortassis ſi ſui negaturi ſunt, edemus olim, quæ ante paucos dies ſuæ in Domino quietis ſcripſit: etiamſi nec illa purgaſſima erant.

XXI.
Argentina
Francus
pellitur.

Argentina quoque eadem tempeſtate malum iſtud grauiter adflixit, quæ quod Zuinglij doctrinam admiſiſſet, ſubreptibus alijs variarum hæreſum cultoribus Anabaptiſmo quoque, ſed inſcio Senatu, clanculum infecta fuit. Vixebat hîc Sebaſtianus Franckus vir eruditus, & in conſcribendis hîſtorijs aſſiduus; at in religione atheus quaſi & paganus, id quod in vaſtiſſimo illo tripartitæ hîſtoriæ ſuæ volumine, & in paradoxis maximè, dum abſurdiſſimas quaſque hæreſes congerendo amplectitur, oſtendit. Atque ipſe licet familiam inter Anabaptiſtas duceret, ut tamen fumos magiſtratui, ne pelleretur, venderet, errores ipſorum & ſectas quam potuit diſtinctè recensuit, ac ſubinde liberius diſſidentium errores perſtringens, ultra 44. ſectas inter eos vigere primus Anabaptiſtarum memoriæ prodidit. Homo fuit ut reliqui omnes, ſcepticus & verſipellis, errores clam per urbem diſſeminans, quos inter hi facilè cenſentur præcipui, quibus peccata omnia quamlibet ſœda & putida, cum ea, quæ venialia dicimus, tum quæ mortifera ſunt, paria; Pontificorum quoque, Lutheranorum, eorumque qui his conſentiunt, vnâ propter Eccleſiam; Sacramenta etiam caremonias & ritus mera crepundia ſtatuit. Cætera, quia communia reliquis ſunt, ſilentio prætereo. Ob hæc & ſimilia, præcipuè verò ob virulentiffimos, quos edidit libros, Argentina pulſus fuit. Diſcipulos permultos habuit, qui quos ille

secreto fouit errores, publicè & voce & calamo propugnauerunt. His solennè erat scripturas (pessimum illi totius mundi Idolum nuncupabant) prorsus contemnere, reuelationes vrgerè, & omnia ad spirituales interioris hominis normam dirigere. Sed & illis breue in vrbe, vbi Senatui innotuit, gaudium fuit. Ita passim è præcipuis superioris Germaniæ vrbus eijs cos & eliminari oportuit, igne etiam & gladio, si migrare nollent; interim; quemadmodum apud Eslingenses, Beblingenses, Gyr-
mundanos & Tubingenses hoc anno factum, vbi viginti & amplius vltimo supplicio affecti, pro Anabaptismo mortem subièrè.

Finis Libri tertij Historiæ Anabaptistarum.

Addoq., personam prorsus me noscere nullam:

Id sin., aut hoc, nemo, cui nisi dico, tener.

Quam ob rem de Christo etiam libellum quendam conscripsit; quem tamen ut Blaurerus refert, maluisset nunquam inchoatum. Mirabilis fuit genij, in doctrina sua varius & lubricus, quæ ut specialis erat, ita & aliorum opinionibus in multis omnino contraria.

1. Reiecit exterius prædicationis mysterium.
2. Spiritum, non literam in scriptura, quærendum voluit.
3. De clauæ Daudica, schola Christi, & via crucis multum locutus; sine quibus nil rectum, nil verum, in scripturis inueniri posse docuit.
4. Libros pro apocryphis habitos, in canonem postliminio retulit:
5. Peculiares phrasæ usurpans in necessitate dixit, in via crucis, in requie & silentio Sabbathi ac summa remissione ad pedes Domini discendum esse, studendum esse, inquirendum esse.
6. Admodum impiè de Christo sentit, nunc Deum negans, nunc patre multo inferiorem statuens.
7. Rarus ipsi de Christo sermo; vbique de Deo, de verbo eius & semine tractat, hoc in primo ortu à cunabulis assumendum esse.
8. Prædicationes aliaque creaturarum opera, quæ contra Deum ab impijs perpetrantur, sufficientia esse ad diuina cognoscenda mysteria, etiam si ne vel litera eius rei extaret vel prolata à quoquam literis uè consignata.
9. Canon hic, Canon ille, libri Scripturarum ex Canone sublatis, nihil defectus habent.
10. Spiritum sanctum disciplinare non possumus, resistere verò ei possumus, quod Scribæ faciunt imitatione parentum.
11. Ezechiel scribit ult. capite directè contra Moysen, ubi de Sacrificijs & oblationibus nouisque templis differit, hinc Iudæorum mentibus diu dubium insedit, eumne recipere vellent, an planè contemnere.
12. Libros visionum maximi faciendos, ac eorum, qui ijs adsuescere non possent, voces explodendas.
13. Si quis Scripturam ita intendit, ut Dei inde cognitionem rectè assequatur, legat, eum semetipsum & alios, cum nullus à quoquam alio, quàm Deo doceri queat, miserè decipere.
14. Ac proinde verum esse, eos, qui apud se Deum & in ipso eundem non quærunt, inuenire nihil prorsus, & frustra inquisitioni tempus impendere.
15. Atque acquirere qui id præstant, aliquam quidem sibi scientiam, sed inutili in eam & vanam, quæ neminem perficiat doctiorem uè reddat, quem admodum videre liceat in ijs, qui fidem ex lectione & auditu habeant, nec

aliam

aliam eius causam dare possint, quam se hoc vel istud, illo vel isto capite Scripturæ inuenisse.

6. Nullus homo, doctissimus licet, vllam scripturam intelliget, nisi primum in profundo eam & veritate animæ suæ expertus sit ac didicerit.

17. Quo quisque diutius in via crucis perseuerarit, hoc melius Scripturæ sensum assequetur, hinc ne literæ eos, qui huic viæ pedem non intulerint, ignaros, sed de re proposita iudicare non aliter, quam cæci factitare soleant.

18. Qui semel scholam Christi subierunt, nisi clavis Daudica Scripturas ipsis referet & pandat, hoc rudiores & peiores euadere, quo longiore tempore in ea morarentur.

19. Hanc disciplinam cautè obseruandam, nec vel latum digitum ab ea recedendum esse, ijs præsertim, qui Dei verbum audire desiderarent.

20. Imagines in Ecclesia, vera idola esse, nec tolerari debere.

21. Baptismum paruulorum, inuentum humanum, multos ad infernum detrudere; ideoque animæ suæ salutem quærentibus nihil magis quam vt rebaptizarentur necessarium, &c.

Hetzero sublato restabat apud Noricos Ioannes Denckius, vir æquè doctus, & ijsdem imbutus erroribus; sed si modum eius in hæresi propaganda spectes, multò quàm ille callidior. Iuuentuti erudiendæ primis annis ad S. Seboldum præfectus, humanioribus studijs ingenium excoluit, & tandem Theologiæ animum applicans præter Græcæ Hebraicæque linguarum studium, in ea facultate doctissimus euasit. Magnam cum Pelargo & Muncero familiaritatem habuit, à quibus in fratrem assumptus venenatæ doctrinæ semina hausit. Anabaptistæ tanti hominem fecerunt, vt præfectum & Episcopum sibi delegerint. Præclaras ipsi natura dotes contulerat, inter quas modestiæ & tranquillitatis studium præcipua; quas si benè impendisset, melius animæ suæ saluti consulisset. Fœcundo fuit ingenio, scriptis etiam celebris & clarus. Prophetas in linguam Germanicam cum Hetzero transtulit, & de præceptis Dei, item, Quomodo bonum & malum Deus creet & operetur, libellos aliquot composuit. Errores fouit plurimos, ex quibus præter communiore hosce mordicus, priuatim tamen, defendit:

I. Magistratui legitimo obtemperandum esse; eique in rebus licitis ac honestis iusiurandum, si requirat citra cunctationem, præstandum.

II. Immunes esse pueros & liberos planè ab omni originalis peccati labecula, vtpote qui siue tenerioris adhuc ætatis sint, siue pubertatis annos excesserint, nec ipsum perpetrarent, nec vllò modo queant cognoscere.

III. S. Scripturam nulla ratione Dei verbum dici posse, atque etiam sine ea veros Christianos ad æternæ salutis portum peruadere.

disputatio A-
nabapt. &
Zuinglian.

capita, quæ ut simul tandem Senatus tolleret, peculiare quoddam cum hominibus colloquium instituit, ad quod omnes scripto publico, quo securitatem accessum & recessum tutissimum pollicebatur, inuitauit. Visum inquit, nobis iustis de causis fuit, ut post tot necquicquam adhibita media tentaremus rursus, si forte aliqua in religionis negotio concordia posset transigi, collationem prope urbem nostram in Sonningen instituere. Initium eius primum diem mensis Iulij posuimus, ad quem omnes in urbe nostra, qui de baptismo hæcenus dubia mouerunt, affuturos speramus. Liberè hîc & citra periculum, quid cuiq; collibuerit, disceptandi gratia proponere poterit; id quod secretiori urbis nostræ sigillo pollicemur, attestamurq;. Collatio hæc propter vnum Ludouicum Hetzerum instituta fuit, qui eò loci delitescens sparso in rusticos dogmate grauissimas seditiones excitabat. Vbi dies colloquio datus illuxit, quatuor constituti à Senatu præsides: Oecolampadius quoq; & magna Catabaptistarum turba in Curia congregati, vocato prius in auxilium sancto Spiritu, disputationem inchoarunt. Prima controuersia de disceptationis iudice mota fuit; an Scriptura aut Præsides esse deberent. Altera de missione rebaptizatorum; diuinanè an humana esset. 3. de Ecclesia. 4. de excommunicatione. 5. de magistratu. 6. de iuramentis. 7. de Prædicantibus. 8. de Baptismo, & cæt. Venerat huc Oecolampadius Senatus rogatu, Hetzeri aduentum, ut cum eo conferret, multum diuque præstolatus. Vbi nusquam comparere vidit, reliquos in certamen prouocauit, & ad 10. Iulij diem, qui vltimum colloquio finem imposuit, decertauit. Acta vtriusque partis per iuratos testes fideliter descripta, typis committi Senatus curauit; quæ non multò post publicata, insignem Catabaptistarum pertinaciam prodidère. Editum & edictum fuit, tum in eos qui homines deinceps in domos reciperent, tum qui similes errores ijs in partibus docere præsumerent.

XIX.
Hetzerus
Constantia
capite plecti-
tur.
Anno 1529.

Hetzerus non ignarus quæ sibi remanenti ibidem restarent supplicia, istinc propediem Constantiam abiit, ubi vix hospitium ingressus post bidduum proditus & carceri inclusus fuit, capitis demum supplicio ob hæresin affectus. In locum ubi plectendus erat, productus, adstantes affari cœpit & precari, ut si vspiam invita in eos pecasset, humaniter ignoscerent; hominem se fuisse, & lapsum proinde plus nimio: sapius conatum carni resistere, sed viribus destitutum grauius semper lapsum esse, atque victoria cupientem potiri tentationi per infirmitatem succubuisse: vnicè etiam in votis habuisse pœnitentiam agere, & in peregrinationibus suis ardentissimas ad Deum preces crebrò fudisse; imò eidem in faciem subinde exprobrauissè, num tam imbellis ac impotens tam vilem & abiectum hominem coërcere non posset aut vellet: Indignum se quidem omni gratia, & quem

terra

terra portet, nunquam promeritum: Nimis enormiter diuinam Maie-
statem offendisse, quæ toties in peiora ruentem retrahere non fuerit de-
dignata. Caterum immensas eidem nihilominus gratias agere, quod lincul-
que vitam prolongarit, multis ut nunc causa salutis esset, postrema confes-
sione sua & monitis. Hac ad populum ubi dicta dedit, defixis in cælum o-
culis, eo feruore, ubertim profluentibus lachrymis Deum orare cœpit, ut
omnibus commiserationi esset, & lachrymas pariter excuteret. Nullus, in-
quit Blaurerus in suo de eius sine libello, pro Anabaptismo tam ardens,
tam deuotè, tam denique præclarè, quam Hetzerus, vitam exposuisse legi-
tur. Ille gestiando & cum Deo suauiter quasi colloquendo morti se tra-
didit. At Sebastianus Franck, homini si credere fas est, multò aliter refert.
Occubuit (scribit) capite multatus, non ob Anabaptismi defensa dogma-
ta, sed propter vxorum copiam (24. fuisse præter innuptas puellas Luth-
erustestatur) quibus ad explendam libidinem abutebatur; quodque fa-
ctum istud Scripturæ testimonijs ceulicè tueri conatus fuisset. Homo
trium linguarum peritissimus, Prophetas in Germanicum idioma transfu-
dit, quem laborem maximi semper sub ingrauescentem ætatem fecit, eoque
dixit præstantiorem nullum à se adhiberi potuisse. Sub manibus Ecclesia-
sticum quoque habuit, è fontibus linguæ Hebraicæ in vernaculam trans-
laturus. Peruetus ipsi cum Ioannè Denckio Norinbergenſis scholæ mo-
deratore necessitudo, communeque si generalia spectes, principio dog-
ma fuit. Postea verò peculiarem de Magistratu & iuramentis non præ-
standis sententiam amplexus ab eodem desciuit. Inter alios errores defen-
dit, Christum non Deum simul, vniusque cum Patre essentia esse; quod te-
stantur versus ab ipso conscripti.

*Impia dog-
mata Hetze-
ri.*

Ich bin allein der einig Gott/
Der ohn hülff all ding beschaffen hat.
Fragestu wie viel meiner seye?
Ich bins allein / meiner sende nit drey.
Sag auch darbey ohn allen Zorn/
Daß ich glat weiß von jeder Person.
Bin auch weder diß noch jener.
Wem ichs nicht sag / der weiß nicht was.

Quæ nos sic vertimus:

*Vnus ego Deus ex nihilo qui cuncta creauit:
Quot nostrum, quærè? desine, sumus ego.*

Heluetiam, & est ingens eorum numerus, qui iactant hunc afflatum, ita vt ex vulgo plures in maioribus nonnullis ciuitatibus Schvvenckfeldiani reperiri dicantur, quam vel Lutherani, vel Zuingliani. Equidem neque noui hominem, nec eius scripta vidi; sed quod scripsit olim de ijs, qui se falso iactant Euangelicos Erasmus Roterodamus, quotquot ad eorum sectam adiunxerunt, neminem se scire, qui non se ipso sit factus deterior: contrarium eius, cum tuæ Maiestatis nomine legatione fungerer apud Christianissimum Imperatorem, verèque Catholicum Regem Carolum Quintum de Schvvenckfeldio dici audiui, idq; à viris quibusdam grauib; & omni fide dignis: quotquot eius essent amplexi doctrinam, eos de repente quasi numine quodam afflatos in alios viros mutari, vetèrem hominem exuere, nouum induere, neque secundum carnem iam, verum spiritu deinceps ambulare, carnem vt suam cum vitijs & concupiscentijs in specie crucifixisse videri possint.

XVI.
Disputatio a-
pud Bernates
inter Ana-
baptist. &
Zuinglian.
Anno 1528.

Anabaptista
fidem datam
violari cla-
mant.

Anno sequenti, apud Bernates in Heluetia, publica inter Catholicos & Zuinglianos de controuersis quibusdam fidei Articulis disputatio decreta fuit, contra essentialem corporis Christi in cœna præsentiam, de tollendis templis, simulacris altaribusque. Et quia omnibus istuc securè transire licebat, Anabaptistæ quoque non pauci huc confluxère. Hi per hospitia, quæ libera & dilatandæ sectæ idonea videbantur, vagati, cum ex Catholicis, vno excepto, Conrado Trigario Prouinciali Augustiniano, adesse viderent neminem, dogmata sua proponere, sed clanculum, ciuib; coeperunt. Trahebant magnam vrbs partem ad hospitia concionibus suis, quas contra flagitia & in religione abusus, frequentes habebant. Mira erat rerum in vrbe facies. Zuingliani contra Catholicos; Anabaptistæ in vtrosque conuitia iaciebant. Hi in Ecclesijs, isti in hospitij, in stabulis, in harris contra vitia & abusus fulminabant. Cumque finis vtrunque nullus fieret, ne seditione oppidum turbaretur, Senatus Anabaptistas rogatu Zuinglianorum stringi, inque carceres deportari iubet. Hic nouus per vrbe clamor exoritur, quasi securitatem & fidem omnibus semel datam Senatus frangeret. Itaque è carcere ad Monasterium Prædicatorum duci imperat, vt ibi vsque ad finem disputationis afferuarentur. Post 22. Ianuarij vocati in Curiam de baptismo, & religionis suæ reliquis dogmatibus colloquium cum Sacramentarijs ineunt, in Senatus & doctissimorum, qui recens aduenerant, virorum confessu. Disceptatur vtrunque acriter, sed vt inter hæreticos fieri solet, sine fructu. Quicquid enim Zuingliani de pædobaptismo obijcerent, sola scriptura firmissimo velut clypeo cum cholera isti retundebant. Vos inquit, à Pontificijs Scripturæ testimonia deposcitis, dogmata vestra ijs inniti gloriimini; quod si verum est, tot iam vicibus responderi nobis frustra petentibus ostendite, & dictis cre-

demus,

demus, relabuntur illi ad traditiones & patrum consensum. Illi errare eos, hi veritatem testari, contendunt. Res in multas horas protrahitur, cum magno eorum qui aderant, tædio. Senatus demum vtrisque imponit silentium, ac pulsus vrbe Retinctis, Zuinglianos domum redire iubet. Restabant adhuc Bernæ ex ciuibus quidam antiquæ fidei dediti: his colloquium non parum solaminis attulit, inque simplicitate sua plurimum roborauit. Atque si quando à Sacramentarijs diuexarentur, quasi hominum præcepta sequentes, hoc primum excipiebant: à vobis repellite, & Catabaptistis persuadete, deinde si quid nobis deesse videritis, quod verum & Catholicæ Ecclesiæ conforme sit, ostendite, & amplectemur.

Post hæc nouus rursus hoc loco Catabaptista prodit, vafricie magna & fraude plus quàm Punica insigniter instructus N. Pfistermeyer homo nomen erat. Hic plus cæteris sapere & Schvenckfeldij more omnia spiritualiter agere videri volebat. Deus, aiebat, spiritus est, proinde qui Dei esse cupit, in spiritu cum colat, oportet: Quamdiu carnaliter agimus, nequit in nobis Dei Spiritus perseuerare. Hæc ingeminans ille nudis per urbem pedibus ferebatur, squalida & lacerosa veste tectus, Discipulos habebat innumeros, quorum quidam in oppido, alij foris, populo præstigijs suis illudebant. Docebat; Anabaptismum Spiritus sancti præcipuum opus, ac summè omnibus salutem expectantibus necessarium, non exteriori quâdam cæremonia, quemadmodum in aqua fieri soleat, sed spiritali manuum impositione, collatum. Idololatrias esse, qui Sacerdoti baptizandos infantes offerrent, priusquam iustam ætatis metam attigissent, &c. Dogmata tam impia diu occulta Deus non fuit, sed Magistratui cum auctore maturè detexit. Cum enim sub vesperam domos ciuium ad nocturnum conuentum fortè citaturus obiret, proditus & in Curiam pertractus in manum Senatus incidit. In neruum ducitur, in quo per anni & amplius spatium detentus fuit. Multæ ad eum cursitationes fiebant, literæ etiam & libri (erat enim doctus) à Sacramentarijs admittebantur, non alio fine, quam quod sperarent, eiurata hæresi, ad suas partes transiturum. Succedit negotium, petit colloquium: offertur. Ibi Pfistermeyerus, post longam disputationem, post multas ambages anabaptismum abiicit, in eumque velut Sathanismum vt est acerrimè inuehitur. Post finitum colloquium in Ecclesiam vadit, & errores publicè retractans Zuinglianismum amplexus operam suam in abroganda Missa, aris, atque statuis contulit, aureis cum alijs abolitæ religionis Catholicæ annum & diem literis in columnam scribi curans, vt tam nefarij ausus testimonium apud posteros extaret sempiternum.

Sed nec huius ad Sacramentarios transitus Anabaptistarum furori finem imposuit; pullulabant enim indies lernæ instar hydræ noua exitialis sectæ

XVII.

Pfistermeyerus Anabapt. noua spargit dogmata.

Fit Sacramentarius.

XVIII.

Secunda apud Bernates

Schwenckfeldius au-
tor sectæ
Confessorum
gloriæ Christi.

- verè quod Paulus de seductoribus narrat, domos penetrat, vt mulierculas
- imperitas suis erroribus inuoluat. Et quia iactitabat se præcipuè assertorem
- esse gloriæ carnis Christi in glorificatione, quam alij Prædicatores negligere-
- rent, aut etiam impugnarent (idque ex peculiari Dei reuelatione, quod sibi
- ipsi mirum videretur) vt ipsemet scribit, ideò suam Ecclesiam specioso nomi-
- ne insigniebat, *Confessorum gloria Christi*. Ait se nondum habere Eccle-
- siam, sed cætos, in quibus de doctrina conferant. & orent: satis autem reuela-
- ta doctrina, tum Ecclesiam secuturam. Non solum autem plurimas submittit
- epistolas ad viros, fœminas, virgines, vbi quidem putat sua dogmata aliquid
- habere loci, atque in ijs sibi iudicium de grauissimis doctrinæ Christianæ arti-
- culis sumit, mirabiliter dicta Scripturæ luculenta, ad suas fanaticas opinio-
- nes deflectit, in primis que contendit, spirituale iudicium adhibendum esse,
- literalem intellectum nihil habere ponderis: sed, etiam libellos subinde in
- publicum edit non paucos, quibus capitis sui somnia patet facit, quæ ipso ta-
- cente, nemo potuisset vel per somnium quidem concipere aut diuinare.

XV.

In Lutheranos
calamum
stringit.

Præcipuè verò in Lutheranos calamum strinxit Schwenckfeldius, nunc vocationem ipsorum exhibendo, quod pertineant ad hoc dictum: Currebant & non mittebam eos, nunc inscitiam rerum sacrarum ipsis exprobando, nunc vitam & mores ipsorum incescendo, nunc arrogantiæ & erroris ipsos insimulando, quod nimirum arrogarent sibi, suoque prædicato verbo attribuerent, quod esset solius Dei, eaque in re gloriæ Dei nefariè derogarent, literam pro spiritu, creaturam pro creatore venditarent, homines seducerent ac perderent, nihilque boni ex ipsorum prædicationibus proueniret. Criminatur & vellicat in omnibus ferè libris doctrinam, ministerium & cultus Dei in Lutheranorum Ecclesijs institutos, & ait, nondum rectè doceri, nondum omnia rectè constituta. In primis verò in libro de triplici vita, somnium capitis sui plenis buccis promit ac prophetat: restare scilicet reformationem Ecclesiæ Christi adhuc aliam, quæ sit media inter Papisticam & Lutheranam futura; idque somnium molitur ex visionibus Apocalypticis ostendere. Et hæc eò dicebat, vt ostenderet vanas esse & merè fictitias Lutheranorum voces, quibus illi reformatam Ecclesiam suam, ab omni velut labecula puram & intactam iactitabant. Vtq; ipsum planius commonstraret, errores & vitia, grauissima sanè & veræ Ecclesiæ prorsus repugnantia; tum & Lutheri in vertendis Biblijs absurdas ineptasque interpretationes, aliaque quæ ex doctrina eius promanarent incommoda luculento scripto exprobauit, quæ tam enormia & impia iudicabat, vt sapissimè in isthæc verba erumperet: Cum Luthe-ronolo esse aut stare, aut eius Sacramentis vti. Subinde etiam libros suos

Molitur no-
uam Ecclesiã
qua sit inter
Luth & Pon-
tific. media.

ad Lutherum, ut tanto magis vreret, per tabellarium, quem habebat peculiarem, mittebat, ac vanas suas pro reformanda Ecclesia opiniones obtrudens ad respondendum eum compellebat. Cumque nollet ipse nisi recepto primum responso ad Dominum suum redire, vrgenti hanc schedam Lutherus tradidit: Mi tabellarie, chare homo, renunciabis Casparo Schvvenckfeldio, Domino tuo, me literas & libellum à te accepisse. Vtinam verò tandem cessaret. Nam si in Silesia iam antea incendium exulcitauit aduersus cœnam sacram, quod non est restinctum, atque super ipsum ardebit in perpetuum. Insuper autem pergit suo Eutychianismo & creaturalitate, quibus Ecclesiam turbat, cum tamen ipsi nihil quicquam à Deo sit demandatum, nec sit ab eo vocatus. Et infans morio à Diabolo obsessus, nihil intelligit, nec scit quidnam lallet, nihilominus autem finem facere nescit. Quare me suis libris, quos Diabolus ex ipso vomit ac cacat, prorsus missum faciat, hoc vltimum à me iudicium ac responsum auferat: Incepit Dominus te Sathan, & sit spiritus tuus, qui vocauit te, & cursus tuus, quo curris, & omnes qui participant tibi Sacramentarij & Zuingliani tecum, & cum vestris blasphemijs, in perditionem, sicut scriptum est: Currebant & non mittebam eos, loquebantur, & nihil mandavi eis. Hanc ubi accepit à Luthero epistolam, maiore in eum impetu amaritudinis suæ tela detorsit, ac quibusuis grauius conuitijs publicis libellis per omnium ora traduxit. Lutherus multos quidem ipsi aduersarios suscitauit, ut Illyricum, Wigandum, Melanctonem, & in Sueuia Vadianum, Bullingerum, Bucerum, &c. compescere tamen non potuit. Indies ille plures & plures sui dogmatis libellos contra aduersarios publicabat, tanta frequentia, ut præter innumeras epistolas quinquaginta in lucem dederit. In his nihil nisi cœses, visiones, spiritualitates & nescio quæ non horrendorum errorum portenta, quæ vel legenti terrorem incuterent, spirabat. Hinc Saxonici damnatis tam impijs & absurdis erroribus, Stenckfeldium cum, ob putidum & foetidissimum dogma, nuncuparunt. Quo verò anno aut loco, & quomodo mortuus sit, nondum apud quempiam Scriptorum legi, vagam enim uti diximus, vitam agens rarò diu vno in loco hæsit. Magni eius scripta Catabaptistæ, ij præsertim, qui visionibus & spiritualibus contemplationibus dediti sunt, faciunt, & eum non secus ac Prophetam & theodidactum recolunt. Discipulos post se reliquit plurimos, qui Melanctone teste, non solum ipsius nomine scribunt, sed etiam seditiones mouent; iactitant afflatus, & abducunt homines à publico ministerio & à lectione & cognitione doctrinæ. De his audire lubet Cardinalem Hosium; Grassatur (scribit ille) lues ista Stenckfeldiana, non modò per Germaniam vniuersam ferè, verum etiam per

*Epistola
Lutheri*

*ad Schvvenck-
feldium.*

*Aduersarij
Schvvenck-
feldij.*

*Frequens
numerus
Schvvenck-
feldistarum
in Heluetia.*

Helue-

tute spiritus sancti, sed hominem sibi ob id à Deo, vt nos redimeret, creatum, coniunxisse.

33. Nullo sacrificio, lege aut Sacramentis ad salutem consequendam opus esse.

34. Christum abundè pro omnibus satisfecisse, id quod & satis, verbis illis: *Consummatum est*, ostenderit.

35. Scripturam controuersiarum omnium & litium esse subiectum, & sine interno spiritu creaturam prorsus esse, ac nudam literam, ideoq; eam solo diuino spiritu cognoscendam esse. Adhæc comprobanda, S. Scripturæ testimonia vsurpabat. Et primò quidem annon, inquit, apud Matthæum Saluator ipse dicit, Vnum tantum in cœlis Magistrum esse, sine quo nemo alius docere nos possit & debeat. Et apud S. Ioannem solus Christus, Verbum esse legitur. Sed & S. Paulum dicere; literam occidere, spiritum verò viuificare? His Scripturæ testimonijs Scripturam ipsam impugnans opiniones suas propugnare nitebatur. Quem si ex eadem scriptura contrarijs instructus telis impeteres, hæc se dicebat exempli tantum causa ex Scriptura producere, non quod ex eadem vera esse sciret, sed quod diuinitus edoctus, ita & non aliter intelligi debere didicisset. Non oportet aiebat, legis aut Scripturæ esse peritum, sed à Deo doctum. Etiam si millies percurreris Bibliorum lectionem, tamen non nisi Scripturæ peritus euades, & nunquam à Deo doctus. Vanus est labor qui Scripturæ impenditur: Scriptura enim creatura est: Non conuenit Christiano nimium creaturæ addictum esse. Deum audire oportet: huius voces de cœlo expectandæ sunt, vt erudiant. *Beatus vir*, inquit Dauid, *quem tu erudieris Domine*. Hæc tot & tam blasphema dogmata tanto studio laboreque homo nefarius per Silesiam & regiones finitimas sparsit, vt omnes penè vnus nouis hæresibus infecerit, tanta sanè discipulorum frequentia, vt Stanislaus Hosius scribat; Euangelium quod per Lutherum orsus est Sathanas, per Schvvenckfeldium eundem absoluisse. Et vt fuit facundus & eloquens, ex ipsis etiam Vratislaviensis Ecclesiæ Doctoribus discipulos nactus fuit, qui primo statim afflatu, eius vt se ministros ostenderent, Baptismum suillum balneum vocauêre. Suidnicenses quoque & Guglouenses in eius partes transierunt.

Schvvenckfeldij in propaganda hæresis studium.

XIV.
Luthero
mentem
aperit.

Pulsus ex Silesia Schvvenckfeldius, multis cinctus militibus, qui doctrinam eius & ore & armis passim propagabant, in Saxoniam ad Lutherum se contulit, sui que capitis deliramenta apud ipsum depromens, sententiæ vt subscriberet, rogauit. Verùm ab eo reiectus, cum fanas admonitiones respueret, nec ab erroribus tam scædis recedere vellet in Sueuiam abiit, aliaq; vicina Germaniæ loca peragrauit, passim sollicitando viros doctos atque in-

doctos,

doctos, mulieres & virgines, sicubi ad stipulatores suarum opinionum nancisci queat. Adit, inquit Schlussemburgius, Norinbergam, Augustam Vindelicorum, Argentoratum, Ulmam, Tubingam, & alia loca, in quibus & priuatim quos potest in domibus imbuit suis opinionibus, ac mirificè homines fascinat, ac reprehendit prædicatores verbi, quod malè docerent, malè viuerent, & nemo ex ipsorum concionibus melior effici posset: se verò affirmat, spiritum docere intus operantem, & oportere homines sanctè iuxta spiritum viuere, alioquin sine probitate vitæ neminem coram Deo iustum fieri posse, nondum rectè Baptismum, neque cœnam Domini administrari, abstinendum esse ab usu cœnæ, donec vera doctrina de ea, Deo singulariter eam in cordibus hominum, sine medio lecti aut prædicati verbi reuelante ac monstrante, innotescat. Hac igitur arte non paucos multis in locis, parum scilicet attentos aut firmos in religione, dementat. Scripta etiam quædam in promptu habet, quæ spontè exhibet atque obtrudit: imo & concionatoribus insinuat, vt quasi pomum contentionis in medium proijciat, quosdam turbet, quosdam etiam incautos in suam quasi nassam pertrahat. Ac Argentorati quidem Wolfgangum Capitonem nonnihil infatuat, vt is libellum Schvvenckfeldij sua præfatione ornatum, emitteret in vulgus, Anno 1529. Sic autem Capito ibi scribit: Zuinglius, Est, pro significat interpretatur: Oecolampadius, Corpus, pro figura corporis: Schvvenckfeld: Hoc, pro spirituali indicatione, vt mens ab æterno ad cœlestem panem traducatur, qui est ipsemet Christus, Ioan. 6. Sic etiam Tigurini eius quendam libellum excuderunt. Ulmæ cum Martino Frechto coram Senatoribus de sua doctrina conflictatur, grauissimisque argumentis & explicatione dictorum sacre Scripturæ conuictus, tamen nihil de suis Fanatismis remittit, sed præfractè pergit eos tueri ac disseminare omnes, spiritu suo ipsum fortiter extimulante, atque impellente. Augustæ autem Vindelicorum potissimum sedem figit, licet subinde tanquam Apostolus, hinc inde cursitans, vbi potest semina suorum deliramentorum iacit. Augustæ igitur in primis homines nonnullos ficta sua sanctitate, verbosa loquentia & reprehensione prædicatorum ac prædicati verbi miserabiliter fascinat ac seducit. Domi intra parietes, clam & furtim agit conuentus, ibique Concionatorem more Fanaticorum absque legitima vocatione agens, mirificè extollit spiritum, sine medio verbi prædicati, intus agentem in cordibus humanis, spiritu quoque sanctè & castè viuendum clamose contendit, neque esse necessarium assuevit, vt prædicatores verbi audiantur, vel cœna usurpetur, præsertim in tantis dissensionibus docentium. Neque verò viros solum, ista sua grandiloquentia & spirituositate infatuat, sed etiam miseras mulierculas, virgines, ancillas suis erroribus implicat, ac

Per Germaniam passim vagatur.

Augusta latitat.

Schwenckfeldius per Silesiam discurrens cum Anabaptistis.

Schwenckfeldius in exilium missus.

Errores Schwenckfeldij.

volebat, publicè subinde protestans, se neque à Pontificiorum aut Lutheri partibus stare, cò quod ipsorum Ecclesiæ in multis quæ doctrinam, caeremonias, totiusque religionis constitutionis concernunt, sibi contrariæ, nihil nisi carnalem spiritum sequerentur. Præbent ei, inquit Wigandus, occasionem Anabaptistæ, cælestes Prophetæ, ac Fanatici, similiter nouam & absolutiorem Ecclesiæ formam molientes, eamque ad rem suos raptus, ecstases, somnia, visiones ostentantes, quibuscum ille initio colludit atq; confusuratur. Incipit igitur Schwenckfeldius hinc inde discurrere per Silesiam, multosq; tentare ac sollicitare, vt perfectionem, quam ceteri Ecclesiæ statim mente conciperent, instillat quibusdam suas speciosas ac mirificas cogitationes, quibus fucum non tantum sua loquentia, sed etiam productis & mirum in modum detortis sacrę scripturę testimonijs, facit, & quidem aliquos fascinat, suoq; quasi reti implicat: inter quos est Valentinus Krautvvald Canonicus Lignicensis, vir, vt videtur simplex & amans religionis, & Ioannes Sigismundus Werner, Pastor Lignicensis, & alij hinc inde nonnulli, quos sua illa hypocrisis & loquentia infatuauerat. Quia autem contemptum & scandalosè de prædicatione totoq; ministerio verbi diuini loqueretur, ac noua dogmata de cœna Domini proferret ac disseminaret, quibus Ecclesia scādalizabatur & turbabatur, ideò per rectè sentientes aliquoties monetur, instruitur, docetur, sed pro suo fastu contemptis omnibus peruiaciter pergit, atq; ad eum modum efferuescit ipsius factio, nouandarumq; rerum studium, vt à Principe Lignicensi Fridrico iuberetur Silesia exire, tanquam dux & fax nouæ istius cohortis Sacramentariæ & Enthusiasticæ. Hanc autem explosionem postea in suis scriptis passim queritur, seseq; exulem Christi esse iactitabat, vt & pleriq; alij Fanatici factitare solent. Eius præcipui errores fuerunt hi:

1. Per externum verbum Dei, Ministerium, & prædicationem, homines non conuerti, regenerari, saluari.
2. Absque eo etiam homines saluari posse.
3. Non esse homines obligatos ad audiendam prædicationem.
4. Externam prædicationem non pertingere ad cor, ac tantum hærec in externis sensibus, testificari duntaxat de Christo.
5. Fidem aliam non esse, & prædicationem verbi, nisi historicam.
6. Neque esse fidem accidens aut qualitatem, sed ipsam Dei essentiam.
7. Sacram Scripturam non esse verbum Dei, & verbum Dei non esse aliud quam substantiale, nempe Christum.
8. Carnem Christi non fuisse, neq; iam in glorificatione existere creaturam.
9. Carnem Christi, naturæ ipsius diuinæ, iā in gloria exæquatam esse essentia & virtute, ita vt idē prorsus sit quod Deus, nec tamē amiserit suā humanitatē.

10. Dona Spiritus S. vt sunt, iustitia, pax, lætitia conscientiz, & similia, esse meras essentias Dei.
11. Deum patrem loqui se, & Filium, & spiritum sanctum, Filium loqui se Patrem & Spiritum sanctum, Spiritum S. loqui se, Patrem & Filium.
12. Legem Dei renatis esse possibilem, facilemque; & suauem factu.
13. Iustitiam nostram coram Deo, esse essentialem Dei iustitiam.
14. Remissionem peccatorum non esse nostram coram Deo iustitiam.
15. Renouationem esse partem iustitiz coram Deo.
16. Fide & operibus nos iustificari.
17. Non sola nos fide iustificari.
18. Antepassum Christum, in veteri Testamento, neminem habuisse iustitiam, remissionem peccatorum, nec cælum intrasse.
19. Omnes Patres veteris Testamenti ante Christum, venisse in infernum, ibique detentos, vsque ad Christi resurrectionem.
20. Conuersionem hominum non fieri ex verbo Dei lecto aut prædicato, sed à Deo intus in corde sine medio operante.
21. Ministros seu Prædicatores verbi Lutheranos omnes pertinere ad hoc dictum: Currebant, & non mittebam eos.
22. Idem etiam de alijs sibi aduersantibus verificari.
23. Quemlibet Spiritu incitatum posse alijs prædicare, licet non habeat externam vocationem.
24. Prædicatores malæ vitæ, licet rectè doceant, tamen nihil fructus suæ doctrinæ adferre.
25. Baptismo externo non regenerari aut saluari homines.
26. In cœna Domini non esse corpus Christi præsens, sed in cælo tantum contineri.
27. Verba cœnæ: *Hoc est corpus meum*, nouo modo interpretatur, sic scilicet, *Corpus meum est hoc*, scilicet quiddam spirituale.
28. Nullum Sacramentum rectè tractari, & nullum in suo vero intellectu usurpari, neque apud Papistas, neque apud Lutheranos.
29. Corpus Christi è cælo assumptum modo quodam aëreo pani circumfundi.
30. Non à Deo patre verba hæc è cælo prolata; *Hic est Filius meus dilectus*; sed vocem tantum fuisse è nubibus expressam.
31. Omnes Christianos naturales esse Dei filios, ex natura & diuina essentia ab ipso procreatos; at Christum omnium esse beatissimum, primogenitum & hæredem sempiternum.
32. Christum in vtero sanctissimæ Virginis non conceptum fuisse vir-

Hetzerus
Augustam
fugit.

Langeman-
telius patro-
nus Anaba-
ptistarum.

Pelluntur in
exilium.

rarum genere summa cum laude versatus. Hic metuens sibi, quam licuit pri-
mum, inde Augustam cum paucis aufugit. Erat tum libera adhuc vrbs ea ab
exitiali hac hominum lue, Lutheranismō tamen & Zuinglianismo non ita
dudum infecta. Inuenit hic Iacobum Pellificem Waldshufanum, cum quo
ipsi olim arcta amicitia intercefferat. Erat iste facundus natura, & aliquot
iam annis præconem inter Anabaptistas egerat, non sine sectæ progressu. Per
hunc quia iam notus ciuibz nonnullis erat, apud multos & ipse in notitiam
deuenit, quibuscum postea sæpè versatus venenatam doctrinam incautis of-
fudit. Inter patricios primus Eitelhanso Langemantelius, de Cuneo, vir præ-
diuus, & literatus hospitio excepit, locumque ad informandam plebem, &
amplum & pone domum ab hominum frequentia siue transitu secretum, at-
tribuit. Singulari hîc arte suæ religionis rudimenta tradidère. Cum enim
doctiores nacti hospites, non eas quas olim ab alijs vsurpatas scirent, fraudes
adhibere se aut posse citra contumeliam, aut debere viderent, vitæ quadam
& morum integritate amicos sibi conciliârunt. Sed quemadmodum hære-
sis occulta esse nequit, ita & horum præconum conatus facilè explorari po-
tuère. Concionatores viuebant Augustæ, Stephanus Agricola, Urbanus
Regius D. & Ioannes Froschius D. atque M. Michael Cellarius. Hi Senatui
furtiuos conuentus detexère. Captis ergo ex Anabaptistis primarijs, atque
inter eos Ludouico Hetzero, in colloquium cum Prædicantibus, in Senaculo
descendere, Senatus mandato iussum fuit. Post longam disceptationem,
cum conuersionis spes nulla appareret, sed animi potius vtrinque magis ma-
gisque exacerbarentur, quidam ex ijs in custodiam dati sunt; Iacobus Wald-
hufanus, Sigismundus Salminger apostata monachus, & Iacobus Drechserus,
præcipui dogmatum præcones. Ludouicus Hetzerus verò, & cum eo qua-
draginta alij ciuitatem eiurantes dimissi fuerunt, Eitelhansone, quia non re-
quisito Senatus cōsensu, homines in domum recepisset, in villam suam Leu-
tershofam à Senatu relegato; vbi vix anno cum socijs transacto, Weissenhor-
nam à seruo deportatus cum podagricus esset in cella sedens vitam ami-
sit. Restabant (scribit Grusius) & alij multi Anabaptistæ in vrbe Augusta-
na, quorum quidam in carcerem coniecti sunt: qui post diuturnam in eo de-
tentionem, reuocarunt errorem, ac manserunt, (cæteris expulsis) Sigismun-
dus Salminger monachus, qui docendo postea Musicam, se sustentauit: &
Iacobus Dachser, qui concionatorem ibidem vsque ad tempora Interimica
egit, ambo longæui. Multis in locis, per ea tempora hæresis Anabaptistarum
sparsa erat, etiam in ditione Norinbergensium. Sensit pater meus admo-
dum, in pago Bruccensi, duobus à Norinberga miliaribus. Huc enim Gre-
berna translatus fuerat: eò quod octo ibi agricolæ, securi humi defixa, & ma-

nibus

nibus tacta, contra eum conspirarent, Euangelium contra huic aduersantes docentem. Qui ideo à Senatu Norinbergenſi capti & 27. & grauitè mulctati fuerant. Sed Bruccæ multum inſeſtos ſibi deinde Anabaptiſtas habuit.

Non contentus malignus Spiritus, quod Sileſiam nuper Pelargo auctore vario tumultu concuſſiſſet, Schvvenckfeldium etiam hominem ſeditioſum & multis dementatum erroribus incitauit; vt is quas Pelargus promouere, nequierat, hæreſes diſſeminaret. Res ab eo geſtas priuſquam ſcribere aggrediar, de natalibus & primo progreſſu pauca præmittere viſum fuit. Natus in Oſſing, non procul à Lignicio non ignobili Sileſiæ oppidò, è ſtirpe nobilitatis equeſtris vetuſtiſſima & primaria, quæ Schvvenckfeldia appellatur. Iuuenis cum in ſchola patria poſitis primis literarum fundamentis, mediocrem in literis fructum edidiſſet, ad ſuperiores ſcholas miſſus, pari felicitate ſublimiora ſtudia ſuperauit. Quibus nobiliter informatus, idiomatici Germanico ſtudere cœpit, in quo eam ſibi cum natura facundiam addidiſſet, elegantiam acquiſiuit, nullus vt eſſet fermè, qui purius & elegantius ipſo loqueretur. Hinc omnes eum amare, ingenijque tam præſtantis acumen deprædicare, cœperunt. Res iſthæ calcaria hominis arrogantia addidit: Atq; vt maiora ſibi demeret laudem encomia, Lutherum ſcommatis ac maledictis aggreditur, quem nimis ineptum, & ad erudiendum vulgus ſtupidum eſſe dicebat, vt qui omnia ſecundum exteriorem quandam ſpeciem, abuſum genera tolleret, parum interim Chriſti Eccleſiam interno ſpiritu confortaret. Alia longè diuerſa via in reformanda plebe procedendum, nec ſic agendum, vt tot & tam diſcrepantes inter Doctores etiam controuerſiæ oborirentur cum vulgi ſcandalo; ſed communem aliquam ex Patribus & Eccleſiæ praxi normam ſingulari induſtria eruendam, quæ omnibus omnino ſatisfaceret. Atque hanc quo ſublimius quid & profundius cæteris meditari videretur, à ſe iam dudum inuentam prædicabat, totis viribus ſcilicet ſpiritualitatem paſſim crepans, non pendendum ſcilicet ex verbo externo, eiusque prædicatione, interiora potius eſſe ſpectanda, quæ Deus abſque medio inſtillet, & ideo preces ad Deum crebro fundendas vt ſpiritum interiorem excitet, ac lumen in cordibus per vitia extinctum reaccendat; his ſæpè lectionem biblicam, quibus exterior homo erudiretur, iungendam. Cæterum omnia iſthæc non ſecundum literam, cum occidat, ſed ſecundum ſpiritum lumen intellectus & gratiæ in nobis viſificantem faciendam eſſe, alioquin plus incommodi, quam lucri ſpiritualis ex hac ſæpius licet repetita lectione, oriturum. Nec eſſe neceſſarium ad hoc donum obtinendum, intereſſe frequenter concionibus, aut Sacramentis ſeſe communire; ſed ijs omnibus poſthabitis per meditationes nobis & priuatas contemplationes poſſe obtingere. Hinc neutralis planè & ſcepticus videri

XIII.
Schvvenckfeldius in publicum prodit.

Docet contra Lutherum.

*Mira Ana-
bapt in Sue-
uia inania.*

descendit ad inferna: sancti Patriarchæ & Prophetæ, non fuerunt in inferno: Christus cum hæc vocem dixisset, *Heli, Heli, Lamaz abathani*, damnatus fuit: quia desperavit, &c. Sueuia quoque nouo motu laborare cœpit. Abacellæ enim, quod oppidum ab Anabaptistis occupatum libro præcedente diximus, homines trecenti & amplius, nudi in excelsum quendam montem conscenderunt, tanquam illic cum anima & corpore in cælum assumendi. His malus Dæmon ita omnem eripuerat intell. ctum vt ruptis verecundiæ repagulis, bestiali more congregarentur, ne virginibus quidem à fœdo congressu sibi temperantibus. Captus ex ijs Sacerdos quidam Apostata dixerat, finem iam Christianæ fidei adesse: Nam sicut lex Moysis M. D. annis durauerit: ita & lex Christi totidem annis iam durauit: ideo tempus iam esse, vt alia tradatur hominibus lex, aliaque fides.

*X.
Rotenburgi
de Anabapt.
supplicium
sumitur.*

Cum hæc & id genus alia impia & absurda, passim audirentur ac fierent: Plerique Principes rerum in dignitate commoti, eiusmodi homines, non solum in vincula coniecerunt, verum etiam extremo alicubi affecerunt supplicio. Nam Rotenburgi ad Necarum fluuium, ex Anabaptistis comprehensi complures, tum viri, tum mulieres, quicunq; reuocare & errores suos abiurare noluerunt, vltimo affecti sunt supplicio. Exusti quidem igne viri nouem: Aquis verò submersæ mulieres decem. Cæterum Doctor & Dux eorum Michael Sellarius, Monachus Apostata, qui longè grauius peccauerat: eam in iudicio publico sententiam accepit, vt à Carnifice primum excidatur ei lingua blasphema. Deinde super currum alligato, candentibus forcipibus, ex carne eius bis dilacerentur frustra in foro: deinde adhuc quinquies in via sic lanietur, ac tandem in cineres exuratur. Quod & factum est die 17. Maij grauius enim populum seduxerat, docens non esse in Sacramento corpus & sanguinem Christi: Non esse baptizandos pueros: Non esse præstandum iuramentum superioribus: Non esse resistendum Turcis: Non esse inuocandos sanctos, & alia communia Anabaptistis errorum portenta. Primus fuit Sellarius, qui propter Anabaptismi professionem, quemadmodum apud Modettum videre est, mortem appetijt, quem proinde suæ sectæ Protomartyrem, magnis laudum encomijs Catabaptistæ in cælum euehunt. Homo in vita sua seditiosissimus, vt qui ea propter Tiguro & finibus Heluetiæ exactus, huc à Georgio Blawrock missus fuit. Ad locum supplicij vectus cum candentibus à spiculatore forcipibus laniaretur, ne vel minimum vllius doloris indicium dedit. Cantando & tripudiando morsus pertulit. In ignem iam mittendus eleuatis in cælum oculis, vt intersectoribus ignosceret, patrem precatus, adstantes qui idem post se supplicium subituri erant, ne semel Deo datam fidem irritam facerent, commonuit. Momentanea esse tormenta ist-

*Protomartyr
Anabaptist.
Sellarius.*

hæc, nec condignas passionēs huius seculi ad æternam gloriam. Meminissent quæ pro se Christus tormenta sustinisset, quos dolores & cruciatus, priusquam patri Spiritum traderet, exantlassent. His dictis, læto ac quasi præsentī animo in rogam in æternum arsurus conuicitur.

Sed & in Bauaria, Salisburgi in primis & Monaci, in Anabaptistas eodem tempore animaduersum est. Confugerant huc omnis generis homines, & quibus nullibi tuta domus, hic sedes fixerant, magno cum ciuium damno, & multarum animarum miserrimo interitu. Erat inter reliquos Georgius Wagner, vir probus & honestus, de quo nemo male, omnes optimè loquebatur. Hic à reprobis istis hominibus deceptus, cum ab ipso Principe, ut heresin abijceret, rogatus, maiore eam feruore commendaret, familiæq; suæ obtruderet, in vincula coniectus fuit. Multum in conuertendo eo operæ positum, sacerdotes adhibiti, qui errantem ad gremium Ecclesiæ reducerent. Principem ipsum non pudit in carcere hominem vinculis constrictum inuifere, ac Dei verbo primùm, deinde splendidis promissis, ad reuocationem erroris permo- uere; adeò inculpatè sine ullius offensus iuncta ætatem contriuerat. Sed incorrigibilis prorsus & immotus permansit. Summè dolori Principi fuit, hominem flammis adiudicare, quod postea tamen, cum retractare sua dogmata nollet, facere necessitate quadam compulsus, debuit. Tracto ad locum supplicij vxor cum liberis supplex occurrit, rogat illa maritum, precantur liberi, animæ saluti postponat hæresin, nec tanta infamia familiam afficiat. Sed & id frustra fuit. Ad extremum Pastor accedit, petit ipse quoq; erroribus relictis ad Christi Ecclesiam ut redeat. mira res, preces omnes respuit, & in cælum suspiciens: mi pater, ait, tu mihi omnibus in mundo rebus, coniuge, & liberis, imo ipsa vita es & huiusmodi, absit vlla tormenta ab hoc amore me separent. Totum me tibi hîc offero, siue me viuere, siue mori tuo pro nomine cupis, age paratus sum & non turbatus. Ita clamans homo obstinatus, in ignem protruditur, sine vilo pœnitentis animi signo, Sacramentis & fide vacuus. Articuli eius propter quos crematus est, hi erant:

- I. Nullatenus se credere, aut in animum inducere posse, Sacerdotem vllum à peccato hominem absoluendi potestatem habere.
- II. Neminem mortalium tantæ virtutis esse, aut ea media adhibere posse, ut Deum in cælo, his in terris simul præsentem habere queat.
- III. Hostiam consecratam nudum tantum purum putumq; panem esse, nec diuinitatis vilo modo participem.
- IV. Baptismum paruulorum nihil prorsus ad salutem conferre.

Morabatur id temporis Monaci Ludouicus Hetzerus, non infimus, eius loci Anabaptistini Apostolus, vir doctus, & multis annis in omni iite-
rarum

XI.

Monaci Georgius Wagner comburitur.

Summa Anabapt. in fine obstinatio & durities.

XII.

*Mira Ana-
bapt in Sue-
uia insana.*

descendit ad inferna: sancti Patriarchæ & Prophetæ, non fuerunt in inferno: Christus cum hac vocem dixisset, *Heli, Heli, Lamazababani*, damnatus fuit: quia desperavit, &c. Sueuia quoque nouo motu laborare cœpit. Abacellæ enim, quod oppidum ab Anabaptistis occupatum libro præcedente diximus, homines trecenti & amplius, nudî in excelsum quendam montem conscenderunt, tanquam illic cum anima & corpore in cælum assumendi. His malus Dæmon ita omnem eripuerat intell. ctum vt ruptis verècundiz repagulis, bestiali more congredierentur, ne virginibus quidem à foedo congressu sibi temperantibus. Captus ex ijs Sacerdos quidam Apostata dixerat, finem iam Christianæ fidei adesse: Nam sicut lex Moysis M. D. annis durauerit: ita & lex Christi totidem annis iam durauit: ideo tempus iam esse, vt alia tradatur hominibus lex, aliaque fides.

X.

*Rotenburgi
de Anabapt.
supplicium
sumitur.*

Cum hæc & id genus alia impia & absurda, passim audirentur ac fierent: Plerique Principes rerum in dignitate commoti, eiusmodi homines, non solum in vincula coniecerunt, verum etiam extremo alicubi affecerunt supplicio. Nam Rotenburgi ad Necarum fluuium, ex Anabaptistis comprehensi complures, tum viri, tum mulieres, quicunq; reuocare & errores suos abiurare noluerunt, vltimo affecti sunt supplicio. Exusti quidem igne viri nouem: Aquis verò submersæ mulieres decem. Cæterum Doctor & Dux eorum Michael Sellarius, Monachus Apostata, qui longè grauius peccauerat: eam in iudicio publico sententiam accepit, vt à Carnifice primum excidatur ei lingua blasphema. Deinde super currum alligato, candentibus forcipibus, ex carne eius bis dilacerentur frustra in toro: deinde adhuc quinquies in via sic lanietur, ac tandem in cineres exuratur. Quod & factum est die 17. Maij grauius enim populum seduxerat, docens non esse in Sacramento corpus & sanguinem Christi: Non esse baptizandos pueros: Non esse præstandum iuramentum superioribus: Non esse resistendum Turcis: Non esse inuocandos sanctos, & alia communia Anabaptistis errorum portenta. Primus fuit Sellarius, qui propter Anabaptismi professionem, quemadmodum apud Modettum videre est, mortem oppetiit, quem proinde suæ sectæ Protomartyrem, magnis laudum encomijs Catabaptistæ in cælum euehunt. Homo in vita sua seditiosissimus, vt qui ea propter Tiguro & finibus Heluetiæ exactus, huc à Georgio Blawrock missus fuit. Ad locum supplicij vectus cum candentibus à spiculatore forcipibus laniaretur, ne vel minimum vllius doloris indicium dedit. Cantando & tripudiando morsus pertulit. In ignem iam mittendus eleuatis in cælum oculis, vt intersectoribus ignosceret, patrem precatus, adstantes qui idem post se supplicium subituri erant, ne semel Deo datam fidem irritam facerent, commonuit. Momentanea esse tormenta ist-

*Protomartyr
Anabaptistæ.
Sellarius.*

hæc

hæc, nec condignas passionēs huius seculi ad æternam gloriam. Meminissent quæ pro se Christus tormenta sustinisset, quos dolores & cruciatus, priusquam patri Spiritum traderet, exanthasset. His dictis, læto ac quasi præsentī animo in rogam in æternum arsurus conicitur.

Sed & in Bauaria, Salisburgi in primis & Monaci, in Anabaptistas eodem tempore animaduersum est. Confugerant huc omnis generis homines, & quibus nullibi tuta domus, hic sedes fixerant, magno cum ciuium damno, & multarum animarum miserrimo interitū. Erat inter reliquos Georgius Wagner, vir probus & honestus, de quo nemo male, omnes optimè loquebatur. Hic à repretijs istis hominibus deceptus, cum ab ipso Principe, ut heresin abijceret, rogatus, maiore eam feruore commendaret, familiæq; suæ obtruderet, in vincula coniectus fuit. Multum in conuertendo eo operæ positum, sacerdotes adhibiti, qui errantem ad gremium Ecclesiæ reducerent. Principem ipsum non puduit in carcere hominem vinculis constrictum inuisere, ac Deo verbo primū, deinde splendidis promissis, ad renouationem erroris permouere; adeò inculpatè sine vllius offensionis vincula ætatem contriuerat. Sed incorrigibilis prorsus & immotus permansit. Summè dolori Principi fuit, hominem flammis adiudicare, quod postea tamen, cum retractare sua dogmata nollet, facere necessitate quadam compulsus, debuit. Tracto ad locum supplicij vxor cum liberis supplex occurrit, rogat illa maritum, precantur liberi, animæ saluti postponat hæresin, nec tanta infamia familiam afficiat. Sed & id frustra fuit. Ad extremum Pastor accedit, petit ipse quoq; erroribus relictis ad Christi Ecclesiam vt redeat. mira res, preces omnes respuit, & in cælum suspiciens: mi pater, ait, tu mihi omnibus in mundo rebus, coniuge, & liberis, imo ipsa vita es & huiusmodi, absit vlla tormenta ab hoc amore me separent. Totum me tibi hîc offero, siue me viuere, siue mori tuo pro nomine cupis, age paratus sum & non turbatus. Ita clamans homo obstinatus, in ignem protrahitur, sine vllō pœnitentis animi signo, Sacramentis & fide vacuus. Articuli eius propter quos crematus est, hi erant:

- I. Nullatenus se credere, aut in animam inducere posse, Sacerdotem vllum à peccato hominem absoluendi potestatem habere.
- II. Neminem mortalium tantæ virtutis esse, aut ea media adhibere posse, vt Deum in cælo, his in terris simul præsentem habere queat.
- III. Hostiam consecratam nudum tantum purum putumq; panem esse, nec diuinitatis vllō modo participem.
- IV. Baptismum paruulorum nihil prorsus ad salutem conferre.

Morabatur id temporis Monaci Ludouicus Hetzerus, non infimus, eius loci Anabaptismi Apostolus, vir doctus, & multis annis in omni lite-

rarum

XI.

Monaci Georgius Wagner comburi-
tur.

Summa Ana-
bapt. in fine
obstinatio &
durities.

XII.

*Kautij ad
plebem concio*

*Scriptum
Kautij ad E-
lectorem Pa-
latinum.*

alijs, potestatem aliud nihil, quam vſurpatam quandam, & miferis extor-
tam ſubditis ſuperbiam eſſe, quæ quod directè Dei verbo contraria & in in-
fernũ cœlitus præcipitata eſſet, nulla ratione tolerari deberet. ad hanc op-
primendam, datum ſibi Dei ſpiritum, quem ſciret falli non poſſe. Non vos
fugit, inquit, quibus grauamur oneribus, quæ tributa tyrannis pendere com-
pellimur. Nos in fame & inopia vitam tranſigimus, illi ſudores noſtros lu-
xurioſè per ingulum traiſciunt; nos laborem adhibemus, illi fructus decer-
punt & commoda. Quotus quiſque enim veſtrum eſt, qui ijs act: onibus ſe
liberum vſpiam fuiſſe meminerit? antea bellum mouimus; pollicebantur re-
miſſionem: inter fuiſtis ipſi; præſtiterunt, ſteteruntque promiſſis? nonne tri-
butis & vectigalibus multas pecuniarias addidèrunt? Fiſtula dulce canit volu-
crem dum decipit auceps. Blandiuntur illi primùm nobis, & animos ſpe-
cioſis demulcent ſermonibus, poſt vbi in naſſam traxère, vt ſeles ſolent mu-
ribus colludere captis, ſic agunt. Teſtes Franckenhuſani, teſtes Mulhuſani,
Fuldenses, alijsque eſſe poterunt. Quæ his non promiſſa, quas pollicitationes
dedèrunt? ſed quam id opere præſtiterint, vos ipſi ſcitis. Monuit priuatim ſemel
atque iterum Kautium Elector Ludouicus, Comes Palatinus, vt ſeditioſas
declamationes intermitteret, & vocationis ſuæ ſepta ad eò liberè non tranſi-
liret, futurum alioquin, vt & ipſe arma in eum ſumere vt publicæ tranquill-
tatis turbatorem, cogeretur. Reſpondit ille: Agedum quod lubet aggrede-
re, morabor aduentum tuum diuino fretus præſidio; oppone tu militem, ego
Dei verbum quaſi ignitum ab ore gladium obijciam; experiemur, cuius à
parte veritas militet. Vana ſunt quæ moliris conſilia: Tunè arbitraris tan-
ti tuas me minas facere, vt ijs quaſi fractus ſupplex ad te tyrannum gratiam
petiturus accedam? Falleris. Maiora longè ſunt Principum armis Dei con-
ſilia, quæ me, quantumuis tu minitèrè, defendent. Nec eſt, quod hinc me pul-
ſum optes, id nec tu vt facias, nec quiſquam tuorum, patiar. Ratio, quia me
non recepiſti. Imo ſi violenter turbare me velis, quem non recepiſti, non
permiſſurus ſum ego, etiam ſi mille capita propter hoc perire debeant. At
dicis, Me nihil aliud, niſi quod ad ſeditionem poteſtatumque oppreſſionem
tendat, prædicat ac docuiſſe: Ob id nimirum, Regimen ac poteſtatem tuam
eſſe contra verbum Dei, & non ex Deo, ſed ex viuio diabolo eſſe. Non igitur
expelles me hinc, niſi prius hæc regio tota, ac regna in ſuper aliquot, propter
ea deuaſtentur. Dico tibi, quia huc à Domino deſtinatus ſum ad te docen-
dum. Hæc ille. Elector indignè hanc factam ſibi ab homine ſeditioſo iniu-
riam ferens, cum non auderet, propter noui motus timorem iſtinc ex-
pellere, publicis itineribus circumquaque obſeſſis, aditu, ne qui ad ipſum
commearent, Anabaptiſtas intercluſit. Sed vt ſunt verſipelles id genus homi-

nes,

nes, quidquid fortissimus Princeps ageret, eorum tamen conatus, & cum Kautio collusiones impedire non potuit. Prodeunt & alij duo, sed è Lutheranis concionatores. Hi publicis in hominem concionibus effulminant, doctrinamque eius, quam sit periculosa & Christianæ fidei contraria, declarant. His ut ora obstrueret, septem articulos publicè affixit, quos coram plebe contra illos disputaturum se pollicebatur: Quibus & illi totidem articulos publicè (ut Cochläi verba usurpem) opponebant, ut parum abesse videretur ea contentio à seditione. Palatinus verò Elector tantum effecit, ut paulo post utriusque aduersarij ex vrbe illa pellerentur. Inter Kautianos igitur articulos duo erant præcipui, Tertius & Quartus: quia impietate præ cæteris insignes. Tertius enim ita habebat. Baptismus paruulorum à Deo prorsus non est, sed directè contra Deum & contra Dei doctrinam, quæ nobis per Christum Iesum filium eius prolata est. Quartus verò sic. In Sacramento seu cœna Domini neque est substantiale corpus aut sanguis Christi, neque usus illius hic vnquam ritè est celebratus. Hos articulos, vbi Moguntia vidisset Cochläus, mox edidit libellum Theutonicum ad Senatum Wormaciensem, in quo vtriusque partis, eleganti pro baptismo Cypriani ad Fidum epistola Germanicè edita, articulos reprobauit, ostendens hos homines pagani ipsis multo esse peiores. Huic libello præmisit eruditam ad Senatum epistolam, quâ monebat eum officij sui & commissi à Deo muneris, ut nimirum maturè hisce principijs obstarèt, ne cum mala per longas inualuissent moras, serò remedia adhiberet. Non dissimulandum cum ijs, quibus discordia in voto esset, quique se in libertatem excusso magistratus iugo, tam liberè mallet adferros. Multum offendit rebellium animos hoc scripto Cochläus, in quem proinde omnis generis conuitia fuderunt. Quin simul & alijs propositis vulgo articulis, longè scœdiora sub Christianæ religionis velo dogmata prodidère, quæ quod inepta nimis & scurrilia essent, in lucem emitti Senatus noluit. Kautius verò vrbe pulsus, cum affeculis per oppida & pagos cursitabat, scriptisque ad Comitum Palatini subditos literis, ad seditionem agricolas concitabat. Secuti eum sunt non viri modò, sed & mulieres, qui homini velut prophetæ in omnibus, quamlibet absurdis & Christianæ fidei contrarijs, fidem adhibebant. Verum ad extremum capti, & ut Cochläus refert, in arce Palatini Electoris, quæ Alca dicitur, multi ex ea secta homines diu fuère detenti, multisque iudicijs producti, donec tandem aut reuocarent errores, aut subirent, secundum leges, supplicia.

Kautij impij
articuli.

Cochläus cō-
tra Anabapt.
ad Senatum
Wormaciens.
scribit.

Capiuntur
Anabapt. in
Palatinatu.

Sub idem tempus, & Saxonia nouos huius monstri partus edidit. Magdeburgi quidam Apostata Præmonstratenfis nefandis dementatus erroribus; hos publicè disputandos articulos proposuit. Infernus non est: Christus non

IX.
Impia Apo-
stata cuiusdā
dogmata.

*Vltima cum
Anabaptist.
disputatio
Basilea.*

Anno 1527.

tis pœnam comminatus, quod tamen non multò post fuit irritatum, intercedentibus quibusdam primarij nominis viris, eò, quod ex simplici potius & rudi zelo errores suos tutarentur. Quin & indultum quoque Senatus permissu fuit, vt priusquam vrbe excederent, si hoc arrideret, secundò cum iisdem Basileensibus Ecclesię ministris in colloquiũ descendere sibi liceret, atq; experiri, an vel nunc demum aliquam concordie formulam erigere possent, & motas controuersias non nihil consopire. Qua de causa 10. Iulij anni 1527. Ioannem Oecolampadium Senatus ad se vocauit, & cum presentibus aliquot ibidem Anabaptistis colloquium inire iussit. Disputatum primo de paruulorum baptismo, de Anabaptismo, de Magistratu, de Iuramentis, & alijs controuersis articulis, sed quemadmodum ante, sine fructu prorsus & commodo. Itaque spem conuersionis esse nullam Senatus videns, vrbe omnes in exilium pepulit, mutati edicti sententiã renouatã.

VI.

*Pulsi ad oppi-
da ex pagos
labuntur.*

Vrbe pulsi pagos vicinos subeunt. Hic exitiale virus inter rusticos effundunt, templa & cathedras occupant, docent publicè & in Pastorum presentia anabaptismi semina spargunt, magno cum simplicis vulgi applausu. Quid multis? ipsos etiam Pastores circumiacentium pagorum, ad publicam disputationem admissis thematis, prouocant. Miselli quid agant, nescij, ab Oecolampadio consilium & arma petunt, quibus hostem tam procacem debellēt. Rescribit ille: Experti estis, quos dogmatistas habeant; vtique non tam sapientes, quam sapientiæ ostentatores. Et quoniam in simpliciorum domos irrumpunt, vtile fuerit, vt in promptu habeatis locos communes contra illos nam & illi suos habent, quos optimè tenent: nempe, de pueris non baptizandis, de magistratu an possit esse Christianus, de Apostolorum imitatione laborando manibus, & evangelizando per totum orbem, de non iurando, de pœnitentia. Et ex dogmatis liquefcit, quarum rerum præcones sint, & quã nihil illis curæ gloria Christi: atq; adeò reperti iam sunt, qui Christum Dei filium naturalem esse negent: vt appareat liquido, quo spiritu agantur. Præscribit deinde modum locosq; suppeditat, quibus disputando promptè occurrere & contraria argumenta retundere possent.

VII.

*Pseudopro-
phetæ surgit
Kylhberga.*

Interim Kylhbergæ, eiusdem Basileensis agri oppido, Guelmus iste, quem clam ex vrbe profugisse diximus, nouas dare turbas, & rusticos in magistratũ concitare cœpit. Socios complures exiguo temporis spatio nactus in tẽplum furibundus irruit, ac Pastore Ioanne Grelo violenter turbato, omnia quæ Sacramentarius spiritus intacta reliquerat, vetustatis vestigia tollens, turrim sequente eum post tergum turba conscendit, miseros vt rebus mundanis valedicerent, ac quæ sursum sunt quærentes, Christo post tẽpus breue venturo iudici obuiam procederent, hortatus. Quidã templo effusi in cœmiterio retor-

tis in

tis in altum oculis prophetae dementiam spectant, animisque suspensi, quem res isthæc habitura sit finem, morantur. Ille conspecta turba è fastigio manibus expansis, patrem ut populi misereri, imminensque orbi exitum auerte-
re vellet, rogauit, tanto clamore edito, per totum pagum ut homines com-
moti cateruatim ad spectaculum concurrerent. Iubet bono sint animo, mu-
tasse patrem sententiam, nec ulli mali quicquam illaturum, modò se ducem
sequi, fidem, vitamque communem amplecti cogitent. Posthæc redit in Ec-
clesiam, inque genua procidens acris patri gratijs, pro populo preces fudit.
Mox cathedram conscendens sermone de paruulorum baptismo instituit, *Verba ad po-
pulum facit.*
quem impium & à Pontificibus Romanis Ecclesiæ Dei inuectum edocuit. V-
bi inquit, Scriptura meminit lotionis eius, quam paruulis Pastores vestri con-
ferunt, quem auctorem eius inter Apostolos statuunt? Sanè in Scriptura de-
sunt exempla, deest præceptum tingendi pueros, conticescant ergò, & nihil
addendum ad Christi verba nouerint. Progreditur vterius, à baptismo ad
magistratum delapsus, in hunc conuitia iacere, tyrannidis arguere, & breuiter
velut iuratum Christianæ libertatis hostem perstringere, nequaquam eru-
buit. Furta, sacrilegia, rapinas, non supplicijs, sed exilio mulctanda, pellendos
è finibus fures, non pœnis coercendos esse, aliaque in eam sententiam plura
effutijt, Audiens ista Pastor loci, indignabundus per turbam se proripit, &
seditiosum rabulam ope quorundam expellit.

Dum hæc geruntur, Wormatiæ nouus quoque insurgit Pseudopropheta,
Iacobus Kautius, cui (ut scribit Cochleus) nomen est Germanicum à bubo-
ne, de quo canit Ouidius:

Ignauus Bubo dirum mortalibus omen.

Hic cum insigni germanici idiomatis facundia clarus concionatoris muneri
eo loci præfectus esset; Anabaptistæ nihil non mouerunt, eum ut in sectam
pellicerent; quod & facili opere factitarunt. Quippe qui superioribus annis
seditiosorum præco fuerat, & tantam contra Principes conspirationem non
parum suis consilijs & consensu promouerat, non poterat equidem socijs
antiqua pristinae amicitia iura repetentibus reluctari. Itaq; toto corpore in
intermissam iamdudum hæresin relapsus, cum, ut diximus, Germanicè fa-
cundus concionator esset, quod per rudiores fieri hucusq; non poterat, ipse
solus grandiloquentia sua perfecit. Nullus tantum de Munceri spiritu hausit,
quantum idem hic Kautius habuit, adeò ut mortuum semel in hoc reui-
uixisse non iniuria diceres. Docebat palam Principes velut tyrannos & canes
perimendos esse: Deum omnes vnus ordinis homines creauisse, pares om-
nes, superiorem neminem. Itaque eam, qua se Principes præferrent

VIII.

*Iacobus Kautius Worma-
cia caput ex-
erit.*

Locum Scri-
ptura de bap-
tizandis
parvulorum
explicant A-
nabaptista.

Stentorea
vox Anaba-
ptista cuius-
dam.

Sacramenta
re expulsi
Anabaptist.
urgent.

IV.
Stringuntur
Anabapt. &
urbe turbantur.
Ultimum
urbi exitium
Anabaptista
nunciant.

Si inquit, Christus dixit, Euntes ite docentes omnes gentes, & baptizate eos &c. utique & feminas cum homines sint baptizandas esse præcepit. Tum illi; Ergo ne infantes homines non sunt? aut cum esse constet; quid obstat, quo minus adultos æque atque parvulos hoc generali vocabulo Christus comprehenderit? fides inquit & confessio. Excipiunt vicissim Zu-
gliani, *Sinite parvulos ad me venire*, inquit Christus, &c. Verum est reddidit Anabaptista quidam, sed ut doceantur primum fidei dogmata, non baptizentur. Hic Oecolampadius respondit, alium esse Scripturæ sensum, id se testimonio omnium Doctorum qui hucusque vixerunt, & uniuersæ Eccle-
siæ consensu probaturum. Verum & genuinum Scripturæ sensum eos ne-
quaquam intelligere, ut quam illotis manibus tractent; nec velle sapientissi-
mis illis Patribus credere, quos omnis admirata sit antiquitas. Nos habe-
mus, inquit Anabaptista, verbum Dei, quod omnino illis debet præferri, sa-
cra Scriptura pura est & minime fucata. Eam nos custodiemus, eam seque-
mur, quamdiu nobis vita supererit; nec alicui, quod in ea scriptum sit, fidem
derogabimus. Sanctus Spiritus dux noster est, & per os nostrum loquitur.
Ille insidias nobis aperit eorum, qui humanis traditionibus simplices tradu-
cere conantur. Deo laus, aiebat, qui inter eos præcipuus: Ego in mea noui
conscientia me non peccare; & scio innocentiam quoque nostram & verita-
tem religionis nostræ animis vestris esse exploratam.

III. Zuingliani videntes homines idiotas esse prorsus, nec à semel malè fixa
sententia velle recedere, colloquium maluerunt abrumpere, quam ulterio-
rem disceptationem, quæ nullius fructus esset ingredi. Acta utrinque toto
colloquij tempore Oecolampadius paucis diebus post edidit, atque ut fieri
solet, quam Anabaptistæ extorserant sibi soli victoriam attribuit, Senatui
quoque publica parænesi ut maturè homines ab urbe repelleret, hortatus
fuit. Id quod non multo post accidit. Ille enim cum post habitum collo-
quium frequentiori spiritu per orbem vagerentur, ac multos civium suo
more deciperent, veritus ne quid turbarum darent, Oecolampadij monitu,
mandato contra homines publicato, & Ecclesiarum valuis affixo, apprehen-
di quosdam & in vincula conijci imperavit.

Terruit res isthæc multos, ciues præsertim, qui ne in se Magistratum con-
citarent, furiosorum cœtui renunciauere. Sed & ex ipsis, qui aduenerant,
Anabaptistis, nonnulli ad Zuinglianorum castra transierunt; quos ut alij eò
citius sequerentur, per cōmendatitias literas ditiorum familijs inseruerunt.
Pertinaciores verò, ut eiurata hæresi Sacramentarijs sese iungerent, adduci
non potuerunt. Ex his fuere quidam, qui horrendis clamoribus editis mani-
busque ad cœlum eleuatis ciues è fenestris & ædium cacuminibus, ad pœni-

tentiam

tentiam, ad emendationem vitæ, fortunæ, bonorumque contemptum, ad baptismum & sanctioris vitæ regulam frequenter hortabantur. Hanc enim esse patris voluntatem, cui nisi actutum obsequerentur, iram eius & pœnas grauissimas experturos. Quidam Philippus Sarrelanus nomine per omnes vrbis plateas discursans, clamabat. Væ Basileæ, Væ, væ, væ, pœnitentiam agite, desistite à peccatis, rebaptizari vos sinite. Ego enim ad hoc à Deo missus sum, qui Michaële Archangelo interprete, populo pœnitentiam prædicare me iussit. Per biduum & amplius eiusmodi clamores continuauit, nec minis ullis vt finem faceret, adigi potuit, tandem ne motum cieret, vt morio vrbe explosus ad Abacellenses in Heluetiam abiit, quibus in proplantandis Anabaptismi dogmatibus non paruum nauauit operam.

Prodiit & alius Philippo non dissimilis Guilielmus nomine, qui Munceri spiritu plenus, obsistendum fortiter Senatui, & inique electis Dei sese præferenti nulla ratione cedendum clamitabat. Ad forum (iussit) pergerent, & curiam si possent, occuparent, se interea cum reliquis ad armamentarium proditurum. Hæc ubi in potestatem redegerint, neminem facillè vim illaturum. Tota inquit vrbs in quiete est, somno ciues sepulti iacent, nemo ausuris obicem ponet aut timorem incutiet. Agite, si viri estis, & ullus pro Dei domo vos zelus tangat, vnà mecum isthanc fortunæ aleam tentate. Priusquam vel hora transierit, voto potitis vrbs erit & incolæ. Vix ea fatus erat, & ecce nocturni vrbs vigiles (res enim prodita fuit) in atrium irruunt, visuri quæ illic nocturno tempore multitudo consisteret. Vbi Anabaptistas vident, dolum subesse rati ad forum properant, vt si forte tumultum inceperant, curiæ vigil dato nocturnâ campanâ signo, ciues in forum conuocaret. Sed nemo vel caput domo, qui sequeretur, exeruit: ea enim natura eorum est, qui verbis audaciam iactant, vt si vel leue certamen subire debeant, posteriores in ordine, quam duces esse malint, timidos in eo canes imitati, qui quo vehementius latrant, eò minùs mordere consueuerunt: quippe cum mane istuc à Senatu ministri mitterentur quasitum, num qui in loco eodem remanserint, nullus planè eorum repertus fuit. atque post diem inquisitione habita, increbruit, hominem cum primum inter alios fuisse, qui clanculum per vrbis portas euasisset. Porro hospes & rota eius familia vicinique quidam, quod conuenticula vel dissimularent, vel fouerent vnà, in neruum perducti sunt, & questionibus subiecti, nomina sociorum dare coacti. Cognoscere tum primum Anabaptistarum spiritum Senatus cœpit, ab eo que tempore suspectum semper habuit. Ideoque seuerissimum contra eos edictum, qui de nouo susciperent, aut semel susceptos domi suæ diutius viuere permitterent, edidit; in eo & ipsis Anabaptistis, velut seditiosis & pertinacibus hæreticis, capi-

V.

Seditiosus rabula inter Anabaptistas.

Noua per urbem inquisitione in Anabaptist.

Oecolampadius in impugnandis Anabapt. Catholicorum argumentis utitur.

Verba D. Cypriani ad Fidem presbyt.

rant ex Sacramentarijs præcipui, Ioannes Oecolampadius, Marcus Beitzius, Petrus Frauenbergius, Iacobus Imelius, Wolfgangus Weissenburgius, Thomas Geirfalcus & Ioannes Lythardus, Ecclesiæ Basileensis ministri. Ab altera parte pro Anabaptistis stabant, Georgius Blawrock / Nicolaus N. Philippus Sarrelanus, pluresque alij. Oecolampadius collocutoribus ordine, sedere iussis, populum breui sermone affatus, ut cum attentione & modestia, ne quis strepitus aut incommodum oriretur, spectarent, rogauit, ac deinde conuersus ad aduersarios, quam impia ea esset & perniciofa, qua Anabaptismus adstrueretur, doctrina ostendit; ut quæ scripturis è diametro repugnans, omnem omnium patrum, atq; adeo totius Ecclesiæ consuetudinem, iam inde ab Apostolorum temporibus ubiq; gentium approbatam, tolleret & improbaret. Eia inquit, vel testem vnum adducite, tempus & annum designate, quo noua isthæc baptizandi forma in Ecclesia recepta sit. Nouum Testamentum in promptu est, ad manus etiam Patrum monumenta, euoluite, & si quid pro baptismo vestro militet, si quod tempus, quo coeperit, adsit, proferte, & manus dabimus. Nos totius Ecclesiæ consensum, ac vnanimem Patrum doctrinam monstrabimus. S. Cyprianus sanè in epistola ad Fidem Presbyterum, ait, paruulorum baptismi in Carthaginensi Concilio mentionem fuisse factam, non tamen tanquam in dubium vocati; sed quod nonnulli imitatione Iudæorum, non intra secundam aut tertiam natiuitatis diem, sed post octauam eos esse baptizandos dicerent, quæ opinio ab Ecclesia fuit damnata. quod ne quis vestrum vanum arbitretur, his verbis idem sanctissimus Martyr epistolam concludit: Et idcirco inquit, frater charissime, hæc fuit in Concilio nostra sententia; à baptismo atque à gratia Dei (qui omnibus misericors & benignus & pius est) neminem per nos debere prohiberi. Quod cum circa vniuersos obseruandum sit atque retinendum, tum magis circa infantes ipsos & recens natos obseruandum putamus, qui hoc ipsum de ope nostra ac de diuina misericordia plus merentur, quod in primo statim natiuitatis suæ ortu plorantes ac flentes nihil aliud faciunt, quam deprecantur. Origenes quoque in Commentario in epistolam ad Romanos asserit, consuetudinē hanc infantes baptizandi ab Apostolis descendisse; cui & S. Augustinus ad stipulatur, qui morē infantes baptizandi semper in Ecclesia viguisse, nec eius post Apostolorum tempora auctorem extitisse vllum affirmat. Quin etiam Concilium Mileuitanum idem contra Pelagianorum de peccato originali errorem testatur, in hoc perpetuò vnanimi consensu conspirans, baptismum ut veram in paruulis Originalis peccati deletionem dicat ac determinet. Hæc pluribus ille ad hostes expugnandos adhibuit, sed ut sensit postmodū proprio cum damno. Anabaptistæ siquidem v. so hominē relictis scriptu-

scripturis ad Patrum monumenta confugere, nec vllum præter morem Ecclesie argumentum adducere, liberius ipsi obloqui cœperunt, vt qui ante scripturarum testimonia promiserit, iam totus ad humanas traditiones insgni quadam versutia dilaberetur. Ad quid, inquit, tot nobis Doctores Ecclesie, tot Patres & concilia allegas? Homines hi fuerunt, & vt sumus omnes, labiles, error ipsis æque atque nobis obrepere potuit; proinde ipsorum dictis & decretis nequaquam stare tenemur, nisi quatenus sacra Scripturæ sunt conformia. Atqui ex hac infantium baptismum probare non potestis, neque nos in eo acquiescere possumus quod fieri consuevit, nisi fieri debere apertis ex scriptura testimonijs doceamur. Inficiari quidem institutum à Christo Baptismum non possumus, quin id vltro concedimus, si de adultis sermonem facitis; paruulorum vero baptismum à Christo institutum esse, nequaquam nobis persuadebitis. Impossibile enim est, baptismi eos capaces esse, qui & docti non sunt, & actu fideles. Id si in quoquam alio Scripturæ loco patet, quemadmodum in multis videre est, in exemplo certe Eunuchi Regine Candaces meridiano inbare clarius elucet, qui ante baptizari à Philippo non potuit, quam se firmiter credere, ore proprio profiteretur. Porro si plura requiritis, Matthæum vltimo capite, & reliquum nouæ legis codicem percurrite, rem eo quo diximus modo, inuenietis. Quæ cum ita sint, erratum est tot seculis, & contra Christi Scripturæque mentem enormiter peccatum; atque is error vt vel serò à nobis diuinitus edoctis corrigatur, hoc opus hic labor est. Ad hæc Oecolampadius: ô miseri & fatui! vobis nē primum fidei suæ Christus reuelauit mysteria, & tot iam seculis tot insignes pietate viros, tot tantisque miraculis fulgentes Ecclesie suæ antistites latere voluit? vos appello, inquit, an tot animarum millia, quæ in Ecclesia hoc modo baptizatae sunt, & quæ talem baptismum rectum & Christianæ fidei conformem esse credidē, perpetuis gehennæ ignibus adiudicata censetis? An credibile est, à Deo eos Sathanæ, tanquam prædæ relictos? agite mentem vestram excutite, vel hoc dissecto, à tam doctis & sanctis hominibus, num vos per schisma discedere oporteat, docete. Illis verò vnicam scripturam obijcientibus, & ex ea pædobaptismum sibi probari flagitantibus, cum iam Oecolampadio aqua hareret Thomas Geirfalcus subiecit: Quæ ista est impudentia vestra, vultis vos expressa scripturæ testimonia, quibus probetur infantes esse baptizandos, agendum contrariam sententiam, qua Pædobaptismus improbetur, ostendite. Adhæc expressum nobis velim Scripturæ textum proferte, quo probetur mulieres esse baptizandas. Hic Anabaptistæ videri, cœcitatem Sacramentarium deplorare, qui in re tam clara quæstionem mouere præsumerent.

Anabaptistæ
scripturas
Patribus &
litis urgent.

Oecolampadius
catholicus
citat.

Vanitas
disputantium.

I.
Basileam A-
nabaptista
confugiunt.

INTER hosce tam varios periculososque Heluetiæ motus, vicinarum quoque urbium tranquillitas concussa fuit & perturbata, idque seditiosis quorundam ad plebem concionibus, qui explosa maiorum fide nouitia dogmata libertatemque proponebant. Basileæ, quæ est clarissima superioris Germaniæ ciuitas, primum post Tigurum res ea principium sumpsit, auctore Ioanne quodam Oecolampadio, Brigidani ordinis monacho apostata. Hic in Sacramentariorum errores prolapsus, & à Zuinglio vt liberum eius religionis exercitium ibidem erigeret, incitatus, Ecclesias passim profanabat, & omnem venerandæ antiquitatis memoriam abolens imagines ornamentaque priuata auctoritate remouebat, thesauris & Ecclesiarum redditibus iam ante Senatui traditis, vt is quantum cuique vellet annuatim loco stipendij numeraret, reliquum ciuitatis ærario adscriberet. Quo facto, causam ille Anabaptistis istuc migrandi non exiguam præbuit, qui quod apud omnes vbique ferè exosi, ruri urbibus emoti miseram tolerare vitam cogerentur, nihil sibi prius & antiquius duxere, quam si eò cum coniugibus & liberis commearent. nec vanum fuit consilium. Nam urbem ingressi, & quæ subirent sunt nacti hospitia, & quibus exitiale virus infunderent, habuere. Oecolampadius rem citò edoctus, ne pluribus in urbem pateret aditus Senatum rogauit, ostensis à Zuinglio scriptis literis, quibus quid in vrbes admissi homines nefarij moliri consueuissent, edocuit. Sed serius egit, etenim iam eò illi ciuium fauore res suas redegerant, vt si aditus ipsis ad urbem intercluderetur, hi sub libertatis prætextu, in Senatum arma correpturi viderentur, quasi is negotiationis exercendæ causa peregrinos ab vrbe remoueret. Itaque vt seditionis materiam ciuibz Senatus eriperet, Oecolampadij posthabito consilio, coniuere ad tempus compulsus fuit. Interea illi vicinos vocauere in auxilium, vtque sese contra Oecolampadium & reliquos Sacramentarios doctioribus viris communi-
rent, qui Georgium de domo David istuc accerferent, è suis ablegarunt. Res fuit ad libitum. Venit vocatus istuc Georgius, habitu mercatoris, ne à quouam primo ingressu agnosceretur, amictus. Accessere & alij, qui quod vicinis in urbibus, in propaganda seditiosorum hominum secta operam suam collocassent, sociorum animos insperato aduentu non parum exhilararunt. Nec è ciuibz desuere, quibus non grata, & Christianæ disciplinæ congrua secta isthæc arderet, vt pote, quæ si exteriora spectes, nihil non cum Apostolica vita commune habere videretur. Mirabere si quibus istic vsi strophis, quibus plebeculam nugamentis deceperint, retulero. Alijs vitæ morumque candorem, sanctitatem & innocentiam; Nonnullis quod rudiores essent,

alia

*Fraudes &
præstigia A-
nabaptist.*

alia vana miraculorum venditabant umbracula. Noctu conuenticula habere soliti ciues præ magistratus metu, cum interdiu non daretur facultas, ad loca ab hominum confortijs remota vocabânt, ac ibi de fidei suæ principijs erudiebant. Huc si quis recens accederet, sectæ nomen daturus: vnum è suis, qui capiti manibus impositis hominem rebaptizaret, eligebant, idque non solenni aliqua fiebat cæremonia, sed vt apud rudes solet, nudè & simpliciter. Qui ad præsentem verba facturum erat, doctus esset necne, modo Scripturam vernacula lingua legere posset, in medium prodibat, ac reliquis silere iussis, patrem primum, vt sibi adesset, voluntatemque suam patefaceret, precatus, ex noui Testamenti codice caput prælegere, suoque more explanare cœpit. Huic aures attentas præbere, quod ille proponeret, mentibus insigere, ac velut indubitato verum certumque amplexu lex erat. Cui si quis obstitit, aut secus quàm res erat locuto ignorantiam obuenteret, è fratrum mox numero, anathemate in eum prius prolato, nî reuocaret sententiam, turbabant. Canticis etiam si quando tutiori loco versarentur, sese oblectabât, quæ quod è Scripturis essent desumpta, sublimius quid & præ reliquis altius pollicebantur. Et certè dici vix potest, quantum hac fraude famineum genus sibi deuinxerint, quod naturæ ductu isthæc & amare & auide expetere solet.

Hæc principio gessere: post vbi numero creuerunt, non latibulis se abdere, sed interdiu concionem conuocare cœperunt. Atque tum primum Senatus innotuit, quanto studio homines fanatici errores suos diffunderent, & ciues in Reipubl. perniciem, à communi concordia via, in varium schisma præcipitarent, quod prius vrbi, & postea animabus ipsis certissimum allaturum esset exitium. Citantur in Curiam ministri, rogat Senatus, quid facto sit opus, quibus remedijs mali principia retardari possint, & paulatim opprimi. Suadent illi instituendum cum hominibus colloquium, ac de religione familiari congressu conferendum, si fortè qui multo proteruiore redderentur, lenitate quadam saniozem ad mentem reduci sese paterentur. Annuit Senatus, & diem, locumque colloquio designat, sed & publico mox edito scripto, omnes ad id Christianæ religionis & publicæ quietis amantes, vt tanquam veritatis testes comparerent, inuitat; ne si soli ministri cum solis congregarentur, vllus posset causam malè suspicandi prætexere: Modum etiam præscribit, quem seruare quemque debere volebat, & præfides, & qui calamo rem omnem exciperent, Notarios vt vocant, constituit. Hi seculares erant, nullis, aut certè exiguis Theologiæ principijs imbuti: id Anabaptistis gratissimum accidit, qui quò imperitiores eos scirent, hoc citius sibi in Scripturæ citandis locis credituros confidebant. Congressus sub finem anni initium habuit, mense Decembri, in Senatus & ciuium frequentia. Ade-

II.

*De extirpan-
dis Anabapti-
consultatio.*

*Colloquium
Sacramenta-
riorum cum
Anabaptist.*

tem esse reddidit. Tum iudex; ergo & Patris te capitis vt damnum voluntas est. Quo dicto mox in vincula conijci, & quaestionibus super ipso habitis decollari iussit.

XIX.

*Melchioris
hæresiarchæ
vitæ ac morum
descriptio.*

Huius cætus primarius Dux erat Melchior Rinck, homo, si quisquam alius, fraudulentus sanè, & in promouenda hæresi singulari quodam præ alijs astu præditus. Siquidem à primo sectæ ortu cum Pelargo & Thoma Muncero versatus, quibus illi sua dogmata imposturis & fraudibus plebi commendasset, & viderat, & probè inhærens memoriæ sibi reservarat; idèoque discipuli hominem, vtpote canum & seros senectutis annos ingressum, Apostoli instar & Prophetæ observabant. Vitæ fuit asperioris & rigidæ, mores ipsi suaves & ciuiles in conuersatione comis ac affabilis. Quid multis? in omnibus negotijs suis ita se gessit, nemo vt fuerit, qui non de prudentia ipsius, de sanctitate, & vitæ innocentia, peculiare quid in medium proferret. Sermo ipsi de Deo, de visione beatifica, de retinctorum præmijs frequens. Meditationi deditissimus fuit, quam omnibus in toto mundo delitijs præferre consueverat. Enthusiasticos quin etiam & extases frequenter passus, totis cum patre, vt vocant, diebus sermones terebat. Hinc alterum Moysen cum nonnulli vocabant. Et quemadmodum iste electum Dei populum ex Ægyptiacis tenebris & seruitute eduxisset; ita hunc sibi ex errorum superstitionumque nebulis, ex impiorum (Principum puta) potestate & tyrannide eductis, veram Christianæ libertatis viam monstrasse referebant. Porro vltimus eius ex hac mortali vita discessus, quis qualisue fuerit, nusquam adhuc videre mihi licuit; dubium haud est, quin & scelerum suorum pœnas facinorosus nequam adeptus communem fratrum sortem subierit. Errores si Anabaptismum excipias, peculiare aliquot docuit: Opera videlicet suæ sectæ hominum quamlibet fœda & turpia viderentur, sancta esse apud Deum & meritoria. Neque enim se arbitrari, multò minus credere posse, eos qui semel mundo secundum spiritum valedixissent, vel leuissimum peccatum valere admittere; quapropter non magnoperè curandos esse, qui carnem spiritui subiiciendam damnandamque præscriberent, &c. Atque breuiter hic habes inuesti apud Heluetios Anabaptismi auctores, vel si mauis Apostolos; quibus si Sacramentarios adiunxeris, duas vno sub nomine seditiosissimas sectas videbis propagatas, quarum altera semper succubuit, altera velut victrix Christianæ Ecclesiæ cathedras, violento motu occupauit.

*Dogmata
Rinckij.*

Finis Libri Secundi Historiæ Anabaptistarum.

HISTORIAE ANABA- PTISTARVM

LIBER TERTIVS.

Summarium Libri Tertij.

- I. Basileam Anabaptista confugiunt, causam præbente non exigua Ioanne Oecolampadio.
- II. Disputatio ibidem inter Oecolampadium & Anabaptistas.
- III. Edictum Senatus Basileensis contra Anabaptistas.
- IV. Discurrunt per urbem, & extremum urbi iudicii diem nuntians.
- V. Moliuntur seditionem Gulielmo quodam auctore.
- VI. Urbe pulsi vicinos pagos & oppida inuadunt.
- VII. Kylchberga quidam Prophetam se venditat.
- VIII. Vormaria nouus Anabaptismi Apostolus prodit, Iacobus Kautius, Muneri spiritus euelexus.
- IX. In Saxonia & Suenia inaudita quorundam impietas & insania.
- X. Rotenburgi de Anabaptistis quibusdam supplicium sumitur, & de Michaële Sellario eorum procomartire.
- XI. Monaci Ioannes VVagener comburitur.
- XII. Augusta & Norimberga Anabaptista clam ciues erroribus suis infatuant.
- XIII. Suenckfeldius Anabaptistarum heresiarcha Silesiam turbat; & dogmata eius.
- XIV. Silesia pulsus per Germaniam passim errores disseminat.
- XV. In Lutherum calamum stringit; multos habet in Silesia discipulos.
- XVI. Berna Anabaptistarum cum Sacramentarijs disputatio.
- XVII. Alius ibidem surgis Pseudo Apostolus.
- XVIII. Secunda apud Bernates cum Anabaptistis disputatio.
- IX. Hetzerus Constantia capite plectitur; recensentur eius errores, ob quos damnatus fuit.
- XX. Ioannes Denckius Anabaptistarum Episcopus Basilea peste correptus moritur.
- XXI. Argentina Francus Anabaptista cum socijs pellitur, &c.

ros probè probè perspectos tenebat, familiaritus sese insinuans è cereuisia vinum pollicitus, secum vt cellam ingrederetur, auctor fuit. Hic hominis fraudem nesciens, comitem se præbuit. Tum ille epistomis è vasis duobus extractis, pollices ne quid in terram efflueret, eò vsque ingerere iubet, donec reuersus (ibat enim è cella quasi quid allaturus) retrahendi facultatem concederet. Interea thecam scrutatus, omnibus misellum nummis priuauit, & abiit. Rusticus diu multumque prophetæ aduentum præstolatus, cum nihil quo meatuum obstrueret cursum reliquum aduerteret, nec etiam si fuisset, manum vnam tutò auderet retrahere, maximis clamoribus domum nequicquam cõpleuit, ac ipsam postremò cereuisiam, extractis pollicibus, miser in terram profluentem conspicari coactus fuit. Nec solum hoc ille egit, sed & discipulos artem eandem edoctos crebrò ad ruri laborantes agricolas mittebat, qui mira multa & præceptoris moribus conformia venditabant figmenta. His rustici magno numero adhærescebant, ac victum in dies singulos ministrabant. Rogati de vocatione & miraculis, ad lacus vicinos, allatum pisces, nunquam vbi nasci eos vllus hominum meminerat, ablegabant. Qui si inanes redirent, alios emittebant, fidem in his vacuam esse causatis. Quod si & hi vanitatem reuersi obijcerent, secum integris diebus pariter ducebant, emittentes interim ex suis, qui ingenti vi piscium nocturno tempore lacus vicinos implerent. Cumque ij, quacunque homines fanatici incederent, ad vitæ emendationem extremumque iudicium se inuicem adhortantes inediâ confecti sequerentur, vbi non procul à lacu abesse rebantur, reliqui ad vnum progressi, vt ne in via præ fame populus deficeret, patrem precari dignaretur, rogabant. Ille genua deponens eleuatis in cælum manibus orare cœpit, vt Deus esurienti populo providere, cibumque larga manu ministrare vellet. Quo facto iubebat retia nassasque adferri, in lacum ipse descendens, incredibilem piscium copiam extrahebat, locijs in auxilium vocatis, qui ne rete rumperetur tantâ extemplò manibus vim piscium in sportam egerent, magno sanè cum omnium qui conspexerant stupore. Inde humi expositos assistentibus distribuebat, potum pari fraude à conscijs suppositum elargiens. His recreati epulis agricolæ, miracula proximis evulgare, cibi coelitus missi reliquias dare, in consortium suscipere, vates per oppida per pagos subsequi. Quacunque transibant, obuia quæque, si modo vsui essent, rapientes pecora noctu, è stabulis oues, & sues ex harris, quibus sequenti die vescerentur, abigebant. Hinc exciti è villis rustici in homines facto impetu verberibus desæuiebant, nec ante cædendi finem faciebant, quam victi dissipatique in fugam verterentur, & proprios ad lares repedarent.

Miraculose
capiunt pisces
Anabaptista,
sed &c.

XVII.

Vatum primarius Augustinus Bader pellio Augustam fugiens se regem constituit,

constituit parato sibi sceptro, corona, gladio, pugione alijsque ornamentis. Verum tandem proditus & ex vrbe profugus Lauteræ prope oppidum Blau-
beuram in molendino interceptus est, ac inde Stutgardiam ductus candenti-
bus forcipibus laceratus & capite plexus dignas se pœnas luit anno 1530.

Cæteri porrò, qui cum eo colluserant, ad suos reuersi, eam, quam primitus
imbiberant, doctriam, & tenebant, & suos priuatim edocebant, idque car-
nali magis, quàm spiritali opere præstabant. Quidam ex ijs, Erasmus Albe-
rus in suo contra Carlstadium libello (inquit) socium inuisens conspecta cõ-
iugis eius pulchritudine, his verbis compellabat: Spiritus reuelauit mihi ac in
mandatis dedit, tuâ vt hodie vxore potirer. Reddit alter. Perperâ spiritus vo-
luntatem exponis. Quin tu ait eam mihi extemplò concedas, perbene ego i-
psum affecutus sum, nec aliter tibi quam res se habet, significo. Ille, quid face-
ret, an imi pendens, hinc periculum à spiritu verebatur, illinc incertus respe-
ctabat. Tandem vxore socio tradita, spiritus interpretationi (rigore profes-
sionis suæ) acquieuit. Sequenti autem die ipse ad fratrem, vxoris corruptorem
exspatians, Heus tu, inquit, te vt capite plecterẽ, à spiritu admonitus huc me
proripui. Resumpsit adulter; non bene intellexisti spiritum; ita faciam ego, &
reuera illa eius mens est. Procidam in genua, pileumq; supra caput parte infe-
riori sursum versa, reponam: Illum tu deijce, & acquiescet spiritus. Sic ille fle-
xis genibus subsidit. Tum alter pileum inde excussurus ferrum adigit per
collum, ita vt pariter & pileus & caput deciderent. Erat inter illos & alius Bac-
cho veneriq; natus, huic die quodam per syluam iter facienti, matrona infi-
gni pulchritudine conspicua obuiam venit; cuius ille amore captus; Mea so-
ror, ait, pater cœlestis tecum vt fronde sub hac viridi parumper concumbam,
præcepit. Quæ ad verba hominis perterrefacta ganconem diris deuouere ac
impurum illum & pollutum patrem, siue qui hoc suggereret, spiritum exe-
crari cœpit. Tum ira excandescens ille, protestatusq; de facta Patri iniuria,
quia ego inquit, officio meo satis feci tibiq; & Patris voluntatem, & quæ mi-
hi incumberebat, necessitatem indicaui, tu verò adhuc resistis & obtemperare
recusas, in te culpa integrè redundet, liber ego hinc abeo; atq; ita ab ea disces-
sit. Sed horrendum nimis est, & crudele, quod Angerbachij accidit, sub idem
tempus à quodam eius gregis ficario perpetratum. Venerat huc adolescens
fessus ex itinere, ad sumendum ientaculum, hospitium ingressus, dum si-
tim restinguere admoto ori poculo pergit, Anabaptista qui simul ibi cun-
ctabatur, non aduertente iuvene, pugione bibentis iugulum traijcit, pedem-
que domo efferens per prata obambulat, nullus quasi sceleris sibi conscius.
Res per hospitem diuulgata fuit. Iudex loci hominem inquiri, ac ad se per-
duci imperat. Qui cur tantum crimen admisisset, quæsitus, Patris volunta-

Rex Anaba-
ptistarum ca-
pite plectitur

XVIII.
Historia ri-
dicula sed ho-
micidio clara

Anabaptista
iubente Patre
suprum ma-
trona offert.

Anabaptista
peregrinum
strangulat.

*Apostoli A-
nabaptist. su-
perioris Ger-
mania.*

XV.

*Hubmeieri
cum uxore
supplicium.*

*Hubmeieri
adolescens.*

bam traherent. Nec quiescebant interim Georgius Blawrock & eius para-
stata Felix Mantcherus, quos Tiguro nuper pulsos supra diximus. Hi enim
quod primi essent Anabaptismi apud Helucios Apostoli, & viri literis infi-
gniter exculti, quò vela vertebant, alios secum perfacile quoq; ductabant, e-
missis ad vrbes finitimas discipulis, qui nouæ legis libertatem prædicarent.
Ludouicum Hetzerum Bernam, Ioannem Denckium Norimbergam, Mi-
chaëlem Sadeler Rotenburgum; alios aliò amandârunt, qui in eo toti fuere,
Catabaptismum vt pro virili proplantarent.

Cæterum Balthasar Hubmeierus post tot factas successiue palinodias, non
secus ac erro vagabundus ruri discurrebat, victum sibi cum vxore apud ru-
sticos ostiatim comparans. Postremo ab omnibus contemptus in Morauiam
profectus contra Ioannem Hutten (Iacobum Hutterum Curæus nominat)
docere cœpit, nouasque ibidem turbas ciens captus non Nicolaburgum, vt
scribit Bucchingerus in Chronico, sed Viennâ Austriæ perductus est; vbi post
perpeffas multas ærumnas, postq; diuturnum carcerem meritis suæ hæresis
pœnas dedit, ignibus imperatoris iussu, vxore eius iâ ante aquis immersa, ex-
ustus. In extremis priusquam in rogam demitteretur, totus in errorem ver-
sus, confiteri rogatus etiam noluit, saluaretur ne an condemnaretur; ideoq;
& diuinæ tum misericordiæ, tum omnipotentia credidit esse relinquendum.
Et sanè obseruandum hoc loco venit, quam quisq; sollicitus pro animæ suæ
salute esse debeat, cum Sathan viros tam doctos eò errorum trahere, & ijs hæ-
resibus inescare nôrit, vt qui ante alios sanis documentis erudiebant, illi ipsi
propriis defectus postmodum persentiscere, animæq; suæ salutem promo-
uere in erroribus obdurati nequeant. Id si in quoquam alio, in Hubmeiero
certè ad oculum patuit. Ille enim à puero præclaris literarum studijs enutri-
tus, & ob singularem eruditionem Licentiæ gradu in S. Theologiâ decoratus,
eloquentia insigni pollebat, cui postquam S. Scripturæ & Patrum Ecclesiæ le-
ctionem adiungere cœpit, cumulatissimam sibi doctrinæ, quæ ad curam ani-
marum prouectis maximè necessaria est, supellectilem congeffit. Hinc Ingol-
stadium vocatus, Pastor ad D. Virginem electus est, quam ille functione tan-
ta cum laude administravit, vt Ratisbonam inde aduersum Iudæos diuini E-
uangelij semina sparsurus fuerit euocatus. Hic ita se gessit, adhortandoq; ac
concionando hoc breui effecit, vt Iudæi istinc pellerentur, quorum post id
temporis thesauris eum inhiasse Zuïnglius obiecit. Diuæ Virginis amator,
dum ibi hæsit, insignis extitit, cuius in laudes sæpius erumpere, vitamq; eius
vnicè omnibus imitandam proponere solitus, peregrinationis etiam illius
tam celebris ad D. Virginem (speciosam vt vocant) instaurator & Enco-
miasfes fuit. Sed posteaquam in errores abductus Catabaptismum docere
cœpit,

cœpit, alios longè diuersos mores induit. Inter alios multùm se contra Oecolampadium & Zuinglium defendit. Libertatem hominis æque in bonum quam malum ferri docuit, quam & tanta animi contentione propugnauit, peculiarem de ea vt libellum ad Marchionem Georgium scriptitârît. Doctrinam, qua Deum peccati auctorem esse, bonumq; iuxta ac malum in hominibus operari, quasi flagitiorum nostrorum particeps esset & reus, conceditur, tanquam erroneam, impiam & blasphemam, reiecit, damnavitq; Spiritû antè, in & post lapsum perfectum mansisse, neq; vnquam peccato cõsensisse, unde & liberum arbitrium nunquam amiserit, sed ossa tantum nuda & carnem; licet velut captiuus coactè & involuntariè vnà vetito fructu vesci debuerit, non tamen deliquisse, adseruit. Atque hinc eundem pro arbitrio carnem subigere, domare, motus carnales restringere, ad bonum quoq; inuitare ac compellere posse, tradidit. Post restitutionem humani lapsus, totû hominem fidelem ad eò sibi restitutum, vt post lapsum multò quàm antè, in re quacunq; fuerit, sit factus liberior. Ideo etiam Christianos omnes sacerdotes dici liberos, & spiritus lucisq; filios, nec deperditam libertatè spiritu aut Christi gratia primû adeptos esse, sed habuisse; & proinde legè diuinâ non modo possibilibiter, sed & leuiter ac perfacilè, cû fidelibus omnia possibilia sint, implere posse & cõseruare. His positis, hominibus liberû inesse arbitrium, neminè nisi se quoq; Christianû esse negare vellet, inficiari posse docebat. Primò quia fidelis sit; secundò quia spiritû S. acceperit, Christianûq; sese profiteatur, quibus in Christo nihil planè sit impossibile. Propugnauit & alios errores multos, quod reliquis Anabapt. cõmunes fuerint, non est quod diu ijs immoremur.

Articuli eius
& dogmata.

Quis rerum hoc tempore status, quæ conditio Glaronæ fuerit, restat nunc commemoremus. Supra nonnullos Tiguro istuc dilapsos diximus; hi sparso ibidem & in confinio veneno, pares in plebe seditiones excitarunt, ac oppidum ipsum maximis subinde motibus quassando, magistratum loci, vt istinc quoque pellerentur, commouerunt. Itaque in agris & syluis viuere coacti miras præstigias morionum histrionumq; more exercebant. Erat inter reliquos homo Melchior Vetus, qui populari facundia præditus artem eam insigni coniuncta fraude perageret, multaq; cum ridicula tum seuerè subinde punienda patraret. Solus namq; vel vno assumpto pedissequo, pagos vicinim obibat, atque vbi occasionem nanciscebatur rusticis sese admiscebat, enarrans illis, quæ pater cœlestis præstiturus esset, si vel tempus visitationis huius agnoscerent, vel doctrinam hanc benignis auribus acceptarent; futurum quippe breui, vt pro frigore ætus, pro inopia diuitiæ, pro aqua & simplici potu vinum cœlitus velut manna descenderet, indies ferè augurabatur. Ea spe multos lætauit. Post vbi hæc vulgo placere edoctus est, crebrò ad rusticos diuertebat. Vni quem ditiores reliquis didicerat, cuiusque thesau-

XVI.

Anabapt. rusticis præstigijs imponunt

Frater fratrem
parentum
in conspectu
capite truncat

bebatur & celebre, & vatum quasi asyllum perenne, sub initium Februarij anni 1526, bini fratres Germani Thomas & Leonardus factores, tota de Catabaptismo, de prophetijs & cæteris nouæ doctrinæ mysterijs nocte miris sermonibus transacta, cum dies illucesseret; quæ erat 8. Februarij, aduocatis parentibus Leonardus Thomæ fratri in mediū prodire iusso, genibusq; in terram coram parentibus & qui aderant, vicinis prouoluto, patris voluntatem vt præstolaretur imperat. Spectantibus res isthæc timorem incussit, ideoque videret, quid ageret, neq; durius quid in fratrem statueret, Leonardum mouere. Quibus ille nihil se aliud se quam patris voluntatem, suspicionis quasi remouens materiam, acturum promisit. Sed verba fudit tantum, nec aliud. Quippe vt primum isthæc reddidit, correptum quem ad hoc attulerat ensẽ actutum fratris per iugulum adigit, caputque detondet, quod parentum pedibus aduolutum pectora exanimat. Et mox spectantium è manibus elapsus foras in publicum proflit, impletam patris voluntatem profectus. Nudo & amenti similis in forum se proripit, interula solum caligisque, domi relictis calceis, vestitus: Obuiam prodeunti sibi Ioachimo Vadiano, ciuitatis Consul, extremum minatur iudicium; vltimam adesse mortalibus horam frequenter ingeminans: Compescere amentem nequicquam Consul annitur. Ille, quam mira sub solis ortum acciderint (fratricidium pallians) ac patri quam plenè satisfactum, ogganit. Accurrunt ad factum ciues perterriti; hominis mirantur stultitiam. Consul nudum porrecta veste operiri iubet & domum reduci. Abnuitt id quoque, & vltèrius per urbem diuagans & patris voluntatem, & perituræ ciuitatis ruinam ciuib; denunciat. Sed

lux altissima fati

Occultum nibile esse finit, latebrasq; per omnes

Intrat, & abstrusos implorat fama recessus.

Horrendum vulgatur facinus; fratrem fratri præcidisse iugulum. Nudus ex fuga retrahitur, & admissi sceleris conuictus pœnas luit, capite, contusis rotâ membris, plexus.

XV.

Interim Abacellæ insignes in Ecclesijs mutationes passim & sacrilegia oboriebantur, eaque iam erat oppidi facies, vt nouam quandam Catabaptistarum Sion non iniuria nuncupasses. Præterquam enim quod vanis suis visionum ostentis prophetijsq; istic simpliciore in fatuarent, varijs ad hoc abutentes præstigijs; mulierum quoque genus inaudito prorsus exemplo, in tantum intra suæ vocationis limites contineri non poterant; quin & propheticum ostenderent spiritum, & in publicum progressæ puellarum psallentiumque choros velut Prophetissæ per urbis vicos traducerent. Et sanè dignum quod ad posteros deueniat exemplum est illud, quod à for-

mina quadam Catapaptistica hic factum Sebastianus Franck & ipsa sectæ huius defensor, in tertia sui Chronici parte, dum in enumerandis Anabaptistarum dogmatibus plus nimio defudat, recenset: Extitisse nimirum mulierem, quæ, cum edoctos omnes diuinitus interpretationis in Scriptura spiritum iactitare, edisceret, ipsa quoque noui Testamenti sumpto in manus codice, SS. literarum, sensum populum docere cœperit; atque ad eum locum cum peruenisset, apud Deum nihil esse impossibile, Christum se verumque mundi Messiam, id possibile rata, constituerit, coniunctis sibi ex fratrum grege viris duodecim, quibus ad propagandum Euangelium velut Apostolis vteretur. Hi foras nonnunquam egrediebantur, ac ruri agricolis Messia suæ doctrinam prædicabant. Ac fuit tortè is vnus eorum, de quo iam sæpe allegatus sic scribit Vldaricus Zuinglius. Noui, inquit, textorem quendam (parcam autem nominibus ipsorum, si quo modo in sui ipsorum notitiam perducipossint) hominem idiotam & indoctum, qui die quodam Dominico suggestum publicum in Ecclesia occupans sponte, venientem pastorem (qui & pius & doctus erat) vt officio suo satisfaceret, imprudenter repulit, se concionaturum promittens. Permisit hoc Pastor hominis impudentiæ, ne quas turbas daret. Mox ergo caput quartum prioris ad Timotheum epistola textor prælegere cœpit, quod non semel à Pastore suo ordinatio loci illius homines exponi audierant: quibus etiam textoris impudens temeritas ita displicebat, vt murmur quoddam oboriretur. Vbi verò ad eum locum egregius ille Apostolus peruenit, quo Paulus eorum, qui canterio notatam habent conscientiam, meminit: palam ignorantiam suam cœpit fateri. Quid hæc sibi velint, inquit, non intelligo. Pastor itaque hoc silere iusso, ipse locum fideliter exposuit. Quo facto populus, vt textorem è suggestu descendere iubeat, clamare cœpit. Respondit Pastor, si priuato ipsum consilio descendere iussissem, inuidiæ atque arrogantia suspicionem non potuissem effugere. Vos ergo, vt hinc discedat, præcipite. Tandem autem multis hinc inde iactatis, textor suggestum deferuit. Sed & alij, si quando rebaptismum suum docere & asserere instituebant, tertium Matthæi caput sibi tractandum sumebant, quo inter alia, quæ illic descripta sunt, breuis quoque eius sermonis summa habetur, quo Ioannes Baptista Phariseos & Sadduceos redarguit, inquit, *Progenies viperarum*, &c. Quibus perlectis fabulam suam exorſi, Fratres animis, clamitabant, expendite vestris, quam hic duris rigidisque verbis Phariseorum contumaciâ Ioannes corripit, qua baptismum ipsius aspernabantur. Hoc rudes & fraudis ignari homines attenti audientes, ipsis citra formidinem ad stipulabantur. Atque hinc euenit, vt quacunque irent redirentque, numerosam semper post se hominum simpliciorum tur-

Abacella fœmina se Christum esse fingit 12. Apostolis circumdatis.

Textor Anabaptist. concionatur.

Anabaptist. qui Scripturam frangat.

• dum coneidit, in ecstasi scilicet abrepta. Cumque evigilasset, itidem fatiat
 • ca ista sua garriebat. Vides ut ista sciuit, quando casura esset, cur autem non
 • cecidit protinus, ut patrem vidit proficisci? nondum docta erat omnia, quæ
 • sibi restituta redderet, aut quibus ad hanc rem opus erat imperata fuerant.
 • His immanibus præstigijs passim etiamnum apud Abacchanos vtuntur. Hæc
 • Zuinglius, quem si audiueris corruptissimos mores vitæque sub istis vanita-
 • tum umbraculis insignia latuisse comperies, quæ ad sectæ incrementum, &
 • creuerint vnâ, & cumulatim in domus irrepserint. Rem ab eo sic accipe: Fi-
 • gellæ cuidam nomen est apud nos ad primum ab vrbe lapidem. Is eorum
 • doctrinam contumacissime tuebatur, commeatum autem pro domo con-
 • traxerat, quo hyemem transmitteret, & quoties edendum esset, iam inertes
 • muscæ aderant, magnifice de Deo prophetantes, sit enim blateramenta sua
 • vocare dignantur prophetiam. Tenentur paterfamilias vxor atque liberi
 • hoc præstigio, donec annona absumeretur. Arbitratus ergo homo quod
 • minimè contingebat, presentibus comestis illorum opera & auxilio alia
 • comparaturum: monet nunc esse operi instandum, quo paretur victus:
 • surdo fabulam narrat, cum enim aut stamen tendere (textor enim erat) aut
 • subtegmen conuoluere cogeretur, illorumque opem aliqua in parte expecta-
 • ret, isti laudare Deum, eius prouidentiam vehere, omniaque de illo tanquam
 • δαπάνη & ἀνίστορα polliceri, manum operi nullo admoliri. Interim ex con-
 • iuge discit, adulterium quoque oblatum ei esse pietatis prætextu. Iam domo
 • pellit sceleratos hospites, atque oculos recipit, videtque ventres esse, quos
 • paulo ante angelos crediderat. Atque ad Ecclesiam Christi (Sacramenta-
 • riorum hæresin puta) redit. En tibi ut publica velint esse omnia: Perditi
 • homines mediocrium bona communia volunt esse, sua verò si quæ habent
 • nullatenus: si nulla habent, sic communia faciunt omnia, laborem partiun-
 • tur alijs, ipsi ne nihil faciant, ocium colunt, deinde in commune edunt. V-
 • xores quoque ne Platonis rempublicam vitent, communes faciunt non
 • suas, sed aliorum. Quod alio facto patebit: Fuit ex Coryphæis præcipuus
 • in vico ab vrbe ad quintum lapidem, cum non contemnenda pecunia. Ad
 • eum properabat vxor, ut liberis abiens aliquid relinqueret. Epumice a-
 • quam postulabat. Manet interim vxor nocturnis fors sperans blanditijs
 • aliquid emuncturam: cumque iam hora esset, lectum mariti petit, cui spiri-
 • tualis homo occurrens, Nonne dixi tibi, quod non aliam ob rem veneris
 • quam libidinem? à se repudiat, ac mox puellam Catabaptisticam ad se ad-
 • nocat. Quod cum vxor malè ominans arguit, diris eam deuouet, Caro es, in-
 • quit, ideo carnalia cogitas & suspicaris, maledicta eris in æternum. Cum au-
 • tem nullis ei posset suspicio maledictis eximi, tandem ad nos venit, ac narrat

quæ maritus, libidinis alioquin impatientissimus, eis imposuerit credenda de matrimonijs spiritualibus puta, cum suspicione carere non posset, quod cum eadem puella vicibus aliquot Sanctogallum perrexerat, solusq; cum sola non tantum nemora & æstiuas umbras transierat, sed noctu in eodem cubili cubuerat, iam tandem aperit mysterium, connubia inter eos spiritualia. Quibus tamē vxor parum dabat fidei. Sic ille vxorem reliquisset alijs cōmunem, ne nihil in cōmune referret, nunquam enim posthac eam attigit, nisi meliore fide quam ipse connubiū custodiuiſſet: ac puellam cōmunem vsurpat, imō cōmunem facit. Iam aliud quoq; exemplum narro. Fuerunt & alibi, qui hæc spiritualia matrimonia consimilem ad modum sic contraherent, vt ab argentarijs cōemptis annulis, puellares matronalesq; spiritus sibi deuincirēt. Quales in schola Valentini fuerunt, quemadmodū Iræneus lib. 1. testatur, Sanctogalli publicè animaduersū est in puellas duas, quæ donec ad Catabaptistas desciscerent, inculpate pudicitie fuerant, sed simul atque in catabaptismum demerserunt, naufragium passa est virginitas. Desponderi enim se spiritualibus maritis, acceptis annulis tulerunt. Nocteq; tandē vna vnoq; in lecto zonam virginalē sic soluerunt duo Catabaptistæ, vt sponda diu gemens, oneris tandē impatiens, humi fuderit vno crepitu nuptias duas. Ibi qui casum audierunt, sanctè iurant, spiritus istos *χρῆστος* haud aliū edidisse, quā si corpora quatuor de sublimi in terrā decidissent. Ne hic temerè abeas quæso lector, ni prius consideres hypocriseos vim superare libidinis etiam impetum. Quo sibi minus placeant ij, qui etsi casti fuerunt, quod ipse non credo, ideo tamen fuerunt, vt hanc sibi gloriā apud mortales reponerēt. Fuerunt enim hæc puellæ antea quoq; stupri adpellatæ, sed nequicquam. Potērior ergo carne est hypocrisis. Spiritus enim prætextu ac simulatione deceptæ virginitatis arcem prodiderunt. Quid autem hinc inde admissa cōmemorem adulteria, quæ & si multa, pauca tamen sunt præ his, quæ arte cæzata sunt, quo minus deprehenderentur. *Et post pauca.* Quid iam mirum est, virginum atque matronarum vsuram non aliter sibi sumere, quā iumentorum & subiugaliū? Nefas non est apud ipsos parricidalī manu fratrem trucidare, quanto minus accusationem adulterij ac stupri audient? Horum sese iungunt Ecclesie, qui retingūtur, quæ scortationē & adulterium; si ipsi admittant, negant esse peccatum. In istam enim mihi faciē aliquando dixit Umbra, quū sese iactaret immunes esse à peccato, protinus enim ab Ecclesia excluderent, qui quid admitteret, & ego cum obijcerem, qui Veseni admiserat adulteriū, sic inquam dixit, etiam si moecha tus est, non peccauit, qui enim in Ecclesia nostra sunt, peccare non possunt.

Sed hæc leuiora forte videri possent; grauius est & minus Christiano homini quod sequitur, congruum. Sanctogalli, quod oppidum Catabaptistis tū ha-

*Spiritualia
contrahunt
connubia
missis ad spō-
sas annulis.*

*Fœdissimum
factum inter
Anabaptist.*

Renati peccare non possunt.

XIII.
Anno 1526.

cognoscant, eos citra cunctationem vllam stringant, beneque ne elabendi i-
 psis vlla relinquatur occasio asseruatos & in vrbem missos nobis extemplò si-
 stant tradantque. Nos enim neque talium patronis susceptoribusvè, neque
 ipsis Anabaptistis & qui nostræ eos potestati subtrahunt, parcemus, sed è Re-
 publica nostra, è ditionibus nostris emouebimus, incarcerabimus & pro de-
 lictorum qualitate, tanquam periuros, perfidos & læsi magistratus reos, si-
 ne gratia vlla misericordiae vè puniemus.

XI.

*Anabapt. in
 diuinando
 vanitas.*

*Eijcitur cum
 reliquis vrbe
 Georgius
 Blawrock.*

Mandatum vix affixum portis erat, & ecce nouus per vrbem motus exo-
 ritur, effulminant in Senatum Anabaptistæ omnis generis conuitia atque
 crimina, Antichristum in vrbe regnare clamitant, vltimumque iam iam in-
 stare iudicium: Relegati ante in exilium ciuitatem introeunt, suisque admissi
 clamorem clamore adaugent. Ciues ad arma iussu Senatus conuolant, ea-
 que in seditiosos conuertunt. Quo viso, illi portis erumpere, euadendi effu-
 gia quærere, & quoquo possent modo ciuium furorem declinare. At illi fu-
 gientes insecuti capiunt, verberibusque tundunt. Rogati cur rupto Sacra-
 mento in vrbem postliminio remigrarent, cur expulsi semel atque iterum se
 denuò ingererent, patrem replicant, per suam voluntatem se reduxisse. Pri-
 marios, reliquis vrbe motis, in forum produci Senatus imperat, virgisque in-
 de ad portam vsque cædi, præstito prius iuramento, nullo vnquam tempore
 in vrbem se redituros. Ita abibant homines, hic vltima vrbi exitia minitans;
 ille, dimitte illis pater, quia nesciunt quid faciunt, clamitans. Sed hoc me-
 moratu dignum est, cum (Zuinglioteste) Georgius ille, quem omnes alter-
 rum Paulum vocabant, de domo Iacob, virgis publicè per vrbem caderetur
 vsque ad portam infernam, & ad respondendum Sacramento, leuandumque
 manus à seruo Senatus adpellaretur, renuit, quod prius etiam sæpè fecerat
 atque obtinuerat, imò se semper sic gesserat, quasi prius mori vellet, quam
 iusiurandum præstare. Iubet ergo seruus Senatus actutum manus leuet, ac
 Sacramento rogatus respondeat, aut vos lictores, inquit, eum in neruum re-
 ducite. Leuat virgis nunc persuasus in cælum manus ac præeuntem Sacra-
 mento magistratum sequitur Georgius de domo Iacob. Ita vrbs à lue perni-
 ciosorum hominum purgata fuit, remanentibus adhuc exiguis sectæ reli-
 quijs, quas non adeò subitò, sed cum tempore extingui oportuit.

XH.

*Pulsæ Tiguro
 Anabapt. vi-
 cinas vrbes
 occupant.*

Expulsi porrò & vrbe turbati Glaronam, Abbacellam, & Sanctogallum
 densis agminibus commigrarunt. Hic opinionum suarum portentis clam-
 plebem inficiunt, artesque priores, priore versutia vsi, non sine sectæ incre-
 mento edocent. Primum erat, quo in sui incolas admirationem rapiebant,
 vita rigida, & quàm exterius repræsentabant, sanctimonia. Huc visiones
 crebræ & extasæ accedebant, quibus freti quæ Dei voluntas, quid futurum

esset,

esset, simplici vulgo pandebant. In terram se deiciebant, perinde atque Epileptici essent, spiritum quam diutissime possent retinentes, raptos se & in extasi esse simulabant, horrenda adstantibus specie præbita, ut qui velut ore innerso totis viribus cum Dæmone colluctari viderentur. Postremò ubi sat populo illudum arbitrabantur, evigilantibus similes in pedes sensim sese erigebant, exponentes ea, quæ pater cœlestis in extasi futura reuelasset. Hic mira præsentia & Prophetiæ audiebantur. Alius ciuitati ruinam, nisi pœnitentiam agerent, vitamque nouam rebaptismo abluti amplexarentur incolæ, prophetabat. Alius intra paucos dies Christum iudicem impios cum electis ad tribunal vocaturum, præsentabat; hic hoc, illud alter, prout opportunum & sectæ dilatandæ conueniens apparebat, eructabat. Sed hæc primarijs tantum communia erant. Rudiores, quod verbis non poterant, se comprobare connitebantur. Hi ciuium filijs sese insinuant, multa promittentes ijs, quæ ubi societatem hanc ingrederentur, pater daturus esset. Viuere se, persuadebant ipsis in summa animorum tranquillitate, ac ipsa quasi visione beatifica perfrui. Christum sæpe itinérantibus sibi adesse comitem, mentem etiam illustrare, coque lumine perfundere, ut omnis omnino peccati expertes his in terris degerent. Quod verò pro eius nomine persecutiones hinc inde turbati paterentur, id in sui probationem fieri, ut qui Apostolorum doctrina imbuti essent, eorum quoque miseras, passionesq; in semet ipsis experirentur. Gaudere se summèque exultare, si quando vel exilium vel mortem Christi pro nomine subire compellerentur. Verùm quò minùs huc vsque nullus sanguine suo tam sanctam fidem obsignasset, eam supremi patris voluntatem esse, qui si requireret, paratissimos se esse eius mandato obtemperare. Huc porro à Deo, ut salutarem eius doctrinam nouissimis hisce temporibus sibi patefactam populum edocerent, missos esse. Proinde omnes obnixè rogatos velle, eidem colla subdere, suæque Christi iugum subire ne grauentur. Quod si facerent, Dei misericordiam se imploratuuros, ut imminētia mala clementer auertere velit & amoliri. Hæc dicendo & identidem ingeminando in terram miro intuentium stupore prosternebantur, ac post paulò redeunte spiritu erecti, in cœlo se cum Deo colloquia miscuisse fabulabantur. Hoc dolo iuniores mirum in modum circumuenerunt, qui & ipsi magistrorum vestigia secuti, paria parentibus domi figmenta ostendebant. Sanctogalli sanè (si Zuinglio oculatissimo Helueticorum eo tempore motuum testi credimus) puella Catabaptistis fuit, duodecim annorum aut paulò supra, patris, ut aiunt, rectè animati filia, quem ad conuehendum annonam sese accingentem (est enim frumentator) filia monet, ut istum diem domi se retineri patiat, visurum esse miranda, atque paulò post ad eum, quem diximus mo-

*Fraus eorum
in propaganda
hæresi &
morum fœdi-
tas.*

*Prophetissa
Anabaptist.
Abicella.*

gelio Christi (Zuinglianismo scilicet) fidelissimum ablegatus est clam, ut eius abitionem ne ciues quidem senserint.

IX.

Non per urbem tumultus post discessum Hubmeieri.

Factum istud Hubmeieri, tametsi multis ad viam veritatis redeundi occasionem daret, per paucis tamen profuit, & verius maioris mali, quam boni causa extitit. Etenim principales eorum veriti; ne maior in secta dissipatio & schisma accideret, fratres clancularijs adhortationibus, eos precipue, qui infirmiores credebantur, roborabant, perque vrbis angulos noctu diffusi, nemine præter suos conscio ciuium quorundam ædes subibant, idque dabant operam, simul & semel, ut erroribus suis dementatos omnes ad se pertraherent, non obstante Senatus edicto, quod is cum contra eos, tum qui ipsos velut familiares hospitio exciperent, publicari paulò ante curauerat. Atque nequiquam licet autumarent, fore quempiam, per quem res ea explorari, detegi multò minus posset, nihilominus tamen decepti, & opinione sua citius præuenti sunt. Delectis quippe & in certas domus distributis ex licitorum, & qui Senatui à serutijs erant, Ministris, deprehendi, noctu etiam facile potuit, quibus in locis infauit illi Catabaptismi nocturnæ morarentur. Itaque statuto tempore quidam cum militari præsidio istuc à magistratu missi, aliquos ex ijs, & primarios quidem cœperunt; qui vinculis conficti, & quæstionibus subiecti alios nonnullos prodidère. Deprehensum quoque est, maximam vigere sub sanctimoniz ipsorum velo, morum fecditatem, quæ crebris furtis, stupris, adulterijs, & quibusuis alijs incæstuosus flagitijs innixa esset & inuoluta. Et hæc quidem iam ita in rebaptizatorum animis radicata erat, ut ægrè admodum extirpari posse, reptantibus clam per urbem sectariorum antesignanis, videretur. Itaque strictiore inquisitione opus fuit. Et inter alia quidem absurda tenebrionum dogmata, hi fuere reperti articuli,

Anabapt. articuli Tiguri reperti.

I. Christianam libertatem renatos omnes sic carnaliter interpretari solere & assumere, ab omni ut lege liberi vitam ducerent.

II. Christum omnes in libertatem adseruisse: proinde se nullo magistratui, oneribus, vectigalibus, decimis, & quo nomine demum exprimi queant, gravaminibus subiectos.

III. Seruitutem nulli præstandam esse, eò quod legi Christi contraria, ad libertatem natis in cultu diuino remoras iniiceret.

IV. Si quæ vero præstanda foret, aut quod tributum pendendum, paganis potius, ad querelas, & quæ ex doctrina oriri possent, scandala fugienda, conterendum.

V. Fœminas obligari dummodo salutem intenderent, corpora sua honoremque ac famam prostituere. Id sacræ Scripturæ testimonijs probari, quæ neminem posse, nisi omnia quæ diligit, deserat, abijciatque, saluari testetur.

VI. Propter Christum omnem infamiam & contumeliam, boni quoque nominis & famæ iacturam sufferendam.

VII. Et quia idem Christus dixerit, publicanos & peccatores, multis parafangis iustos in cælo præcessuros; ideoque & mulieres meretricari, & corpore questum facere debere, ut pudicas fœminas & ipsæ in cælo moribus suis anteuerterent. Neque enim hoc conando quampiam peccare, sed Dei mandatum adimplere, omnia communia esse præcipientis.

VIII. Et quanquam nonnullis carnalis illa commixtio peccaminosa esse videretur, nihil tamen eam commune cum reliquis peccatis habere, cum tantum in carne fieret, quam quidem pollui posse non impossibile esse, renatis tamen nihil vel in minimo officere.

IX. Id verum esse, & se Scripturæ verbis factisque sibi à cœlesti patre revelationibus, quouis loco & tempore abundè comprobaturos.

Præterea & vitiatæ quædam præcipuarum familiarum virgines, matronæ quæque & honestorum civium coniuges, quæ clam maritis venenum istud hauserant, adulterijs pollutæ comperiebantur. Quare, ut ad extremum tanto malo mederetur, Senatus ad pacem & tranquillitatem Reipublicæ integrum restituendam, Anabaptismi usum & consuetudinem civibus suis & totius ditionis suæ incolis inhibere motus fuit, capitis poena in eos, qui contra peccarent, constituta. Inhibitio sic habet: Quia constanti ad nos non fama modò, sed & certitudine delatum est, complures nostræ ditionis, erroneam illam & tot flagitijs insignem Retinctorum sectam, contra voluntatem nostram & mandatum nuper publicatum, in nostri despectum amplexos esse, eiusque sectæ adsectores de hospitio accommodare, & ad cætus seditiosorum hominum colligendos cubilia, cellasque concedere, atque eo pacto occasione ipsi & materiam ulterius aduersus superiores insurgendi suppeditare, mandamus denuò ac præcipimus, ut omnes ij, qui huic sectæ sese adsociarunt, nisi grauissimam sibi poenam malint accersere, à tam nociua & abominabili erronea seditiosaque pessimorum nebulonum colluie seiungant ac separent, nec deinceps villo modo ijs patrocinentur, aut subsidio esse præsumant, multo minus ad se in domus recipiant, aut familiaritate quadam prosequantur, sed prorsus, reiiciant, contemnantque. Neque enim nos, vel hosce, qui hoc faciunt tolerare, vel eos qui petunt, in nostro territorio fouere aut volumus aut possumus. Quocirca & præfectis nostris, satrapis, telonarijs, iudicibus, parochis & breuiter omnibus subditis, qua possumus seueritate, sub iuramento, quod nobis præstiterunt, inculcamus iteratò & præcipimus, ut vel domi suæ detinere neminè, vel tueri, vel quo minus ad nostram notitiā deueniat, occulere audent; verù si quos deprehendant, aut rursus aut in cōfinio palari

X.
Capitis sen-
tentia in A-
nabapt. fer-
tur.

Balthasar
Hubmeierus
Tigurum
clam venit.

Zuingli-
us Ana-
baptismi
olim do-
cuit.

bet absurdam & ridiculam, vt nomen saltem sibi celebre comparent, licet pericula subire, sanguinemque eos quandoque contingat profundere, è latebris in publicum rursus proferant, humanisque pectoribus instillent. & si quando doctiores, qui præstent, defunt, rudiores prouinciam eam suapte sponte suscipiant, qui se sanguine probaturos quod scriptis non possunt, pollicentur. Id tanta audacia & iactantia effutiunt opereque testantur, vt sibi ipsis oneri subinde esse, Zuinglius ipse proprio edoctus exemplo, nihil addubitet. Si quidem Balthasar Hubmeierus, quem supra de Anabaptismo libellos aliquot conscripsisse diximus, 6. Decembris ex oppido Waldshut ad urbem profectus, ad viduam quandam clandestinè diuertit, vetitamque inter fratres doctrinam priuatim tradere, & ne se vel minis vel edictis à semel benè fixa sententia diuelli permetterent, adhortari cœpit: Historiam vt memoratu dignam Anabaptisticaque inconstantia nobilem, huc integram ex Bullingero & Zuinglio adscribere collibuit. Balthasar iste, (scribit Zuinglius in epistola ad Gynorzum) de quo nonnulla per epistolam, sic egit apud nos. Elapsus ex oppido Waldshut, Tiguri apud viduam quandam subiit. Senatus vbi id rescituit, suspicatus hominem idem monstrum aliturum, quod reliqui Catabaptistæ, cò quod clam in urbem irrepsisset, stringi hominem iubet, ac in prætorio libera custodia seruari. Post tertium verò quartum aut nescio certo quem diem, iubet subito Engelhardum, Leonem, Myconium, Sebastianum, Megandrum, alios & me adesse: vbi venimus, exponunt qui à Senatu ad hoc constituti fuerant. Quomodo Balthasar dudum literas ad se dederit, quibus polliceatur se Zuinglium suis scripturis superaturum de Baptismo. Quid multa? congregimur. Ibi obijcit cæcus homo, quòd ante annos aliquot de Catechumenis docendis tradideramus in libro sexaginta septem conclusionum: non enim intellexerat nos isthic in hoc esse, quod pueri etiamnum æquè atque olim fidei rudimenta doceantur: quod ipse ad baptismum retulit, parum prudenter: quasi dixerim meum esse consilium, vt mos non tingendi infantes postliminio reducat, cum ego de more imbuendi pueros fidei rudimentis locutus sim. Vbi se hac parte videret errauisse, blandulus fuit. Processimus post multam conflictationem, in qua Testamentum istud perpetuum agnoscere noluit, ventum est ad caput secundum Actorum, ex quo probaui Christianorum liberos inter principia censos esse ad Ecclesiam: cumquè multa responsaret, ad claram atque disertam responsionem, eliciebam vt diceret, Anne concederet pueros istos in Ecclesia fuisse, nec ne: at ne quicquam omnia tentabam. Ibi ingenuè fateor, cum & istum locum 1. Corinthiorum decimo, Patres nostri omnes in Moysen baptizati sunt, &c. ad mouerem ad compellendum eum, vt agnosceret pueros

contineri,

contineri, etiam si eorum nulla prorsus mentio fiat, illeque nollet dicere, vel non, vel etiam, me vehementius inuexisse in hominem, sed non alia re, quam quod Catabaptismo suo miseros ciues suos traxerit in dissidium, quod iam ipsos perdiderit. Hoc ad magnum temporis modum ubi durauit, sic homo redargutus ac superatus, artem nouam orditur, postulat ut Leo, Myconius, & Sebastianus sibi dentur, ut cum illis solis conferat: sperabat arrogans homo istos ad se blandiloquentiâ suâ pertracturum. At ubi neque sic videt procedere consilium, eosdem iterum impetrat, ac post multas versutias huc descendit, ut dicat se recantaturum. Id autem Senatus non cogebat, nisi non uoluisset ab vrbe abire: nihil enim grauius statuebat in eos, qui Catabaptismi causam deferere noluisse, quam quod relegaret. Veniunt interim Legati imperatorij, postulantes hominem ad supplicium: qui eis breuiter negatus est, per legem, qua cauetur, ut qui ob aliquam noxam ciuis in neruum coniciatur, ob eam solam reus fiat. Sic peccauit in hominem istum Senatus, defendit ab impetitione Cæsaris, tanquam ciuem. Ad hîc succurrit eum fuisse in neruo, antequam in liberam custodiam sit positus: utcumq; res habeat, liber tum erat cum congredieremur, diuque postmodum in prætorio liber adseruatus fuit. Scribitur ergo reuocationis forma, non ex præscripto Senatus, aut quorumcuque, sed sua ipsius manu. Cumque ipsam in templo cui Abbatia nomen est, prælegisset, finito sermone, quem nos ad populum habueramus, protinus abnegat reuocationem coram tota concione: occasionemque dicendi nactum esse putans, multa adducit contra baptismum infantium, & Catabaptismum munit. Hic fama constans fuit, (sed ego diuinationem arbitror) clam eum hoc doctum esse, quo motus aliquis fieret. Spem enim habebant, me protinus absoluto sermone abiturum. Coniicitur denuò in neruum, tenetur isthic mensem aut longius. Ibi tandem sic ait, dicit se prorsus ignorare, quod reuocationem vitiauerit: ac si aliter sit locutus, quam promiserit, se aliquid à Dæmone passum esse. Concinnat nouam reuocationem. Nos ad amicos ubique adcurrere, orare, ut misericordia homini impertiatur, deturque Senatus: datus est. Offerentiq; sese ad palinodiam, decretum per misericordiam, ut disertam reuocationem faciat; quâ factâ, ocyus è finibus faceffat. Hic ego, ego inquam, Engelhardum, Leonem, Megandrum, Coepiscopos adeo ac oro, ut pro homine precibus velint apud Senatum nobiscum intercedere: Nam si protinus post reuocationem eiiciatur, periculum imminere homini tam ab Heluetijs nostris, quàm à Cæsare. Audiuit Senatus preces nostras, ac post reuocationem, quem ex animo facere simulabat, quû nihil minus esset, spatium latendi immerenti dedit, donec occasione inuenta, tutus abire posset. Qua data, per Senatorem quendam, virum in Euan-

Hubmei-
erus pali-
nodiam
offerit &
in charta
concipit.

Hubmei-
erus pali-
nodiam
reuocans
contra ba-
ptismum
parvulorum
argumeta
congerit.

VII.

Edictum Senatus contra Anabapt.

conz Dominicz celebritatem, tam eam, quâ sub vna, tam alteram illam, quâ sub vtraque specie communicatur pro publica concione (sic enim Zuinglius ipse scribit) approbauisse. Caterum reliqua, quæ toto hoc colloquio tempore acciderunt, hoc loco tradere, nimis longum foret; id solum dixisse suffecerit, hoc grauius animos vtrinque exulceratos esse, quò strictius in disceptatione veritas requireretur. Itaq; solutum sine fructu colloquium maiore quam ante, offensione vtriusque partis animos perturbauit.

Zuinglius siquidem, vt erat elata mentis, semper se & si vsquam aliàs, hoc loco maximè & tempore victorem ab ijs discessisse gloriabatur, miserisque ansam noui motus vnico isthoc facto, non leuem præbebat; quibus cum si lenioribus verbis actum fuisset, perfacile errorum conuicti in regiam veritatis viam rediissent. Neque enim decorum sibi fore reputabant, si istiusmodi in vulgus thrafo iste voculas emitteret, se omninò debere ceu pisces obmutescere. Itaque prioribus scandalis noua cumalata, noua tragediarum speciem in vrbe portendebant. Hinc Senatus, qui iam totus à Zuinglio dependebat, quosdam ex ijs carceribus mancipauit, quosdam priuatim commonuit, vt nisi à proposito desisterent, fore, vt seuerius quidpiam in eos statuere cogeretur. Sed & publicum disputationis habitæ testimonium emittebat, quò & seuerè Anabaptismum cunctis suæ ditioni subiectis interdicebat. Id in vrbe prius, & foris postmodo fuit promulgatum, in hanc, vt sequitur, sententiam. Omnibus dubiò procul notum esse, & neminem ferme vicinis in partibus degere, ad cuius non aures fama detulerit, quemadmodum intra breue tempus aliqui simulatz cuiusdam & fictitæ eruditionis personæ, sine vlllo sacrarum literarum testimonio, nullis fulti præfidijs, miseris quibusdam ac simplicibus è plebe hominibus (qui alioquin in bona firmaque fide solidati, nihil, præterquam quod bonum & verum erat, sectabantur) imposuerint seditiosis suis & falsis concionibus, quibus sine vlla auctoritate, aut requisita magistratus venia affirmare non erubuerint, baptismum scilicet paruulorum, quem in præsentiarum Ecclesia Christi vsurpat, non à Deo, aut eius Apostolis institutum, sed à Diabolo inuectum, & Christianæ Reipublicæ obtrusum esse. Et quia imprudentes illi & stulti homines eò callidis versipellum aliquorum consilijs abducti sint, vt sectæ huic & subscribere & eandem publicè velut Christi doctrinæ consentaneam profiteri & propagare; seque prudentiores reliquis æstimantes proximorum animas, in tantum discrimen præcipitare, præter reliqua seditionum & discordiæ semina ausi fuerint. Ideoque se velut à Deo eò loci in Magistratu constitutum, nec potuisse, nec debuisse ullo modo

tantam

tantam tamque hæcenus inauditam furiosorum hominum licentiam impunitam transmittere; sed obicem maturè huic malo opponere, ac ad terrorum reliquorum quosdam in vincula conijcere, bonis nonnullos exuere, alios in exilium ob motus ciuium, qui ex doctrina ista crebrò oriebantur, profligare voluisse: idque secundò iam & amplius obtigisse. Verum quia non mitiores inde efficerentur, & potius magis magisque proteruire, subditosque in sua dogmata sollicitare collaborarent: Adhæc cum post tertium illum, quem multorum rogatu ipsa in vrbe non intra domesticos parietes, sed in Curia & summo templo 6. Nouemb. Anni 1526. obtinuissent, congressum (cui præcipui ipsorum Doctores, & ex altera parte M. Vldaricus Zuinglius, M. Leo Iudæ, & D. Casparus Grossmannus interfuerint) publicè omnium approbatione debellati, & sacræ Scripturæ testimonijs confutati, veritati locum dare, & ab impia hæresi ad Ecclesiam reuerti nollent: Postremò, quia etià in ipso colloquio omnibus palam factum sit, quàm dolosè, vt ignaram plebeculam deciperent, nouum quendam separationis modum molirentur, seque non vt alij sunt homines, sed altiori quodam spiritu illustratos, & ab ea, qua ipsis rebaptismus collatus sit hora, nouum in anima motum nouamque vitam ingressos, tum omnis peccati expertes; sed sanctos & verè beatos esse, quod eo tenderet, vt reliquos omnes ex communi Christiana societate in peculiare suæ religionis consortium pellicere possent; comminiscerentur: Propter hæc & alia se omnibus singulisque præcipere seuerèq; mandare, imposterum omnes siue parentes siue liberi, cuiuscunq; demum sexus ordinisque esse possint, vt vnice sibi à perniciosa illa Anabaptistarum secta cauere, eiq; si qui forsitan nomen dedissent, primo quoq; tempore renūciare velint. Quod si verò, qui huic suæ voluntati refragari nefas nullum reputarent, inuenirentur, Senatui argenti marcam pro pœna exoluere debere; aut si grauius delinquerent, pro qualitate facti pœnam incurrere, aut (vt cum Zuinglio loquar) aquis mergere decreuisset, qui merferit baptismo cum, qui prius emerferat. Se siquidem hoc facto nihil aliud intendere, quam obediētes manu tenere, rebelles verò, & qui huius coniuncti esse soleant, seditiosos pro meritis coercere, nec cuiquam insuper conuiuere, secundum quod quisque, quid sibi facto opus putaret, ageret. In scripti eius verò confirmationem, publico vrbis sigillo hanc animi sui sententiam communire voluisse. Actum ipso Andree, Anno Domini 1525.

Atque isthoc publicato Senatus edicto, optimè de se actum Tigurini Ministri arbitrabantur, vtpote antagonists liberi, in erroribus suis & otio vitam acturi; sed id vanum protus fuit & irritum. Hæresis enim, vt serpit sicuti cancer, dum extingui queritur, facilè fautores adipiscitur, qui quamli-

Separationem
urgent
Anabap

VIII.

Fanaticorum
hominum in
disseminanda
hæresi scelus.

gus, fuit vir ingenio quidem & eruditione præstans, sed lubricus, & in hanc illamve partem pro fortunæ statu, variabilis. Hic cum in Waldshut aliquamdiu Dei verbum prædicasset, inaudissetque quam inter se, Anabaptistæ, & Zuingliani, acriter de paruulorum baptismo digladiarentur, hortatu quorundam, sacras de eo negotio scripturas euoluere cœpit; si forte genuinam ipse sententiam eruere posset. Sed ecce dum de fide dubius eo in opere defudat, adsunt ex Retinctis versuti quidam & versipelles magistri, qui & dubio hominem liberant, ac suo sensu exposito, eò redigunt, vt in qua docebat Ecclesia, rebaptismū instituere occiperet, omnesq; eos à cœna repelleret, quotquot rebaptizati non essent; tanto zelo feruoreque nouus ille Spiritus in Doctore operabatur. Sed & nefando, ac pernicioso dolo, pastore suo se abdicauit, vt denuò liber à turba rebaptizatorum, eligeretur: Id quod & subsequutum. Tinctus enim ab ijs, & in communionem assumptus, non voce solum sed & literis librisque Anabaptismum tueri suscepit. Zuinglium (paruulorum lotorem per ignominiam nominabat) non minus à se stare, quàm & Lutherum, propalam adseruit; scriptis ad Senatum Tigurinum literis quibus se ex Dei verbo Anabaptismum ostensurum, promittebat. Verum de his infra latius.

IV.
Colloquium
Tiguræ anno
1525.

Nunc ad colloquium redeamus. Id indictum ad 6. Nouemb. anno 1525, diximus. Itaque ex oppido S. Galli & locis conterminis, conuocati Anabaptistæ, magno numero Tigurum confluebant. Coniungebant sese & Zuingliani, & ad locum colloquio deputatum properabant. Aderant quoque ex oppidis ditionis Tigurinæ Legati & tabellarij, qui ideo colloquio interesse iubebantur, quod & de Tigurinis Anabaptistarum querelas audiuisent, & quàm validè apud eos progredierentur, non ignorarent. Expositum simul ijs fuit, quàm iniquè Senatus ab Anabaptistis falsis sermonibus traduceretur, quasi nunquam eos audire, aut ad familiarem quandam disputationem admittere in animo habuisset; proinde nunc coram spectarent Senatus innocentiam, ac post transacto colloquio de omnibus ad suos rei veritatem referrent. Posthæc, vt iniuriam ordirentur, valux domus Senatoriæ aperta fuere, inuocatoque Spiritus sancti auxilio, in medio Senatorum ciuiumque vtrinque spectantium, colloquium inchoatum est. Atque vbi cum principioribus Anabaptistarum disputari cœptum est, tumultuosa fanaticorum turba magno strepitu ingreditur; ex ijs vnus succlamare cœpit, & occinere, Sion, Sion, lætare Ierusalem. Hinc tumultus pressuraque in populo oriebatur, vt Senatus de loco mutando, & ne quis motus surgeret, deliberationem instituere debuerit. Itaq; summum templum, quod spatiosum & tantæ multitudinis capax videbatur, actioni destinatum fuit. In eo binæ mensæ consti-

tutæ;

tutæ, quarum vna pro ministris Tigurinæ Ecclesiæ, altera pro Anabaptistis vacua seruabatur. Disceptatum hic fuit per tres dies continuos, à mane ad vesperam vsque. Miros, si coram spectasses, sermones audisses; his pro scripturam pugnare dicentibus, illis contrarium obuertentibus. Anabaptistæ sanè, si quando acrius vrgebantur, ad conuitia & scōmata prolabebantur; nec secus Zuingliani factitabant. Et subinde parum aberat, quin à verbis ad verbera procederent. Si quando de Scripturis sermo ingerebatur, Tunc ad Zuinglianos Anabaptistæ; Proferte (dicebant) vel vnum, si adsit, ex Scripturis exemplum: probate re, quod verbis pollicemini, paruulos, nō adultos baptizandos esse: Scriptura ait, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, &c. Matth. ult. Quid ergo vos causæ impellit, cum hæc legitis, paruulos contra Scripturæ mentem, antequam informari possunt, tingendos in schola, in Ecclesijs, è pulpitis doceatis? Illis ad hæc, vt de adultis idem ex Scripturis demonstrarent, vrgentibus, nihil aliud, quam ipsum S. Scripturæ textum (euntes docete & baptizate, hoc est, vti interpretabantur, primò doctrinā Christi & fide instruatis, ac tum demum sufficienter instructos baptizetis) opponebant. Qui si falsò id inde torqueri redderent; ij è contra, peccata eorum obstare, quò minùs verus ipsis sensus innotesceret, vtpote nec dum renatis, & nouam vitam ingressis, respondebant: Et ob id non iniuria hoc se lauacrum, humanum quoddam inuentum vocasse; cuius vsus Apostolorum temporibus incognitus fuerit. At Zuinglius quid facerèt, nullo tamen alio, quam traditionis argumento, tueri se potuit. Vnde quidam ex aduersariis Zuinglium aggressus, per viuum Deum iureiurando adegit, vt veritatem palam fateretur: Cui annuens Zuinglius, rusticè ait, fatuum te esse, & furiosum, ipsa veritate contestor, quo dicto, ridentibus hominem adstantibus, à se reiecit. Præstò erat & alius, ex illorum numero, coryphæus insignis, & qui se reliquis præstare opinaretur, qui turpissimis sparsis in vulgus calumnijs, nihil non in eum expuerat conuitiorum & criminum, hæreticum, latronem, furem, rapto- rem, Antichristum verum, Scripturarum corruptorem, ipso Pontifice nocentiorẽ esse clamitans. Zuinglius iniuriarum impatientissimus, magno erga hominem odio exacerbatus, id à Senatu obtinuit, vt is in pleno consessu ab illo causas conuitiorum peteret, quibus impulsus tam dira & horrenda in eum crimina effulminare non vereretur. Interrogatus à D. Henrico Valde- ro Consule, & iussus vt causas maledicentiæ suæ exponeret, multum diuque cunctatus hanc vnã causam protulit, quod paruulorum baptismus à Zuinglio tam pertinaciter ac tanta constantia defenderetur. Deinde cum vltè- rius vrgeretur, aut amplius quiddam ostenderet, tandem & hoc multum tergiuersatus, fama se audiuisse eum anno iam proximè præterito, vtranque

*Transfertur
in Ecclesiam
ex Curia col-
loquium.*

*De vero Scri-
ptura sensu
certatur.*

*Zuinglius in-
iuriarum im-
patientis in
aduersarium
Senatum cõ-
citatur.*

Opinio ciuium
de Anaba-
ptistis.

IV.
In ordinem
rediguntur
pulsi passim
in exilium,
& in vincu-
la coniecti.

Zollica nidi-
ficant retin-
di.

conferebant. Nonnulli portis effusi, ruri futuram vr̄bis ruinam plangentes, ne communi excidio implicarentur, ciues clamoribus suis euocabant. Fuere etiam, qui Dei misericordiam annunciantes, nullum vnquam vr̄bi, modo bonis ad se perlatis communiter fruerentur, dispendium illatum iri pollicebantur. Doctiores pleriq; in compitis verba ad plebē facitabant, ac graui-ter in vitia quęq; inuecti, superbiam, cōmessationes, compotationes, aliaq; id genus vitia execrabantur. Eratq; res cunctis stupori & admirationi, speciem-que referebat spiritualis cuiusdam vitę, quam noui illi & renati homines, per adumbratam quandam seueritatem, rigoremque inchoasse credebantur. Neque enim aut risu vnquam, aut iocis sese oblectabant; sed continuò si quid palam agendum erat, suspiria altè ducebant, ingemiscebantque; quin & vberes subinde profundebant lachrymas, & vanitates huius mundi coram ciuib; deplorabant. Hinc miri per vr̄bem sermones spargebantur, à rudioribus præsertim, quibus illi suis fraudibus illudebant. Scribant quidam (ita namque de ijs loquebantur) de Anabaptistis quid velint, dicant seditionibus eos deditos, & Christianę reip. interitum machinari; ex vita certè illorum, operibus, doctrinaque, quàm id falsum sit, euidenter elucet, cum nec iurare eos, nec blasphemare, nec quę sua sunt quærere; sed ea tantum, quę Christi sunt, quę Scripturis conformia, promouere videris; ecquis hæc non vera, & maximè Christiano homine digna dixerit? &c.

Hosce similesque vulgus sermones ferebat, idque tanta licentiâ, tam procaciter & tumultuosè Zuinglianis obuertebant, vt seculare brachium, ad homines compescendos inuocare compellerentur. Itaque multi in carceres compacti fuere, & postea ex carceribus in iudicium tracti, vbi verba per iugulum renocare cogebantur: pertinaciores verò, & inprimis isti, qui durante hoc motu, secessionem à Zuinglianis fecissent, partim bonis, exitio partim fama-que multabantur. Tunc furere passim Anabaptistę, conuictorum plaustra in Tigurinos iacere, Zuinglium omnis mali auctorem proclamare; quem velut impium & infelix Sathanę mancipium ac antiquum Draconem, in Ecclesiasticorum quorundam sui dogmatis (vt ijs blandiretur) gratiam, vt à Senatu proscripti, vr̄be & agro Tigurino pulsi exularent, procurasse, dictabant. In Magistratum etiam contumeliosas voces euomebant, vt, qui vnus arrogantissimi hominis instinctu, tantum doctrinę Christi scandalum inferre non fuisset reueritus: Nimis seuerè secum agi, nec vt homines, sed velut humani generis hostes, & Christianorum societate indignos tractari se querebantur. Pagus est quinto ab vr̄be lapide distans, Zollicanam Ecclesiam Zuinglius nuncupat; huc tanquam ad tutius in exilio refugium, miselli isti confugerunt, emissisq; subinde socijs, in eam amplitudinem exiguo dierum

inter-

intervallo excreuere, ut Senatus Tigurinus, cuius sub ditione oppidum tenebatur, sese interponere, nidumque cum disturbare, ne quod grauius damnum emergeret, cogeretur: Quod tamen ea moderatione factum est, ut nullatenus istinc violenter se deiectos, aut indicta causa damnatos queri possent. Namque prudenti quorundam consilio effectum est, ut Tigurum tertio ad colloquium, publico Senatus diplomate, inuitarentur. Inuitationis hæc erat sententia: Rogare Senatum, ut cum multæ hucvique, exque graues de paruulorum baptismo controuersia extiterint, nec leui cum vulgi scandalo fuerint publicè priuatimque agitata, quò ex tandem sopirentur, & veritas monstratis erroribus ad oculum pateret; ij qui ex amore Christi pacis studio tangerentur, citra vllum periculum secure Tigurum ad Curiam aduentarent, defensuri ibidem, quæ de baptismo in Ecclesia consueto, non secus ac Pontificio, aut Sathanico commento, alijsque circa rem eam argumentis propositis, in vrbe & locis vicinioribus evulgassent; polliceri se, in omnibus ibidem ex sacra Scripturae contextu, ad libitum satisfactum iri. Itineri proinde sese accingerent, & colloquio, ad feriam secundam post omnium Sanctorum sisterent. Articulos verò controuersos, de quibus discipandum foret, ne quis velut rei ignarus istuc pergeret, hos se subiungere voluisse:

*Inuitantur à
Senatu ad
colloquium.*

*Articuli col-
loquij.*

I. Christianorum pueros nihilo minus Dei filios esse; quam & parentes, æquè atque in veteri Testamento. Dei ergò filij cum sint, quis vetare posset, quo minus baptizarentur?

II. Circumcisionem id antiquis fuisse quod ad rationem Sacramentalem attinet quod nobis Baptismus. Ut ergo illa infantibus data est, ita & baptismum infantibus dandum esse.

III. Anabaptismum nihil prorsus fundamenti solidi, in scripturis habere; ac proinde omnes eos, qui se rebaptizari paterentur, vel ex vnamini consensu, vel sub nouitatis cuiusdam prætextu, Christum denuò crucifigere. Hæc colloquij indictio fuit.

*Præsides col-
loquij.*

Porro priusquam inchoaretur, Præsides colloquij designati sunt Wolfgangus Ionerus, Sebastianus Hoffmannus, Ioachimus Vadianus, & Conradus Fabricius, viri & docti, & in dignitatibus constituti. His, ut ordinatè omnia fierent, iniunctum fuit. Quod ubi ad Anabaptistas delatum, illi, ne & suæ parti deesse viderentur, doctiores plerosque miris technis in sectam trahere ceperunt, splendidam ijs victoriam polliciti, qui vnam eandemque doctrinam secum adstruerent defensarentque. Nec defuere, quibus ceu clypeis & umbonibus, ad auertendos Zuinglianorum ictus, vterentur.

Primus horum Balthasar Hubmeierus Pacimontanus, Doctor Theolo-

*V.
Balthasar*

gus

Blawrock
rebaptizatur

Anabaptista
Zuinglium
ad sectam &
reformatio-
nem incitant

III.

Zuinglius ab
Anabaptistis
desistit.

Zuinglius
contraretin-
eos predicat.

dicere, & patris cœlestis voluntatem patefacere, quam eam esse referebat, ut repudiato veteris Ecclesiæ baptismo, retinere se sine mora paterentur, eoque modo per nouam regenerationem Dei filij effecti, vitam sine labe & macula inchoarent. Quibus dictis, ipse in genua prouolutus, rebaptizari se à Cunrado Grebbe, postquam precibus ad id eum induxisset, permisit. Inde surgens omnes exemplo suo commonuit, alioq; fraternitatis collato prius nouo regenerationis lauacro adscripsit: quorum multi ad eum in doctrina & propaganda laborarunt, ut quibusuis periculis caput obiectare, imò & sanguinem profundere pro ea non dubitarint. Ab eo tempore audaciores facti, non ciues solum, sed & Prædicantes, & qui eruditione alios antecedeabant, in sectam traxerunt, sub nouo, sed feruentioris reformationis prætextu; quam solam in scripturis locum habituram diuinabant. Zuinglium etiam, cui Sacramentariorum noua hæresis nomen non incelebrè recens pepererat, concionatoris munere in Cathedrali Ecclesia fungentem, ad eum, asperioribus verbis increpabant, quod opus Dei ad eum leniter ac tardè exequeretur, tempus nunc esse, effati, & urgere spiritum, ut nisi maiore Zelo reformatio Ecclesiæ Dei institueretur, nemo fieri posset salutis æternæ particeps: separandos esse fideles à cætu malignantium, quemadmodum Apostolorum temporibus factum sit, qui ab impijs discesserint, & cōmuni Ecclesiæ relicta, Hierosolymis fideles congregarint; quod & Apostolus Petrus seuerè præcipiat, ut conuertat se unusquisq; à nequitia sua, & cum impijs commune nihil habeat. Ideò summè necessarium esse, ut talis in vrbe personarum disiectio aggrederetur, ad colligendam puram Ecclesiam, qui spiritum S. acciperent, ab eodemq; perpetuo gubernarentur. Talem sibi Ecclesiam (ait Zuinglius) imaginabantur, talemq; se constituere posse sperabant, qualem Christus in cælis habet, & habiturus est, omnis peccati & labis expertem.

Quam in animarum separationem cum Zuinglius nulla ratione consentire vellet, & contra Scripturas esse obuerteret, ab eo se prorsus separarunt, nec firmā cum homine amicitiam deinceps coluere, idq; vel ideò maximè, quod dogma istud, & alia nonnulla, a pertis primum literis propugnasset, nunc vero urgente tempore, fratribus in re tam plana obfisteret. Itaq; ira in Zuinglium exarserunt, ac propalam ipsi contradicentes baptismum nihil aliud quam inuentum Nicolai Papæ, nec à Deo, sed à Diabolo potius originem trahere clamarunt, omnibus gehennam comminantes, qui non attutum, reiecto illo canum, sic enim per contemptū vocabant, lauacro sese rebaptizari paterentur. Zuinglius è contra contrariam sententiam tenens, publicè pro concione in eos detonebat, idq; dabat operam, ne sacrum baptismum in se iunctionis signū ipsis euaderet. Illi quam propositi, & semel conceptæ opinionis tenax esset

Zuinglius

Zuinglius non ignari, quod durioribus verbis efficere nequibant, blandimentis procurare institunt. Itaq; petunt ab eo, vt priuatam aliquam & peculiarem secum de baptismo disputationem ineat, si fortè vel nunc demum vtrinq; pax aliqua confitui posset. Annuit ille, & bis cum illis congressus, rem multo quam ante peiorem in medio reliquit. Eius quippe genij Zuinglius erat, vt alpernaretur omnes, & de nemine præterquam se magnificè loqueretur, sibi soli victoriam arrogans, alij licet de ipso triumphassent. Atq; hac re vna factum est, vt miseri isti homines & tot tantisq; erroribus infecti, nō modò in hæresi obdurarētur; sed & quotidie magis magisq; in peius proficerēt. Res eò paulatim recidit, & in tantum odia, vtrinq; creuerūt, vt & magistratus manum admouere debuerit, & locū deputare, vbi familiari colloquio, conciliatis articulis controuerfis, dissidentiu animi vicissim ynirētur, & stabilità cōcordiā, in vnū corpus & Ecclesiam rursus coalescerēt. Id verò priusquā faceret, humaniter primū ad pacis studium eos inuitabat, vnice obtestās, ne huic sese conuēctioni adiungere grauarētur: hac enim re vna & sibi, & aduersè parti mederi posse. At illi, eò jā furoris, vt de nulla re alia, præterquā de sua libertate quenquam audire dignarentur, Zuinglij vehementiā abrepti, Senatus petitionem contempsēr. Indignè id factum Senatus suscepit, ab ijs maximè fieri, qui vrbis suæ privilegia & immunitatem affectabant. Itaq; primoribus ciuium in Curiam conuocatis, quī primos illos inquietorum hominum motus sedarent, factamq; sibi contumeliam vlciscerentur, deliberarunt. Id 17. Ianuarij anni 1528. accidit, & sequenti anno sub finem Martij rursus agitatū, cum numero indies & furore auferentur. Inuitati vnā quoque ad Curiam ex Anabaptistis primarij, quibus vt socios à proposito deterrent, paci; ac trā quillitati publicæ studerent, seriò seuerèq; imperatum fuit; sed frustra. Illi enim mandato Senatus suis exposito, in tantum ex infima plebecula suæ sectæ plerosque commouerunt, vt illi extrema quæque potius subire se, vitam & sanguinem quoq; profundere, quam Senatus edicto obsecūdare paratos, vociferarētur. Ex his ductores fuēr Georgius Blawroet, Ioānes Pretlan⁹, Wolfgangus Vlmannus, Michael Sadeler, Melchior Verus, alijq; cōplures. Hi certo extremi iudicii die fratribus præfixo, omnibus velut iam iā morituris pœnitentiā prædicabant. Quidam deposita veste, in cilicio & cinere, nudi per ciuitatis vicos discurrebant, & Ionæ Prophetæ instar vlimū vrbis exitium prædicebāt. Væ tibi (sic clamitasse eos Bullingerus tradit) Tiguro, Væ tibi, & iterum: Væ. Pœnitentiā agites, securis ad arborem posita est; pœnitentiā agite. Dū hæc gerūtur, alij in ciuiū edes ingressi, qui suę iā ante fidei nomen dederāt, hominib; grandæuis etiā & senio confectis, dum modò rebaptizarētur, fore, vt aduērant i cœlesti iudicii in occursū prōptiores possent adduci persuasis, carabaptismum

Senatus au-
toritatem
suam in dis-
sidio inter
Zuingl. & A-
nabap. inter-
ponere cogi-
tur.

Nudi per pla-
ceas discur-
runt & ex-
trema iudi-
cium denun-
ciant Ana-
baptista.

HISTORIAE ANABA- PTISTARVM

LIBER SECVNDVS.

Summarium Libri Secundi.

- I. Tiguri in Heluetia Anabaptismus exoritur.
- II. Georgius Blawroch primus auctor sectae, raptus eius & consilium exponitur.
- III. Anabaptistarum cum Zuinglio actio, vanaq; de excidio urbis praesagia.
- IV. Urbe turbantur, sed non multo post à Senatu inuitati ad Colloquium redeunt.
- V. Balthasar Hubmeierus Doctor Fridbergensis Anabaptismum amplectitur.
- VI. Colloquium Tigurinorum cum Anabaptistis.
- VII. Edictum Senatus contra Anabaptistas.
- VIII. Hubmeierus Tigurum venit, cum Zuinglio disputat, & victus, errores palam retractat.
- IX. Noui per urbem post Hubmeieri discessum tumultus.
- X. Capitis sententias in Anabaptistas latae.
- XI. Ejcitur Tiguro cum Affectis Georgius Blawroch.
- XII. Anabaptistarum in propaganda haeresi fraus & morum fœditas describitur.
- XIII. Horrendum facinus Leonardi Sutoris.
- XIV. Abacella femina se Christum esse fingit, 12. septa Apostolis.
- XV. Hubmeieri cum vxore supplicium.
- XVI. Glarona eiectione Catabaptistae miru praestigijs rusticos infatuant.
- XVII. Rex Anabaptistarum capite plectitur Sturgardia.
- XVIII. Recensentur nefaria duo homicidia.
- XIX. Melchioris Rinck haeresiarcha vita ac morum brevis descriptio.

SUBLATIS rebellium ducibus, pristina Germanis pax reddita videbatur, quam cō firmiorem fore existimabant omnes, quod sperarent, magno labore & sanguine partam à nullo faciliē turbatum iri. Verum spes irrita fuit, non permittente illo, qui solet ob scelera nostra, graviora mala infligere. Quippe reuiuiscētibz apud Heluētios infernalis sectæ reliquijs, belli noui, multo quam ante calamitosioris, principia pullularunt, quæ parua tunc quidem & exigua videbantur, verum successu temporis ad eō invaluēre, vt etiamnum Germania finem non videat. Causam mali non exiguā Tigurini præbuerunt, qui de Anabaptismo sparfos non ita pridem Munceri libros auidissimè lectitabant, eosque non minus Lutheri, quam & Vldrici Zuinglij operibus longè præferebant; quem & verissimum Prophetam esse dicebant, & ex omnibus talem, qui solum opus verbi Dei & regnum Christi, syncerè vniceque promotum cuperet. Ductores habuēre Cunradum Grebbe, & Felicem Mantfcherum nobili stemmate satum; Viros sanè doctissimos & Latinæ, Græcæ, Hebraicæque linguarum apprimè peritos; quibuscum & Zuinglius clanculum conspirabat. Hi mox clandestinos per urbem conuentus agere, & ex Scripturæ libris argumenta pro se congerere cœperunt, eo seruiore & zelo, vt donum interpretationis inde ad ipsos cælitus translātū, nonnulli arbitrarentur. Post vbi plures in consortium aduenēre, & numerus indies augesceret, audacia simul in ijs creuit & spiritus. Sed quo minus publicum suæ religionis exercitium erigerent, personarum raritas obstabat. Itaque intra domesticos parietes malum tantummodò serpebat, donec eas sibi vires acquireret, vt in publicum turdò posset erumpere: Quod non multò post accidit, suasu Georgij cuiusdam de domo Iacob, quem vulgus Georgium Blawrock, eò quod carulei coloris togam gereret, nominabat. Hic excusso, quod Sacerdos emiserat, voto, cum austeriorem duceret vitam, & spreto mundanarum rerum luxu, soli saluti inhiare putaretur, sectam breui celebriorem reddidit, & accessu multorum adauxit, arbitrantium, hoc puritate reliquis præstare, quò libentius eam grauiores viri amplecterentur.

Primus qui publicè Tiguri Anabaptismum docuit, Georgius fuit, non minori versutia vsus, quam Pelargus fuerat. Cum enim frequens esset fratrum numerus, ipse in terram corruens, in pleno conuentu quasi exanimis, miras & ore & manibus gesticationes edere cœpit; ita vt stupori potius, quàm admirationi res insolita spectantibus esse videretur, hominem aut in amentiam decidisse, aut maligno spiritu exagitari, arbitrantibus. Verum eleuatus in altum, & post paulò ad se quasi reuersus, futura mox cœpit præ-

I.

*Tiguri in
Heluetis A-
nabaptismus
exoritur.*

*Apostoli Ca-
tabaptistarū
Grebbe &
Mantfcherus*

II.

*Georgius
Blawrock
primus Tigu-
ri secta auctor
extasis eius
& consilium.*

*Profligati ex
Silesia Ana-
baptista in
Poloniam &
Morauiam
abierunt.*

XIX.

defuere, quibus in evulgando dogmate, ad quavis subeunda munera vteretur. Horum plurimi magistratu executionem edicti in eos persequente in Morauiam, cum primis vero ex rusticis Ducatus Guglouiensis magnis cohortibus confluxerunt; alij in Poloniam venditis bonis cum vxoribus & liberis sedes transtulerunt, vbi in egestate summa & maximis sudoribus misere vitam tolerantes, nihil ferè quod dignum memoratu dixeris gesserunt.

Vnus tantum ex omnibus fuit, isque nominis primarij, ex nobili Melstinkiorum familia natus, Iacobus nomine, qui inter crebra illa, quæ habere se socij gloriabantur, visionum portenta, vt insigni versutia peculiare quid præ reliquis habere se ostenderet, Dei filius à vulgo nuncupari voluit. Et licet maximis flagitijs coopertus infamem vitam ageret, eò tamen temeritatis nonnullos pertraxit, vt & certos aliquos sceleris consortes acciperet, qui quò vellet, eum sectarentur, & ex iisdem Apostolos sibi postmodum deligeret; id quod inchoauit callidè, & neminem refragante perfecit. Collectis quippe Bretzini statuto tempore socijs, cum opinio illa omnium iam animis infixæ indies in hominis admirationem eos raperet; atque sciret ipse, quam nouitatis auidi insoliti quidpiam videre desiderarent, Christi nomen auctoritatemque adsumens ex discipulis qui aderant, duodecim electis nomina Apostolorum imposuit. His ille latronibus cinctus in villas egressus, mirà quâdam vafriçie rusticorum consortijs sese ingerebat, ijsque varijs illudens præstigijs, quicquid mens fatua dictabat, persuadens, in syluis passim & dumetis nunc tostas, nunc delicato quodam iusculo conditas carnes, à discipulis tamen eius clam istie repositas, intuentium magno cum stupore proferebat. Sed & Apostoli ipsius (scribit Ganguinus) latrones velut mortuos subornantes suscitabant, pisces in paludes lutosas primo impositos, vbi nunquam eos nasci possibile erat in nomine Christi suis manibus capiebant, panes in fornaces imponebant in nomineque Christi sui, cum illic non essent ante, depromebant, cum ingenti simplicis vulgi admiratione. Quodam tempore ad Costochiam Monasterium D. Virginis imagine celebre, cum suis Apostolis venit, cumque illic aliquot dies morarentur, vnum ex suis quasi obsessum à Dæmone subornauerunt, cuius opera victum acquirebant. Ille enim per hospitia ambulans carnes de coquina rapiebat, in suosque proiebat, qui cruce illas munientes carnes comedebant; cumque illic ingens esset concursus populi ad D. Virginis imaginem, sycophantæ illi obsessum suum ad altare ducunt, duplici veste indutum, in cuius intercapedinem necessaria imponere posset, lapillos verò intra indusium ei imposuerunt: Cumque ad altare deduceretur, ille è manibus deducentium furibundus sese propriens in altare donarijs onustum irruit, pecuniasque rapiens in vestis dupli-

cata intercapedine eas abscondit: Cæteri Monachi accurrentes cingulum eius soluunt, ibi lapilli duntaxat in terram ceciderunt, pecunia verò in veste duplicata remansit. Monachi pecuniam arte Dæmonis in lapillos transformatam putantes, exorcismis eam in pristinam formam transformare nitentur: sed cum lapilli permanerent, Monachus librum sacrum indignabundus in terram proiecit, dicens: Similem Dæmonem nunquam habuimus, abite cum eo ad omnes Diabolos, Sycophantæ illi cum pecunia rectà in Silesiam fugerunt. Ibi apud matronam nobilem in quodam pago diuertentes, cum illa viro absente illos recipere nosset, saltem mappam vel telam ad sacrificandum petierunt. At mulier fasciculum telæ illis obtulit. Tunc illi, hanc nobiscum accipiemus, & Christus tibi benedicet, vt tibi linum abundantius crescat. Ostende aliam si habes, quam cum similiter accipere vellent, mulier recusauit, maritum timens; Illi autem frustulum fomitis cum igne in telam clam intromittentes mulieri reddiderunt. Itaq; cista à tela, à cista verò domus accensa conflagrauit. Viro domum reuerso, vxor ob Christum cum Apostolis malè tractatum hoc sibi iustè contigisse dixit: At vir ira excandescens; latro hic inquit nequissimus, & non Christus fuit. Itaq; cum vicinis eos insequitur, & in quadam villa assequitur. Tum Pseudo Christus ad illum qui vocatur Petrus, dixit; Iam mea passio Petre, calixq; quem bibiturus sum appropinquat. Petrus, & mihi vt video Domine, imminet. Ille verò dixit: Petre ego aliter non possum, nisi per fenestram hanc euadere; tum Petrus & ego te quoad viuam non derelinquam, sed quocunque fugeris sequar. Ergò per fenestram aufugit; cæteri quoq; Apostoli qua potuerunt, euaserunt. Rustici eos secuti, baculis fustibusq; cecidere, dicentes; Prophetisa nobis Christe cum tuis Apostolis qua in sylua baculi isti creuerint. Ergò plagis emendati vitam suam emendarunt, dicentes; difficile est nobis Christi passionem Apostolorumque tormenta subire.

Pelargus verò ne & ipse in Magistratus potestatem deueniret, exemplo aliorum ex Silesia in Bauariam abiit, vbi reliquum vitæ tempus in magnis ærumnis confecit, Monachij inter inopes & calamitosos grauissimo morbi genere, iusto Dei iudicio, extinctus; duobus tantum post se relictis discipulis, quibus venenatum dogma incantius infuderat; qui & ipsi insigni inter se exorto Schismate diuisi, vlticem supremi iudicis manum non effugerunt, vt latius suo loco dicemus.

Finis Libri Primi Historia Anabaptistarum.

Vasfrices
Gimpies
tas Ana-
baptist.

Anabap-
tista in-
conditarij.

Capitur
Christus
Anabap-
tistarum.

XX.

Pelargus in
desperatione
exhalat.

*Carlstadtus
ligna conue-
nit & vendit
in foro.*

*Tigurum ad
Zuinglium
proficiscitur.*

*Horrenda
mors Carlsta-
dij.*

maritum falsum falso in nuptijs beatum dixerant Wittenbergenses, & præ omnibus grauissimè accusauerat eum seditionis Lutherus, non solum priuatim per literas: Verum etiam publicè per duos benè prolixos libros. Huc usque Cochleus. Cæterum spreto ibi & abiectis honorum titulis, non Doctor nedum Dominus, sed (Metbar Enders) vicinus Andreas à vulgo salutari volebat. Atq; quo maior surgeret simplicitatis in plebe persuasio, vnà cum agricolis in Loberinam sylvam lignatum ibat, venum exponens in foro, quæ humeris aut curru collecta ligni plaustra adueheret. Nec hoc agebat solum; sed & vinum adustum, cerenisiā, pyra tosta, placentas, specula, ligulas & plura id genus crepundia vulgo vendebat. Amictus ipsi planè agrestis erat, alti perones, subcineritij coloris tunica crassa & squalida, culter lacera vagina promicans, pileus etiam simplicior ac rusticus. Sic prodibat foras homo ridiculus. Verùm & ibi à vicinis se negligi contempnive videns, ad Heluetios transire decreuit, sententiam cum Zuinglio collaturus. Itaq; Tigurum profectus ex indocto rustico Doctor rursus & Archidiaconus effectus reuocatum iam ante Berengarij dogma, ope, vt diximus, Hulderici Zuinglij, aurei quem elapsis annis à Luthero, vt id faceret, Orlamundæ acceperat, memor, per superiorem Germaniam disseminauit; Basileę non multo post ad munus Concionatoris euectus. Vbi cum satis diu in perniciem eius Ecclesiæ vixisset, sub ipsa concione nouissima, quam habuit in templo, vir quidam oblongus & ater comparuit, quem ex opposito suggesti consistentem proximum se Consuli locare vidit: qui mox templo egressus in domum eius se contulit, vbi neminem reperit, præter vnicum filiolum patri apprimè charum. Hunc apprehensum crinibus rapuit sublimem, quasi terræ allisurus. Et tamen illæsum deponens iussit nunciare patri, adfuisse atrocem virum, qui ipsum quæsiisset, ac reuersurum eundem post triduum & secum esse abducturum. Quare domum reuersus postquam ista comperisset à puero, & Consulem interrogasset, quisnam vir ille longus esset, qui in templo ipsi adstitisset: Hic autem se neminem vidisse affirmasset, primum vehementer exterritus animoq; percussus est; deinde præ mœrore in lectum sese coniecit, & tertio die iuxta vocem ex terribili nuncio auditam, è vita cōmigravit. Id dant testimonij Basileenses, id tēporis, ministri de Carlstadio, homine si quisquā alius fuerit & spīā, infelicitissimo; qui propter seditosum animū & impios errores ex sūmo gradu in extremam paupertatem prolapsus, vt alas rursus prosperioris fortunæ expanderet, Anabaptismo simul & Sacramentariorum erroribus pro tempore adhæsit, vt propemodum nescias, plusne operæ in hisce, quam illo propagandis collocarit. Atq; hīc videre licet, quā seuerè Deus puniat eos, qui spreta auitæ fidei veritate erroribus suis ignarum vulgus infatuāt, & miserè seducunt;

cunt; ita vt nullus adhuc ex primis illis Anabaptismi, quos recensuimus, sectatoribus fuerit, qui vlticem Dei manum in vita & obitu non senserit. Vt proinde mirum sit, tot etiamnum inueniri, qui Sectam hanc, non secus ac Apostolicam nuncupare & amplecti non reuerentur. Sed quemadmodum in Angelum lucis transformare se nouit Sathanas, ita & eos, qui nouitate delectantur, nullo negotio in quasuis absurditates pellicere potest, fictis reuelationibus, aut detorto Scripturarum sensu fasciatis. Ita Lutherum primò decepit, à quo malum illud velut ex fonte ad alios facile dimanauit, cui sopiendo ne ipse quidem, nedum vniuersæ Germaniæ Principes sufficere potuere; quin & indies succresceret, & vltius in circumiacentibus prouincijs clam palamque pullularer.

Neque enim solam adflixit Saxoniam, Alsatiā & istos reliquos Germaniæ superioris tractus malū istud, sed & Silesiam, Poloniam & regiones alias quamplurimas seditiosis quorundam concionibus supra modum concussit, & perturbauit, idque vnius Pelargi ductu & consilio, quem in Silesiam expugnatis castris Franckenhusio profugisse memorauimus. Hic enim nactus in Silesia socios ad artes priores relapsus, cum Lutheranis primum, qui recens accesserant, colludens, operæ plurimum in tollendis Ecclesiarum ritibus consumpsit; postmodum verò vbi publicum exercitium adeptos eos Freystadij vidit, totum Ducatum Glogouiensem peragrauit, ac plebem in Clerum concitando, nihil prætermisit, quod profuturum sibi mens insana præfagiebat. Itaque varios hinc inde motus effecit, & vulgus pietatis specie perterrefactum ad quæuis scelera raptauit. Quo factum, vt miræ rerum mutationes breui temporis spatio in Silesia acciderint, tam in rebus Ecclesiasticis, quam & statu politico, amoris ijs omnibus, qui vel noua hæc dogmata auersabantur, vel cœptis hisce confidentius obfistebant. Freystadij quidem vbi primum homines seditiosi sedes fixerunt, quam irreligiosè, quàm sacrilegè, quàm impiè in res diuinas & à maioribus Deo dicatas grassati fuerint, dici ob summam irreuerentiam non potest; occupatis violenter Ecclesijs, & legitimis Pastoribus in exilium protrusis. Et nisi Magistratus, Ecclesiasticorum monitu, publico edicto furiosorum hominum animos maturè refrenasset, finibusque suis seuerè interdixisset, metuendum erat, ne rusticorum seditioni par bellum excitatum fuisset. Itaque pulsus inde Pelargus velut Cain cum socijs per Silesiam profugus discurrebat, oppido nullo aut vico prætermisso, vbi semina nouæ doctrinæ non spargeret. Atque vt hæresis nulla est, quantumuis absurda & ridicula, quæ sectatores non habeat; ita nec Pelargo, tametsi homo rudis esset, & in rebus fidei parum versatus, commilitones

XVIII.

Pelargus Poloniam & Silesiam turbat

Freystadij Anabaptistarum multitudinatur.

dece-

*Seditiosi ca-
pite plectun-
tur.*

*Munceri in
loco supplicij
ad Principes
exhortatio.*

*Phifferus ut
bestia mori-
tur.*

XVI.

*Tumultus
Francofurti
ad Mœnum.*

*Articuli tu-
multuatiuum.*

ducibus; ut iusto supplicij genere punirentur, Muncerus velut omnium Princeps, ex castro Helderung Mulhufium reuocatus fuit. Eo in itinere cum vnus ex aulicis Principis Saxoniae propius ad eum currui alligatum accessisset, qui notus ipsi erat, petiuit ab eo, ut potum sibi adferret, quo allato, in tanto dolore & metu mortis duodecim cantharosa aquae exhaustit, ut in locis Ioannes Manlius scriptum reliquit. Reuectus ergo ad urbem Muncerus, in castris Principum vna cum Phiffero & viginti quinque complicibus capite mulctatus fuit. Qui in extremis homini adfuerunt, maximam ferunt poenitentiam ductum, summa deuotione & errores reuocauisse, & venerabile Sacramentum praemia confessione, ritu Catholico, sub vna specie accepisse; quemadmodum apud Cochlaeum in Actis Lutheri legitur. In circum ubi plectendus erat productus, adeo fuit pusillanimis, ut ex animi perturbatione symbolum Apostolorum recitare non posset; quare Dux Brunsvicensis illi voce praebat. Antequam verò ictum gladii susciperet, oratione ad Principes conuersa, omnes hortatus est, cauere de cetero, & melius sibi prospicerent, ne tam inhumaniter miseros grauarent; sic fore, ut tales in populo motus posthac non facile essent exoritur. Quin & singulariter monuit, Regum libros & Salomonis diligenter euoluerent, haberentque exemplum, quod imitandum sibi vnicè proponerent. Hic exitus Munceri fuit. Phifferus autem lapidis instar in sceleribus obduratus, sine vllis poenitentiae signis, neglecto confessionis Sacramento, tanquam bestia vltimum vitae finem clausit. Mulhufio Principes profecti, reliqua quae nomen coniurationi dederant, oppida occuparunt, & sumpto de reis supplicio, grandem pecuniae multam imposuerunt. Sic finitum est bellum illud periculosissimum, in quo ultra centum millia ex rusticis cecidisse, scriptores id temporis perhibent.

Quod malum intra breue tempus eò se extenderat, ut etiam in multis imperij urbibus glisceret, & seditiosis quorundam libellis editis, in publicum diuersis in locis incendium erumperet. Siquidem Francofurti ad Mœnum primò exordium traxit, sartore vno, altero sutore ducibus, qui sumptis armis in Praedicatorum Monasterium & quorundam Canonorum domus vi patefacto aditu irruerunt, & vino sese, rebus alijs integrè relictis, ingurgitarunt. Quin & Senatu deposito, & in Aedibus D. Antonij noua Curia erecta, ex plebe viginti quatuor selegerunt, ad quos ius omne totius ciuitatis deuoluerunt. Hi protinus certos aliquos vulgarunt articulos, qui inde ad ciuitates alias perlati, facile plebem nouitatis auidam in Senatum loci & Clerum commouerunt. Praecipui hi erant:

I. Ut potestas eligendi Pastores apud Senatum ac plebem esset, qui nullis admittis humanis decretis Verbum Dei purè profiterentur.

II. Vt decimæ omnes Clericis subtraherentur.

III. Vt Monachi & moniales non mendicare deinceps, nec in cænobia recipi; sed pro libitu exire inde permitterentur.

IV. Vt census & vectigalia tollerentur.

V. Vt beneficia Ecclesiastica solis ciuium filijs, exclusis exteris, & ex ijs non nisi necessaria, residuo in pauperes erogato, conferrentur.

VI. Piorum eleemosynæ, & ex testamentis, Vigilijs, anniuersarijs, exequijs, donatione publico ciuitatis ærario adscriberentur.

Hosce articulos pro legitimis haberi voluerunt, & Clerum ad approbandum multis minis ac infestationibus ubiq; ferè compulerunt; donec tandem Principum accedente vigilantia, penitus abrogarentur, detrufis in carceres, qui ordinationibus istiusmodi se non dubitarent opponere.

Scripsit & Lutherus varios ea tempestate ad Principes libros, quibus ad occidendum velut rabidos canes, si qui forte restarent ex rusticis, eos instigabat. Id audiens Carlstadius, qui ex coniuratis nunc in Franconia ad Tauberum fluuium, nunc patrio in solo profugus latitabat, plurimum extimuit, atque vt placabilem sibi Lutherum redderet, quem Orlamundæ in mille diabolorum nomine per vim exegerat, priusquam is in se Magistratum concitaret, vnicè alloborauit. Quamobrem missis ad eum literis diligenter se ac sollicitè purgare cœpit, & contra eos, qui inter seditionis auctores ipsum ponerent, defendi, ne indictâ causâ vitæ bonorumq; discrimen sibi esset adendum, tum denuò in gratiam recipi obnixè postulauit; edito simul libello, quo prætendebat, se ea, quæ de Cœna Domini scripsisset, non definiendi sed disputandi & veritatis eruendæ causâ proposuisse, quem & in lucem vt emitti Lutherus pateretur, rogauit. Ille hominis misertus, excusationem accepit, & edita Epistola, gratiam ipsi apud omnes reparauit. Itaque Wittebergam reuersus, cum à ciuibz rideretur passim, & inuentuti esset ludibrio, Kembergam in vicinum oppidum secessit; vbi mutato habitu, mutauit & vitæ genus, factus ex Theologiæ Doctore, ex Archidiacono Wittebergenfi, & nouissimè ex Orlamundenfi Pastore miser (vt Cochläi verbis vtat) agricola & rusticus indoctus, qui arare nesciens, per inopiam arare cogebatur: equos habens indociles, quorum vnus hac, alter illac ante aratrum pergebat, aut procedente vno, stabat aut recedebat alter, vt cunctis risui atque etiam commiserationi esset arator vicinis. Quibus & vxor eius meritò, idem ait, miserabilis videbatur, vt quæ & nobili familia orta ac nobiliter educata, pessimo exemplo & infelicissimo auspicio nupsisset, contra ius & fas, Sacerdoti; homini ignobili & alienigenæ, tot deinde modis infami, proscripto, inopi, & abjecto, apud quem ne rustico quidem aut cibario pane saciari posset. Cuius

XVII.
Lutherus
scribit contra
seditiones.
Carlstadium
delicti veniam
a Luthero im-
petrat.

Mira meta-
morphosis
Carlstadij Do-
ctoris in rusti-
cium.

*Vana Munceri
iactantia.*

tracto libertatis velo detegere licuisset. Ille ergo metuens, ne fratres se dederent, vt ardentius contra Principes incenderet, omnes bombardarum globos suâ manicâ sine damno se excepturum, diuino fultum presidio dictabat. Quod vt exemplo aliquo comprobaret, ostensa in nubibus iride, qua in vexillo vtebantur, En, inquit, conspiciamini manum Domini certò nobis hodie adfuturam, id quod euidenti signo nunc coram declarat, quod nobis victoriam, hosti certissimum portendit exitium. non igitur vanæ vos tyrannorum minæ moueant, non equites illi aut superbientes milites terreant, quorum eò tendunt consilia, vt exutis armis in gratiam simulatam receptos grauiore seruitute opprimant. In Domino tantum confidite, nullum planè cum hoste pactum inituri; sed erumpite impauidi, & gladios vestros in corporibus eorum fortiter acuite; scio, Dominus vobis aderit, & ex impiorum manibus liberabit, felicem nobis victoriam elargiturus. hoc dolo seditiosus præco omnem rusticis ineundæ concordie modum præcidit; qui vanis istiusmodi promissis in scelere confortati, in principes se inuicem crudeliori animo armare, & tanquam sanguinarios canes perimendos vociferari, inuocato Spiritus sancti auxilio ceptarunt.

XV.
*Rustici Lega-
tos ad se mis-
sos occidunt
& captiuos
retinent.*

*Funduntur
rustici, capi-
tur oppidum
& Muncerus*

Principes verò re ad se delata, priusquam apertum in rebelles certamen e-derent, Guilelmum Comitem Stolbergensem cum præcipuis aliquot ex nobilitate viris ad eos secundo amandant, qui ad tradendum tanti mali auctorem miseros homines induceret. Verum cum illi inexorabiles prorsus, & ratione nulla ad hoc se flecti paterentur, Comitem quoque vno ex nobilium numero contra omne ius bellicum trucidato, cum reliquis in vincula conijcerent; castra propius promouerunt, datoque signo milites in ordinem quasi in aciem iam iam prodituros redegerunt. Inde displosis tormentis, factoque vel leui imperu, ad eò feliciter contra pertinaces subditos pugnauere, vt & currus quibus se cinxerant, destruerent, & plurimis occisis in fugam relicto colle conuerterent; qui Franckenhufium ferè omnes quasi ad tutiorem locum confugerunt. Quos illi cum exercitu insecuti, ad quinque millia ceu pecudes in fuga strauerunt: ex in oppido capto & direpto, quicquid obuium in armis habuere peremerunt, trecentis & amplius capite truncatis, ita vt exprimi vix queat, quantum sanguinis profusum, quæ calamitas & miseria in vrbe tunc fuerit. Muncerus interim in domum portæ conterminam profugerat, vbi veste deposita in lectum se abdidit, quasi nullus eò quæsitum se, venturus esset, arbitratus; sed longè secus accidit. Quippe Ottho ab Eppe nobilis Waldeccensis, eandem domum cum causa pernoctandi intrasset, eiusque famulus visurus quale herus acceperet hospitium, tabulatum conscenderet, hominem in lecto cubantem reperit, qui graui se mor-

bo multo iam tempore cōflictatum diceret; hunc ille fraudem subesse ratus, asperioribus verbis aggressus vix ab eo quis esset, extorquere potuit, donec peram spe prædæ scrutatus, literas Alberti Comitis à Mansfeld, quibus à sanguinolentis consilijs cum fuerat dehortatus, extraheret, & obiecto pugione, simulque interpolitis minis ad fatendum adigeret, itaque edito nomine seminudus ad principes ex lecto pertractus, ac ab Hassiæ Landgrauio, cur tot miseros homines tantis malis & laniens implicuisset, rogatus; id se ob summam Principum tyrannidem fecisse, vt qui nulla prorsus misericordia ducti, omni subditis libertate adempta, Euangelij cursum remorari hæcenus studuissent; audacter obiecit. Porro interfectos quod attineret agricolas, siue illorum multi, siue pauci periissent, cum voluerint ipsi, non sibi irrogari debere, dicebat. Verum vterius instanti Landgrauio, & ex scripturis tantum facinus reprobanti, respondere ne verbo quidem potuit, sed projectis ad terram oculis prorsus obmutuit. Inde quaestionibus subiectus cum præ tormentis altius suspiria duceret, à Georgio Saxonie Principe num doleret rogatus est. cui annuente, & tu inquit, nunc animo tecum volutes, pessimè actum cum ijs, qui hodie cæsi tam miserè interierunt, cuius mali tu solus exitisti principium. Ad quæ ille subridens, imò, inquit, aliud non cupierunt. Post currui impositus, & in arcem Helderung ad Ernestum Comitem à Mansfeld, cui minacissimas subinde literas adscripserat, missus est, qui hominem exquisitissimis tormentis horrendum supra modum excarnificari, & ad complicum dicenda nomina varijs exagitari instrumentis præcepit, idq; vel idèò maximè quod in eum præ alijs plus nimio pestiferum, vt diximus, petulantis linguæ virus effudisset. Cæterum Principes Mulhusium cum exercitu se receperunt, pares ibidem de coniuratis pœnas sumpturi. Oppidani conspectis procul tot militum copijs, cum viribus longè essent impares, ex Primoribus Oratores emiserunt, qui impetrata venia Principibus ciuitatem dederent. Quod & feliciter ipsis cessit, ea tamen lege, vt iuxta qualitatem causæ, ipsorum clementiæ & indignationi se scirent obnoxios. Quod vbi rescivit Phifferus, quem Vicarium discedens Franckenhusium Muncerus suo loco reliquerat, pactum istiusmodi modis omnibus communitati dissuadere, & suspectum reddere cœpit: veritus tordè ne eandem cum Muncero sortem subire cogeretur. Verum plerique consilio isthoc exploso, in hominis sententiam concedere noluerunt. Itaq; noctu clanculum cum quadringentis in fugam abiit. Verum propè Isenacum cum nonaginta duobus socijs comprehensus, meritis sui sceleris pœnas effugere non potuit; Mulhusi vnde fugerat, ad Principes reductus. Captis hoc modo, solo Pelargo cum paucis excepto, qui clam in Silesiam Franckenhusio profugerat, rebellium

Muncerus ad Comitem à Mansfeld captus mittitur.

Phifferi irritum consiliū.

Phifferus propè Isenacū capitur.

Scribit ad Ernestum Comitem à Mansfeld Muncerus.

XIII.

Anabaptista ab Alberto Comite funduntur.

nondum degustare potuisti, quid ulterius 39. cap. ad idem vates pronunciet, quomodo pascat cæli volucres Dominus, ut deuorent carnem Principum, & epotent irracionales bestię magnatum sanguinem; quemadmodum in Apocalypsi 18. & 19. cap. dicitur. Quid existimas, nunquid Deo plus cordi populus eius, quam tyranni vs impij? Tu sub Christiano nomine ethnicus es, & Paulo velare te cupis; Verum in neruum id tibi erupturum noueris. Si scire aueas, quomodo communitati potestatem Deus commiserit, Daniel. 7. & coram nobis apparere, fidemque tuam frangere non de rectis, sedgedum assentiemur tibi, & pro fratre communi habebimus; sin minus, futilitates tuas nihili faciemus, & contra te, tanquam iuratum Christianę fidei hostem, quod certò tibi velim persuadeas, præliabimur. Datum Franckenhufij, veneris post jubilate anno 7525. Thomas Muncerus cum Gedeonis gladio. Dedit & aliam non minus furiosam ad Comitem Ernestum Alberti Germanum epistolam, in qua & scelestissimum nebulonem & tyrannum post hominum memoriam crudelissimum, qui Christum abnegarit, & seruos eius occiderit, appellat; & nisi è vestigio subiiciat se socijs, veniamque delicti exposcat, futurum breui, ut ipse omnes aduersus eum fratres armare, nec secus ac Turcam persequendum determinare cogatur, eoque modo Diaboli martyrem efficiat. Atque ut sciret, se & fratres certissimum accepisse à Deo mandatum, iteratò se dicere, viuum & æternum Deum imperasse, ut vi sedibus eum profligarent, cum Christianis utilis non sit, sed datus detrimentosum amicis Dei flagellum. Deus inquit, præcepit de te & alijs Ezech. 34. & 39. Daniel. 7. Matth. 3. Abdias Propheta ait; Nidus tuus conuelletur & excidetur: responsum adhuc hodie tuum curabis habeamus, aut in nomine Domini exercituum te inuisemus, id tecum seriò expendas, & aude si quid potes, nos voluntatem Dei sine mora exequemur. Hactenus Muncerus.

Interim citati Sittenbachium rustici, occupatum Oesterhusium & direptum; vocati in auxilium Franckenhufani, at cunctantibus illis, mox aduolat cum equitatu exiguo vix numerum sexagesimum superante Albertus Comes Mansfeldius, cingitur oppidum, pauiduntur vi portæ, in rusticos certamen exoritur; caduntur illi, equorum pedibus subiguntur, quidam locis diuersis iniecto igne consumpti; alij fuga elapsi Franckenhufium se receperunt; trecentis ferè in oppido desideratis, quos aut ferrum aut violens flammadeleuerat. Ea clade accepta, in omnes angulos nuncios amandans Muncerus, agricolas cateruatim acciri curauit, minis seuerissimis iniectis ijs, & hostium loco habendis, qui emanere præsumerent. Videre tunc erat horrendum spectaculum, tot rusticos ex pagis, ex oppidis, ex remotissimis partibus rabi-

dos

dos velut canes ruri oberrare, & rugientibus post tergum vxoribus, liberisque, Franckenhufium ad Muncerum properare.

Obijt sub idem tempus fatalem diem Elector Fridericus Saxoniz Princeps, cuius excessus, quod Muncero suis finibus interdixisset, non ingratus rebellibus accidit. Successit ipsi in Electoratu Dux Iohannes frater Germanus. Hic à patrueli Georgio Duce Saxoniz Catholicæ fidei apprimè addicto, vt turbis iretur obuiam, ægrè tandem adductus, arma in formidolosum hominum genus corripuit. Accessère & plures alij Imperij Principes, Philippus Landgrauius Hassiæ, Henricus Dux Brunsvicensis, Moguntinus etiam & Brandenburgensis Electores. His omnibus vltimum imminebat exitium, nisi coniunctis viribus festinanter seditiosas turbas aggredierentur. Nam & eorum rustici, vt refert Cochleus, in rebellione & motu erant. Itaque conscripto mox milite, & rebus necessarijs ad bellum maturè comparatis, Franckenhufium exercitum traduxère. Secesserant ex oppido iam rustici, & monti proximo (cui nomen pugnantium postea inditum) insidebant, curribus vbique probe communiti, vt nullus facile ex equitatu præsertim, in eos auderet irruere. Vbi verò in conspectum venère Principes, animis deiecti ad vnum omnes tremere, temeritatem suam detestari, poenitentia duci, deprecatorijs à Principibus literis pacem expetere; adeò feritatem omnem, qui ante mentem prorsus exuisset videbantur, vnico momento deposuère. Literæ ad Principes missæ sic habent: Nos confitemur Iesum Christum. Non hic sumus, vt cuiquam noceamus, Ioan. 3. sed vt diuinam conseruemus Iustitiam, neque ad effundendum sanguinem huc nos contulimus, si mens vobis eadem, nihil mali inferemus. Secundum quod cuique factu videtur optimum faciat. Respondent adhuc Principes: Non posse se, vt quibus gladius ad puniendum blasphemos à Deo commissus sit, maxime cum miseros homines semetipsos ex deliberata voluntate & seductoria falsi sui Euangelij doctrina, horrendis cædibus, incendijs, alijsque non tolerandis in Deum, & cum primis in venerabile eius Sacramentum & impietatibus & blasphemijs pollueri intelligant, tanta scelera diutius dissimulare, ideoque ad præpediendum ea huc perrexisse. Nihilominus tamen cum sibi persuadeant, plerosque miserè deceptos esse, Christiana charitate impulsos decreuisse, se si viuum modò falsum Prophetam Thomam Muncerum cum asseclis traderent, sequè omnes elementiz suæ ac indignationi dederent, ita recepturos eos esse, & ad eum modum habituros, vt iuxta qualitatem rei clementiam suam sint experturi. De his responsum sibi quam maturimè referri se petere. Rustici perlectis Principum literis, parum absuit, quin voluntati eorum sese permisissent, modo fuisset, quibus impios Munceri conatus de-

XIV.

*Principes
Germaniæ
bellum contra rebelles
suscipiunt.*

*Epistola
Rusticorum ad
Principes*

*Principum
ad rusticos
responsum.*

chenrodarum, Ballenstedanum, Kelbranum aliaque nulla religionis ratione habita, impiè temerata & euerfa fuere.

x.

*Tumultus
Erphurdia
excitatus.*

Sic etiam Erphurdia, Northusij & Isenaci monasteria occupata, direpta penitus, & sacrilige mutilata, non à rusticis solum, sed à ciuibus, qui perniciosum Lutheri dogma haud ita pridem cum Retinctis admiserant. Inde est, quod ad D. Georgium Sturtiadam ex tumultuosissima Erphurdia mense Maio huius anni 1528. scribat Helius Eobanus Hessus, in hanc sententiam: Episcopum Moguntinum, ait, eiecimus, non recepturi perpetuo insolentissimum Dominum, imò tyrannum grauissimum. (quam vocem à Munceranis hausit) Monachi pulsi, omnes Vestales extrusa. Canonici fugati, templa, imò araria spoliata omnia, publicæ vtilitati (hoc est bonis ad præscriptum Munceri in communem vsum relatis) consultum. Census, vectigalia, telonia omnia abolita, libertas reddita. Et in sequenti ad eundem epistola, Videas, inquit, forum latissimè complanatum, ita vt oculos spectantium delectet amoenissimus lati circi ex superiori quasi theatro prospectus; templa Mariæ, Prædicatorum, Minorum, Scotorum, Regularium, Mercatorum, Augustinianorum, Andreæ, in Parochias sunt redacta. Horæ canonicæ prorsus nullæ celebrantur; Missarum ritus aboliti, noui instituti. Verbum strenuè prædicatur. Videmus in libertatem nos adseruisse. Hæc ille de Erphurdienfibus; sed mirum non est, cum Lutherus publicis etiam libris, tanquam licitam rem eam multo ante comprobasset, à quo omnes alij velut primo auctore acceperunt. Agricola verò post expulsionem nobilium & totæ edificiorum euerfionem, Barones ac Comites bello laceffere cœperunt, ita vt plurimos suis dominijs violenter eijcerent & exilio mulctarent. Stolbergensem quoque Comitatum peruagati magnis cladibus affecerunt, nullo relicto aut castro, aut sacello, quod impias ipsorum manus euaderet.

XI.

*L. ngravius
Hassia &
Dux Brun-
svicensis Ful-
dam expu-
gnant.*

*Propheta no-
uus inter A-
nabap. Fulda
siccis pedibus
aquas trans-
venit.*

Interea Philippus Hassiæ Landgravius & Henricus Dux Brunsvicensis, latius serpentè malo, de subditis suis solliciti, vt à proposito seditiosos deterrent, coactis militum copijs Fuldam expugnant, rusticos interimunt, alios captiuos abducunt, trecentis in loco subterraneo fame extinctis. Sed incassum ea terrimenta præbuere. Illi enim eo facto vehementius irritati densioribus agminibus in obnitètes irruunt, certam in Principes, nisi impeditum fuisset, impressionem facturi. Imò nec Fuldenses ipsi ex Munceranis fatribus, licet sub potestate Principum tenerentur animum represserunt, quin tumultuosas subinde conciones & reuelationes sibi factas ederent. Etenim surrexit mox nouus Propheta & mirabilarius quidam, qui grandia socijs pollicebatur, & amnem Fuldam siccis pedibus trāsiturum se constanter jactitabat, ostenso puero, quem incolumem portare secum & matri suæ reddere se velle,

post

post reditum prophetabat. Verum negato paruulo ad flumini progressus, & quemadmodum sparserat velut terrestris solum calcaturus aquarum vorticibus absorptus, non ante videri potuit, quam animam miser ad orcum exhalasset.

Mansfeldense territorium hucusque; tametsi saepius tentatum, nulla contagio peruaserat, idque prudenti Comitum Alberti consilio; sed liberum & tranquillo eo statu gaudere non diu permissum. Rustici siquidem qui clam in foedus cum Muncero transierant, publico tumultu exorto, sacris religionum Sittenbachia, Rhodana, Wimpelburgenfi & Islebiana, aedibus in pestem suam redactis, diuina simul & humana, belluarum instar, pedibus proculcarunt, nec obuia raptarunt tantum, sed vel effregerunt, vel ad satiendam ferocis animi rabiem incinerarunt. Monasterium Holtzellanum, imaginibus ac ornamentis foede prostratis, rebellium ad tempus asylum fuit; nec multo post a fundamentis emotum. Quiescebant adhuc & Metallarii, qui ne in conspirationem descenderent, industria Comitum sui cohibebantur conditionibus aliquot ipsis ab eodem propositis, quibus deinceps in officio contineret. Epistolam etiam ad Franckufanos exarauit, cum ijsque egit, ut certum & locum & diem ad praecauendam vltiorem sanguinis profusionem & firmam cum Magistratu ineundam conciliationem praefigerent, quod & factum. Verum cum praefinito tempore Mertens ritae, qui locus conuentui datus, adessent rustici, nec Comes obstantibus alijs negotijs compareret; sed absens animi sententiam scripto declararet, peteretque in sequentem Dominicam conuentum differri, res multo vehementius recrudit, persuasis a Muncero Franckulium interea cum trecentis asseclis profecto agricolis; verba solum esse & voces, quibus Comes metum miseris incutere tentet: viderent, quid agerent, nec crederent tam cito, si nollent decipi, perspectam sibi esse quid isthac sub dilatione moliretur: id agi solum, ut admissis in tractationem socijs, reliquos in seruitutem Principes abduceret. Scripturum se Comiti, quo sciret detectas iam esse, quas strueret insidias. Hoc pacto miserorum animos ad pacem alioqui pronas, sanguinariis nebulis ab omni familiari conuentione abalienauit; missis haec in verba ad Comitem literis: Fratri Alberto Comiti a Mansfeld ad conuersionem scriptum: Quod epistolam Pauli adeo perperam tibi usurpes, plane me miseret; impium eo facto Magistratum tueri anniteris, exemplo a Papa desumpto, qui pari ratione Petrum & Paulum formauit carnifices. An putas tu, non posse Deum in furore suo ad deponendum tyrannos ignarum populum impellere? Osee 13. & 8. Nonne apud Lucam cap. 11. in spiritu praedixit Mater Dei: Deposuit potentes de sede, & exaltauit (quos contempsisti tu) humiles, de te & tui similibus locuta? Non inuenisti in Lutherano iusculo & Wittenbergenfi ossula, quid Ezech. 37. ca. futurum expresserit; aut in Martiniano tuo agresti finio

Comes Mansfeldensis pacis studiosus.

Littera Munceri ad Comitem a Mansfeld.

nondum

& leditiolis principijs furiosorum hominum secta in tantam amplitudinem
 excreuerit. Sic ergo ille linguâ vernacula ex Mulhusio rusticos affatur. Pu-
 rus Dei timor imprimis. Quousque chari fratres obdormiscitis? quamdiu
 voluntati Dei repugnatis, quem vsque adeò deseruisse vos arbitrami-
 ni? Ah quoties iam dixi, quid agere vos deceat. Deus diutius se manife-
 stare abnuir, standum vobis est. Si detrectaueritis sacrificium, euadet suspi-
 rium, & maior orietur tribulatio; identidem repeto nisi pati vobis in animo,
 eritis Diaboli Martyres. Itaque prospicite vobis, timorem pellite & igna-
 uiam. Nolite amplius adulari peruersis fatuis; impijs nebulonibus: Incipite
 & bellate bellum Domini, necessitas postulat. Inflammate fratres, diuinum
 ne spernant testimonium, alioqui omnes peribitis. Vniuersa Germania, Ita-
 lia, Gallia, in motu est; tragœdiam inchoabit magister; nebulones perire o-
 portet. Fuldæ in septimana sacra quatuor demolita religiosorum cœnobia;
 rustici in Klegau, Hegau, & saltu nigro in armis sunt, trecenta ipsorum millia,
 præterquam quod indies numero non pauci confluant. Id vnum me reddit
 anxium, ne homines fanatici in simulatam concordiam consentiant, eoque
 pacto sibi imminens nocumentum non aduertant. Vos vos certo confidite,
 vbi tres vestrum fuerint, qui solum Dei auxilio fisci & nomen & gloriam eius
 quæsierint, centum millia, nō timebitis. Pergite modò, pergite, pergite, sum-
 mē necessarium est; nebulones in desperationem acti sunt, metuunt vt canes:
 rumpite moram, nocuit differre paratis, instruite fratres vt cœant. & quod
 verbis promiserē, opere actutum exequantur. Tempus adest, pergite, per-
 gite, pergite; Ne misericordia vos flectat, si blandis verbis aures Esau demul-
 ceat, Genes. 33. Calamitatem impiorum ne respiciatis, supplices ad vos acce-
 dent, eiulabunt, adeoque precabuntur benignè, ac pueri essent, nolite mise-
 reri, quemadmodum per Moysen præcepit Deus, Deut. 7. Idem & nobis qui-
 dem patefacit. Concitate in pagis & vrbibus, præcipuè verò metallorum
 fossiores, aliosque fideles id genus complices, & quos idoneos operi perficiun-
 do putaueritis, commouete; diutius dormiendum non suadet occasio. Hæc
 dum verba in chartam conuicio, ecce nouum à Salza nuncium comperio,
 referentem mihi, quam alacri animo ex socijs quidam satrapam Ducis Georgij,
 cō quod tribus mortem minatus fuisset, ex arce turbare tentârint. Agri-
 colæ Eischfeldenses de nobilibus suis triumphum egerunt, nulla prorsus de
 cætero misericordia mouendi. Exemplo vobis huiusmodi esse poterunt (jhr
 müßet dran/dran/es ist zeit/Balthasar vnd Barthel Krumpff/Velchen/vnd St-
 schoff gehet sein hinan) Prælegite literas Metellarijs, typographus meus breui
 aderit, sic nuncius retulit, aliter hoc tempore fieri non potuit; ipsemet fratres
 nouo coram gaudio excitassem, vt cor ipsis multò exurgeret maius, quam

sunt

sunt impiorum in terris arces & panoplia. Verum ordiendum vobis est, pergite, pergite, tempus moram non patitur. Pergite, pergite, pergite, dum ignis calet, vt feruescat à sanguine gladius vester. Pulsate Vincēpanē super Nemrodi incude, turrim ipsis deijcite. Impossibile est vos fore hominum timore vacuos, quamdiu viuere illos impunè permittitis. Diuina non capit, quousque dominantur vobis. Pergite, pergite, pergite, dum lucem habetis. Præit Deus, agite, vel tantum Ducem sequimini. Acta calamo excepta & explanata Matth. 24. ideoque nolite expauescere. Deus vobis præsto est, 2. Paralip. 2. scribitur. Hæc dicit Dominus ne timeatis, aut ad numerosam illam multitudinem animus exhorreat, non vestrum est, sed Domini prælium, neque estis vos qui proelio decertatis, præstate vos viros, adiutricem super vos Domini manum persentiscetis. Iosaphat cum verba isthæc auribus perciperet, ad terram procidit, ita & vos facite in Domino, qui ab omni humano metu in recta fide vos semper confortet, Amen. Datum Mulhusij, anno 25. Thomas Muncerus seruus Dei contra Impios.

N. Fistulator siue Phifferus, Monachus apostata, Munceri scelerum collega particeps, cui ab initio ne cunctando fortassis infelicem negotium sortiretur exitum, cura non leuis incubuerat, Eischfeldiam profectus est, somnium quod cælitus sibi præcedente nocte immissum dicebat, rusticis declaraturus. Erat verò eiusmodi: Altissimo sopore se captum & quasi in horreo quodam collocatum magnam inibi murium copiam conspexisse, quos quidem omnes ipse solus repulerit dissiparitque, id eò detorquens, quasi infallibile esset occidendorum sua manu nobilium Vaticinium; ideoque non ultra propagandum opus semel cœptum, sed foras cum exercitu prorumpendum statuebat; quod tamen Muncerus admittere noluit, donec tandem minis adactus consensum dare cogeretur. Rusticorum enim viribus, quod plures insuper aduenturos speraret, nondum planè consilio, & ob id ne à nobilibus primo mox impetu caderetur metuenti, nisi ad prodeundum animaret socios, omnibus se inuisum redditurum, & in ipsum velut hostem arma versurum Fistulator minabatur; ita vt homini contraire, modò tutus esse cuperet, non posset. Ille ergo adsumptis complicitibus loca finitima ingressus obuia quæque deuastauit, nec vllis Ecclesijs vsquam pepercit; sed vel diripuit omnes, vel cum nobilium sedibus communi incendio inuoluit. Quin & præcipuæ familiæ viros cœpit, & secum opulenta præda potitus Mulhusium perduxit. Fuit hoc primum initium belli rustici, quod quemadmodum secundo successu non caruit, ita ad maiora patranda scelera animos rebellium facilius incitauit. Quippe proxima statim Dominica (Misericordia Domini) & diebus subsequētibz, cœnobîa Isfeldense Walckenredanum, Wol-

IX.

*Phifferus
Munceri discipulus somnium explicat.*

Prima Anabaptistarum irruptio.

ipsam paucis post diebus iniecta flamma in cineres redegit. Quod facinus vbi palam rumor prodijt, Dux Saxonie iusto in hominem odio stimulatus, rogatu Lutheri finibus Thuringie propulsandum, aut ni cederet, tollendum è medio publico mandato, seuerius quam ante, statuit. At ille à suis maturè de imminente periculo edoctus fuga salutem expetiit, clanculum apud Noricos per anni & amplius spatium latitans.

VII.

Anno Christi
1523.

Venit Mul-
husium Mun-
cerus & præ-
col libertatis
eligitur.

Sed quemadmodum qui semel seditionis spiritum hausit, tranquillo ani-
mo esse nequit, ita Muncerus transacto anni curriculo, nō potuit quin, canis
instar ad vomitum relapsus, nouas denuo molitiones excitaret. Igitur Mulhu-
sium in Thuringiam clandestino itinere profectus est, vbi à Ioanne Rodenio,
pellione, alijsque ciuitatis incolis, qui Alsteti docentem audierant magno ap-
plausu exceptus, id laudis præ reliquis tulit, vt concionatoris munere dotatus
cathedram conscenderet. Ibi cum aliquoties antiqua doctrinæ suæ placita
repetens de Magistratu ineundoq; cedere ad consequendam pacatoris vitæ
licentiam multa perperam pro concione differeret, ad idq; ciues identidem
inflammaret, Senatus supra modum indignatus perscriptis ad Lutherum lito-
ris, quid hoc homine faceret, consilium ab eo flagitauit. Qui modū, quo eum
de vocatione examinaturi aggredierentur Senatui cōmunicans, si à Deo, aut
ordinario loci Magistratu istuc se missum diceret, id nisi miraculo, aut euidēti
signo sigillisuè testatū faceret, tempestiuè ab officio remoueret, monuit. Pla-
cuit consilium; subiectus examini Muncerus, sed abnuens rationē missionis
reddere, functionem cōmissam deserere, & à seditionis declamationibus va-
care iussus fuit; quæ res noui motus principum exitit. quippe ciues eo facto
vehementer offensi in Senatum quasi immunitati suæ aduersantem seditionē
commouerunt; eoq; quod libertatis præconē concionandi munere priuasset,
per vim eiecto, nouū è suis surrogarunt, qui & Muncerū pristinae dignitati re-
stitueret, & ab ipso alienos in consortium compelleret. Mira tunc secuta rerū
mutatio. Ecclesie effractis valuarum claustris vulgi irruptionibus violatae,
destrueta altaria, amota Diuorum imagines, sacra vasa, calicesq; ablatis, orna-
menta vnà cum sanctorum reliquijs & consecratis si quæ supererant hostijs,
pedibus protrita, religiosorum ædes, & quæ fouendis virginibus cœnobis pie-
tas maiorum condiderat, turbatis inde aut matrimonio iunctis monialibus,
occupata; expilati pauperum locuti, reditus ærario ciuitatis illati; & nihil non
motū, quod specimen nouæ tyrannidis non designaret. Muncerus ipse colle-
gium DD. Ioannitarum expulsis fratribus, inuadens non secus ac proprias æ-
des sibi vsurpabat, & Curiam frequentans consilia Prophetæ instar dabat; leges
etiam secundū quas ius vnicuiq; suum tribueretur, vtpote ex Dei quasi reue-
lantis & biblicorū codicis præscripto depromptas, erigebat; ciues omnes ad vi-

Tumultus
Mulhusij à
Muncero ex-
citatus.

Frequentat
curiam Mun-
cerus.

eam Apostolicam, bonis in communē massam comportatis, indies adhortās. Quæ sanē res facilem ijs qui penuriā premebantur, alienas domus & scrinia inuolandi viam ostendit, tanta quidem licentia, vt si in furto coram deprehenderentur, Scripturæ testimonijs factum palliare nefas nullum ducerent; sed opus potius Euangelio conforme, quod pauperiem tolerantibus subueniendum in necessitatis casu imperet, dictabant. Vnde quem fructum seditiosa societas ipso sui primordio edidit, nemo non videt.

Quid verò Pelargus hoc durante motu effecerit, Scriptorum nullus, quod sciā, expresse meminit; dubium haud est, quin & ipse tanquā primus seditionibus auctor operi manū admouerit. Sunt qui rusticos interea cōgregasse, ac numerosum exercitum quadraginta virorum millibus excedentem, qui præter immania facinora, illas centū & quinquaginta nobilium domus pulsis habitatoribus cum viginti tribus Ecclesijs pauculo dierū spatio direptis cuertērant, ex Franconia Mūcero adduxisse existimant; quod si verū est, meo certē iudicio neutiquā quicuit. Muncerus autem de agricolarum aduentu certior factus, indicto conuentu, ciues vt nūc demum militie huic sese adsociarēt, & seruitutis iugum ceruicibus excuterent, tū finitimos Comites à Mansfeld ab Hoëstein, maximè verò Stolbergēses, quod patrem eius, si Manlio credimus, suspensio sustulissent, velut tyrannidem ulturi opprimerent, nobiles etiā omnes & publicis muneribus præfectos solo æquatis arcibus igne ferroq; exciderent, instigabat. Et ne arma deficerent, Monasteriū Franciscanorum tormentis bellis fundendis applicuit; missisq; nuncijs palantes ruri agricolas optimis multarū rerum pollicitationibus cōpertraxit, vt quo ille ducturus esset, illuc se sequi velle reciperent. Obstabant Mansfeldici comites, quo minùs in publicū rebelles educeret; igitur scriptis ad subditos eorum, & qui rei metallinæ præerant, literis, ad arma in magistratum vertenda concitabat, & ne diu cunctarentur socios adesse aiebat, quorum freti auxilijs initium ordirentur, pergerent saltem & principibus apertum bellum indicerent; tempus nūc esse, quo trucidatis impijs in libertatē sese vindicarent; non metu vllō aut minis frangerētur, sed audacter gladios stringerent; impossibile sibi videri, quēpiam ex ijs tantæ multitudini posse resistere: Germaniam, Galliam & Italiā in motu esse; Fulde consortium conatus feliciter successisse, quatuor ibi monachorum collegia in hebdomada Paschali, ab latis ornamentis destructa: Rusticorū in Klegau, Hegau, & nigra sylua supra 300. millia collecta ac indies magis magisque pluriū accessu augeri, ad futuros etiā breui ex Franconia fratres, opē si vrgeret necessitas laturos, agerēt ergò, pugnaret viriliter, & sana monētī si libertatē quærerent, obsequerētur, hoc citius, quò comites grauiore metu concussos imò & canibus meticulosiores acciperet. Non abs re fuerit ipsamet Munceri epistolam subiungere vt discat posteritas, è quam cruentis

VIII.

*Consilium
Munceri contra
Comites.*

*Epistola Munceri
ad socios*

Seditiosi Comitem Helfestenum interimunt.

quitatis vestigia abolentes. Quos secuti viciniore agricolæ, quasi & ipsi Evangelij doctrinam tueri & seruitutem à se profligare vellent, data fide societatem corbant, sumptisque contra magistratum armis omnia fœdis tumultibus complebant, eò audaciæ exiguo dierum spatio progressi, vt obuia quæque diripere, & qui fœderi eorum nomen dare abnuerent, eos grauissimis supplicijs afficere nequaquam vererentur. Quin & fortissimas per dolum ciuitates occuparent, nobiles etiam & præcipuarum familiarum viros nulla status ratione habita, crudeliter ad necem raptarent, ac hastis vtrinque proiectis per ludibrium confoderent. Quo mortis genere Ludouicum Comitem Helfestenum, frustra ipsius coniuge Maximiliani Cæsaris filia tantum facinus deprecante, è medio sustulerunt. Verum cum nec missis à Senatu imperij Legatis, nec vllis minis aut mandatis Principum flecterentur, grauius in eos vi publica animaduersum est; plurimis aut in deditionem acceptis; aut lento igne; aut capitis supplicio enectis; adeò equidem, vt & dissipati mox fuerint, & fuga dilapsi alio periculi metu sedes animumque conuerterint.

VI.

Mira Munceri doctrina.

Huic tanto tamque formidabili bello cum multos, tum maximè verò Muncerum causam dedisse, nec ipse Nouatorum historicus Sleidanus it inficias, qui varijs hinc inde prouincijs eiectum iam eò migrasse memorat, vbi primum Lutherus infaustæ huius doctrinæ dogmata triennio ante Dæmonis auxilio procuderat. Est id Alstetum ad fines Thuringiæ oppidum, ditionis Electoris Saxonæ Principis. Huc vbi commigravit ille, seditiosis declamationibus ad tempus omissis, cum Pelargo cœpit docere, non solum aduersus Romanum Pontificem, sed ipsum quoque Lutherum; vtriusque doctrinam esse vitiosam & impuram dictitans. Illum nimium duris legibus atque vinculis alligasse hominum mentes; hunc soluisse quidem ea vincula, sed in contrariam partem peccare, nimiumque indulgere, nec tradere ea quæ sint Spiritus. Suam verò doctrinam ex omnibus optimam esse, vtpote quæ non tam medium teneat, quam & veram viuendi methodum præscribat. Interim externa quadam sanctitatis specie vitia quæque detestabatur, etiam ea quæ altoqui leuiora videbantur, castigandum insimul corpus ac ieiunijs perquam sæpe macerandum esse, nec ante remittendum, quam nimia illa à Luthero inuecta ventris sagina destitutum flaccefferet, vrgebat. Quod non verbis solum, sed & facto, vultu ad austeritatem composito, homo versipellis declarabat. Nam & habitum viliorum sumens mirabilem ab eo tempore simplicitatem simulabat, loca ab hominum consortia remota subinde frequētans, Deo quasi pro omnibus preces oblaturus; eaque ratione magnam sibi apud vulgus auctoritatem comparabat. Cumque tam insolitam & ad miraculum

Muncerus populo sanctitatem suam venditat.

vsque

vsque hominis deuotionem simpliciores mirarentur, passimque per Germaniam, quàm ipse diuino, vt fama vagabatur, instinctu, præclara pœnitentia exempla præberet, quamque optatam diu libertatem polliceretur ijs, qui sincero corde Deum quærerent, increbresceret; mirum quanta breui ad eum multitudo confluerit. Vndique, inquit, Pomarius ex finitimis ditionibus Islebiensi, Mansfeldensi, Francusio, Halis, alijsque quamplurimis locis Alstetum ad Muncerum, quem plenum Dei Spiritu plerique putabant, agminatim plebs maturabat, ab eoque conditæ recens fidei præcepta capiebat. Docebat enim ibi, Dei voluntatem esse, quem frequenter sibi in somno adstare ac futurorum euentus patefacere nugabatur, vt nunc demum electi omnes (complices suos existimans) magistratus imperium detrectarent, & libertatem præter fas ablatam ex manibus eorundem deposcerent; Annuas etiam pensiones tributaque quibus supra modum grauarentur, subtraherent, & de ijs in communem massam redactis, Apostolorum more vitam deinceps tolerarent. Fratres, inquit, omnes sumus, & filij Adami. Quare æquum non est, vt alij intereant fame, dum alij in summis diuitijs ac rerum abundantia deliciantur. Apostoli nihil proprium habuerunt, sed omnia erant communia. Quæ cum vera sint, quousque impiorum (sic enim de Principibus loquebatur) exactiones tolerabimus? quamdiu vitam tot miserijs ac ærumnis plenam in summa paupertate ac inopia transigemus? siquidem natura nos liberos genuit, non ad seruitutem destinauit. Bonis fortuna prouidit, ijs nos frui, non grauari voluit. Agite ergo si libertatem quæritis, si verbo Dei, si scripturis mouemini, iugum seruitutis excutite, &c. Cum verò essent qui scripturis ea repugnare dicerent, per contemptum reddebat. Quid? Bibel, Babel, Bubel, Babel: Scio quid loquar, Dei vobis voluntatem annuncio, cui contraire neminem decet. Vrgentibus verò diuinitus miracula, dare nihil aliud poterat, quam solitos animi raptus, & ficta rerum futurarum præsagia. Si vltius institisses, cur præ alijs ipsi citius voluntatem suam, cur secreta reuelaret; huc dilabebatur sic se cum Deo conuenisse, sic velle. Quod nî faceret, nec sibi, veluti olim Patriarchis Abrahamo, Isaac, & Iacobo, in somnio appareret, crepitu ventris eum à se quam primum reiecturum esse. Vnde & ipse & discipuli eius, eleuatis ad cælum oculis preces in verba hæc fundebant: Pater infunde animo meo porrectum desiderium iustitiæ tuæ; alioquin te tuosque Apostolos ad vnum omnes abnegabo. His & similibus strophis non irritò euentu vsus, vt tandem aliquando cœpti operis initium duceret, conuocatis magno numero agricolis, Witterbachium progreditur; vti Ecclesiam peregrinantium frequentia claram, multisque ornamentis & rebus pretiosis conspicuam inuasit, vulgoque profanatam direptui dedit; quam &

Agricole cœternatim ad Muncerum properant.

Munceri ad agricolas oratio.

Impia vox Munceri.

Primum facinus Munceri sacrilegio nobilitatum.

fatigatus labore, nec vlllo periculo absteritus longè latèq; per Saxoniam diffundebat, quin etiam Witenbergâ ingredi ausus Lutherum ad hæresin sollicitauit, qui hominē ad sanio rem mentem reuocare nequiens, multis exceptū disterijs à se dimisit, tanquam Dæmonum legione obsessum. Ille nihilo secius Witteberga vltius per Saxoniam digressus, exitiale virus spargere non ante destitit, quam feuerio Electoris Sax. edicto proscriptus, alibi doctrinæ suæ patronos quærere cogeretur. Igitur Norimbergam profectus est, ibidem quod hætenus negabatur, tutius trāfacturus. Verum detecto eius consilio, maturè istinc Senatus mandato deiectus fuit. Inde Pragam Bohemiæ versus iter direxit; sed & ibi frustrato conatu, ad Pelargum Cygneæ commorantem repedauit, firmitus ab eo dilatandi dogmatis consilium allaturus. Ibi cum aliquandiu subsisteret, pulchritudine puellæ cuiusdam captus, quo eâ potiretur, à Deo se istuc ablegatum referebat, eamq; nō cognosceret, non posse verbum Dei purè prædicari salacissimus nebulo diuinabat; quemadmodum & viduam quandam, cum fortè in rebus arduis hominis iudicium expeteret, pari fraude induxit. Commune enim ipsi erat & dogma Carpocratianorum, quonix tuebatur adulterium peccatum non esse, sed potius misericordiæ opus proximis præstare, hoc Deo gratius, quo facinus eiusmodi oblata commoditate citius accelerarent. Præter hæc sicubi hospitium subibat, miram in vultu grauitatem, morumque candorem præ se ferebat, & sapiens videri, & specialis Dei amicus venerari cupiebat. Vnde si qui ipsum conuenirent, & salutatum alloquerentur, raptus quasi & mente in cælum defixus hærebat, neminem se conspiciari simulans, quousque sibi consultum videbatur, actum demum, vbi longius aliquanto detentos autumaret, ex alto velut somno & ectasi ad se reuersus fortuitò respectabat, & ad se in colloquium præsentem admitteret; quo dolo plurimos circumuenit, diuinarum rerum visionibus intentum arbitratos. Hæ & aliæ complures id genus imposturæ, postquam in vulgus emanassent, ex emplò ditionibus suis magistratus noua molientem profligauit. Videns ergo nusquam se tutò subsistere, relictis vrbi- bus ad rusticos diuertebat, cum ijsque percussio tædere grauissimam contra Principes seditionem machinabatur. Qui, vt faciliè libertatem arripiunt hominem, non secus ac Prophetâ cælitus dimissum suspectabant, eiq; in omnibus morè gerebant, aduersus vim omnē, si à Principibus forsitan inferretur, cum defendere polliciti. Interea Pelargus ad suos reuersus, occultas in Thuringia conuentiones agebat, & ingentem simpliciorum hominum turbam post se trahens, pedetentim in publicum erumpebat, ablegans nonnunquam ex suis, qui Muncerum ad maiora callidis consilijs inflammarent; quod & sæpius effectum successu non caruit. Ille siquidem inuitatis ad Ecclesiam

Mira Munceri
fraus &
versutia.

Anno Cristi

1524.

Muncerus
rusticos con-
tra Principes
conciat.

agricolis, non iam clandestinè amplius, sed publicè ad rebellionem incitabat, causas quas propter Magistratui insuper obediendum non sit, demonstrans. Principio etenim illud grauaminis loco prætendebat, quod Pastorum electio ipsis contra fas à Principibus subtracta & in Episcopos translata esset, qui quosuis & parum idoneos publicis etiam quandoque flagitijs infames obtruderent curæque animarum præficerent, ut nullam iam tales deponendi potestatem sine graui Præsulum offensione sibi usurpare liceret. II. Decimas & quicquid prouentuum Ecclesia habet, id Principes & Episcopos ad se pertrahere, adhuc oneribus ac vectigalibus subditos supra modum premere, frumento ferè omnes emungere, nec quicquam præter sudores perpetuos reliquum facere: hæc nequaquam deinceps toleranda, sed decimas & quicquid demum reddituum sit, id eorum esse pro libitu erogare, quorum laboribus acquisitum fuerit, censebat; adeoque nec Pastoribus amplius, quàm ad victum vestitumque iudicarent, dandum præscribebat. III. Agros quoque & feuda, de quibus certam pecuniæ summam annuatim pendunt, non Principum, sed eorum esse, qui à principio possederint. IV. Seruitutem illam, quâ subditos non secus, imo deterius, quàm mancipia hætenus vexarint, intolerabile jugum & meritò omni conatu excutiendum sibi videri, quandoquidem aliud nil sit, quam expulsi Euangelij lumine seruitutis introductio. V. Piscinas, flumina, saltus, bruta tam cicurata, quàm syluestria, siue per venationem, siue alijs medijs ad manus peruenierint unicuique licere vsui proprio adscribere. VI. Censuum, tributa, multas moderanda esse, nec ullum ultra, quàm vires patiantur, grauandum. VII. Bona Orphanorum, quæ per obitum parentum Magistratus ad se pertraxerit, integrè reponenda, ne qui ad tantam, quàm hætenus obtigerit inopiam deinceps redigantur: impium enim esse orbatos parentibus adeò denudare, & miseros subditos exugere, ut illi quo vitam sustentent; hi quo sibi ac egenis profint è sudoribus suis reliquum nil habeant. Hæ sunt causæ, quibus adducti agricolæ Muncerum vnicè tuendum susceperant, quas in articulos redactas Principibus postmodo admiserunt, eâ declaratione adiunctâ, ut nisi ijs assentirentur, fore ut præstitam hucusque subiectionem simul & semel sint abiecturi, ac de Magistratu tyrannidis pœnas seuerè satis exacturi.

Vix isthæc in vulgus abierant, & ecce non in Saxonia modò, sed & in circumiacentibus Prouincijs populares in Magistratum seditiones mouebantur; quæ cum à Munceranis originem traherent, ad alios è vestigio dimanarunt. Heluetij enim, orto apud eos Zuinglianismo, crudeliter in personas Deo dicatas grassabantur, & Monachis vnâ cum Episcopo eicctis, piè extructas à maioribus Ecclesias denastabant, Sanctorum Imagines & omnia anti-

Articulorum
ficorum à
Muncero
conscripti.

V.
Russicorum
motus in
superiore Ger-
mania.

quitatis

*Carlstadius
iconoclasta
& Berenga-
riana hæresis
instaurator
primus.*

*Duxit Sacer-
dos uxorem.*

*Lutherus Pe-
largum, Carl-
stadium, &c.
in exilium
mittit.*

*Anabaptista
Orlamunda*

omnes obuijs eam vlnis facile essent amplexuri. Annuit ille, nec mora pe-
tentis voluntatem exequitur. Ostiatim simpliciiori amictu tectus circum-
it, ab imperitis difficiliores sacræ Scripturæ sensus rogicans. Cui si quis
forte commissi muneris rationem objiceret, huc illicò dilabebatur, sic æter-
no Dei consilio decretum, qui cum profunda doctrinæ suæ mysteria sapien-
tes latere voluerit, paruulos solum, (quibus ea reuelarit) in rebus dubijs ad-
eundos præceperit. Quamobrem jis modo incumbere, ardua scripturæ lo-
ca pandere, ac se qui genuinum hactenus sensum assequi nequirit, ex igno-
rantia tenebris eruere. Posthæc damnatam jconomachorum hæresin ab in-
feris resuscitans, consecratas cultui diuino Ecclesias nefando sacrilegio con-
taminat, Sanctorum Imaginibus, quas Laicorum Biblia vetustas censuit,
violentes manus iniectans. Quo facinore ne se ipsum solus pollueret, com-
mune vulgus sacris Altaribus subuertendis collegas adhibuit. Quin & Iesu
Christi Testamentum impio glossemate adulterans, verba clarissima (hoc est
corpus meum) perperam exposuit, execrando Berengarij, quod olim ipse
sæpius retractarat, dogmate suffultus. Quod velut indignum Ecclesiastico
viro cum multi passim obuenterent, à Spiritu viro perfimili, sed humana sta-
tura maiori id sibi diuinitus reuelatum reddidit, qui profundis mentem
Saluatoris perscrutantem patefacto sensu semet dubio liberasset. Inde Io-
annis Feltkirchij Kembergenis Ecclesiæ Pastoris, qui primus inter Sacerdo-
tes apostatas castitatis votum, ducta nuper coniuge, depressoerat, exemplum
secutus, incestas nuptias summo Academicorum Wittenbergensium ap-
plausu adulter peregit; quas quo feliciore auspicio incepit, hoc postea gra-
uius pertulit.

III. Lutherus namque vt omnia profana non minus literarum studia, quàm
diuina Christianæ fidei dogmata susque deque haberi cognouit, rebus turba-
tis vel serò demum mederi compulsus, ne adeptam nominis sui ex Schismate
gloriam amitteret, è Pathmo (sic enim Wartpurgensem arcem quintus, si dijs
placet, Euangelista nuncupat) Wittenbergam reuersus, plerisque quæ cau-
sam hisce motibus dederant pro concione reprobatis, Pelargum, Morum,
Didymum, Carlstadium & reliquos Enthusiasmi defensores, recepto so-
lum in gratiam P. Melanthonæ, vrbe dignitateque summovit, ac grauissimo
in exilium edicto pepulit. Carlstadius vt qui Archidiaconatus gradu deie-
ctus erat, rem eam præ alijs indignissimè ferens, libellis editis Lutherum
insectari cœpit, eumque velut Sycophantam & insignem Antichristi præ-
cursorum, qui in gratiam Romani Præfulis emortuas in Ecclesijs statuas &
plures id genus Cæremonias toleret, acriter perstrinxit; Orlamundam-
que Thuringiæ cum affeculis concedens, Pastore Cunrado per vim remo-

to, vniuersitati paræciam, stipendium simul & redditus, tametsi Wittenberga non profiteretur amplius, furto eripuit. Ibi tutius asyllum consecuti quæ dudum animo coxerant homines fanatici, dogmata procudere instituant, initoque consilio nouum reformationis genus inceptant, emissis subinde in confinia socijs, qui foris Euangelicam libertatem dilatarent. Quod quo maiore seruiore exequerentur, Pelargus ipse incertis sedibus per Thuringiam vagabatur, habituque viliori amictus, miram quoque sanctitatem præ se ferens, agricolarum casus obibat, cum Michaële Archangelo, quem secreta patris in somno aperire sibi dictabat, colloquium comminiscens. Atque vbi dictis fidem tribui sensit, eò dementiæ temeritatisque processit, vt se vel solo intuitu quis è fidelium numero foret, necne quis æuiternos gehennæ cruciatus, aut perpetua cælestis vitæ gaudia habiturus esset, certò cognoscere adstrueret; tempus iam præterlapsum inquiring, quo mortales densis errorum nebulis obsepti, caducam atque adeo vitam multis sæcundam vitijstransegerint, instare nunc aliud quod non solum electi omnes vehementer olim anhelarint, sed & assiduus à patre cælesti precibus obtentum nonnulli (suos designans) nunc demum ingressi sint; quorum communionem si & ipsi frui desiderant, scribè requiri, vt repudiatis Pontificiorum & inprimis Lutheri documentis, ea, quæ ipsis patefacturus sit, actutum amplectantur. Ob id enim se peculiari à Deo miraculo ad vindicandam è tenebris Christi doctrinam missum; quo fideles omnes in vnum collectos ad nouum, qui breui oriturus sit orbem, deduceret, extinctisque impijs in pace altissima, iustitia vera & gloria nunquam peritura protegeret gubernaretque. Itaque sibi necessarium videri, vt rupto obedientiæ, quod superioribus persisterint iuramento, libertatem Euangelicam profiteantur, & rebus mundanis valere iussis mentem oculosque ad Deum eleuent, seq; rebaptizandos sine mora submittant; ac tum demum omnes eos, qui doctrinæ huic contradicerent; Magistratus insimul ac Principes tyrannorum instar, qui nullum in electos Dei imperium habeant igne, ferroq; ad internecionem deleant; Episcopos & Pastores vel trucident, vel finibus suis ejciant, ac bona eorum tamquam impiè, iniusteq; possessa inuadant, Monasteria diruant, & abusus omnes penitus pessudent: hanc patris supremi voluntatem esse, cui mortalium nulli refragari liceat.

Hærebat id temporis Alsteri Thomas Muncerus, homo doctrinæ non mediocris; hunc cum nouitatis audum & ad quauis scelera præcipitem perciperet, id vnicè agebat, in eius vt amicitia irreperet. Itaq; captatâ occasione hominem adiit, promissisq; eò induxit, vt quò vellet, faciliè abduceret. Hic vt erat natura facundus, quippe qui aliquot annos concionatorem egerat, elam palamq; furiosa isthæc dogmata humanis pectoribus instillabat, ac nullo de-

nificanti & nona dogmata vulgant.

Pelargus colloquium cum Michaële Archangelo comminiscitur.

Anno Christi 1523.

IV.

Thomas Muncerus à Pelargo in societatem adsciscitur.

XVIII. Pelargus in Silesia, Polonia, & Moravia profugus Anabaptismi semina spargit.

XIX. Fictitius inter Anabaptistas Christus cum 12. Apostolis.

XX. Pelargi mors & interitus.

I.

HÆRESIN exitialem esse Christianæ Reipublicæ pestem, non nostri tantum seculi, sed & præteritorum exempla testantur. Præterquam enim, quod crebrò seditiones ciet, eâ humanas mentes errorum virulentia disungit, ut inter se diuisæ, in quavis malitiosorum hominum consortia, extra Christianæ communitatis septa prolabantur. Atque inde est, quod ubi ea viget, tot penè sectæ & schismata pullulent, quod eorum sunt, qui eandem profitentur: Quæ uti peculiari suo nomine distincta fouet, ita & certos sui defensores, qui ea pro virili propagent, facili negotio nanciscitur. Qui quidem inter se & grauissimis laborant dissidijs, & nihilominus in eo, quod mirere, omnes quotquot reperire licet, conueniunt, ut vno impetu Christianam Remp. & qui ei legitimè præsidet, Magistratum præter animarum exitia, quæ moliuntur, oppugnent opprimantque. Vnde ut quam studiosè ab ijs cauere sibi vel quilibet possit; non abs re fore existimaui, si eius sectæ, quæ & maximè sanctitatem simulat, & seditionibus ac Christianorum sanguine ut plurimum lætatur, ortum progressumque traderemus. Eam verò Anabaptistarum esse Hæresin, eò quod & proximè Christianæ fidei principijs repugnet, & omnem bene constitutæ Reip. statum turbatum sublatumque è medio cupiat, nemo facile inficias iërit. Hanc itaque Deo fauente scripturi, ea tantum, quæ vera esse & apud omnes certa didicimus, fide sincera posteritati transmittemus.

Anabaptistarum hæresis omnium perniciosissima.

II.

N. Pelargus primus Anabaptistarum parens & autor.

Anno Christi 1521 & 1522

Carlstadius, Melanchtho, Westenberg.

Principium mihi operis erit Nicolaus Pelargus, Cygneæ in Zuiccauia, non ignobili Silesiæ oppido, natus; homo vaser & versipellis. Hic primum impie sprete maiorum fide, Lutheri apud Saxones discipulus, Euangelicam, ut aiunt, doctrinam sectabatur, eamque velut recens è tenebris erutam magno seruiore propagabat. Accidit verò ut & ipse eius pertæsus, cum ob excitatam hæresin, Wormatiæ Edicto Imperiali proscriptus in Wartpurgensi Thuringiæ castro Lutherus exul delitesceret, nouam suo de nomine sectam meditaretur, adscitis in auxilium socijs, quorum operâ latius palam per Germaniam diffunderet. Factum id est anno post natum Christum millesimo quingentesimo vicesimo secundo, quem erectæ, vel si mauis reformatæ fidei suæ Retinctorum primum numerant. Socios Pelargus non vulgaris eruditionis habuit, quos inter facile Principes fuere Andreas Bodesteinus Carlstadius Doctor, Philippus Melanchthon Brettanus, Gerardus Westenberg Agrippinas,

Marcus

Marcus Zuiccauius, Gabriel Didymus, Georgius Morus, quibus & alij non indocti Viri, insolitis reuelationibus & futurorum præfagijs mori, censum accessere. His ille instructus publicè ibidem caput exeruit, ciuibusque nouo doctrinæ genere in cœmeterium pellectis, omnia literarum monumenta ignibus vt abolerent, nec ijs amplius operam darent, modò de salute sua periclitari nolint, edixit; satis esse asseuerans, eò impunè labi, quò spiritus & interni motus raperent. Displicuit res ea plurimis, qui recens exorta Lutheri dogmata sequebantur, præcipuè verò ex reliquis Matthiæ Cellario, homini & ingenio acutissimo, & Lutheranae fidei præconi non incelebri. Hic sano multorum consilio Pelargum aggressus, nouam Euthusiastarum doctrinam omnibus machinis euertere conabatur, quod eò citius facturum se confidebat, quo maiore fraude & imposturis noui dogmatis auctores, progredi didicerat. Verum ille, dum cursum tanti mali remorari contendit, proprio exemplo edocuit, quam facillè is, qui semel à regia veritatis via deflexit, in quasuis easque absurdissimas hæreses nullo negotio prolabatur. Quippe cœlestium rerum, quas iactitabant illi, visionibus adductus, & scripturæ testimonijs nouo adhibito sensu expugnatus, ne victus veritati refragari videretur, in Pelargi partes concessit. Quem illi parastaten naçti, cum nemo amplius resisteret, maiori Spiritu cœptum negotium peregère. Siquidem Gabriel Didymus, cuius initio meminimus, concione conuocata, modis omnibus à literarum studijs pro suggestu ciuium filios dehortabatur, honestaque eruditionis exercitia petulanter irridens, scholas cum triuales, tum superiores, quas Academias dicimus, omnem simul bonum ordinem statumque labefactabat; quin & ipsa diuina sacræ Scripturæ volumina è medio sublata perciperet, quæ ad salutem consequendam non modò nihil conferre, sed & impedimento vt plurimum esse, conatu nefario asseuebat. Hunc imitatus Morus oppidanæ scholæ Rector, ipsam in ludo iuuentutem pari doctrina imbuebat, ac inde domum redire iussis, vt neglectis liberalium artium studijs manuum labore sibi victum compararent, consilium dabat. Vnde imperitum vulgus, quod quouis vento facile in hanc illamue partem instar paleæ pertrahitur, in varios errores abreptum nullo discrimine sibi coniunxere. Pelargus tantis successibus elatus, vt ex doctioribus, & quos cæteris dignitate, prudentia, ac rerum vsu præpollere non ignoraret, patronos suæ causæ veneraretur, Doctorem Carlstadium Wittenbergensis Ecclesiæ Archidiaconum, virum in sublimiori gradu constitutum subornat, qui pietatis specie, vt nomen initæ pridem societati darent, induceret; sperans fore, vt si ipse, Vir tantus doctrinam hanc propalam profiteretur, eamque scripturis consonam necessariò Christiano homini amplectendam adstrueret,

Ge. socij Pelargi.

Matth. Cellarius Lutheranus sit Anabaptista.

Anabaptista primi Wittenbergæ orti & qui cœperint.

Carlstadius Doctor à plebeijs SS. Scriptura sensum rogat.

APPROBATIO.

EGo Fr. Cosmas Morrelles, Ordinis fratrum
Prædicatorum, SS. Theologia Doctor, heretica
prauitatis per Coloniensem & annexas dioceses Apo-
stolicus Inquisitor, hanc Historicam sectæ Anabapti-
sticæ relationem vidi ac relegi, cum adeò nihil contine-
at fidei Catholicæ aut bonis moribus repugnans, quin-
imo; lectu iucunda ac curiosa & ad detegendas te-
chnas fucate sectæ prædictæ apprimè utilis, dignam
prelo ac luce censeo. apud

Prædicatores Colon. 11. Septembr.
Anno 1617.

ARNOLDI MESHOVII

Lippiensis

HISTORIAE ANABA-
PTISTARVM

LIBER PRIMVS.

Summarium Libri Primi.

- I. *Hæresis seditionum & Schismatum causa.*
- II. *Nicolaus Pelargus, Carlstadius, Melanchthon, VVestenberg, &c. Primi VVittenbergæ Anabaptistarum auctores.*
- III. *Lutherus in exilium Anabaptistas relegat.*
- IV. *Munceri Pelargi discipuli primi conatus, fraudes & seditiosa dogmata.*
- V. *Rusticorum in superiore Germania tumultus & tyrannis.*
- VI. *Muncerus Alsteri libertatis praco, subditos in Magistratum concitans VVitterbachij Ecclesiam spoliat & succendit.*
- VII. *Mulhusium venit, & exorto tumultu Ecclesias & cœnobias occupat, Curiam indies Prophetæ instar frequentans.*
- VIII. *Rusticos cum Pelargo conuocat misit hinc inde ad fratres literis.*
- IX. *Phisserus Apostata Munceri socius somnium explicat, & primus bello vicinos aggreditur.*
- X. *Tumultus Erphurdia in Thuringia.*
- XI. *Fulda à Principibus expugnatur, & nouus ibidem Prophetæ.*
- XII. *Status Mansfeldensis Comitatus vnâ cum Munceri ad Comites Epistolis.*
- XIII. *Anabaptistæ cæsi, vicinorum opem implorant.*
- XIV. *Principum contra Rusticos bellum & victoria.*
- XV. *Muncerus cum suis captus, capite plectitur.*
- XVI. *Tumultus Francofurti ad Mœnum.*
- XVII. *Carlstadius ex Anabaptistis superstes delicti veniam à Luthero impetrat, eius vita calamitosa & horrendus interitus.*

Aliud in eandem.

Siccine Christicolas sæuo grassabere ferro
Impia per caulas turba Retincta tuo?
Siccine furtiuo corrumpes dogmate mentes
Impunè? fraudes siccine dira strues?
Desine quæ dudum, dempto velamine, pangis,
Clarius æthereo iubbare cuncta patent.
His tua per breuibus reteguntur cœpta libellis
Intus & exterius quid fabricêre liquet.

A. M. ponchas.

IN HISTORIAM M. ARNOLDI MESHOVII COLLEGE SVI
M. Ioannes Putz, Laurent. Gymnas. Professor.

ECquis cæcutit clara iam luce micante,
Meshoui nobis quam tua scripta ferunt.
Vela abrupta iacent, artesq; dolique patefcunt,
Turba Retinctorum quos malesana parat.
Nil manet intactum, fucato cuncta colore
Nudantur, fraudis nilque latere valet.
Hinc tua proppediè super æthera fama volabit
Nomen & æternum secta relecta dabit.

Aliud in eandem historiam.

NON secus ac rabidum cognoscimus vngue
leonem,

Moribus hæreticos fraudeq; nosse licet.

Vis Anabaptismi veram cognoscere formam?

Inspice res gestas Historiamque, scies.

Lethiferam pestem, virus, contagia, quæque

Contra Catholicam mota fuere fidem.

Vno tamque breui iuuat exposuisse libello,

Vt totum vnâ animâ nosse legendo queas.

M. IOANNES VAGEDES,

ibidem Professor.

Aliud.

TEstis temporum & amenantis æui

Index historia est, quæ nihil silenti

Annorum patitur situ latere.

Obseruat decus hæc memor bonorum,

Obseruat scelus & memor malorum.

Hæc genti hæreticæ notam perennem

Donabit scelerum, ac dabit perennem

Laudem Meshouio, & perenne nomen.

M. STEPHANVS VVILLEBRINCK

eiusdem Collegij Professor.

*Index precipuorum authorum quibus in
hac historia vsi sumus.*

A Brahamus Bucholtzerus.	Ioannes Cochläus.
Alexander Gaguinus.	Ioannes Sleidanus.
Ambrosius Blaurerus.	Ioannes Oecolampadius.
Antonius Posseuinus.	Ioannes Pomarius.
Antonius Coruinus.	Ioannes Manlius.
Casparus Vlenbergius.	Ioannes Caluinus.
Christophorus Erhardus.	Ioannes Isacius Pontanus.
Conradus Schlusfelburgius.	Kleinsorgius.
Cyriacus Spangenberg.	Lambertus Hortensius.
Dauid Chytræus.	Laurentius Surius.
Eobanus Hessus.	Lucas Oslander.
Erasmus Alberus.	Martinus Crusius.
Fridericus Staphylus.	Martinus Lutherus.
Florimundus Ræmundus.	Michael Buchingerus.
Gastius.	Nicolaus Bleesdickius.
Gabriel Præcolus.	Nicolaus Selneccerus.
Georgius Ederus.	Opeemerus.
Georgius Cassander.	Petrus Gnodalius.
Genebrardus.	Philippus Melancton.
Henricus Dorpius.	Sebastianus Franck.
Henricus Bullingerus.	Stanislaus Hosius.
Hermannus Modettus.	Vbbo Emmius.
Iacobus Gualterius.	Vbbo Philippi.
Iacobus Schopperus.	Vldricus Zuinglius.
Ioachimus Curæus.	V Vilhelmus Lindanus.
Ioannes Fabricius Bolandus.	

IN HISTORIAM ANABAPTISTARUM
M. Arnoldi Meshouij Lippiensis, Gym-
nasij Laurentiani Professoris.

GEntem retinctam pelle tincta subdolam,
Cunctis reposto produis velamine,
Pars prima nostri, opere secundiore:
Prima reuellis commodo radice, tot
Surcos retincto propalantes nomine,
Quot vlla sparsis tendit arbos frondibus.
Munsterianæ fraudis hinc ortus, & hinc
Pandens recessus; Catharos hinc acathos
Hinc Scepticos, Pelargios, Schvvenckfeldios,
Et quicquid vsque proditum sub nomine
Infantis æui, purioris dogmatis.
Cœpto, pol, æqua res, iucunda, commoda,
Dignanda Peplo Palladis, cœpto grauis;
At perdio labore, pernocte leuior.
Punctum tulisti, mactè, virtus semitam
Signabit olim peruiam laboribus.

IOANNES NOPELIUS COLON.
eiusdem Gymnasij Professor. pon.

nes, qui eos nihilominus recipere, fouere, & viris
Principibus, quasi pacis publica & Christiana con-
cordia studiosos & amantes, commendare nefas non
censeant. Et o utinam vel hi proprio tandem damno,
si no lint aliter, experiantur, quā exitiale virus id ge-
nus homines alant; credo consiliū mutarent, & animū
aliò diuerterent. Sed hac serius querimur. Apostoli
atq; adeo Christi ipsius vox est: Oportet inter vos
esse hæreses, vt qui probati sunt, manifesti fiant:
qua quam diu vigeunt, habebunt & suos, qui vna
simul & foueant, & continuo propagent. Interim hoc
nobis exemplo relinquitur, vt & serio tam illos quam
hos vitemus, & ne quid tum nobis, tum nostra, quam
& Dei gratia & tua vigilantia honestissimis litera-
rum studijs qua par est diligentia, copiosam excoli-
mus, iuuentuti, damni obtingat, vnice, vt factum ha-
ctenus, aduigilemus.

Ceterum tuo quod nomini honoriq;, Admodum
Reuerende & eximie Domine, hanc Historiolam
meam inscripserim, nemo credo, si causas intelligat,
mirabitur. Cum enim in hoc florentissimo nostro Col-
legio primum operam literis dederim, deinde gradum
studiorum in eo susceperim, ac postremo ad profes-
sionem, tua potissimum voluntate, & quem nuper ad-
modum

modum (eheu) felicissimo transitu nobis ereptum lu-
gemus, Admodum Reuerendi Doctissimiq; viri Do-
mini Caspari Vlenbergij, Domini quondam mei, ac
Patroni colendissimi, consilio admissus sum, & quum o-
mnino fuit, ut publico aliquo grati animi Symbolo cū
huius, tum aliorum in me collatorum beneficiorū am-
plitudinem testarer, sicq; hasce laborum meorū primi-
tias alteri nulli, quam R^m T^m offerrem consecrarem-
que; cui & eo gratiores fore spero, quod eam comple-
ctatur historiam, quam & qui iudicij omnes & veram
esse lubēter fatebuntur, & Catholica religionis aman-
tes, Christiana Reipublica vel his temporibus nostris,
quibus nefaria illa Anabaptistarum secta caput rur-
sum exerere occipit, apprimē utilem iudicabunt.
Quaecum ita sint, unice rogo, Admodum Reueren-
de & eximie Domine, opellā ut meam sic suscipias,
ut præsiti huius qualiscunq; mei laboris me non pœ-
niteat, sed potius ad alteram Historia huius partem
pari promptitudine perficiendā calcar mihi addatur.
Interim Deū ter Op. Max. veneror precorq; ut T^m
nobis R^m quā diutissimē prosperā & incolumē seruet.
Vale. Ex Museo meo, ipso D. Materni Anno. 1617.

R. D. V.

addictissimū

Arnoldus Meshonius Lippiensis

plures in confinio prouincias, non absque insigni animarum dispendio, penetrauit; ita postremo inferiorem Germaniam concussit & perturbauit, ut qui crebros illos urbium motus, frequentes illas animarum strages, quas vel ipso sui principio edidit, ob oculos posuerit, non possit non uehementer ingemiscere & contristari. Nam ut reliqua missa faciam, ecquis nescit, qua modestia (scilicet) qua pietate, quæ externo simulata sanctitatis prætectu, pestiferi dogmatis authores in Orientalem Frisiam primo, ac inde in Hollandiam, Westphaliā, Occidentalem Frisiam & Geldriam irrepserint, quo progressu, quibus principibus, hic secta propagarint, qua tyrannide & crudelitate in obnitentes desauerint, quomodo antiqua religionis exercitia aboluerint, eiusque loco nefariam suam & sanguinolentam haresin publicè introduxerint, Cathedras & Tempia sacrilegè primum direpta occuparint, & postmodum destruxerint, Magistratus & regionum Principes aut violenta manu ditionibus suis exturbarint, aut cruēta è medio sustulerint? Noti sunt in Saxonia, ut altiora repetam, Pelargi & Munceri conatus nefarii, nota Bocoldi monstrosi Regis & socorum eius per inferiorem Germaniam tyrannis & crudelitas, nota Gelensis alio-

rumq.

rumq; id genus factiosorum per totum pæne Belgium
in magistratum coniuratio, quorum omnium ea fue-
re consilia, ea mens, is animus, ut velut Cimbri olim,
Hunni, VVandali, Gothi, & postremo Arabica illa
Apocalypseos bestia Mahomet, terrarum orbem sub-
egere, ita quoq; & ipsi quicquid vsq; iam hominum sub
sole est, Regibus sublatis, in potestatem redigere cona-
rentur. Id quod non clanculum modo inter suos, sed
& scriptis publicis, titulis regijs & varijs nominibus
inuulgarunt. Hinc Pelargum electorum Dei hu-
ius mundi Ducem. Muncerum alterum Gedeonem;
Bocoldum Regem iustitiæ totius terrarum
orbis designauere, quemadmodum prolixè in historia
nostra demonstramus. Iam ad sectas quod attinet,
illarum ea est copia, ea multitudo, ut non solum reli-
quas omnes hareses superent, sed & innumerabiles
propemodum sint & infinita, quarum quæq; & pecu-
liares authores, & quæ tueatur, errorum dogmata
habet. Alia Muncerianorum est, alia Huttitarum,
alia Hoffmannicorum, alia Monasteriensium, alia
alijs nominibus gaudent. Atq; sub his tam innume-
ris, ut dixi, sectis, virulentissimos errores, absurdis-
simasq; & toto orbe olim damnatas hareses occulunt
& disseminant, ut mirum sit, reperiri sub sole homi-

Admodum

Reuerendo & eximio viro ac Domino,

DN. HENRICO

FRANCKENSIERS-

TORFFIO, ARTIVM LIBERA-

lium & SS. Theologiæ Doctori, eximio Magi-
stro nostro, Ecclesiarum D. Cæcilie & Beatæ

Mariæ Virginis ad gradus Canonico, Gymnasij Laurentiani

apud Vbios Regenti vigilantissimo, Domino

& Patrono suo colendis-

simo.

Nter omnes superiore, & hoc etiam no-
stro seculo, vel natus recens, vel ab infe-
ris resuscitatus hæreses, Admodum
Reuerende & eximie Domine nulla
vspiam vixit, quæ vel maiora dederit Christianæ
Reipublicæ damna, vel plures uno tempore sectas pe-
pererit, quam ea, cuius ortum & progressum presenti
hoc opere explicatum, sub nomine tuo & presidio in
lucem edimus. Hac enim præterquam quod Saxoni-
am primum, ubi Luthero infelici patre nata, graui-
ter adflixit, ac deinde in Heluetiam, Alsatiæ, Mo-
rauiam, Silesiam, Poloniam, Lithuaniam, aliasque

9.2.

n.º 348